

83
K
32

PUBLII VIRGILII *MARONIS* OPERA,

AD CASTIGATISSIMI CUJUSQUE EXEMPLARIS FIDEM QUAM ACCURATISSIME RESTITUTA.

BASSANI, MDCCLXXVII.

SED PROSTANT

VENETIIS APUD REMONDINI.

SUPERIORUM PERMISSU.

DE P. VIRGILII MARONIS VITA.

EX CLAUDIO DONATO.

UB. Virgilius Maro natus eſt Idibus Octobris, Cn. Pompejo Magno, M. Licinio Craſſo primum Coſſ. in pago, qui Andes dicitur, qui eſt a Mantua non procul. Parentibus modicis fuit, & præcipue patre Marone, quem quidam opificem figulum tradiderunt. Egit uſque ad ſeptimum annum Cremonæ. Cremona Mediolanum, & inde paulo poſt Neapolim tranſiit: ubi cum litteris & Græcis, & Latinis vehementiſſimam operam dediſſet, tandem omni cura, omnique ſtudio ſe medicinæ, & mathematicæ tradidit. Quibus rebus cum ante alios eruditior, peritiorque eſſet, ſe in Urbem contulit, ſtatimque Auguſto

conciliatus; a quo & plurimi factus est, & regia munificentia ornatus, solitus nunquam habere repulsam, quæcunque ab Imperatore peteret. Carus fuit & Mecœnati, cujus prope hortos in Esquiliis habitavit. Coævos omnes poetas ita adjunctos habuit, ut cum inter se plurimum invidia arderent, illum una omnes colerent, Varius, Tucca, Horatius, Gallus, Propertius. Corpore, & statura fuit grandi, aquilino colore, facie rusticana, valetudine varia. Animo tam probum fuisse constat, ut Neapoli Parthenias vulgo appellaretur. Scripsit adolescens Catalecton, & Moretum, & Priapeja, & Epigrammata, & Diras, & Culicem, &, de qua ambigitur, Ætnam. Transiit mox ad Bucolica, maxime ut Asinium Pollionem, Alfenum, Varium, & Cornelium Gallum celebraret: quia in distributione agrorum, qui post Philippensem victoriam veteranis, Triumvirorum jussu, trans Padum dividebantur, indemnem se præstitissent. Deinde Georgica in honorem Mecœnatis edidit, cum sibi vixdum

noto

noto opem tuliſſet in vitæ periculo. Noviſſime autem Æneidem aggreſſus eſt, argumentum varium & multiplex, & quaſi amborum Homeri carminum inſtar: præterea nominibus, ac rebus Græcis, Latiniſque commune, & in quo, quod maxime ſtudebat, Romanæ ſimul urbis, & Auguſti origo contineretur. Bucolica, & Georgica emendavit. Anno vero quinquageſimo ſecundo, ut ultimam manum Æneidi imponeret, profectus eſt in Græciam, ut inde & in Aſiam tranſiret, triennio continuo omnem operam limationi daturus. Verum in itinere languorem nactus eſt, coactuſque reverti, ingraveſcente ab navigatione morbo, tandem Brunduſium adventavit: ubi diebus paucis obiit decimo Kalend. Octobris, C. Sentio, & Q. Lucretio Coſſ. Moriens teſtamento juſſerat cremari Æneida, ut rem inemendatam, & imperfectam. Obſtitit Auguſtus, quo auctore Tucca, & Varius, nihil addentes, ſummatim tantum emendarunt. Ejus oſſa, ut voluerat, juſſu Auguſti, translata fuere Nea-

 polim,

polim, ubi diu, & ſuaviſſime vixerat, ſepultaque via Puteolana intra lapidem ſecundum; ejuſque ſepulchro epitaphium, id diſtichon, quod extrema valetudine ipſe ſibi fecerat, inſcriptum eſt:

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope: cecini Paſcua, Rura, Duces.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS BUCOLICA.

Ecloga I. Tityrus.

ARGUMENTUM.

Melibœus pastor, cujus nomine quemvis Mantuanum pastorem hic intelligimus, finibus suis pulsus a milite veterano, calamitatem suam hac ecloga deplorat, & collatione felicitatis Tityri vicini sui miserias suas exaggerat. Contra Tityrus, qui Virgilii personam sustinet, recuperatis prædiis suis jam securus, Augustum otii sui auctorem miris in cælum laudibus effert. Sub finem eclogæ Melibœum, imminente jam nocte, rustica quadam comitate ad hospitium invitat.

MELIBŒUS, TITYRUS.

Me. TITYRE, tu patulæ recubans sub tegmine fagi,
Silvestrem tenui musam meditaris avena:
Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arva;
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra
Formosam resonare doces Amaryllida silvas.
Ti. O Melibœe, deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper deus; illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, & ipsum
Ludere, quæ vellem, calamo permisit agresti.
Mel. Non equidem invideo, miror magis; undique totis
Usque adeo turbatur agris; en ipse capellas
Protinus æger ago; hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hic inter densas corylos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah, silice in nuda connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis, si mens non læva fuisset,
De cælo tactas memini prædicere quercus.
Sæpe sinistra cava prædixit ab ilice cornix.
Sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.

Ti. Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic noſtræ ſimilem, quo ſæpe ſolemus
Paſtores ovium teneros depellere fœtus.
Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hœdos
Noram: ſic parvis componere magna ſolebam.
Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.
Mel. Et quæ tanta fuit Romam tibi cauſa videndi?
Ti. Libertas: quæ ſera tamen reſpexit inertem,
Candidior poſtquam tondenti barba cadebat:
Reſpexit tamen, & longo poſt tempore venit,
Poſtquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculi;
Quamvis multa meis exiret victima ſeptis,
Pinguis & ingratæ premeretur caſeus urbi,
Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.
Mel. Mirabar, quid mœſta deos, Amarylli, vocares:
Cui pendere ſua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat; ipſæ te, Tityre, pinus,
Ipſi te fontes, ipſa hæc arbuſta vocabant.
Ti. Quid facerem? neque ſervitio me exire licebat,
Nec tam præſentes alibi cognoſcere divos.
Hic illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis
Bis ſenos cui noſtra dies altaria fumant.
Hic mihi reſponſum primus dedit ille petenti:
Paſcite, ut ante, boves, pueri: ſubmittite tauros.
Me. Fortunate ſenex, ergo tua rura manebunt?
Et tibi magna ſatis: quamvis lapis omnia nudus,
Limoſoque palus obducat paſcua junco:
Non inſueta graves tentabunt pabula fœtas:
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate ſenex, hic inter flumina nota,
Et fontes ſacros, frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ ſemper vicino ab limite ſepes,
Hyblæis apibus florem depaſta ſalicti,
Sæpe levi ſomnum ſuadebit inire ſuſurro.
Hinc alta ſub rupe canet frondator ad auras.
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec gemere aeria ceſſabit turtur ab ulmo.
Ti. Ante leves ergo paſcentur in æthere cervi,
Et freta deſtituent nudos in littore piſces;
Ante, pererratis amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quam noſtro illius labatur pectore vultus.
Me. At nos hinc alii ſitientes ibimus Afros:
Pars Scythiam, & rapidum Cretæ veniemus Oaxem,
Et penitus toto diviſos orbe Britannos.
En unquam patrios longo poſt tempore fines,

Paupe-

Pauperis & tuguri congestum cespite culmen,
Post aliquot mea regna videns mirabor aristas?
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes? en quo discordia cives
Perduxit miseros! en queis consevimus agros!
Insere nunc, Melibœe, pyros; pone ordine vites.
Ite meæ, felix quondam pecus, ite capellæ.
Non ego vos posthac viridi projectus in antro
Dumosa pendere procul de rupe videbo.
Carmina nulla canam; non, me pascente, capellæ,
Florentem cytisum, & salices carpetis amaras.
Ti. Hic tamen hac mecum poteris requiescere nocte
Fronde super viridi: sunt nobis mitia poma,
Castaneæ molles, & pressi copia lactis.
Et jam summa procul villarum culmina fumant,
Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.

Ecloga II. Alexis.

A R G U M E N T U M.

Virgilius sub persona Corydonis queritur, cur apud Alexin, idest Augustum, parum sit gratiosus. Alii puerum Alexandrum, quem ab Asinio Pollione dono acceperat, vatem ferunt dilexisse; & ad dissimilitudinem morum studiorumque flectunt argumentum male cohærentis amicitiæ; imitaturque Theocritum Idylio tertio, cui Comastes nomen est.

C O R Y D O N.

Formosum pastor Corydon ardebat Alexin,
Delicias domini; nec, quid speraret, habebat.
Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos
Assidue veniebat: ibi hæc incondita solus
Montibus, & silvis studio jactabat inani.
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas,
Nil nostri miserere, mori me denique cogis?
Nunc etiam pecudes umbras, & frigora captant;
Nunc virides etiam occultant spineta lacertos:
Thestylis & rapido fessis messoribus æstu
Allia, serpyllumque herbas contundit olentes.
At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.
Nonne fuit satius, tristes Amaryllidis iras,
Atque superba pati fastidia? nonne Menalcam?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses,
O formose puer, nimium ne crede colori.
Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.

Deſpectus tibi ſum, nec qui ſim quæris, Alexi:
Quam dives pecoris, nivei quam lactis abundans.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ:
Lac mihi non æſtate novum, non frigore deſit.
Canto, quæ ſolitus, ſi quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.
Nec ſum adeo informis: nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis ſtaret mare; non ego Daphnin
Judice te metuam, ſi numquam fallat imago.
O tantum libeat mecum tibi ſordida rura,
Atque humiles habitare caſas, & figere cervos,
Hœdorumque gregem viridi compellere hibiſco!
Mecum una in ſilvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cera conjungere plures
Inſtituit: Pan curat oves, oviumque magiſtros.
Nec te pœniteat calamo triviſſe labellum.
Hæc eadem ut ſciret, quid non faciebat Amyntas?
Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta cicutis
Fiſtula, Damœtas dono mihi quam dedit olim,
Et dixit moriens: Te nunc habet iſta ſecundum.
Dixit Damœtas: invidit ſtultus Amyntas.
Præterea duo, nec tuta mihi valle reperti
Capreoli, ſparſis etiam nunc pellibus albo,
Bina die ſiccant ovis ubera: quos tibi ſervo.
Jampridem a me illos abducere Theſtylis orat:
Et faciet; quoniam ſordent tibi munera noſtra.
Huc ades, o formoſe puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt nymphæ calathis: tibi candida Nais
Pallentes violas, & ſumma papavera carpens,
Narciſſum, & florem jungit bene olentis anethi.
Tum, caſia, atque aliis intexens ſuavibus herbis,
Mollia luteola pingit vaccinia caltha.
Ipſe ego cana legam tenera lanugine mala,
Caſtaneaſque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam cerea pruna: & honos erit huic quoque pomo.
Et vos, o lauri, carpam, & te, proxima myrte:
Sic poſitæ quoniam ſuaves miſcetis odores.
Ruſticus es, Corydon; nec munera curat Alexis:
Nec, ſi muneribus certes, concedat Iolas.
Eheu, quid volui miſero mihi? floribus auſtrum
Perditus, & liquidis immiſi fontibus apros.
Quem fugis, ah demens? habitarunt di quoque ſilvas,
Dardaniuſque Paris. Pallas, quas condidit arces,
Ipſa colat; nobis placeant ante omnia ſilvæ.
Torva leæna lupum ſequitur, lupus ipſe capellam;
Florentem cytiſum ſequitur laſciva capella:
Te Corydon, o Alexi. Trahit ſua quemque voluptas.
Aſpice; aratra jugo referunt ſuſpenſa juvenci,
Et ſol creſcentes decedens duplicat umbras:

Me

Me tamen urit amor; quis enim modus adſit amori?
Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit!
Semiputata tibi frondoſa vitis in ulmo eſt.
Quin tu aliquid ſaltem potius, quorum indiget uſus,
Viminibus, mollique paras detexere junco?
Invenies alium, ſi te hic faſtidit, Alexin.

Ecloga III. Palæmon.

ARGUMENTUM.

Lites ænigmaticæ agitantur ſub vetulo judice Palæmone: poſtque vitia aliquot inſectata præmium victori interpellata controverſia decernitur. Et initium ſumptum eſt a Theocriti Nomeo: & ad imitationem Græcam ſcripta eſt.

MENALCAS, DAMŒTAS, PALÆMON.

Me. DIC mihi, Damœta, cujum pecus? an Melibœi?
Da. Non: verum Ægonis: nuper mihi tradidit Ægon.
Me. Infelix o ſemper oves pecus! ipſe Neæram
Dum fovet, ac, ne me ſibi præferat illa, veretur,
Hic alienus oves cuſtos bis mulget in hora;
Et ſuccus pecori, & lac ſubducitur agnis.
Da. Parcius iſta viris tamen objicienda memento.
Novimus & qui te, tranſverſa tuentibus hircis,
Et quo, ſed faciles nymphæ riſere, ſacello.
Me. Tum credo, cum me arbuſtum videre Myconis,
Atque mala vites incidere falce novellas.
Da. Aut hic ad veteres fagos, cum Daphnidis arcum
Fregiſti, & calamos: quæ tu, perverſe Menalca,
Et cum vidiſti puero donata, dolebas,
Et, ſi non aliqua nocuiſſes, mortuus eſſes.
Me. Quid domini facient, audent cum talia fures?
Non ego te vidi Damonis, peſſime, caprum
Excipere inſidiis, multum latrante Lyciſca?
Et, cum clamarem: Quo nunc ſe proripit ille?
Tityre, coge pecus; tu poſt careſta latebas.
Da. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruiſſet fiſtula, caprum?
Si neſcis, meus ille caper fuit; & mihi Damon
Ipſe fatebatur: ſed reddere poſſe negabat.
Me. Cantando tu illum? aut umquam tibi fiſtula cera
Juncta fuit? non tu in triviis, indocte, ſolebas
Stridenti miſerum ſtipula diſperdere carmen?
Da. Vis ergo inter nos, quid poſſit uterque, viciſſim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuſes,

Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes.
Me. De grege non auſim quicquam deponere tecum.
Eſt mihi namque domi pater, eſt injuſta noverca:
Biſque die numerant ambo pecus, alter & hœdos.
Verum id, quod multo tute ipſe fatebere majus,
(Inſanire libet quoniam tibi) pocula ponam
Fagina, cælatum divini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili ſuperaddita vitis
Diffuſos hedera veſtit pallente corymbos.
In medio duo ſigna, Conon: & quis fuit alter,
Deſcripſit radio totum qui gentibus orbem?
Tempora quæ meſſor, quæ curvus arator haberet?
Necdum illis labra admovi, ſed condita ſervo.
Da. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit:
Et molli circum eſt anſas amplexus acantho:
Orpheaque in medio poſuit, ſilvaſque ſequentes.
Necdum illis labra admovi, ſed condita ſervo.
Si ad vitulam ſpectas, nihil eſt quod pocula laudes.
Me. Numquam hodie effugies: veniam quocumque vocaris.
Audiat hæc tantum vel qui venit, ecce, Palæmon:
Efficiam, poſthac ne quemquam voce laceſſas.
Da. Quin age, ſi quid habes: in me mora non erit ulla:
Nec quemquam fugio: tantum, vicine Palæmon,
Senſibus hæc imis (res eſt non parva) reponas.
Pa. Dicite: quandoquidem in molli conſedimus herba,
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos;
Nunc frondent ſilvæ, nunc formoſiſſimus annus.
Incipe, Damœta: tu deinde ſequere, Menalca.
Alternis dicetis: amant alterna Camœnæ.
Da. Ab Jove principium muſæ: Jovis omnia plena:
Ille colit terras, illi mea carmina curæ.
Me. Et me Phœbus amat: Phœbo ſua ſemper apud me
Munera ſunt lauri, & ſuave rubens hyacinthus.
Da. Malo me Galatea petit laſciva puella;
Et fugit ad ſalices, & ſe cupit ante videri.
Me. At mihi ſeſe offert ultro meus ignis Amyntas:
Notior ut jam ſit canibus non Delia noſtris.
Da. Parta meæ Veneri ſunt munera: namque notavi
Ipſe locum, aeriæ quo congeſſere palumbes.
Me. Quod potui, puero ſilveſtri ex arbore lecta
Aurea mala decem miſi: cras altera mittam.
Da. O quoties, & quæ nobis Galatea locuta eſt!
Partem aliquam, venti, divum referatis ad aures.
Me. Quid prodeſt, quod me ipſe animo non ſpernis, Amynta;

Si, dum tu ſectaris apros, ego retia ſervo?
Da. Phyllida mitte mihi: meus eſt natalis, Iola:
Cum faciam vitula pro frugibus, ipſe venito.
Me. Phyllida amo ante alias: nam me diſcedere flevit:
Et, longum formoſe vale, vale, inquit, Iola.
Da. Triſte lupus ſtabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.
Me. Dulce ſatis humor, depulſis arbutus hœdis,
Lenta ſalix fœto pecori, mihi ſolus Amyntas.
Da. Pollio amat noſtram, quamvis ſit ruſtica, muſam:
Pierides, vitulam lectori paſcite veſtro.
Me. Pollio & ipſe facit nova carmina; paſcite taurum,
Jam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.
Da. Qui te, Pollio, amat, veniat, quo te quoque gaudet.
Mella fluant illi, ferat & rubus aſper amomum.
Me. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi:
Atque idem jungat vulpes, & mulgeat hircos.
Da. Qui legitis flores, & humi naſcentia fraga,
Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.
Me. Parcite oves nimium procedere: non bene ripæ
Creditur: ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat.
Da. Tityre paſcentes a flumine rejce capellas:
Ipſe, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
Me. Cogite oves, pueri: ſi lac præceperit æſtus,
Ut nuper, fruſtra preſſabimus ubera palmis.
Da. Eheu, quam pingui macer eſt mihi taurus in ervo!
Idem amor exitium eſt pecori, pecoriſque magiſtro.
Me. His certe neque amor cauſa eſt: vix oſſibus hærent:
Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos.
Da. Dic quibus in terris (& eris mihi magnus Apollo)
Tres pateat cæli ſpatium non amplius ulnas.
Me. Dic quibus in terris inſcripti nomina regum
Naſcantur flores: & Phyllida ſolus habeto.
Pa. Non noſtrum inter vos tantas componere lites:
Et vitula tu dignus, & hic: & quiſquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaros.
Claudite jam rivos, pueri; ſat prata biberunt.

Ecloga IV. Pollio.

ARGUMENTUM.

Ecloga hæc magna ex parte est allegorica, & Genethliacon canit Salonino in consulatu Asinii Pollionis patris & ducis Germanici exercitus, nato post captas in Dalmatia Salonas. Et utriusque simul & Augusti laudes Sibyllino carmine paulo altius intonat, quam stylus requirat Bucolicus: sed honestam præmittit excusationem.

POETA.

Sicelides Musæ, paulo majora canamus,
Non omnes arbusta juvant, humilesque myricæ.
Si canimus silvas, silvæ sint Consule dignæ.
Ultima Cumæi venit jam carminis ætas:
Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo,
Jam redit & virgo, redeunt Saturnia regna:
Jam nova progenies cælo demittitur alto.
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta fave Lucina: tuus jam regnat Apollo.
Teque adeo decus hoc ævi, te Consule, inibit,
Pollio: & incipient magni procedere menses.
Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetua solvent formidine terras.
Ille deum vitam accipiet, divisque videbit
Permistos heroas, & ipse videbitur illis,
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu,
Errantes hederas passim cum baccare tellus,
Mistaque ridenti colocasia fundet acantho.
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Ubera: nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores:
Occidet & serpens, & fallax herba veneni
Occidet: Assyrium vulgo nascetur amomum.
At simul heroum laudes, & facta parentis
Jam legere, & quæ sit poteris cognoscere virtus:
Molli paullatim flavescet campus arista,
Incultisque rubens pendebit sentibus uva:
Et duræ quercus sudabunt roscida mella.
Pauca tamen suberunt priscæ vestigia fraudis,
Quæ tentare Thetin ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere sulcos.
Alter erit tum Tiphys, & altera quæ vehat Argo
Delectos heroas: erunt etiam altera bella,

Atque

Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc, ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet & ipſe mari vector; nec nautica pinus
Mntabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non raſtros patietur humus, non vinea falcem:
Robuſtus quoque jam tauris juga ſolvet arator:
Nec varios diſcet mentiri lana colores:
Ipſe ſed in pratis aries jam ſuave rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera luto:
Sponte ſua ſandyx paſcentes veſtiet agnos.
Talia ſæcla, ſuis dixerunt, currite, fuſis
Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere o magnos (aderit jam tempus) honores,
Cara deum ſoboles, magnum Jovis incrementum.
Aſpice convexo nutantem pondere mundum,
Terraſque, tractuſque maris, cælumque profundum:
Aſpice, venturo lætentnr ut omnia ſæclo.
O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ
Spiritus, & quantum ſat erit tua dicere facta!
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quamvis, atque huic pater adſit:
Orphei Calliopea, Lino formoſus Apollo.
Pan Deus, Arcadia mecum ſi judice certet,
Pan etiam Arcadia dicat ſe judice victum.
Incipe, parve puer, riſu cognoſcere matrem:
Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.
Incipe, parve puer: cui non riſere parentes,
Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt.

Ecloga V. Daphnis.

ARGUMENTUM.

Epitaphium fratri, aut Cæſari ſub Daphnidis nomine canit. Duos paſtores inducit, non infeſtos, ſed amicos: neque ad æmulationem, ut in Palæmone, ſed ad voluptatem canentes. Unde ſibi invicem cedunt: mutuoque mirantur, ac laudant: ac munera inter ſe commutant. Mopſus funeris ejus luctum deſcribit, Menalcas deificationem.

MENALCAS, MOPSUS.

Me. CUR non, Mopſe, boni quoniam convenimus ambo,
Tu calamos inflare leves, ego dicere verſus,
Hic corylis mixtas inter conſidimus ulmos?
Mo. Tu major; tibi me eſt æquum parere, Menalca:
Sive

Sive ſub incertas zephyris motantibus umbras,
Sive antro potius ſuccedimus; aſpice, ut antrum
Silveſtris raris ſparſit labruſca racemis.
Me. Montibus in noſtris ſolus tibi certet Amyntas.
Mo. Quid ſi idem certet Phœbum ſuperare canendo?
Me. Incipe, Mopſe, prior; ſi quos aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri.
Incipe: paſcentes ſervabit Tityrus hœdos.
Mo. Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina deſcripſi, & modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas.
Me. Lenta ſalix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum ſaliunca roſetis:
Judicio noſtro tantum tibi cedit Amyntas.
Mo. Sed tu deſine plura, puer: ſucceſſimus antro.
Extinctum nymphæ crudeli funere Daphnin
Flebant: vos coryli teſtes, & flumina nymphis:
Cum, complexa ſui corpus miſerabile nati,
Atque deos, atque aſtra vocat crudelia mater.
Non ulli paſtos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina: nulla neque amnem
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuiſſe leones
Interitum, monteſque feri, ſilvæque loquuntur.
Daphnis & Armenias curru ſubjungere tigres
Inſtituit, Daphnis thyaſos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus haſtas.
Vitis ut arboribus decori eſt, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, ſegetes ut pinguibus arvis:
Tu decus omne tuis; poſtquam te fata tulerunt,
Ipſa Pales agros, atque ipſe reliquit Apollo.
Grandia ſæpe quibus mandavimus hordea ſulcis,
Infelix lolium, & ſteriles dominantur avenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narciſſo,
Carduus, & ſpinis ſurgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras,
Paſtores: mandat fieri ſibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, & tumulo ſuperaddite carmen:
Daphnis ego in ſilvis, hinc uſque ad ſidera notus,
Formoſi pecoris cuſtos, formoſior ipſe.
Me. Tale tuum carmen nobis, divine poeta,
Quale ſopor feſſis in gramine: quale per æſtum
Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere rivo.
Nec calamis ſolum æquiparas, ſed voce magiſtrum.
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
Nos tamen hæc quocumque modo tibi noſtra viciſſim
Dicemus, Daphninque tuum tollemus ad aſtra:

Daphnin ad astra feremus: amavit nos quoque Daphnis.
Mo. An quicquam nobis tali sit munere majus?
Et puer ipse fuit cantari dignus: & ista
Jampridem Stimicon laudavit carmina nobis.
Me. Candidus insuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibusque videt nubes, & sidera Daphnis.
Ergo alacris silvas, & cætera rura voluptas,
Panaque, pastoresque tenet, Dryadasque puellas.
Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipsi lætitia voces ad sidera jactant
Intonsi montes; ipsæ jam carmina rupes,
Ipsa sonant arbusta: Deus, deus ille, Menalca.
Sis bonus o felixque tuis! en quattuor aras:
Ecce duas tibi, Daphni, duoque altaria Phœbo;
Pocula bina novo spumantia lacte quotannis,
Craterasque duos statuam tibi pinguis olivi:
Et multo in primis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, si frigus erit, si messis, in umbra,
Vina novum fundam calathis Ariusia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas, & Lyctius Ægon:
Saltantes satyros imitabitur Alphesibœus.
Hæc tibi semper erunt, & cum solemnia vota
Reddemus nymphis, & cum lustrabimus agros.
Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ,
Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt.
Ut Baccho, Cererique, tibi sic vota quotannis
Agricolæ facient: damnabis tu quoque votis.
Mo. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum venientis sibilus austri,
Nec percussa juvant fluctu tam littora, nec quæ
Saxosas inter decurrunt flumina valles.
Me. Hac te nos fragili donabimus ante cicuta.
Hæc nos, Formosum Corydon ardebat Alexin:
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? an Melibœi?
Mo. At tu sume pedum, quod, me cum sæpe rogaret,
Non tulit Antigenes, (& erat tum dignus amari)
Formosum paribus nodis, atque ære, Menalca.

Ecloga VI. Silenus.

ARGUMENTUM.

Silenum Epicureum senem a pueris, & nympha quadam excitatum, cantantem facit de rerum primordiis: idque juxta Epicureorum opinionem, aliisque fabulosis argumentis. Est autem in hac Ecloga Epicureæ, & voluptariæ vitæ absoluta quædam descriptio: cujus omnis ratio in compotationibus, somno, amoribus, & cantu consistebat.

POETA.

PRima Syracusio dignata est ludere versu,
Nostra nec erubuit silvas habitare Thalia.
Cum canerem reges, & prælia, Cynthius aurem
Vellit, & admonuit: Pastorem, Tityre, pingues
Pascere oportet oves, deductum dicere carmen.
Nunc ego (namque super tibi erunt, qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, & tristia condere bella)
Agrestem tenui meditabor arundine musam.
Non injussa cano: si quis tamen hæc quoque, si quis
Captus amore leget; te nostræ, Vare, myricæ,
Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla est,
Quam sibi quæ Vari præscripsit pagina nomen.
Pergite Pierides. Chromis, & Mnasylus in antro
Silenum pueri somno videre jacentem,
Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho.
Serta procul tantum capiti delapsa jacebant:
Et gravis attrita pendebat cantharus ansa.
Aggressi (nam sæpe senex spe carminis ambos
Luserat) injiciunt ipsis ex vincula sertis.
Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle:
Ægle Naiadum pulcherrima: jamque videnti
Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.
Ille dolum ridens, Quo vincula nectitis? inquit;
Solvite me, pueri; satis est potuisse videri.
Carmina, quæ vultis, cognoscite: carmina vobis;
Huic aliud mercedis erit; simul incipit ipse.
Tum vero in numerum Faunosque, ferasque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phœbo gaudet Parnassia rupes:
Nec tantum Rhodope miratur, & Ismarus Orphea.
Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina terrarumque, animæque, marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener mundi concreverit orbis.

Tum

Tum durare ſolum, & diſcludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim ſumere formas.
Jamque novum ut terræ ſtupeant luceſcere ſolem,
Altius atque cadant ſummotis nubibus imbres;
Incipiant ſilvæ cum primum ſurgere, cumque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
Caucaſeaſque refert volucres, furtumque Promethei.
His adjungit, Hylam nautæ quo fonte relictum
Clamaſſent: ut littus, Hyla, Hyla, omne ſonaret.
Et fortunatam, ſi nunquam armenta fuiſſent,
Paſiphaen nivei ſolatur amore juvenci.
Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit?
Prœtides implerunt falſis mugitibus agros;
At non tam turpes pecudum tamen ulla ſecuta eſt
Concubitus, quamvis collo timuiſſet aratrum,
Et ſæpe in lævi quæſiſſet cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras!
Ille latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice ſub nigra pallentes ruminat herbas,
Aut aliquam in magno ſequitur grege; claudite nym-
phæ,
Dictææ nymphæ, nemorum jam claudite ſaltus:
Si qua forte ferant oculis ſeſe obvia noſtris
Errabunda bovis veſtigia; forſitan illum
Aut herba captum viridi, aut armenta ſecutum,
Perducant aliquæ ſtabula ad Gortynia vaccæ.
Tum canit Heſperidum miratam mala puellam:
Tum Phaethontiadas muſco circumdat amaræ
Corticis, atque ſolo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem Permeſſi ad flumina Gallum,
Aonas in montes ut duxerit una ſororum;
Utque viro Phœbi chorus aſſurrexerit omnis:
Ut Linus hæc illi divino carmine paſtor,
Floribus, atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit: Hos tibi dant calamos (en accipe) muſæ,
Aſcræo quos ante ſeni: quibus ille ſolebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynæi nemoris dicatur origo:
Ne quis ſit lucus, quo ſe plus jactet Apollo.
Quid loquar? aut Scyllam Niſi, quam fama ſecuta eſt
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris
Dulichias vexaſſe rates, & gurgite in alto
Ah! timidos nautas canibus laceraſſe marinis:
Aut ut mutatos Terei narraverit artus?
Quas illi Philomela dapes, quæ dona pararit?
Quo curſu deſerta petiverit, & quibus ante
Infelix ſua tecta ſupervolitaverit alis?
Omnia quæ, Phœbo quondam meditante, beatus

Audiit Eurotas, juſſitque ediſcere lauros,
Ille canit; pulſæ referunt ad ſidera valles;
Cogere donec oves ſtabulis, numerumque referre
Juſſit, & invito proceſſit veſper Olympo.

Ecloga VII. Melibœus.

ARGUMENTUM.

Exemplum copiæ hic nobis exhibet poeta, perinde ac in tertia fecit. Inſuper contentionem duorum paſtorum habet.

CORYDON, THYRSIS, MELIBŒUS.

FOrte ſub arguta conſederat ilice Daphnis,
Compulerantque greges Corydon, & Thyrſis in unum;
Thyrſis oves, Corydon diſtentas lacte capellas.
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares, & reſpondere parati.
Hic mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,
Vir gregis ipſe caper deerraverat; atque ego Daphnin
Aſpicio: ille ubi me contra videt: Ocyus, inquit,
Huc ades, o Melibœe: caper tibi ſalvus & hœdi:
Et, ſi quid ceſſare potes, requieſce ſub umbra.
Huc ipſi potum venient per prata juvenci:
Hic virides tenera prætexit arundine ripas
Mincius, eque ſacra reſonant examina quercu.
Quid facerem? neque ego Alcippen, nec Phyllida habebam,
Depulſos a lacte domi quæ clauderet agnos:
Et certamen erat Corydon cum Thyrſide magnum.
Poſthabui tamen illorum mea ſeria ludo.
Alternis igitur contendere verſibus ambo
Cœpere: alternos muſæ meminiſſe volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrſis.
Co. Nymphæ, noſter amor, Libethrides, aut mihi carmen,
Quale meo Codro, concedite (proxima Phœbi
Verſibus ille facit); aut ſi non poſſumus omnes,
Hic arguta ſacra pendebit fiſtula pinu.
Th. Paſtores, hedera creſcentem ornate poetam,
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro.
Aut ſi ultra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.
Co. Setoſi caput hoc apri tibi, Delia, parvus
Et ramoſa Mycon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit, lævi de marmore tota

Puni-

Puniceo stabis suras evincta cothurno.
Th. Sinum lactis, & hæc te liba, Priape, quotannis
Expectare sat est: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto.
Co. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, hedera formosior alba:
Cum primum pasti repetent præsepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
Th. Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, projecta vilior alga;
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno est.
Ite domum pasti, si quis pudor, ite juvenci.
Co. Muscosi fontes, & somno mollior herba,
Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra,
Solstitium pecori defendite; jam venit æstas
Torrida: jam læto turgent in palmite gemmæ.
Th. Hic focus, & tædæ pingues; hic plurimus ignis
Semper, & assidua postes fuligine nigri.
Hic tantum Boreæ curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
Co. Stant & juniperi, & castaneæ hirsutæ:
Strata jacent passim sua quæque sub arbore poma;
Omnia nunc rident: at si formosus Alexis
Montibus his abeat, videas & flumina sicca.
Th. Aret ager: vitio moriens sitit aeris herba:
Liber pampineas invidit collibus umbras.
Phyllidis adventu nostræ nemus omne virebit:
Juppiter & læto descendet plurimus imbri.
Co. Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho,
Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phœbo.
Phyllis amat corylos: illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phœbi.
Th. Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis.
Sæpius at si me, Lycida formose, revisas,
Fraxinus in silvis cedet tibi, pinus in hortis.
Me. Hæc memini, & victum frustra contendere Thyrsin.
Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis.

Ecloga VIII. Pharmaceutria.

ARGUMENTUM.

Habet duas partes; prior amatoris decepti conquestionem, posterior veneficia, quibus mens amatoris pervertatur, continet, & habet mirabiles affectus.

DAMON, ALPHESIBŒUS.

PAstorum musam Damonis, & Alphesibœi,
Immemor herbarum quos est mirata juvenca
Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces;
Et mutata suos requierunt flumina cursus;
Damonis musam dicemus, & Alphesibœi.
Tu mihi, seu magni superas jam saxa Timavi,
Sive oram Illyrici legis æquoris: en erit unquam
Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophoclæo tua carmina digna cothurno?
A te principium: tibi desinet; accipe jussis
Carmina cœpta tuis: atque hanc sine tempora circum
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.
Frigida vix cælo noctis decesserat umbra,
Cum ros in tenera pecori gratissimus herba est:
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.
Da. Nascere, præque diem veniens age, Lucifer, almum;
Conjugis indigno Nisæ deceptus amore
Dum queror, & divos (quamquam nil testibus illis
Profeci) extrema moriens tamen alloquor hora.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mænalus argutumque nemus, pinosque loquentes
Semper habet; semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mopso Nisa datur; quid non speremus amantes?
Jungentur jam gryphes equis: ævoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor.
Sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Oetam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
O digno conjuncta viro, dum despicis omnes,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellæ,
Hirsutumque supercilium, prolixaque barba:
Nec curare deum credis mortalia quemquam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sepibus in nostris parvam te roscida mala
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem.

Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus:
Jam fragiles poteram a terra contingere ramos.
Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error!
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc scio quid sit Amor: duris in cotibus illum
Ismarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec nostri generis puerum, nec sanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sævus amor docuit natorum sanguine matrem
Commaculare manus: crudelis tu quoque, mater:
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer: crudelis tu quoque, mater.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc & oves ultro fugiat lupus: aurea duræ
Mala ferant quercus: Narcisso floreat alnus:
Pinguia corticibus sudent electra myricæ:
Certent & cycnis ululæ: sit Tityrus Orpheus:
Orpheus in silvis, inter Delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare: vivite silvæ;
Præceps aerii specula de montis in undas
Deferar: extremum hoc munus morientis habeto.
Desine, Mænalios jam desine, tibia, versus.
Hæc Damon: vos, quæ responderit Alphesibœus,
Dicite, Pierides; non omnia possumus omnes.
Al. Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vitta:
Verbenasque adole pingues, & mascula thura:
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus; nihil hic nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Carmina vel cælo possunt deducere lunam:
Carminibus Circe socios mutavit Ulyssi:
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Terna tibi hæc primum triplici diversa colore
Licia circumdo, terque hæc altaria circum
Effigiem duco; numero deus impare gaudet.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores:
Necte, Amarylli, modo: &, Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Limus ut hic durescit, & hæc ut cera liquescit
Uno, eodemque igni: sic nostro Daphnis amore.

Sparge

Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus urit: ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Talis amor Daphnim, qualis, cum fessa juvencum
Per nemora, atque altos quærendo bucula lucos
Propter aquæ rivum viridi procumbit in herba
Perdita, nec seræ meminit decedere nocti:
Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara sui: quæ nunc ego limine in ipso,
Terra, tibi mando: debent hæc pignora Daphnim.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena,
Ipse dedit Mœris; nascuntur plurima Ponto.
His ego sæpe lupum fieri, & se condere silvis
Mœrin, sæpe animas imis excire sepulchris,
Atque satas alio vidi traducere messes.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Fer cineres, Amarylli, foras: rivoque fluenti,
Transque caput jace: ne respexeris; his ego Daphnim
Aggrediar: nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Aspice: corripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse: bonum sit!
Nescio quid certe est: & Hylax in limine latrat.
Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite, carmina, Daphnis.

Ecloga IX: Mœris.

ARGUMENTUM.

Referta eſt querelis. Cum enim Virgilius favore Cæſaris agros ſuos Mantuanos recepiſſet, & jam proficiſceretur repetitum illos, propemodum occiſus eſt a Centurione Arrio. Mandat igitur procuratoribus, ut agros tueantur, habita temporis ratione.

LYCIDAS, MŒRIS.

Ly. QUO te, Mœri, pedes? an, quo via ducit, in urbem?
Mœ. O Lycida, vivi pervenimus; advena noſtri
(Quod numquam veriti ſumus) ut poſſeſſor agelli
Diceret: Hæc mea ſunt; veteres migrate coloni.
Nunc victi, triſtes (quoniam ſors omnia verſat),
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hœdos.
Ly. Certe equidem audieram, qua ſe ſubducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Uſque ad aquam, & veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus veſtrum ſervaſſe Menalcam.
Mœ. Audieras; & fama fuit; ſed carmina tantum
Noſtra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.
Quod niſi me quacumque novas incidere lites
Ante ſiniſtra cava monuiſſet ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipſe Menalcas.
Ly. Heu, cadit in quemquam tantum ſcelus! heu tua nobis
Pene ſimul tecum ſolatia rapta, Menalca!
Quis caneret nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbra?
Vel quæ ſublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cum te ad delicias ferres Amaryllida noſtras?
Tityre, dum redeo (brevis eſt via) paſce capellas:
Et potum paſtas age, Tityre: & inter agendum
Occurſare capro (cornu ferit ille) caveto.
Mœ. Immo hæc, quæ Varo necdum perfecta canebat.
Vare, tuum nomen (ſuperet modo Mantua nobis,
Mantua væ miſeræ nimium vicina Cremonæ!)
Cantantes ſublime ferent ad ſidera cycni.
Ly. Sic tua Cyrnæas fugiant examina taxos:
Sic cytiſo paſtæ diſtentent ubera vaccæ.
Incipe, ſi quid habes: & me fecere poetam
Pierides: ſunt & mihi carmina: me quoque dicunt
Vatem paſtores; ſed non ego credulus illis.

Nam neque adhuc Varo videor, nec dicere Cinna
Digna, sed argutos inter strepere anser olores.
Mœ. Id quidem ago ; & tacitus, Lycida, mecum ipse voluto,
Si valeam meminisse : neque est ignobile carmen :
Huc ades, o Galatea : quis est nam ludus in undis ?
Hic ver purpureum : varios hic flumina circum
Fundit humus flores : hic candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades : insani feriant sine littora fluctus.
Ly. Quid ? quæ te pura solum sub nocte canentem
Audieram ? numeros memini, si verba tenerem.
Mœ. Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus ?
Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum :
Astrum, quo segetes gauderent frugibus, & quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Insere, Daphni, pyros : carpent tua poma nepotes.
Omnia fert ætas, animum quoque ; sæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere soles.
Nunc oblita mihi tot carmina : vox quoque Mœrim
Jam fugit ipsa : lupi Mœrim videre priores.
Sed tamen ista satis referet tibi sæpe Menalcas.
Ly. Causando nostros in longum ducis amores.
Et nunc omne tibi stratum silet æquor, & omnes
(Aspice) ventosi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeo media est nobis via : namque sepulchrum
Incipit apparere Bianoris ; hic, ubi densas
Agricolæ stringunt frondes, hic, Mœri, canamus ;
Hic hœdos depone : tamen veniemus in urbem.
Aut, si, nox pluviam ne colligat ante, veremur,
Cantantes licet usque (minus via lædet) eamus.
Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo.
Mœ. Desine plura, puer : & quod nunc instat, agamus.
Carmina tum melius, cum venerit ipse, canemus.

Ecloga X. Gallus.

A R G U M E N T U M.

Gallus Asinii Pollionis filius poeta Augusto familiaris fuit, & præfecturam Ægypti ab eo accepit, sed de conjuratione suspectus occisus. Cytheridem meretriculam amavit, quæ, spreto Gallo, Antonium in Galliam est secuta. Hunc poeta de amissa amica, quam immodice amabat, solatur.

P O E T A.

EXtremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo, sed quæ legat ipsa Lycoris,

Car-

Carmina ſunt dicenda: neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, cum fluctus ſubter labere Sicanos,
Doris amara ſuam non intermiſceat undam.
Incipe: ſollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent ſimæ virgulta capellæ.
Non canimus ſurdis: reſpondent omnia ſilvæ.
Quæ nemora, aut qui vos ſaltus habuere, puellæ
Naides, indigno cum Gallus amore periret?
Nam neque Parnaſſi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecere, neque Aoniæ Aganippæ.
Illum etiam lauri, illum etiam flevere myricæ:
Pinifer illum etiam ſola ſub rupe jacentem
Mænalus, & gelidi fleverunt ſaxa Lycæi.
Stant & oves circum: noſtri nec pœnitet illas:
Nec te pœniteat pecoris, divine Poeta:
Et formoſus oves ad flumina pavit Adonis.
Venit & upilio: tardi venere bubulci.
Uvidus hiberna venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iſte, rogant, tibi? venit Apollo.
Galle, quid inſanis? inquit: tua cura Lycoris
Perque nives alium, perque horrida caſtra ſecuta eſt.
Venit & agreſti capitis Silvanus honore,
Florentes ferulas, & grandia lilia quaſſans.
Pan deus Arcadiæ venit; quem vidimus ipſi
Sanguineis ebuli baccis, minioque rubentem.
Ecquis erit modus? inquit: amor non talia curat:
Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cytiſo ſaturantur apes, nec fronde capellæ.
Triſtis at ille, Tamen cantabitis, Arcades, inquit.
Montibus hæc veſtris: ſoli cantare periti
Arcades: o mihi tum quam molliter oſſa quieſcant,
Veſtra meos olim ſi fiſtula dicat amores!
Atque utinam ex vobis unus, veſtrique fuiſſem
Aut cuſtos gregis, aut maturæ vinitor uvæ!
Certe ſive mihi Phyllis, ſive eſſet Amyntas,
Seu quicumque furor (quid tum, ſi fuſcus Amyntas?
Et nigræ violæ ſunt, & vaccinia nigra)
Mecum inter ſalices lenta ſub vite jaceret.
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hic gelidi fontes: hic mollia prata, Lycori;
Hic nemus: hic ipſo tecum conſumerer ævo.
Nunc inſanus amor duri me Martis in armis,
Tela inter media, atque adverſos detinet hoſtes.
Tu procul a patria (nec ſit mihi credere) tantum
Alpinas, ah! dura nives, & frigora Rheni
Me ſine ſola vides: ah! te ne frigora lædant!
Ah! tibi ne teneras glacies ſecet aſpera plantas!
Ibo, & Chalcidico quæ ſunt mihi condita verſu
Carmina, paſtoris Siculi modulabor avena.

Certum eſt in ſilvis, inter ſpelæa ferarum,
Malle pati, teneriſque meos incidere amores
Arboribus: creſcent illæ: creſcetis amores.
Interea mixtis luſtrabo Mænala nymphis:
Aut acres venabor apros: non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare ſaltus.
Jam mihi per rupes videor, lucoſque ſonantes
Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula; tamquam hæc ſint noſtri medicina furoris,
Aut deus ille malis hominum miteſcere diſcat.
Jam neque Hamadryades rurſum, nec carmina nobis
Ipſa placent: ipſæ rurſum concedite ſilvæ.
Non illum noſtri poſſunt mutare labores:
Nec ſi frigoribus mediis Hebrumque bibamus,
Sithoniaſque nives hyemis ſubeamus aquoſæ:
Nec ſi, cum moriens alta liber aret in ulmo,
Æthiopum verſemus oves ſub ſidere Cancri.
Omnia vincit amor; & nos cedamus amori.
Hæc ſat erit, Divæ, veſtrum ceciniſſe poetam,
Dum ſedet, & gracili fiſcellam texit hibiſco,
Pierides; vos hæc facietis maxima Gallo:
Gallo, cujus amor tantum mihi creſcit in horas,
Quantum vere novo viridis ſe ſubjicit alnus.
Surgamus: ſolet eſſe gravis cantantibus umbra;
Juniperi gravis umbra; nocent & frugibus umbræ.
Ite domum ſaturæ, venit Heſperus, ite capellæ.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICORUM

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Propositio operis. Invocatio Numinum. Aratio, ejus praecognita arandi tempora; soli natura, & discrimina. Novalis praerogativa. Sementis. Pestes satorum. Agriculturae origo. Instrumenta rustica. Operum rusticorum tempora, quae a caeli, & siderum cognitione pendent. Tempestatum prognostica a Sole, & Luna. Prodigia, quae Julii Caesaris caedem secuta, praesagierunt civile bellum contra Brutum, & Cassium.

AD MECOENATEM.

UID faciat lætas segetes, quo sidere terram
Vertere, Mecœnas, ulmisque adjungere vites
Conveniat: quæ cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori: atque apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam. Vos, o clarissima mundi
Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum,
Liber, & alma Ceres; vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis:
Et vos agrestum præsentia numina Fauni,
Ferte simul Faunique pedem, Dryadesque puellæ:
Munera vestra cano. Tuque o, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune: & cultor nemorum, cui pinguia Cææ
Tercentum nivei tondent dumeta juvenci;
Ipse nemus linquens patrium, saltusque Lycæi,
Pan ovium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis o Tegeæe favens, oleæque Minerva
Inventrix, uncique puer monstrator aratri,
Et teneram ab radice ferens, Silvane, cupressum;
Dique, deæque omnes, studium quibus arva tueri,

Quique novas alitis non ullo semine fruges,
Quique satis largum cælo demittitis imbrem.
Tuque adeo, quem mox quæ sint habitura deorum
Concilia, incertum est; urbis ne invisere, Cæsar,
Terrarumque velis curam, & te maximus orbis
Auctorem frugum, tempestatumque potentem
Accipiat, cingens materna tempora myrto:
An deus immensi venias maris, ac tua nautæ
Numina sola colant: tibi serviat ultima Thule,
Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis:
Anne novum tardis sidus te mensibus addas,
Qua locus Erigonen inter, Chelasque sequentes
Panditur: ipse tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cæli justa plus parte reliquit.
Quicquid eris (nam te nec sperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
Quamvis Elysios miretur Græcia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
Da facilem cursum, atque audacibus annue cœptis,
Ignarosque viæ mecum miseratus agrestes
Ingredere, & votis jam nunc assuesce vocari.
Vere novo, gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & zephyro putris se gleba resolvit:
Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & sulco attritus splendescere vomer.
Illa seges demum votis respondet avari
Agricolæ, bis quæ solem, bis frigora sensit:
Illius immensæ ruperunt horrea messes.
At prius ignotum ferro quam scindimus æquor,
Ventos, & varium cæli prædiscere morem
Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum,
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ:
Arborei fœtus alibi, atque injussa virescunt
Gramina; nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
Continuo has leges, æternaque fœdera certis
Imposuit natura locis: quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem:
Unde homines nati, durum genus. Ergo age, terræ
Pingue solum primis extemplo a mensibus anni
Fortes invertant tauri, glebasque jacentes
Pulverulenta coquat maturis solibus æstas.
At si non fuerit tellus fœcunda; sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ:
Hic, sterilem exiguus ne deserat humor arenam.

Al-

Alternis idem tonſas ceſſare novales,
Et ſegnem paticre ſitu dureſcere campum.
Aut ibi flava ſeres mutato ſidere farra,
Unde prius lætum ſiliqua quaſſante legumen,
Aut tenues fœtus viciæ, triſtiſque lupini
Suſtuleris fragiles calamos ſilvamque ſonantem.
Urit enim lini campum ſeges, urit avenæ,
Urunt Lethæo perfuſa papavera ſomno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
Ne ſaturare fimo pingui pudeat ſola; neve
Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requieſcunt fœtibus arva;
Nec nulla interea eſt inaratæ gratia terræ.
Sæpe etiam ſteriles incendere profuit agros,
Atque levem ſtipulam crepitantibus urere flammis:
Sive inde occultas vires, & pabula terræ
Pinguia concipiunt; ſive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exſudat inutilis humor:
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua ſuccus in herbas:
Seu durat magis, & venas adſtringit hiantes:
Ne tenues pluviæ, rapidive potentia ſolis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.
Multum adeo, raſtris glebas qui frangit inertes,
Vimineaſque trahit crates, juvat arva: neque illum
Flava Ceres alto nequicquam ſpectat Olympo.
Et qui, proſciſſo quæ ſuſcitat æquore terga,
Rurſus in obliquum verſo perrumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.
Humida ſolſtitia, atque hyemes optate ſerenas,
Agricolæ: hiberno lætiſſima pulvere farra,
Lætus ager: nullo tantum ſe Myſia cultu
Jactat, & ipſa ſuas mirantur Gargara meſſes.
Quid dicam, jacto qui ſemine cominus arva
Inſequitur, cumuloſque ruit male pinguis arenæ?
Deinde ſatis fluvium inducit, rivoſque ſequentes?
Et cum exuſtus ager morientibus æſtuat herbis,
Ecce ſupercilio clivoſi tramitis undam
Elicit: illa cadens raucum per lævia murmur
Saxa ciet, ſcatebriſque arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus ariſtis,
Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba,
Cum primum ſulcos æquant ſata? quique paludis
Collectum humorem bibula deducit arena?
Præſertim incertis ſi menſibus amnis abundans
Exit, & obducto late tenet omnia limo,
Unde cavæ tepido ſudant humore lacunæ.
Nec tamen (hæc cum ſint hominumque, boumque labores

Versando terram experti) nihil improbus anser,
Strymoniæque grues, & amaris intyba fibris
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit, primusque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda,
Nec torpere gravi passus sua regna veterno.
Ante Jovem nulli subigebant arva coloni:
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat; in medium quærebant: ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris,
Prædarique lupos jussit, pontumque moveri:
Mellaque decussit foliis, ignemque removit,
Et passim rivis currentia vina repressit:
Ut varias usus meditando extunderet artes
Paulatim, & sulcis frumenti quæreret herbam,
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas:
Navita tum stellis numeros, & nomina fecit,
Pleiadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras, & fallere visco,
Inventum, & magnos canibus circumdare saltus.
Atque alius latum funda jam verberat amnem,
Alta petens: pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina serræ:
Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.
Tum variæ venere artes. Labor omnia vicit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.
  Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit, cum jam glandes, atque arbuta sacræ
Deficerent silvæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus, ut mala culmos
Esset rubigo, segnisque horreret in arvis
Carduus: intereunt segetes: subit aspera silva
Lappæque, tribulique; interque nitentia culta
Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.
Quod nisi & assiduis terram insectabere rastris,
Et sonitu terrebis aves, & ruris opaci
Falce premes umbras, votisque vocaveris imbrem;
Heu, magnum alterius frustra spectabis acervum,
Concussaque famem in silvis solabere quercu.
  Dicendum & quæ sint duris agrestibus arma,
Queis sine nec potuere seri, nec surgere messes.
Vomis, & inflexi primum grave robur aratri,
Tardaque Eleusinæ matris volventia plaustra,
Tribulaque, traheæque, & iniquo pondere rastri:
Virgea præterea Celei, vilisque supellex,
Arbuteæ crates, & mystica vannus Iacchi.
Omnia quæ multo ante memor provisa repones,

Si

Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuo in silvis magna vi flexa domatur
In burim, & curvi formam accipit ulmus aratri.
Huic a stirpe pedes temo protentus in octo,
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso.
Cæditur & tilia ante jugo levis, altaque fagus,
Stivaque, quæ currus a tergo torqueat imos,
Et suspensa focis exploret robora fumus.
Possum multa tibi veterum præcepta referre;
Ni refugis, tenuesque piget cognoscere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & creta solidanda tenaci;
Ne subeant herbæ, neu pulvere victa fatiscat;
Tum variæ illudant pestes: sæpe exiguus mus
Sub terris posuitque domos, atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ:
Inventusque cavis bufo, & quæ plurima terræ
Monstra ferunt; populatque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica senectæ.
Contemplator item, cum se nux plurima silvis
Induet in florem, & ramos curvabit olentes:
Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore.
At si luxuria foliorum exuberat umbra,
Nequicquam pingues palea teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro prius, & nigra perfundere amurca,
Grandior ut fœtus siliquis fallacibus esset.
Et, quamvis igni exiguo properata maderent,
Vidi lecta diu, & multo spectata labore
Degenerare tamen; ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret: sic omnia fatis
In pejus ruere, & retro sublapsa referri.
Non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit; si brachia forte remisit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.
Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis,
Hœdorumque dies servandi, & lucidus Anguis;
Quam quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus, & ostriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die somnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci, atque umbris jam dividit orbem:
Exercete, viri, tauros; serite hordea campis,
Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem.
Nec non & lini segetem, & Cereale papaver
Tempus humo tegere, & jamdudum incumbere aratris,
Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis satio: tunc te quoque, Medica, putres
Accipiunt sulci; & milio venit annua cura:

Candidus auratis aperit cum cornibus annum
Taurus, & adverso cedens Canis occidit astro.
At si triticeam in messem, robustaque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis:
Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
Gnossiaque ardentis decedat stella Coronæ,
Debita quam sulcis committas semina, quamque
Invitæ properes anni spem credere terræ.
Multi ante occasum Maiæ cœpere; sed illos
Expectata seges vanis elusit aristis.
Si vero viciamque seres, vilemque faselum,
Nec Pelusiacæ curam aspernabere lentis;
Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes.
Incipe, & ad medias sementem extende pruinas.
Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
Quinque tenent cælum zonæ: quarum una corusco
Semper Sole rubens, & torrida semper ab igni:
Quam circum extremæ dextra, lævaque trahuntur,
Cærulea glacie concretæ, atque imbribus atris.
Has inter, mediamque duæ mortalibus ægris
Munere concessæ divum; via secta per ambas,
Obliquus qua se signorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam, Rhiphæasque arduus arces
Consurgit; premitur Libyæ devexus in Austros.
Hic vertex nobis semper sublimis: at illum
Sub pedibus Styx atra videt, Manesque profundi.
Maximus hic flexu sinuoso elabitur anguis
Circum, perque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentes æquore tingi.
Illic (ut perhibent) aut intempesta silet nox
Semper, & obtenta densantur nocte tenebræ:
Aut redit a nobis aurora, diemque reducit:
Nosque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina Vesper.
Hinc tempestates dubio prædiscere cælo
Possumus, hinc messisque diem, tempusque serendi;
Et quando infidum remis impellere marmor
Conveniat: quando armatas deducere classes,
Aut tempestivam silvis evertere pinum.
Nec frustra signorum obitus speculamur, & ortus,
Temporibusque parem diversis quatuor annum.
Frigidus agricolam si quando continet imber,
Multa, forent quæ mox cælo properanda sereno,
Maturare datur: durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem: cavat arbore lintres:
Aut pecori signum, aut numeros impressit acervis.
Exacuunt alii vallos, furcasque bicornes,
Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.

Nunc

Nunc facilis rubea texatur fiscina virga:
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quædam exercere diebus
Fas & jura sinunt; rivos deducere nulla
Relligio vetuit, segeti prætendere sepem,
Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantumque gregem fluvio mersare salubri.
Sæpe oleo tardi costas agitator aselli,
Vilibus aut onerat pomis: lapidemque revertens
Incusum, aut atræ massam picis urbe reportat.
Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum: quintam fuge; pallidus Orcus,
Eumenidesque satæ; tum partu terra nefando
Cæumque, Japetumque creat, sævumque Typhœa,
Et conjuratos cælum rescindere fratres.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam
Scilicet, atque Ossæ frondosum involvere Olympum:
Ter pater extructos disjecit fulmine montes.
Septima post decimam felix & ponere vitem,
Et prensos domitare boves, & licia telæ
Addere: nona fugæ melior, contraria furtis.
Multa adeo gelida melius se nocte dedere,
Aut cum Sole novo terras irrorat Eous.
Nocte leves stipulæ melius, nocte arida prata
Tondentur, noctis lentus non deficit humor.
Et quidam seros hiberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto.
Interea longum cantu solata laborem
Arguto conjux percurrit pectine telas:
Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem,
Et foliis undam trepidi despumat aheni.
At rubicunda Ceres medio succiditur æstu,
Et medio tostas æstu terit area fruges.
Nudus ara, sere nudus; hyems ignava colono.
Frigoribus parto agricolæ plerumque fruuntur,
Mutuaque inter se læti convivia curant.
Invitat genialis hyems, curasque resolvit:
Ceu pressæ cum jam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.
Sed tamen & quernas glandes tum stringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta;
Tunc gruibus pedicas, & retia ponere cervis,
Auritosque sequi lepores; tum figere damas,
Stuppea torquentem Balearis verbera fundæ,
Cum nix alta jacet, glaciem cum flumina trudunt.
Quid tempestates Autumni, & sidera dicam?
Atque ubi jam breviorque dies, & mollior æstas,
Quæ vigilanda viris? vel cum ruit imbriferum ver,
Spicea jam campis cum messis inhorruit, & cum

Frumenta in viridi ſtipula lactentia turgent ?
Sæpe ego, cum flavis meſſorem induceret arvis
Agricola, & fragili jam ſtringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prælia vidi :
Quæ gravidam late ſegetem ab radicibus imis
Sublime expulſam eruerent : ita turbine nigro
Ferret hyems culmumque levem, ſtipulaſque volantes.
Sæpe etiam immenſum cælo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempeſtatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes : ruit arduus æther,
Et pluvia ingenti ſata læta, boumque labores
Diluit : implentur foſſæ, & cava flumina creſcunt
Cum ſonitu, fervetque fretis ſpirantibus æquor.
Ipſe pater, media nimborum in nocte, coruſca
Fulmina molitur dextra, quo maxima motu
Terra tremit : fugere feræ ; & mortalia corda
Per gentes humilis ſtravit pavor : ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit ; ingeminant auſtri, & denſiſſimus imber :
Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt.
Hoc metuens, cæli menſes, & ſidera ſerva,
Frigida Saturni ſeſe quo ſtella receptet,
Quos ignis Cæli Cyllenius erret in orbes.
In primis venerare deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis,
Extremæ ſub caſum hyemis, jam vere ſereno.
Tunc pingues agni, & tunc molliſſima vina,
Tunc ſomni dulces, denſæque in montibus umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret,
Cui tu lacte favos, & miti dilue Baccho :
Terque novas circum felix eat hoſtia fruges ;
Omnis quam chorus & ſocii comitentur ovantes ;
Et Cererem clamore vocent in tecta : neque ante
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quam Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompoſitos, & carmina dicat.
Atque hæc ut certis poſſimus diſcere ſignis,
Æſtuſque, pluviaſque, & agentes frigora ventos,
Ipſe pater ſtatuit, quid menſtrua Luna moneret,
Quo ſigno caderent Auſtri : quid ſæpe videntes
Agricolæ, propius ſtabulis armenta tenerent.
Continuo ventis ſurgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumeſcere, & aridus altis
Montibus audiri fragor ; aut reſonantia longe
Littora miſceri, & nemorum increbreſcere murmur.
Jam ſibi tum a curvis male temperat unda carinis ;
Cum medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamoremque ferunt ad littora ; cumque marinæ
In ſicco ludunt fulicæ : notaſque paludes

Deſerit, atque altam ſupra volat ardea nubem.
Sæpe etiam ſtellas vento impendente videbis
Præcipites cælo labi, noctiſque per umbras
Flammarum longos a tergo albeſcere tractus:
Sæpe levem paleam, & frondes volitare caducas,
Aut ſumma nantes in aqua colludere plumas.
At Boreæ de parte trucis cum fulminat, & cum
Eurique, Zephyrique tonat domus; omnia plenis
Rura natant foſſis, atque omnis navita ponto
Humida vela legunt: numquam imprudentibus imber
Obfuit; aut illum ſurgentem vallibus imis
Aeriæ fugere grues: aut bucula cælum
Suſpiciens patulis captavit naribus auras:
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo:
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit ova
Anguſtum formica terens iter, & bibit ingens
Arcus: & e paſtu decedens agmine magno
Corvorum increpuit denſis exercitus alis.
Jam varias pelagi volucres, & quæ Aſia circum
Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri,
Certatim largos humeris infundere rores;
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et ſtudio incaſſum videas geſtire lavandi.
Tunc cornix plena pluviam vocat improba voce,
Et ſola in ſicca ſecum ſpatiatur arena.
Nec nocturna quidem carpentes penſa puellæ
Neſcivere hyemem: teſta cum ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concreſcere fungos.
Nec minus ex imbri Soles, & aperta ſerena
Proſpicere, & certis poteris cognoſcere ſignis.
Nam neque tum ſtellis acies obtuſa videtur,
Nec fratris radiis obnoxia ſurgere Luna;
Tenuia nec lanæ per cælum vellera ferri.
Non tepidum ad Solem pennas in littore pandunt
Dilectæ Thetidi Halcyones: non ore ſolutos
Immundi meminere ſues jactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campoque recumbunt:
Solis & occaſum ſervans de culmine ſummo
Necquicquam ſeros exercet noctua cantus.
Apparet liquido ſublimis in aere Niſus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacumque illa levem fugiens ſecat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno ſtridore per auras
Inſequitur Niſus: qua ſe fert Niſus ad auras,
Illa levem fugiens raptim ſecat æthera pennis.
Tum liquidas corvi preſſo ter gutture voces,
Aut quater ingeminant; & ſæpe cubilibus altis,
Neſcio qua præter ſolitum dulcedine læti,

Inter

Inter se foliis strepitant; juvat imbribus actis
Progeniem parvam, dulcesque revisere nidos.
Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major.
Verum ubi tempestas, & cæli mobilis humor
Mutavere vias, & Juppiter uvidus austris
Densat, erant quæ rara modo, &, quæ densa, relaxat;
Vertuntur species animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt: hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, & ovantes gutture corvi.
Si vero Solem ad rapidum, Lunasque sequentes
Ordine respicies, numquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ.
Luna revertentes cum primum colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprenderit aera cornu,
Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber.
At si virgineum suffuderit ore ruborem,
Ventus erit: vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu quarto (namque is certissimus auctor)
Pura, nec obtusis per cælum cornibus ibit,
Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo,
Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt;
Votaque servati solvent in littore nautæ
Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.
Sol quoque & exoriens, & cum se condet in undas,
Signa dabit. Solem certissima signa sequuntur,
Et quæ mane refert, & quæ surgentibus astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe;
Suspecti tibi sint imbres: namque urget ab alto
Arboribusque, satisque Notus, pecorique sinister.
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi erumpent radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Heu, male tum mites defendet pampinus uvas:
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam, emenso cum jam decedet Olympo,
Profuerit meminisse magis: nam sæpe videmus
Ipsius in vultu varios errare colores.
Cæruleus pluviam denuntiat, igneus euros.
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni,
Omnia tum pariter vento, nimbisque videbis
Fervere; non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque a terra moneat convellere funem.
At si, cum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit, frustra terrebere nimbis,
Et claro silvas cernes Aquilone moveri.
Denique quid vesper serus vehat, unde serenas

Ven-

Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,
Sol tibi signa dabit. Solem quis dicere falsum
Audeat? ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpe monet, fraudemque, & operta tumescere bella.
Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam,
Cum caput obscura nitidum ferrugine texit,
Impiaque æternam timuerunt sæcula noctem.
Tempore quamquam illo tellus quoque, & æquora ponti,
Obscenæque canes, importunæque volucres
Signa dabant: quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarumque globos, liquefactaque volvere saxa;
Armorum sonitum toto Germania cælo
Audiit: insolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes
Ingens: & simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis; pecudesque locutæ,
Infandum! sistunt amnes, terræque dehiscunt,
Et mœstum illacrymat templis ebur, æraque sudant.
Proluit insano contorquens vortice silvas
Fluviorum rex Eridanus, camposque per omnes
Cum stabulis armenta tulit; nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessavit: & alte
Per noctem resonare, lupis ululantibus, urbes.
Non alias cælo ceciderunt plura sereno
Fulgura, nec diri toties arsere Cometæ.
Ergo inter sese paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi:
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Emathiam, & latos Hæmi pinguescere campos.
Scilicet & tempus veniet, cum finibus illis
Agricola incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabra rubigine pila:
Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanes,
Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulcris.
Dî Patrii indigetes, & Romule, Vestaque mater,
Quæ Tuscum Tiberim, & Romana Palatia servas,
Hunc saltem everso juvenem succurrere sæclo
Ne prohibete. Satis jampridem sanguine nostro
Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.
Jampridem nobis cæli te regia, Cæsar,
Invidet, atque hominum queritur curare triumphos.
Quippe ubi fas versum, atque nefas, tot bella per orbem,
Tam multæ scelerum facies, non ullus aratro
Dignus honos: squallent abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.

Hinc

Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum:
Vicinæ ruptis inter ſe legibus urbes
Arma ferunt; ſævit toto Mars impius orbe.
Ut cum carceribus ſeſe effudere quadrigæ,
Addunt in ſpatio, & fruſtra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

Finis Libri Primi Georgicorum.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICORUM

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Arborum procreandarum ratio; eaque vel naturalis, ſponte, ſemine, radice: vel artificialis, avulſione, infoſſione, propagatione, tranſpoſitione, ſurculo, inſitione, & inoculatione. Species arborum; ſteriles, & fructiferæ. Quibus quæ ſola conveniant. Italia aliis terris prælata. Terræ qualitas ut diſcerni poſſit. Vites, & earum cura. Et olearum: Laus ruſticæ vitæ cum aliis collatæ.

HActenus arvorum cultus, & ſidera cæli:
Nunc te, Bacche, canam, nec non ſilveſtria tecum
Virgulta, & prolem tarde creſcentis olivæ.
Huc, pater o Lenæe (tuis hic omnia plena
Muneribus: tibi pampineo gravidus Autumno
Floret ager, ſpumat plenis vindemia labris)
Huc, pater o Lenæe, veni, nudataque muſto
Tinge novo mecum dereptis crura cothurnis.
Principio arboribus varia eſt natura creandis.
Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipſæ
Sponte ſua veniunt, campoſque & flumina late
Curva tenent: ut molle ſiler, lentæque geniſtæ,
Populus, & glauca canentia fronde ſalicta.
Pars autem poſito ſurgunt de ſemine: ut altæ
Caſtaneæ, nemorumque Jovi quæ maxima frondet
Æſculus, atque habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis denſiſſima ſilva,
Ut ceraſis, ulmiſque: etiam Parnaſſia laurus
Parva ſub ingenti matris ſe ſubjicit umbra.
Hos natura modos primum dedit: his genus omne
Silvarum, fruticumque viret, nemorumque ſacrorum.
Sunt alii, quos ipſe via ſibi repperit uſus.
Hic plantas tenero abſcindens de corpore matrum
Depoſuit ſulcis: hic ſtirpes obruit arvo,

Quadrifidasque sudes, & acuto robore vallos:
Silvarumque aliæ pressos propaginis arcus
Expectant, & vivà sua plantaria terra.
Nil radicis egent aliæ: summumque putator
Haud dubitat terra referens mandare cacumen.
Quin & caudicibus sectis (mirabile dictu)
Truditur e sicco radix oleagina ligno.
Et sæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius, mutatamque insita mala
Ferre pyrum, & prunis lapidosa rubescere corna.
Quare agite, o, proprios generatim discite cultus,
Agricolæ, fructusque feros mollite colendo:
Neu segnes jaceant terræ; juvat Ismara Baccho
Conserere, atque olea magnum vestire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque una decurre laborem,
O decus, o famæ merito pars maxima nostræ,
Mecœnas; pelagoque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti versibus opto:
Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox: ades, & primi lege littoris oram.
In manibus terræ: non hic te carmine ficto,
Atque per ambages, & longa exorsa tenebo.
Sponte sua quæ se tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, sed læta, & fortia surgunt:
Quippe solo natura subest; tamen hæc quoque siquis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
Exuerint silvestrem animum: cultuque frequenti
In quascumque voces artes, haud tarda sequentur.
Nec non &, sterilis quæ stirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros:
Nunc altæ frondes, & rami matris opacant,
Crescentique adimunt fœtus, uruntque ferentem.
Jam, quæ seminibus jactis se sustulit, arbos
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram;
Pomaque degenerant succos oblita priores:
Et turpes avibus prædam fert uva racemos.
Scilicet omnibus est labor impendendus, & omnes
Cogendæ in sulcum, ac multa mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Respondent, solido Paphiæ de robore myrtus.
Plantis eduræ coryli nascuntur, & ingens
Fraxinus; Herculeæque arbos umbrosa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Nascitur, & casus abies visura marinos.
Inseritur vero ex fœtu nucis arbutus horrida:
Et steriles platani malos gessere valentes,
Castaneæ fagos, ornusque incanuit albo
Flore pyri, glandemque sues fregere sub ulmis.

Nec modus inſerere, atque oculos imponere ſimplex.
Nam qua ſe medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas; anguſtus in ipſo
Fit nodo ſinus; huc aliena ex arbore germen
Includunt; udoque docent inoleſcere libro.
Aut rurſum enodes trunci reſecantur, & alte
Finditur in ſolidum cuneis via: deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cælum ramis felicibus arbos,
Miraturque novas frondes, & non ſua poma.
Præterea genus haud unum nec fortibus ulmis,
Nec ſalici, lotoque, neque Idæis cypariſſis:
Nec pingues unam in faciem naſcuntur olivæ,
Orchades, & radii, & amara pauſia bacca,
Pomaque, & Alcinoi ſilvæ: nec ſurculus idem
Cruſtumiis, Syriiſque pyris, gravibuſque volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thaſiæ vites, ſunt & Mareotides albæ:
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ.
Et paſſo Pſythia utilior, tenuiſque Lageos,
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam,
Purpureæ, preciæque: & quo te carmine dicam,
Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt etiam Ammineæ vites, firmiſſima vina;
Tmolius adſurgit quibus, & rex ipſe Phanæus,
Argitiſque minor: cui non certaverit ulla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te, menſis & dis accepta ſecundis,
Tranſierim, Rhodia, & tumidis, bumaſte, racemis.
Sed neque quam multæ ſpecies, nec nomina quæ ſint,
Eſt numerus: neque enim numero comprendere refert.
Quem qui ſcire velit, Libyci velit æquoris idem
Diſcere quam multæ zephyro turbentur arenæ:
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Noſſe, quot Ionii veniant ad littora fluctus.
Nec vero terræ ferre omnes omnia poſſunt.
Fluminibus ſalices, craſſiſque paludibus alni
Naſcuntur: ſteriles ſaxoſis montibus orni,
Littora myrtetis lætiſſima: denique apertos
Bacchus amat colles, Aquilonem, & frigora taxi.
Aſpice & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoaſque domos Arabum, pictoſque Gelonos.
Diviſæ arboribus patriæ: ſola India nigrum
Fert ebenum: ſolis eſt thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam ſudantia ligno
Balſamaque, & baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lana?
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?

Aut

Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi ſinus orbis? ubi aera vincere ſummum
Arboris haud ullæ jactu potuere ſagittæ,
Et gens illa quidem ſumptis non tarda pharetris.
Media fert triſtes ſuccos, tardumque ſaporem
Felicis mali; quo non præſentius ullum,
Pocula ſi quando ſævæ infecere novercæ,
Miſcueruntque herbas, & non innoxia verba,
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipſa ingens arbos, faciemque ſimillima lauro,
Et, ſi non alium late jactaret odorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis:
Flos ad prima tenax: animas, & olentia Medi
Ora fovent illo, & ſenibus medicantur anhelis.
Sed neque Medorum ſilvæ, ditiſſima terra,
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, neque Indi,
Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.
Hæc loca non tauri ſpirantes naribus ignem
Invertere, ſatis immanis dentibus Hydri;
Nec galeis, denſiſque virum ſeges horruit haſtis:
Sed gravidæ fruges, & Bacchi Maſſicus humor
Implevere: tenent oleæ, armentaque læta.
Hic bellator equus campo ſeſe arduus infert:
Hinc albi, Clitumne, greges, & maxima taurus
Victima, ſæpe tuo perfuſi flumine ſacro
Romanos ad templa Deum duxere triumphos.
Hic ver aſſiduum, atque alienis menſibus æſtas:
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rabidæ tigres abſunt, & ſæva leonum
Semina: nec miſeros fallunt aconita legentes:
Nec rapit immenſos orbes per humum, neque tanto
Squameus in ſpiram tractu ſe colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operumque laborem,
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis,
Fluminaque antiquos ſubterlabentia muros.
An mare, quod ſupra memorem, quodque alluit infra?
Anne lacus tantos? te, Lari maxime, teque
Fluctibus, & fremitu aſſurgens, Benace, marino?
An memorem portus, Lucrinoque addita clauſtra?
Atque indignatum magnis ſtridoribus æquor,
Julia qua ponto longe ſonat unda refuſo,
Tyrrhenuſque fretis immittitur æſtus avernis?
Hæc eadem argenti rivos, ærisque metalla
Oſtendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virum, Marſos, pubemque Sabellam,
Aſſuetumque malo Ligurem, Volſcoſque verutos
Extulit; hæc Decios, Marios, magnoſque Camillos;
Scipiadas duros bello, & te, maxime Cæſar,

Qui

Qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus;
Magna virum: tibi res antiquæ laudis, & artis
Ingredior sanctos ausus recludere fontes,
Ascræumque cano Romana per oppida carmen.
  Nunc locus arvorum ingeniis: quæ robora cuique,
Quis color, & quæ sit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terræ, collesque maligni,
Tenuis ubi argilla, & dumosis calculus arvis,
Palladia gaudent silva vivacis olivæ.
Indicio est tractu surgens oleaster eodem
Plurimus, & strati baccis silvestribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique uligine læta,
Quique frequens herbis, & fertilis ubere campus,
Qualem sæpe cava montis convalle solemus
Dispicere; huc summis liquuntur rupibus amnes,
Felicemque trahunt limum: quique editus Austro,
Et filicem curvis invisam pascit aratris:
Hic tibi prævalidas olim, multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites: hic fertilis uvæ,
Hic laticis, qualem pateris libamus, & auro,
Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.
  Sin armenta magis studium, vitulosque tueri,
Aut fœtus ovium, aut urentes culta capellas,
Saltus, & saturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem niveos herboso flumine cycnos;
Non liquidi gregibus fontes, non gramina desunt:
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra fere, & presso pinguis sub vomere terra,
Et cui putre solum (namque hoc imitamur arando)
Optima frumentis: non ullo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra juvencis.
Aut unde iratus silvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquasque domos avium cum stirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis.
At rudis enituit impulso vomere campus.
Nam jejuna quidem clivosi glarea ruris
Vix humiles apibus casias, roremque ministrat:
Et tophus scaber, & nigris exesa chelydris
Creta, negant alios æque serpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras.
Quæ tenuem exhalat nebulam, fumosque volucres,
Et bibit humorem, &, cum vult, ex se ipsa remittit,
Quæque suo viridi semper se gramine vestit,

Nec ſcabie, & ſalſa lædit rubigine ferrum.
Illa tibi lætis intexit vitibus ulmos;
Illa ferax oleo eſt: illam experiere colendo,
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, & vicina Veſevo
Ora jugo, & vacuis Clanius non æquus Acerris.
 Nunc, quo quamque modo poſſis cognoſcere, dicam.
Rara ſit, an ſupra morem ſi denſa, requiras:
Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho;
Denſa magis Cereri, rariſſima quæque Lyæo:
Ante locum capies oculis, alteque jubebis
In ſolido puteum demitti, omnemque repones
Rurſus humum, & pedibus ſummas æquabis arenas.
Si deerunt, rarum pecorique & vitibus almis
Aptius uber erit; ſin in ſua poſſe negabunt
Ire loca, & ſcrobibus ſuperabit terra repletis,
Spiſſus ager; glebas cunctantes, craſſaque terga
Expecta, & validis terram proſcinde juvencis.
Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix, (ea nec manſueſcit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſervat)
Tale dabit ſpecimen: tu ſpiſſo vimine qualos,
Colaque prælorum fumoſis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulceſque a fontibus undæ
Ad plenum calcentur; aqua eluctabitur omnis
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At ſapor indicium faciet manifeſtus, & ora
Triſtia tentantum ſenſu torquebit amaror.
Pinguis item quæ ſit tellus, hoc denique pacto
Diſcimus: haud unquam manibus jactata fatiſcit,
Sed picis in morem ad digitos lenteſcit habendo.
Humida majores herbas alit, ipſaque juſto
Lætior: ah nimium ne ſit mihi fertilis illa,
Neu ſe prævalidam primis oſtendat ariſtis!
Quæ gravis eſt, ipſo tacitam ſe pondere prodit;
Quæque levis: promptum eſt oculis prædiſcere nigram,
Et quis cui color; at ſceleratum exquirere frigus
Difficile eſt; piceæ tantum, taxique nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt veſtigia nigræ.
 His animadverſis, terram multo ante memento
Excoquere, & magnos ſcrobibus concidere montes,
Ante ſupinatas Aquiloni oſtendere glebas,
Quam lætum infodias vitis genus; optima putri
Arva ſolo: id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefacta movens robuſtus jugera foſſor.
At ſi quos haud ulla viros vigilantia fugit;
Ante locum ſimilem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus ſeges, & quo mox digeſta feratur,
Mutatam ignorent ſubito ne ſemina matrem.

Quin

Quin etiam cæli regionem in cortice ſignant :
Ut quo quæque modo ſteterit, qua parte calores
Auſtrinos tulerit, quæ terga obverterit axi,
Reſtituant. Adeo in teneris conſueſcere multum eſt.
Collibus, an plano melius ſit ponere vites,
Quære prius: ſi pinguis agros metabere campi,
Denſa ſere: in denſo non ſegnior ubere Bacchus.
Sin tumulis acclive ſolum, colleſque ſupinos,
Indulge ordinibus: nec ſecius omnis in unguem
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret.
Ut ſæpe ingenti bello cum longa cohortes
Explicuit legio, & campo ſtetit agmen aperto,
Directæque acies, ac late fluctuat omnis
Ære renidenti tellus, nec dum horrida miſcent
Prælia, ſed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia ſint paribus numeris dimenſa viarum:
Non animum modo uti paſcat proſpectus inanem:
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum poterunt ſe extendere rami.
Forſitan & ſcrobibus quæ ſint faſtigia, quæras.
Auſim vel tenui vitem committere ſulco.
Altior, ac penitus terræ defigitur arbos:
Æſculus in primis; quæ quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in tartara tendit.
Ergo non hyemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt: immota manet, multoſque per annos
Multa virum volvens durando ſecula vincit.
Tum fortes late ramos, & brachia tendens
Huc illuc, media ipſa ingentem ſuſtinet umbram.
Neve tibi ad ſolem vergant vineta cadentem:
Neve inter vites corylum ſere: neve flagella
Summa pete, aut ſummas defringe ex arbore plantas:
(Tantus amor terræ) neu ferro læde retuſo
Semina, neve oleæ ſilveſtres inſere truncos.
Nam ſæpe incautis paſtoribus excidit ignis,
Qui furtim pingui primum ſub cortice tectus
Robora comprendit, frondeſque elapſus in altas
Ingentem cælo ſonitum dedit: inde ſecutus
Per ramos victor, perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, & ruit atram
Ad cælum picea craſſus caligine nubem;
Præſertim ſi tempeſtas a vertice ſilvis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
Hoc ubi; non a ſtirpe valent, cæſæque reverti
Poſſunt, atque ima ſimiles revireſcere terra:
Infelix ſuperat foliis oleaſter amaris.
Nec tibi tam prudens quiſquam perſuadeat auctor,
Tellurem Borea rigidam ſpirante moveri.

Rura gelu tum claudit hyems : nec ſemine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis ſatio, cum vere rubenti
Candida venit avis longis inviſa colubris :
Prima vel Autumni ſub frigora, cum rapidus Sol
Nondum hyemem contingit equis; jam præterit æſtas.
Ver adeo frondi nemorum, ver utile ſilvis :
Vere tument terræ, & genitalia ſemina poſcunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Conjugis in gremium lætæ deſcendit, & omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore, fœtus.
Avia tum reſonant avibus virgulta canoris,
Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager, zephyrique tepentibus auris
Laxant arva ſinus : ſuperat tener omnibus humor :
Inque novos ſoles audent ſe gramina tuto
Credere, nec metuit ſurgentes pampinus Auſtros,
Aut actum cælo magnis Aquilonibus imbrem :
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes.
Non alios prima creſcentis origine mundi
Illuxiſſe dies, aliumve habuiſſe tenorem
Crediderim : ver illud erat, ver magnus agebat
Orbis, & hibernis parcebant flatibus Euri :
Cum primum lucem pecudes hauſere, virumque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immiſſæque feræ ſilvis, & ſidera cælo.
Nec res hunc teneræ poſſent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigusque, caloremque
Inter, & exciperet cæli indulgentia terras.
Quod ſupereſt, quæcumque premes virgulta per agros,
Sparge fimo pingui, & multa memor occule terra :
Aut lapidem bibulum, aut ſquallentes infode conchas.
Inter enim labentur aquæ, tenuiſque ſubibit
Halitus, atque animos tollent ſata. Jamque reperti,
Qui ſaxo ſuper, atque ingenti pondere teſtæ
Urgerent : hoc effuſos munimen ad imbres :
Hoc, ubi hiulca ſiti findit Canis æſtifer arva.
  Seminibus poſitis, ſupereſt deducere terram
Sæpius ad capita, & duros jactare bidentes,
Aut preſſo exercere ſolum ſub vomere, & ipſa
Flectere luctantes inter vineta juvencos.
Tum læves calamos, & raſæ haſtilia virgæ,
Fraxineaſque aptare ſudes, furcaſque bicornes :
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Aſſueſcant, ſummaſque ſequi tabulata per ulmos.
Ac dum prima novis adoleſcit frondibus ætas,
Parcendum teneris : & dum ſe lætus ad auras
Palmes agit, laxis per purum immiſſus habenis,

Ipsa acies nondum falcis tentanda, sed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Inde ubi jam validis amplexæ stirpibus ulmos
Exierint, tunc stringe comas, tunc brachia tonde,
Ante reformidant ferrum: tunc denique dura
Exerce imperia, & ramos compesce fluentes.
Texendæ sepes etiam, & pecus omne tenendum est:
Præcipue dum frons tenera imprudensque laborum:
Cui super indignas hyemes, Solemque potentem,
Silvestres uri assidue, capreæque sequaces
Illudunt: pascuntur oves, avidæque juvencæ.
Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut gravis incumbens scopulis arentibus æstas,
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, & admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & veteres ineunt proscenia ludi:
Præmiaque ingentes pagos, & compita circum
Thesidæ posuere, atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos saliere per utres.
Nec non Ausonii, Troja gens missa, coloni
Versibus incomptis ludunt, risuque soluto;
Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis:
Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibique
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubescit vinea fœtu;
Complentur vallesque cavæ, saltusque profundi,
Et quocumque Deus circum caput egit honestum.
Ergo rite suum baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancesque, & liba feremus,
Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram:
Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.
Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquam exhausti satis est; namque omne quotannis
Terque, quaterque solum scindendum, glebaque versis
Æternum frangenda bidentibus: omne levandum
Fronde nemus; redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in se sua per vestigia volvitur annus.
At jam olim, seras posuit cum vinea frondes,
Frigidus & silvis Aquilo decussit honorem;
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Rusticus, & curvo Saturni dente relictam
Persequitur vitem attondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, & vallos primus sub tecta referto:
Postremus metito; bis vitibus ingruit umbra:
Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ.
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura,

Exiguum colito; necnon etiam aſpera ruſci
Vimina per ſilvam, & ripis fluvialis arundo
Cæditur, incultique exercet cura ſalicti.
Jam vinctæ vites, jam falcem arbuſta reponunt:
Jam canit extremos effœtus vinitor antes.
Sollicitanda tamen tellus, pulviſque movendus,
Et jam maturis metuendus Juppiter uvis.
Contra, non ulla eſt oleis cultura: neque illæ
Procurvam expectant falcem, raſtroſque tenaces,
Cum ſemel hæſerunt arvis, auraſque tulerunt.
Ipſa ſatis tellus, cum dente recluditur unco,
Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem, & placitam Paci nutritor olivam.
Poma quoque, ut primum truncos ſenſere valentes,
Et vires habuere ſuas, ad ſidera raptim
Vi propria nituntur, opiſque haud indiga noſtræ.
Nec minus interea fœtu nemus omne graveſcit,
Sanguineiſque inculta rubent aviaria baccis.
Tondentur cytiſi, tædas ſilva alta miniſtrat,
Paſcunturque ignes nocturni, & lumina fundunt.
Et dubitant homines ſerere, atque impendere curam?
Quid majora ſequar? ſalices, humileſque geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem, aut paſtoribus umbram
Sufficiunt: ſepemque ſatis, & pabula melli.
Et juvat undantem buxo ſpectare Cytorum,
Naryciæque picis lucos: juvat arva videre,
Non raſtris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipſæ Caucaſeo ſteriles in vertice ſilvæ,
Quas animoſi Euri aſſidue franguntque feruntque,
Dant alios aliæ fœtus: dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedrumque, cupreſſoſque.
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plauſtris
Agricolæ, & pandas ratibus poſuere carinas.
Viminibus ſalices fœcundæ, frondibus ulmi:
At myrtus validis haſtilibus, & bona bello
Cornus: Ityræos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ læves, aut torno raſile buxum,
Non formam accipiunt, ferroque cavantur acuto.
Nec non & torrentem undam levis innatat alnus
Miſſa Pado: nec non & apes examina condunt
Corticibuſque cavis, vitioſæque ilicis alveo.
Quid memorandum æque Baccheia dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam cauſas dedit: ille furentes
Centauros letho domuit, Rhœtumque Pholumque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
O fortunatos nimium, ſua ſi bona norint,
Agricolas! quibus ipſa, procul diſcordibus armis,
Fundit humo facilem victum juſtiſſima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis

Mane ſalutantum totis vomit ædibus undam ;
Nec varios inhiant pulchra teſtudine poſtes ,
Illuſaſque auro veſtes , Ephyreiaque æra ;
Alba neque Aſſyrio fucatur lana veneno ,
Nec caſia liquidi corrumpitur uſus olivi :
At ſecura quies , & neſcia fallere vita ,
Dives opum variarum , at latis otia fundis ,
Speluncæ , vivique lacus , at frigida Tempe ,
Mugituſque boum , molleſque ſub arbore ſomni
Non abſunt : illic ſaltus , ac luſtra ferarum ,
Et patiens operum , parvoque aſſueta juventus ,
Sacra Deum , ſanctique patres : extrema per illos
Juſtitia excedens terris veſtigia fecit .
 Me vero primum dulces ante omnia Muſæ ,
Quarum ſacra fero ingenti percuſſus amore ,
Accipiant : cælique vias , & ſidera monſtrent :
Defectus Solis varios , Lunæque labores :
Unde tremor terris : qua vi maria alta tumeſcant
Objicibus ruptis , ruſuſque in ſe ipſa reſidant :
Quid tantum Oceano properent ſe tingere ſoles
Hyberni , vel quæ tardis mora noctibus obſtet .
Sin , has ne poſſim naturæ accedere partes ,
Frigidus obſtiterit circum præcordia ſanguis ,
Rura mihi , & rigui placeant in vallibus amnes :
Flumina amem , ſilvaſque inglorius ; o , ubi campi ,
Spercheoſque , & virginibus bacchata Lacænis
Taygeta : o qui me gelidis in vallibus Hæmi
Siſtat , & ingenti ramorum protegat umbra !
Felix , qui potuit rerum cognoſcere cauſas ,
Atque metus omnes , & inexorabile fatum
Subjecit pedibus , ſtrepitumque Acherontis avari .
Fortunatus & ille , Deos qui novit agreſtes ,
Panaque , Silvanumque ſenem , Nymphaſque ſorores !
Illum non populi faſces , non purpura regum
Flexit , & infidos agitans diſcordia fratres ,
Aut conjurato deſcendens Dacus ab Iſtro :
Non res Romanæ , perituraque regna : neque ille
Aut doluit miſerans inopem , aut invidit habenti .
Quos rami fructus , quos ipſa volentia rura
Sponte tulere ſua , carpſit : nec ferrea jura ,
Inſanumque forum , aut populi tabularia vidit .
Sollicitant alii remis freta cæca , ruuntque
In ferrum : penetrant aulas , & limina regum :
Hic petit excidiis urbem , miſeroſque penates ,
Ut gemma bibat , & Sarrano indormiat oſtro .
Condit opes alius , defoſſoque incubat auro .
Hic ſtupet attonitus roſtris : hunc plauſus hiantem
Per cuneos (geminatus enim) plebiſque patrumque
Corripuit ; gaudent perfuſi ſanguine fratrum ,

Exilioque domos, & dulcia limina mutant:
Atque alio patriam quærunt sub sole jacentem.
  Agricola incurvo terram dimovit aratro.
Hinc anni labor: hinc patriam, parvosque nepotes
Sustinet: hinc armenta boum, meritosque juvencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
Proventuque oneret sulcos, atque horrea vincat.
Venit hyems; teritur Sicyonia bacca trapetis,
Glande sues læti redeunt, dant arbuta silvæ:
Et varios ponit fœtus Autumnus, & alte
Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
Interea pendent dulces circum oscula nati:
Casta pudicitiam servat domus: ubera vaccæ
Lactea demittunt: pinguesque in gramine læto
Inter se adversis luctantur cornibus hædi.
Ipse dies agitat festos; fususque per herbam,
Ignis ubi in medio, & socii cratera coronant,
Te libans, Lenæe, vocat; pecorisque magistris
Velocis jaculi certamina ponit in ulmo:
Corporaque agresti nudat prædura palæstræ.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini:
Hanc Remus, & frater: sic fortis Etruria crevit:
Scilicet & rerum facta est pulcherrima Roma,
Septemque una sibi muro circumdedit arces.
Ante etiam sceptrum Dictæi regis, & ante
Impia quam cæsis gens est epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
Impositos duris crepitare incudibus enses.
Sed nos immensum spatiis confecimus æquor,
Et jam tempus equum fumantia solvere colla.

Finis Libri Secundi Georgicorum.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS GEORGICORUM

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Vovet Augusto templum Honoris, & Monimentum Æternitatis. Equorum cura, & boum. Taurorum pugnæ. Equarum amor. Tractatio ovium, & caprarum. Præcepta de lana, de lacte, de canibus alendis, fugandis serpentibus, pecorum morbis. Hinc occasio sumpta describendæ pestis, quæ grassata est per Alpinas, & Venetas regiones.

TE quoque magna Pales, & te memorande canemus
Pastor ab Amphryso: vos silvæ, amnesque Lycæi.
Cætera, quæ vacuas tenuissent carmina mentes,
Omnia jam vulgata; quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, & Latonia Delos?
Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis? tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere humo, victorque virum volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum (modo vita supersit)
Aonio rediens deducam vertice Musas:
Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas:
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenera prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit:
Illi victor ego, & Tyrio conspectus in ostro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens, lucosque Molorchi,
Cursibus, & crudo decernet Græcia cæstu.
Ipse caput tonsæ foliis ornatus olivæ
Dona feram. Jam nunc solemnes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæsosque videre juvencos:
Vel scena ut versis discedat frontibus: utque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.

In foribus pugnam ex auro, solidoque elephanto
Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini.
Atque hic undantem bello, magnumque fluentem
Nilum, ac navali surgentes ære columnas.
Addam urbes Asiæ domitas, pulsumque Niphaten,
Fidentemque fuga Parthum, versisque sagittis:
Et duo rapta manu diverso ex hoste tropæa,
Bisque triumphatas utroque ab littore gentes.
Stabunt & Parii lapides, spirantia signa,
Assaraci proles, demissæque ab Jove gentis
Nomina, Trosque parens, & Trojæ Cynthius auctor.
Invidia infelix furias, amnemque severum
Cocyti metuet, tortosque Ixionis angues,
Immanemque rotam, & non exuperabile saxum.
Interea Dryadum silvas, saltusque sequamur
Intactos, tua Mæcenas haud mollia jussa.
Te sine nil altum mens inchoat: en age segnes
Rumpe moras: vocat ingenti clamore Cithæron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum:
Et vox assensu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæsaris, & nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar.
Seu quis, Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Pascit equos, seu quis fortes ad aratra juvencos;
Corpora præcipue matrum legat; optima torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus a mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam, & camuris hirtæ sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis & albo,
Aut juga detrectans, interdumque aspera cornu,
Et faciem tauro propior, quæque ardua tota,
Et gradiens ima verrit vestigia cauda.
Ætas Lucinam, justosque pati Hymenæos
Desinit ante decem, post quatuor incipit annos;
Cetera nec fœturæ habilis, nec fortis aratris.
Interea, superat gregibus dum læta juventus,
Solve mares, mitte in venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex alia generando suffice prolem.
Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit, subeunt morbi, tristisque senectus,
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis.
Semper enim refice: ac, ne post amissa requiras,
Anteveni, & sobolem armento sortire quotannis.
Nec non & pecori est idem delectus equino.
Tu modo, quos in spem statuis submittere gentis,
Præcipuum jam inde a teneris impende laborem.

Con-

Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit:
Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponto:
Nec vanos horret strepitus; illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga,
Luxuriatque toris animosum pectus: honesti
Spadices, glaucique: color deterrimus albis,
Et gilvo; tum si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit: micat auribus, & tremit artus,
Collectumque premens volvit sub naribus ignem.
Densa juba, & dextro jactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos spina, cavatque
Tellurem, & solido graviter sonat ungula cornu.
Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus, &, quorum Graji meminere poetæ,
Martis equi bijuges, & magni currus Achillis.
Talis & ipse jubam cervice effudit equina
Conjugis adventu pernix Saturnus: & altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam senior annis
Deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectæ.
Frigidus in venerem senior, frustraque laborem
Ingratum trahit: &, si quando ad prælia ventum est,
Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
Incassum furit; ergo animos, ævumque notabis
Præcipue: hinc alias artes, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
Nonne vides, cum præcipiti certamine campum
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus?
Cum spes arrectæ juvenum, exultantiaque haurit
Corda pavor pulsans, illi instant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi fervidus axis:
Jamque humiles, jamque elati sublime videntur
Aera per vacuum ferri, atque assurgere in auras.
Nec mora, nec requies: at fulvæ nimbus arenæ
Tollitur: humescunt spumis, flatuque sequentum.
Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.
Primus Erichthonius currus, & quattuor ausus
Jungere equos, rapidisque rotis insistere victor.
Frena Pelethronii Lapithæ, gyrosque dedere
Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.
Æquus uterque labor: æque juvenemque magistri
Exquirunt, calidumque animis, & cursibus acrem:
Quamvis sæpe fuga versos ille egerit hostes,
Et patriam Epirum referat, fortesque Mycenas,
Neptunique ipsa deducat origine gentem.

His animadversis, instant sub tempus, & omnes
Impendunt curas denso distendere pingui,
Quem legere ducem, & pecori dixere maritum:
Pubentesque secant herbas, fluviosque ministrant,
Farraque, ne blando nequeat superesse labori;
Invalidique patrum referant jejunia nati;
Ipsa autem macie tenuant armenta volentes:
Atque ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondesque negant, & fontibus arcent.
Sæpe etiam cursu quatiunt, & sole fatigant,
Cum graviter tunsis gemit area frugibus, & cum
Surgentem ad zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus
Sit genitali arvo, & sulcos oblimet inertes,
Sed rapiat sitiens venerem, interiusque recondat.
Rursus cura patrum cadere, & succedere matrum
Incipit; exactis gravidæ cum mensibus errant,
Non illas gravibus quisquam juga ducere plaustris,
Non saltu superare viam sit passus, & acri
Carpere prata fuga, fluviosque innare rapaces.
Saltibus in vacuis pascant, & plena secundum
Flumina, muscus ubi, & viridissima gramine ripa;
Speluncæque tegant, & saxea procubet umbra.
Est lucos Silari circa, ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen Asilo
Romanum est, Oestron Graii vertere vocantes,
Asper, acerba sonans: quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta: furit mugitibus æther
Concussus, silvæque, & sicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras
Inachiæ Juno pestem meditata juvencæ.
Hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior instat)
Arcebis gravido pecori, armentaque pasces
Sole recens orto, aut noctem ducentibus astris.
Post partum cura in vitulos traducitur omnis:
Continuoque notas, & nomina gentis inurunt:
Et quos aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris servare sacris, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cætera pascuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad studium, atque usum formabis agrestem,
Jam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte: dehinc, ubi libera colla
Servitio assuerint, ipsis e torquibus aptos
Junge pares, & coge gradum conferre juvencos:
Atque illis jam sæpe rotæ ducantur inanes
Per terram, & summo vestigia pulvere signent.

Post

Post valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, & junctos temo trahat æreus orbes.
Interea pubi indomitæ non gramina tantum,
Nec vescas salicum frondes, ulvamque palustrem,
Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fœtæ
More patrum nivea implebunt mulctralia vaccæ,
Sed tota in dulces consument ubera natos.

Sin ad bella magis studium, turmasque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Pisæ,
Et Jovis in luco currus agitare volantes:
Primus equi labor est, animos, atque arma videre
Bellantum, lituosque pati, tractuque gementem
Ferre rotam, & stabulo frænos audire sonantes.
Tum magis, atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, & plausæ sonitum cervicis amare.
Atque hæc jam primo depulsus ab ubere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, & jamque tremens, & jam inscius ævi.
At, tribus exactis, ubi quarta accesserit ætas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
Compositis, sinuetque alterna volumina crurum:
Sitque laboranti similis: tum cursibus auras
Provocet: ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora, vix summa vestigia ponat arena:
Qualis Hyperboreis Aquilo cum densus ab oris
Incubuit, Scythiæque hyemes, atque arida differt
Nubila: tum segetes altæ, campique natantes
Lenibus horrescunt flabris, summæque sonorem
Dant silvæ, longique urgent ad littora fluctus:
Ille volat, simul arva fuga, simul æquora verrens.
Hic vel ad Elei metas, & maxima campi
Sudabit spatia, & spumas aget ore cruentas:
Belgica vel molli melius feret esseda collo.
Tum demum crassa magnum farragine corpus
Crescere jam domitis sinito; namque ante domandum
Ingentes tollent animos, prensique negabunt
Verbera lenta pati, & duris parere lupatis.

Sed non ulla magis vires industria firmat,
Quam Venerem, & cæci stimulos avertere amoris,
Sive boum, sive est cui gratior usus equorum.
Atque ideo tauros procul, atque in sola relegant
Pascua, post montem oppositum, & trans flumina lata:
Aut intus clausos satura ad præsepia servant.
Carpit enim vires paulatim, uritque videndo
Fœmina, nec nemorum patitur meminisse, nec herbæ.
Dulcibus illa quidem illecebris, & sæpe superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantes.
Pascitur in magna silva formosa juvenca:
Illi alternantes multa vi prælia miscent

Vulneribus crebris: lavit ater corpora sanguis,
Versaque in obnixos urgentur cornua vasto
Cum gemitu: reboant silvæque & magnus Olympus.
Nec mos bellantes una stabulare: sed alter
Victus abit, longeque ignotis exulat oris,
Multa gemens ignominiam, plagasque superbi
Victoris, tum quos amisit inultus amores:
Et stabula adspectans regnis excessit avitis.
Ergo omni cura vires exercet, & inter
Dura jacet pernix instrato saxa cubili,
Frondibus hirsutis, & carice pastus acuta:
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
Post, ubi collectum robur, viresque receptæ,
Signa movet, præcepsque oblitum fertur in hostem:
Fluctus ut in medio cœpit cum albescere ponto
Longius, ex altoque sinum trahit; utque volutus
Ad terras immane sonat per saxa, nec ipso
Monte minor procumbit: at ima exæstuat unda
Vorticibus, nigramque alte subjectat arenam.
Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres
In furias, ignemque ruunt: amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sævior erravit campis: nec funera vulgo
Tam multa informes ursi, stragemque dedere
Per silvas: tum sævus aper, tum pessima tigris:
Heu male tum Libyæ solis erratur in agris.
Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantum notas odor attulit auras?
Ac neque eos jam fræna virum, nec verbera sæva,
Non scopuli, rupesque cavæ, atque objecta retardant
Flumina, correptosque unda torquentia montes.
Ipse ruit, dentesque Sabellicus exacuit sus,
Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,
Atque hinc, atque illinc humeros ad vulnera durat.
Quid juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat cæca serus freta: quem super ingens
Porta tonat cæli, & scopulis illisa reclamant
Æquora: nec miseri possunt revocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variæ, & genus acre luporum,
Atque canum? quid quæ imbelles dant prælia cervi?
cilicet ante omnes furor est insignis equarum,
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumpsere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem

Asca-

Aſcanium : ſuperant montes , & flumina tranant :
Continuoque avidis ubi ſubdita flamma medullis ,
Vere magis (quia vere redit calor oſſibus) illæ
Ore omnes verſæ in zephyrum , ſtant rupibus altis ,
Exceptantque leves auras : & ſæpe ſine ullis
Conjugiis vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per , & ſcopulos , & depreſſas convalles
Diffugiunt , non , Eure , tuos , neque ſolis ad ortus :
In Boream , Caurumque , aut unde nigerrimus Auſter
Naſcitur , & pluvio contriſtat frigore cælum .
Hinc demum, hippomanes vero quod nomine dicunt
Paſtores , lentum deſtillat ab inguine virus :
Hippomanes , quod ſæpe malæ legere novercæ ,
Miſcueruntque herbas , & non innoxia verba .
  Sed fugit interea , fugit irreparabile tempus ,
Singula dum capti circumvectamur amore .
Hoc ſatis armentis ; ſuperat pars altera curæ ,
Lanigeros agitare greges , hirtaſque capellas .
Hic labor : hinc laudem fortes ſperate coloni .
Nec ſum animi dubius , verbis ea vincere magnum
Quam ſit, & anguſtis hunc addere rebus honorem .
Sed me Parnaſſi deſerta per ardua dulcis
Raptat amor : juvat ire jugis , qua nulla priorum
Caſtaliam molli divertitur orbita clivo .
Nunc , venerandà Pales , magno nunc ore ſonandum .
Incipiens ſtabulis edico in mollibus herbam
Carpere oves , dum mox frondoſa reducitur æſtas ;
Et multa duram ſtipula , filicumque maniplis
Sternere ſubter humum , glacies ne frigida lædat
Molle pecus , ſcabiemque ferat , turpeſque podagras .
Poſt hinc digreſſus , jubeo frondentia capris
Arbuta ſufficere , & fluvios præbere recentes ,
Et ſtabula a ventis hiberno opponere ſoli
Ad medium converſa diem , cum frigidus olim
Jam cadit , extremoque irrorat Aquarius anno .
Hæ quoque non cura nobis leviore tuendæ :
Nec minor uſus erit : quamvis Mileſia magno
Vellera mutentur Tyrios incocta rubores .
Denſior hinc ſoboles , hinc largi copia lactis .
Quam magis exhauſto ſpumaverit ubere mulctra ,
Læta magis preſſis manabunt ubera mammis .
Nec minus interea barbas , incanaque menta
Cinyphii tondent hirci , ſetaſque comantes ,
Uſum in caſtrorum , & miſeris velamina nautis .
Paſcuntur vero ſilvas , & ſumma Lycæi ,
Horrenteſque rubos , & amantes ardua dumos .
Atque ipſæ memores redeunt in tecta , ſuoſque
Ducunt , & gravido ſuperant vix ubere limen .
  Ergo omni ſtudio glaciem , ventoſque nivales ,

Quo minus est illis curæ mortalis egestas,
Avertes, victumque feres, & virgea lætus
Pabula, nec tota claudes fœnilia bruma.
At vero, zephyris cum læta vocantibus æstas,
In saltus utrumque gregem, atque in pascua mittes.
Luciferi primo cum sidere frigida rura
Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus herba est.
Inde, ubi quarta sitim cæli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbusta cicadæ,
Ad puteos, aut alta greges ad stagna jubeto
Currentem ilignis potare canalibus undam:
Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos, aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacra nemus accubet umbra.
Tum tenues dare rursus aquas, & pascere rursus
Solis ad occasum, cum frigidus aera vesper
Temperat, & saltus reficit jam roscida luna,
Littoraque Halcyonem resonant, & acanthida dumi.
Quid tibi pastores Libyæ, quid pascua versu
Prosequar, & raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem, noctemque, & totum ex ordine mensem
Pascitur, itque pecus longa in deserta sine ullis
Hospitiis: tantum campi jacet; omnia secum
Armentarius Afer agit, tectumque, laremque,
Armaque, Amyclæumque canem, Cressamque pharetram.
Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Injusto sub fasce viam cum carpit, & hosti
Ante exspectatum positis stat in agmine castris.
At non, qua Scythiæ gentes, Mæotiaque unda,
Turbidus & torquens flaventes Ister arenas,
Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.
Illic clausa tenent stabulis armenta, neque ullæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes,
Sed jacet aggeribus niveis informis, & alto
Terra gelu late, septemque assurgit in ulnas.
Semper hyems, semper spirantes frigora Cauri.
Tum sol pallentes haud unquam discutit umbras,
Nec cum invectus equis altum petit æthera, nec cum
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ,
Undaque jam tergo ferratos sustinet orbes,
Puppibus illa prius patulis, nunc hospita plaustris,
Æraque dissiliunt vulgo, vestesque rigescunt
Indutæ, cæduntque securibus humida vina,
Et totæ solidam in glaciem vertere lacunæ:
Stiriaque impexis induruit horrida barbis.

Inte-

Interea toto non fecius aere ningit:
Intereunt pecudes: ſtant circumfuſa pruinis
Corpora magna boum, confertoque agmine cervi
Torpent mole nova, & ſummis vix cornibus extant.
Hos non immiſſis canibus, non caſſibus ullis,
Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ:
Sed fruſtra oppoſitum trudentes pectore montem,
Cominus obtruncant ferro, graviterque rudentes
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipſi in defoſſis ſpecubus, ſecura ſub alta
Otia agunt terra, congeſtaque robora, totaſque
Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento, atque acidis imitantur vitea ſorbis.
Talis Hyperboreo ſeptem ſubjecta trioni
Gens effræna virum Riphæo tunditur Euro,
Et pecudum fulvis velatur corpora ſetis.
 Si tibi lanicium curæ, primum aſpera ſilva,
Lappæque, tribulique abſint: fuge pabula læta,
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, (quamvis aries ſit candidus ipſe)
Nigra ſubeſt udo tantum cui lingua palato,
Rejice, ne maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentum, plenoque alium circumſpice campo.
Munere ſic niveo lanæ (ſi credere dignum eſt)
Pan Deus Arcadiæ captam te, Luna, feſellit,
In nemora alta vocans: nec tu aſpernata vocantem.
 At cui lactis amor, cytiſum, lotoſque frequentes
Ipſe manu, ſalſaſque ferat præſepibus herbas.
Hinc & amant fluvios magis, & magis ubera tendunt,
Et ſalis occultum referunt in lacte ſaporem.
Multi jam excretos prohibent a matribus hædos:
Primaque ferratis præfigunt ora capiſtris.
Quod ſurgente die mulſere, horiſque diurnis,
Nocte premunt: quod jam tenebris, & ſole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida paſtor:
Aut parco ſale contingunt, hyemique reponunt.
 Nec tibi cura canum fuerit poſtrema; ſed una
Veloces Spartæ catulos, acremque Moloſſum
Paſce ſero pingui; nunquam cuſtodibus illis
Nocturnum ſtabulis furem, incurſuſque luporum,
Aut impacatos a tergo horrebis Hiberos.
Sæpe etiam curſu timidos agitabis onagros,
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulſos ſilveſtribus apros
Latratu turbabis agens, monteſque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.
Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum,

Gal-

Galbaneoque agitare graves nidore chelydros.
Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cælumque exterrita fugit;
Aut tecto assuetus coluber succedere, & umbræ,
Pestis acerba boum, pecorique aspergere virus,
Fovit humum; cape saxa manu, cape robora pastor,
Tollentemque minas, & sibila colla tumentem
Dejice: jamque fuga timidum caput abdidit alte,
Cum medii nexus, extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbes.
Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
Squamea convolvens sublato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus alvum:
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terræ, ac pluvialibus Austris,
Stagna colit; ripisque habitans, hic piscibus atram
Improbus ingluviem, ranisque loquacibus explet.
Postquam exusta palus, terræque ardore dehiscunt,
Exilit in siccum, & flammantia lumina torquens
Sævit agris, asperque siti, atque exterritus æstu.
Ne mihi tum molles sub dio carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas,
Cum positis novus exuviis, nitidusque juventa
Volvitur, aut catulos tectis, aut ova relinquens,
Arduus ad solem, & linguis micat ore trisulcis.
  Morborum quoque te causas, & signa docebo.
Turpis oves tentat scabies, ubi frigidus imber
Altius ad vivum persedit, & horrida cano
Bruma gelu: vel cum tonsis illotus adhæsit
Sudor, & hirsuti secuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri
Perfundunt, udisque aries in gurgite villis
Mersatur, missusque secundo defluit amni:
Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca,
Et spumas miscent argenti, vivaque sulphura,
Idæasque pices, & pingues unguine ceras,
Scyllamque, helleborosque graves, nigrumque bitumen.
Non tamen ulla magis præsens fortuna laborum est,
Quam si quis ferro potuit rescindere summum
Ulceris os; alitur vitium, vivitque tegendo,
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat, & meliora Deos sedet omina poscens.
Quin etiam ima dolor balantum lapsus ad ossa
Cum furit, atque artus depascitur arida febris,
Profuit incensos æstus avertere, & inter
Ima ferire pedis salientem sanguine venam:
Bisaltæ quo more solent, acerque Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,

Et

Et lac concretum cum ſanguine potat equino.
Quam procul aut molli ſuccedere ſæpius umbræ
Videris, aut ſummas carpentem ignavius herbas,
Extremamque ſequi, aut medio procumbere campo
Paſcentem, & ſeræ ſolam decedere nocti;
Continuo culpam ferro compeſce, priuſquam
Dira per incautum ſerpant contagia vulgus.
Non tam creber agens hyemem ruit æquore turbo,
Quam multæ pecudum peſtes; nec ſingula morbi
Corpora corripiunt: ſed tota æſtiva repente,
Spemque, gregemque ſimul, cunctamque ab origine gentem.
Tum ſciat aerias Alpes, & Norica ſi quis
Caſtella in tumulis, & Japidis arva Timavi;
Nunc quoque poſt tanto videat deſertaque regna
Paſtorum, & longe ſaltus, lateque vacantes.
Hic quondam morbo cæli miſeranda coorta eſt
Tempeſtas, totoque Autumni incanduit æſtu;
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum,
Corrupitque lacus, infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat ſimplex, ſed, ubi ignea venis
Omnibus acta ſitis miſeros adduxerat artus,
Rurſus abundabat fluidus liquor, omniaque in ſe
Oſſa minutatim morbo collapſa trahebat.
Sæpe in honore deum medio ſtans hoſtia ad aram,
Lanea dum nivea circumdatur infula vittâ,
Inter cunctantes cecidit moribunda miniſtros.
Aut ſi quam ferro mactaverat ante Sacerdos,
Inde neque impoſitis ardent altaria fibris;
Nec reſponſa poteſt conſultus reddere Vates:
Ac vix ſuppoſiti tinguntur ſanguine cultri,
Summaque jejuna ſanie infuſcatur arena.
Hinc lætis vituli vulgo moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præſepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit ægros
Tuſſis anhela ſues, & faucibus angit obeſis.
Labitur infelix ſtudiorum, atque immemor herbæ
Victor equus, fonteſque avertitur, & pede terram
Crebra ferit: demiſſæ aures: incertus ibidem
Sudor, & ille quidem morituris frigidus: aret
Pellis, & ad tactum tractanti dura reſiſtit.
Hæc ante exitium primis dant ſigna diebus.
Sin in proceſſu cœpit crudeſcere morbus,
Tum vero ardentes oculi, atque attractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu gravis, imaque longo
Ilia ſingultu tendunt: it naribus ater
Sanguis: & obſeſſas fauces premit aſpera lingua.
Profuit inſerto latices infundere cornu

Le-

Lenæos; ea viſa ſalus morientibus una.
Mox erat hoc ipſum exitio, furiiſque refecti
Ardebant, ipſique ſuos jam morte ſub ægra
(Dii meliora piis, errorem que hoſtibus illum)
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans ſub vomere taurus
Concidit, & miſtum ſpumis vomit ore cruorem,
Extremoſque ciet gemitus: it triſtis arator
Mærentem abjungens fraterna morte juvencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, non mollia poſſunt
Prata movere animum: non qui per ſaxa volutus
Purior electro campum petit amnis: at ima
Solvuntur latera, atque oculos ſtupor urget inertes,
Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta juvant? quid vomere terras
Invertiſſe graves? atqui non Maſſica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere repoſtæ:
Frondibus, & victu paſcuntur ſimplicis herbæ:
Pocula ſunt fontes liquidi, atque exercita curſu
Flumina, nec ſomnos abrumpit cura ſalubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæſitas ad ſacra boves Junonis, & uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo ægre raſtris terram rimantur, & ipſis
Unguibus infodiunt fruges, monteſque per altos
Contenta cervice trahunt ſtridentia plauſtra.
Non lupus inſidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
Cura domat: timidi damæ, cervique fugaces
Nunc interque canes, & circum tecta vagantur.
Jam maris immenſi prolem, & genus omne natantum
Littore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit; inſolitæ fugiunt in flumina phocæ.
Interit & curvis fruſtra defenſa latebris
Vipera, & attoniti ſquamis aſtantibus hydri:
Ipſis eſt aer avibus non æquus, & illæ
Præcipites alta vitam ſub nube relinquunt.
Præterea nec jam mutari pabula refert:
Quæſitæque nocent artes; ceſſere magiſtri,
Phillyrides Chiron, Amythaoniuſque Melampus.
Sævit & in lucem Stygiis emiſſa tenebris
Pallida Tiſiphone: morbos agit ante, metumque,
Inque dies avidum ſurgens caput altius effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes,
Arenteſque ſonant ripæ, colleſque ſupini.
Jamque catervatim dat ſtragem, atque aggerat ipſis
In ſtabulis turpi dilapſa cadavera tabo,

Do-

Donec humo tegere, & foveis abſcondere diſcunt.
Nam neque erat coriis uſus: nec viſcera quiſquam
Aut undis abolere poteſt, aut vincere flamma:
Nec tondere quidem morbo, illuvieque pereſa
Vellera, nec telas poſſunt attingere putres.
Verum etiam inviſos ſi quis tentarat amictus,
Ardentes papulæ, atque immundus olentia ſudor
Membra ſequebatur: nec longo deinde moranti
Tempore contactos artus ſacer ignis edebat.

Finis Libri Tertii Georgicorum.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICORUM

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

Mellarii sedes ut designanda. Alveorum materies, & fabrica. Apum seditiones, & pugnæ. Breviter de cultura horti, laudata Tarentini cujusdam senis industria. Apum Respublica, fœtus, victus, patria, leges, fœdera pacis ac belli, laboris, & quietis. Providentia. Præsagia tempestatum. Genus, ætas, cultus in Reges, ingenium, solertia, & quasi rationis scintillæ. Mellatio, cujus duo tempora, Ver, & Autumnus. Apum morbi, & remedia. Extinctarum restauratio ex putrefacto juvenco. Quæ refertur inventa Aristæo: cujus historiæ adjicitur Orphei fabula. Epilogus operis.

PRotinus aerii mellis cælestia dona
Exequar: hanc etiam Mæcenas aspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimosque Duces, totiusque ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor, at tenuis non gloria, si quem
Numina læva sinunt, auditque vocatus Apollo.
Principio sedes apibus, statioque petenda,
Quo neque sit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oves, hædique petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas.
Absint & picti squallentia terga lacerti
Pinguibus a stabulis, meropesque, aliæque volucres,
Et manibus Progne pectus signata cruentis.
Omnia nam late vastant, ipsasque volantes
Ore ferunt, dulcem nidis immitibus escam.
At liquidi fontes, & stagna virentia musco
Adsint, & tenuis fugiens per gramina rivus,
Palmaque vestibulum, aut ingens oleaster inumbret.

Ut

Ut cum prima novi ducent examina Reges
Vere suo, ludetque favis emissa juventus,
Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviaque hospitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, seu stabit iners, seu profluet humor,
Transversas salices, & grandia conjice saxa:
Pontibus ut crebris possint consistere, & alas
Pandere ad æstivum solem, si forte morantes
Sparserit, aut præceps Neptuno immerserit Eurus.
Hæc circum casiæ virides, & olentia late
Serpylla, & graviter spirantis copia thymbræ
Floreat, irriguumque bibant violaria fontem.
Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus: nam frigore mella
Cogit hyems, eademque calor liquefacta remittit.
Utraque vis apibus pariter metuenda: neque illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucoque, & floribus oras
Explent, collectumque hæc ipsa ad munera gluten,
Et visco, & Phrygiæ servant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effossis (si vera est fama) latebris
Sub terra fodere larem: penitusque repertæ
Pumicibusque cavis, exesæque arboris antro.
Tu tamen e lævi rimosa cubilia limo
Unge, fovens circum, & raras superinjice frondes,
Neu propius tectis taxum sine, neve rubentes
Ure foco cancros; altæ neu crede paludi:
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago.
Quod superest, ubi pulsam hyemem Sol aureus egit
Sub terras, cœlumque æstiva luce reclusit:
Illæ continuo saltus, silvasque peragrant,
Purpureosque metunt flores, & flumina libant
Summa leves; hinc nescio qua dulcedine lætæ
Progeniem, nidosque fovent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia fingunt.
Hinc ubi jam emissum caveis ad sidera cæli
Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem,
Contemplator: aquas dulces, & frondea semper
Tecta petunt: huc tu jussos asperge sapores,
Trita meliphylla, & cerinthæ ignobile gramen:
Tinnitusque cie, & Matris quate cymbala circum.
Ipsæ consident medicatis sedibus, ipsæ
Intima more suo sese in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint (nam sæpe duobus
Regibus incessit magno discordia motu)
Continuoque animos vulgi, & trepidantia bello

Cor-

Corda licet longe præscifcere ; namque morantes
Martius ille æris rauci canor increpat : & vox
Auditur, fractos sonitus imitata tubarum :
Tum trepidæ inter se coeunt, pennisque coruscant,
Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos :
Et circa Regem, atque ipsa ad prætoria densæ
Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.
Ergo, ubi ver nactæ sudum, camposque patentes,
Erumpunt portis, concurritur : æthere in alto
Fit sonitus, magnum mistæ glomerantur in orbem,
Præcipitesque cadunt ; non densior aere grando,
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
Ipsi per medias acies, insignibus alis,
Ingentes animos angusto in pectore versant,
Usque adeo obnixi non cedere, dum gravis aut hos,
Aut hos versa fuga victor dare terga coegit.
Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta
Pulveris exigui jactu compressa quiescent.
Verum ubi ductores acie revocaveris ambos,
Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci : melior vacua sine regnet in aula.
Alter erit maculis auro squallentibus ardens :
(Nam duo sunt genera) hic melior, insignis & ore
Et rutilis clarus squamis : ille horridus alter
Desidia, latamque trahens inglorius alvum.
Ut binæ Regum facies, ita corpora gentis.
Namque aliæ turpes horrent : ceu pulvere ab alto
Cum venit, & terram sicco spuit ore viator
Aridus : elucent aliæ, & fulgore coruscant,
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.
Hæc potior soboles : hinc cæli tempore certo
Dulcia mella premes : nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & durum Bacchi domitura saporem.
At cum incerta volant, cæloque examina ludunt,
Contemnuntque favos, & frigida tecta relinquunt ;
Instabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor : tu Regibus alas
Eripe : non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
Invitent croceis halantes floribus horti,
Et custos furum, atque avium cum falce saligna,
Hellespontiaci servet tutela Priapi.
Ipse thymum, pinosque ferens de montibus altis
Tecta ferat late circum, cui talia curæ :
Ipse labore manum duro terat : ipse feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.
Atque equidem, extremo ni jam sub fine laborum
Vela traham, & terris festinem advertere proram ;
Forsitan &, pingues hortos quæ cura colendi

Orna-

Ornaret, canerem, biferique roſaria Pæſti:
Quoque modo potis gauderent intyba rivis,
Et virides apio ripæ, tortuſque per herbam
Creſceret in ventrem cucumis: nec ſera comantem
Narciſſum, aut flexi tacuiſſem vimen acanthi,
Pallenteſque hederas, & amantes littora myrtos.
Namque ſub Œbaliæ memini me turribus altis,
Qua niger humectat flaventia culta Galeſus,
Corycium vidiſſe ſenem, cui pauca relicti
Jugera ruris erant; nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna ſeges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albaque circum
Lilia, verbenaſque premens, veſcumque papaver,
Regum æquabat opes animis; ſeraque revertens
Nocte domum dapibus menſas onerabat inemptis.
Primus vere roſam, atque autumno carpere poma;
Et cum triſtis hyems etiamnum frigore ſaxa
Rumperet, & glacie curſus frænaret aquarum,
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,
Æſtatem increpitans ſeram, zephyroſque morantes.
Ergo apibus fœtis idem, atque examine multo
Primus abundare, & ſpumantia cogere preſſis
Mella favis. Illi tiliæ, atque uberrima pinus;
Quotque in flore novo pomis ſe fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam ſeras in verſum diſtulit ulmos,
Eduramque pyrum, & ſpinos jam pruna ferentes,
Jamque miniſtrantem platanum potantibus umbram.
Verum hæc ipſe quidem ſpatiis excluſus iniquis
Prætereo, atque aliis poſt me memoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus quas Juppiter ipſe
Addidit, expediam: pro qua mercede, canoros
Curetum ſonitus, crepitantiaque æra ſecutæ,
Dictæo cæli Regem pavere ſub antro.
Solæ communes natos, conſortia tecta
Urbis habent, magniſque agitant ſub legibus ævum,
Et patriam ſolæ, & certos novere penates:
Venturæque hyemis memores, æſtate laborem
Experiuntur, & in medium quæſita reponunt.
Namque aliæ victu invigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris: pars intra ſepta domorum
Narciſſi lacrymam, & lentum de cortice gluten
Prima favis ponunt fundamina; deinde tenaces
Suſpendunt ceras: aliæ ſpem gentis adultos
Educunt fœtus: aliæ puriſſima mella
Stipant, & dulci diſtendunt nectare cellas.
Sunt, quibus ad portas cecidit cuſtodia ſorti,
Inque vicem ſpeculantur aquas, & nubila cæli,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto

Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis
Cum properant, alii taurinis follibus auras
Accipiunt, redduntque: alii stridentia tingunt
Æra lacu: gemit impositis incudibus Ætna.
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter (si parva licet componere magnis)
Cecropias innatus apes amor urget habendi
Munere quamque suo. Grandævis oppida curæ,
Et munire favos, & Dædala fingere tecta.
At fessæ multa referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ: pascuntur & arbuta passim,
Et glaucas salices casiamque crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis; nusquam mora; rursus easdem
Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit sonitus, mussantque oras, & limina circum.
Post, ubi jam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
Nec vero a stabulis pluvia impendente recedunt
Longius, aut credunt cælo adventantibus Euris;
Sed circum tutæ sub mœnibus urbis aquantur,
Excursusque breves tentant, & sæpe lapillos,
Ut cymbæ instabiles fluctu jactante saburram,
Tollunt: his sese per inania nubila librant.
Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt:
Verum ipsæ e foliis natos, & suavibus herbis
Ore legunt; ipsæ Regem, parvosque Quirites
Sufficiunt, aulasque, & cerea regna refingunt.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attrivere, ultroque animam sub fasce dedere:
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamvis angusti terminus ævi
Excipiat: (neque enim plus septima ducitur æstas)
At genus immortale manet, multosque per annos
Stat fortuna domus, & avi numerantur avorum.
Præterea Regem non sic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Observant: Rege incolumi, mens omnibus una est:
Amisso, rupere fidem; constructaque mella
Diripuere ipsæ, & crates solvere favorum.
Ille operum custos: illum admirantur, & omnes
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes:

Et sæpe attollunt humeris, & corpora bello
Objectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.
His quidam signis, atque hæc exempla secuti,
Esse apibus partem divinæ mentis, & haustus
Ætherios dixere; Deum namque ire per omnes
Terrasque, tractusque maris, cælumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.
Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri
Omnia: nec morti esse locum, sed viva volare
Sideris in numerum, atque alto succedere cælo.
Si quando sedem angustam, servataque mella
Thesauris relines, prius haustu sparsus aquarum
Ora fove, fumosque manu prætende sequaces.
Bis gravidos cogunt fœtus, duo tempora messis:
Taygete simul os terris ostendit honestum
Plejas, & Oceani spretos pede reppulit amnes:
Aut eadem sidus fugiens ubi piscis aquosi
Tristior hybernas cælo descendit in undas:
Illis ira modum supra est, læsæque venenum
Morsibus inspirant, & spicula cæca relinquunt
Affixæ venis, animasque in vulnera ponunt.
Sin duram metues hyemem, parcesque futuro,
Contusosque animos, & res miserabere fractas;
At suffire thymo, cerasque recidere inanes
Quis dubitet? nam sæpe favos ignotus adedit
Stellio, & lucifugis congesta cubilia blattis:
Immunisque sedens aliena ad pabula fucus,
Aut asper crabro imparibus se immiscuit armis;
Aut dirum tineæ genus, aut invisa Minervæ
In foribus laxos suspendit aranea casses.
Quo magis exhaustæ fuerint, hoc acrius omnes
Incumbent generis lapsi sarcire ruinas,
Complebuntque foros, & floribus horrea texent.
Si vero (quoniam casus apibus quoque nostros
Vita tulit) tristi languebunt corpora morbo,
Quod jam non dubiis poteris cognoscere signis:
Continuo est ægris alius color: horrida vultum
Deformat macies: tum corpora luce carentum
Exportant tectis, & tristia funera ducunt:
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent:
Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes,
Ignavæque fame, & contracto frigore pigræ.
Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant:
Frigidus ut quondam silvis immurmurat auster:
Ut mare sollicitum stridet refluentibus undis:
Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.
Hic jam galbaneos suadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro

Rupe sub aeria, deserti ad Strymonis undam
Flevisse, & gelidis hæc evolvisse sub antris,
Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus.
Qualis populea mœrens Philomela sub umbra
Amissos queritur fœtus, quos durus arator
Observans nido implumes detraxit; at illa
Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
Integrat, & mæstis late loca questibus implet.
Nulla Venus, non ulli animum flexere Hymenæi.
Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque nivalem,
Arvaque Riphæis nunquam viduata pruinis
Lustrabat, raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens; spretæ Ciconum quo munere matres
Inter sacra Deum, nocturnique Orgia Bacchi
Discerptum latos juvenem sparsere per agros.
Tum quoque marmorea caput a cervice revulsum,
Gurgite cum medio portans Oeagrius Hebrus
Volveret, Eurydicen vox ipsa, & frigida lingua,
Ah, miseram Eurydicen anima fugiente vocabat:
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.
Hæc Proteus, & se jactu dedit æquor in altum:
Quaque dedit, spumantem undam sub vertice torsit.
At non Cyrene: namque ultro affata timentem,
Nate, licet tristes animo deponere curas.
Hæc omnis morbi causa, hinc miserabile Nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium misere apibus; tu munera supplex
Tende petens pacem, & faciles venerare Napæas.
Namque dabunt veniam votis, irasque remittent.
Sed, modus orandi qui sit, prius ordine dicam.
Quattuor eximios præstanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycæi,
Delige, & intacta totidem cervice juvencas.
Quattuor his aras alta ad delubra Dearum
Constitue, & sacrum jugulis demitte cruorem:
Corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
Post, ubi nona suos aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papavera mittes:
Placatam Eurydicen vitula venerabere cæsa,
Et nigram mactabis ovem, lucumque revises.
Haud mora: continuo matris præcepta facessit:
Ad delubra venit, monstratas excitat aras:
Quattuor eximios præstanti corpore tauros
Ducit, & intacta totidem cervice juvencas.
Post, ubi nona suos aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque revisit.
Hic vero subitum, ac dictu mirabile monstrum
Aspiciunt, liquefacta boum per viscera toto
Stridere apes utero, & ruptis effervere costis;

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Troja capta, Æneas Anchisæ & Veneris filius, vir singulari pietate, parique fortitudine praeditus, dum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum a Sicilia in Italiam navigat, immissa ab Æolo rege ventorum (rogatu Junonis) gravissima tempestate, ad Libycum littus appellitur: egressusque in terram, septem ingenti magnitudine cervos sagittis prosternit, singulosque in singulas naves (tot enim ex dispersa classe collegerat) æqualiter distribuit: sociosque deinde longis jam erroribus fatigatos, spe futuræ quietis ad tolerandum, quod reliquum erat laboris, hortatur. Interea Venus Æneæ sui, Trojanorumque causam apud Jovem agit, omniumque calamitatum illarum causam Junoni imputat. Jupiter contra, reserata fatorum serie, spe felicis posteritatis potentiæque Romanorum, filiæ dolorem consolatur. Cujus oratione confirmata Venus, Æneæ suo, locorum ignaro, & explorandæ regionis causa huc illuc oberranti sese obviam præbet: navesque dispersas salvas esse nuntiat: ostenditque non procul illinc abesse Carthaginem, quam tunc in iis locis condebat Dido. Æneas itaque matris beneficio cava nube cinctus, una cum Achate Carthaginem ingreditur: ubi & socios salvos reperit, & a Didone benigne excipitur. Venus tamen, quod neque Junonis hospitio, neque muliebri inconstantiæ satis fideret, sopito in Idaliæ lucis Ascanio, pro eo Cupidinem substituit, qui inter amplexus, & oscula latenter reginæ amorem inspirat Æneæ.

ILle ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen, & egressus silvis vicina coegi,
Ut quamvis avido parerent arva colono,
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis

ARma, virumque cano, Trojæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus, Lavinaque venit

Littora. Multum ille & terris jactatus & alto
Vi Superum, ſævæ memorem Junonis ob iram:
Multa quoque & bello paſſus, dum conderet urbem,
Inferretque Deos Latio; genus unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.
Muſa, mihi cauſas memora, quo numine læſo,
Quidve dolens Regina Deum, tot volvere caſus
Inſignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit. Tantæ ne animis cæleſtibus iræ?
Urbs antiqua fuit (Tyrii tenuere coloni)
Carthago, Italiam contra, Tiberinaque longe
Oſtia, dives opum, ſtudiiſque aſperrima belli:
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam
Poſthabita coluiſſe Samo; hic illius arma,
Hic currus fuit; hoc regnum Dea gentibus eſſe
(Si qua fata ſinant) jam tum tenditque, fovetque.
Progeniem ſed enim Trojano a ſanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces.
Hinc populum late regem, belloque ſuperbum
Venturum excidio Libyæ: ſic volvere Parcas.
Id metuens, veteriſque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro charis geſſerat Argis;
Necdum etiam cauſæ irarum ſævique dolores
Exciderant animo: manet alta mente repoſtum
Judicium Paridis, ſpretæque injuria formæ,
Et genus inviſum, & rapti Ganymedis honores.
His accenſa ſuper, jactatos æquore toto
Troas, relliquias Danaum atque immitis Achillis,
Arcebat longe Latio; multoſque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.
Vix e conſpectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & ſpumas ſalis ære ruebant:
Cum Juno æternum ſervans ſub pectore vulnus,
Hæc ſecum: Me ne incepto deſiſtere victam?
Nec poſſe Italia Teucrorum avertere Regem?
Quippe vetor fatis. Pallaſne exurere claſſem
Argivum, atque ipſos potuit ſubmergere ponto,
Unius ob noxam, & furias Ajacis Oilei?
Ipſa Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem
Disjecitque rates, evertitque æquora ventis,
Illum exſpirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit, ſcopuloque infixit acuto.
Aſt ego, quæ Divum incedo Regina, Joviſque
Et ſoror, & conjux, una cum gente tot annos
Bella gero; & quiſquam numen Junonis adoret
Præterea, aut ſupplex aris imponat honorem?
Talia flammato ſecum Dea corde volutans,

Nim-

Quis deus hanc, Musæ, quis nobis extudit artem?
Unde nova ingressus hominum experientia cœpit?
Pastor Aristæus fugiens Peneia Tempe,
Amissis (ut fama) apibus morboque, fameque,
Tristis ad extremi sacrum caput astitit amnis,
Multa querens: atque hac affatus voce parentem:
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes, quid me præclara stirpe Deorum
(Si modo quem perhibes, pater est Thymbræus Apollo)
Invisum fatis genuisti? aut quo tibi nostri
Pulsus amor? quid me cælum sperare jubebas?
En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum, & pecudum custodia solers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
Quin age, & ipsa manu felices erue silvas:
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice messes:
Ure sata, & validum in vites molire bipennem,
Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis.
At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit: eam circum Milesia vellera Nymphæ
Carpebant, hyali saturo fucata colore:
Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla:
Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydippe, & flava Lycorias; altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores;
Clioque, & Beroe soror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ,
Atque Ephyre, atque Opis, atque Asia Deiopea;
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martisque dolos, & dulcia furta:
Atque Chao densos divum numerabat amores.
Carmine quo captæ, dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Aristæi, vitreisque sedilibus omnes
Obstupuere; sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens summa flavum caput extulit unda.
Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto
Cyrene soror; ipse tibi tua maxima cura
Tristis Aristæus Penei genitoris ad undam
Stat lacrymans, & te crudelem nomine dicit.
Huic percussa nova mentem formidine mater,
Duc age, duc ad nos: fas illi limina Divum
Tangere, ait: simul alta jubet discedere late
Flumina, qua juvenis gressus inferret: at illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.

Jamque domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantes,
Ibat, & ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magna labentia flumina terra
Spectabat diversa locis, Phasimque, Lycumque,
Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus.
Unde pater Tiberinus, & unde Aniena fluenta,
Saxosumque sonans Hypanis, Mysusque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus: quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, & nati fletus cognovit inanes
Cyrene; manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsisque ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant mensas, & plena reponunt
Pocula; Panchæis adolescunt ignibus aræ;
Et mater, Cape Mæonii carchesia Bacchi;
Oceano libemus, ait; simul ipsa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores,
Centum quæ silvas, centum quæ flumina servant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam,
Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit.
Omine quo firmans animum sic incipit ipsa:
Est in Carpathio Neptuni gurgite vates
Cæruleus Proteus, magnum qui piscibus æquor
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus, patriamque revisit
Pallenen; hunc & Nymphæ veneramur, & ipse
Grandævus Nereus; novit namque omnia vates
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ita Neptuno visum est, immania cujus
Armenta, & turpes pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi nate prius vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi causam, eventusque secundet.
Nam sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum
Orando flectes: vim duram, & vincula capto
Tende; doli circum hæc demum frangentur inanes.
Ipsa ego te, medios cum Sol accenderit æstus,
Cum sitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra est,
In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
Se recipit, facile ut somno aggrediare jacentem.
Verum ubi correptum manibus, vinclisque tenebis;
Tum variæ illudent species, atque ora ferarum.
Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
Squamosusque draco, & fulva cervice leæna;
Aut acrem flammæ sonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit.
Sed quanto ille magis formas se vertet in omnes,
Tanto

Tanto nate magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret cum lumina ſomno.
Hæc ait, & liquidum ambroſiæ diffudit odorem,
Quo totum nati corpus perduxit; at illi
Dulcis compoſitis ſpiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Eſt ſpecus ingens
Exeſi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur, inque ſinus ſcindit ſeſe unda reductos,
Deprenſis olim ſtatio tutiſſima nautis.
Intus ſe vaſti Proteus tegit obice ſaxi:
Hic juvenem in latebris averſum a lumine Nympha
Collocat: ipſa procul nebulis obſcura receſſit.
Jam rapidus torrens ſitientes Syrius Indos
Ardebat cælo, & medium Sol igneus orbem
Hauſerat: arebant herbæ, & cava flumina ſiccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Cum Proteus conſueta petens e fluctibus antra
Ibat: eum vaſti circum gens humida ponti
Exultans rorem late diſpergit amarum.
Sternunt ſe ſomno diverſo in litore phocæ.
Ipſe (velut ſtabuli cuſtos in montibus olim,
Veſper ubi e paſtu vitulos ad tecta reducit,
Auditiſque lupos acuunt balatibus agni)
Conſidit ſcopulo medius, numerumque recenſet:
Cujus Ariſtæo quoniam eſt oblata facultas;
Vix defeſſa ſenem paſſus componere membra,
Cum clamore ruit magno, maniciſque jacentem
Occupat; ille ſuæ contra non immemor artis,
Omnia transformat ſeſe in miracula rerum,
Ignemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem.
Verum, ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In ſe ſe redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te juvenum confidentiſſime noſtras
Juſſit adire domos? quidve hinc petis? inquit; at ille,
Scis Proteu, ſcis ipſe, neque eſt te fallere cuiquam.
Sed tu deſine velle; Deum præcepta ſecuti
Venimus huc, lapſis quæſitum oracula rebus.
Tantum effatus; ad hæc vates vi denique multa
Ardentes oculos intorſit lumine glauco,
Et graviter frendens ſic fatis ora reſolvit:
Non te nullius exercent numinis iræ:
Magna luis commiſſa: tibi has miſerabilis Orpheus
Haudquaquam ob meritum pœnas (ni fata reſiſtant)
Suſcitat, & rapta graviter pro conjuge ſævit.
Illa quidem, dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.

Nimborum in patriam, loca fœta furentibus Austris,
Æoliam venit; hic vasto Rex Æolus antro
Luctantes ventos, tempestatesque sonoras
Imperio premit, ac vinclis & carcere frænat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt: celsa sedet Æolus arce
Sceptra tenens, mollitque animos, & temperat iras.
Ni faciat, maria, ac terras, cælumque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens, molemque, & montes insuper altos
Imposuit, Regemque dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas sciret dare jussus habenas.
Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est:
Æole (namque tibi Divum pater, atque hominum Rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento)
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
Ilium in Italiam portans, victosque penates.
Incute vim ventis, submersasque obrue puppes;
Aut age diversas, & disjice corpora ponto.
Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ:
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeam
Connubio jungam stabili, propriamque dicabo:
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.
Æolus hæc contra: Tuus, o Regina, quid optes,
Explorare labor, mihi jussa capessere fas est;
Tu mihi, quodcunque hoc regni, tu sceptra Jovemque
Concilias; tu das epulis accumbere Divum,
Nimborumque facis, tempestatumque potentem.
Hæc ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
Impulit in latus: ac venti, velut agmine facto,
Qua data porta, ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque a sedibus imis
Una Eurusque, Notusque ruunt, creberque procellis
Africus, & vastos volvunt ad sidera fluctus.
Insequitur clamorque virum, stridorque rudentum.
Eripiunt subito nubes cælumque diemque
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther,
Præsentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Æneæ solvuntur frigore membra:
Ingemit, & duplices tendens ad sidera palmas,
Talia voce refert: O terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum Trojæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere! o Danaum fortissime gentis
Tydide, me ne Iliacis occumbere campis
Non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra?
Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens

Seditio, sævitque animis ignobile vulgus,
Jamque faces, & saxa volant, furor arma ministrat:
Tum pietate gravem, ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant:
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquam
Prospiciens genitor, cæloque invectus aperto
Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.
Defessi Æneadæ, quæ proxima littora, cursu
Contendunt petere, & Libyæ vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus: insula portum
Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minantur
In cælum scopuli; quorum sub vertice late
Æquora tuta silent; tum silvis scena coruscis
Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra:
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum:
Intus aquæ dulces, vivoque sedilia saxo,
Nympharum domus; hic fessas non vincula naves
Ulla tenent, unco non alligat anchora morsu.
Huc septem Æneas collectis navibus omni
Ex numero subit; ac magno telluris amore
Egressi optata potiuntur Troes arena,
Et sale tabentes artus in littore ponunt.
Ac primum silicis scintillam excudit Achates,
Suscepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem corruptam undis, Cerealiaque arma
Expediunt fessi rerum: frugesque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere saxo.
Æneas scopulum interea conscendit, & omnem
Prospectum late pelago petit; Anthea si quem
Jactatum vento videat, Phrygiasque biremes,
Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
Navem in conspectu nullam, tres littore cervos
Prospicit errantes: hos tota armenta sequuntur
A tergo, & longum per valles pascitur agmen.
Constitit hic, arcumque manu, celeresque sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates:
Ductoresque ipsos primum capita alta ferentes
Cornibus arboreis sternit: tum vulgus, & omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
Corpora fundat humi, & numerum cum navibus æquet.
Hinc portum petit, & socios partitur in omnes.
Vina, bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes
Littore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros,
Dividit, & dictis mærentia pectora mulcet:

O socii (neque enim ignari sumus ante malorum)
O passi graviora, dabit Deus his quoque finem.
Vos & Scyllæam rabiem, penitusque sonantes
Accestis scopulos, vos & Cyclopea saxa
Experti; revocate animos, mæstumque timorem
Mittite: forsan & hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium; sedes ubi fata quietas
Ostendunt; illic fas regna resurgere Trojæ.
Durate, & vosmet rebus servate secundis.
Talia voce refert, curisque ingentibus æger
Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
Illi se prædæ accingunt, dapibusque futuris:
Tergora diripiunt costis, & viscera nudant.
Pars in frusta secant, verubusque trementia figunt:
Littore ahena locant alii, flammasque ministrant.
Tum victu revocant vires, fusique per herbam
Implentur veteris Bacchi, pinguisque ferinæ.
Postquam exempta fames epulis, mensæque remotæ,
Amissos longo socios sermone requirunt,
Spemque metumque inter dubii, seu vivere credant,
Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
Præcipue pius Æneas nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit, & crudelia secum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Et jam finis erat, cum Juppiter æthere summo
Despiciens mare velivolum, terrasque jacentes,
Littoraque, & latos populos, sic vertice cæli
Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales jactantem pectore curas
Tristior, & lacrymis oculos suffusa nitentes
Alloquitur Venus: O qui res hominumque Deumque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres,
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troes potuere? quibus tot funera passis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus: quæ te genitor sententia vertit?
Hoc equidem occasum Trojæ, tristesque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur; quem das finem Rex magne laborum?
Antenor potuit mediis elapsus Achivis
Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem superare Timavi:
Unde per ora novem vasto cum murmure montis
It mare proruptum, & pelago premit arva sonanti.

Hic tamen ille urbem Patavi, ſedeſque locavit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armaque fixit
Troja: nunc placida compoſtus pace quieſcit.
Nos tua progenies, cæli quibus adnuis arcem,
Navibus (infandum) amiſſis, unius ob iram
Prodimur, atque Italis longe disjungimur oris.
Hic pietatis honos? ſic nos in ſceptra reponis?
Olli ſubridens hominum ſator atque Deorum,
Vultu, quo cælum, tempeſtateſque ſerenat,
Oſcula libavit natæ: dehinc talia fatur.
Parce metu, Cytherea: manent immota tuorum
Fata tibi: cernes urbem, & promiſſa Lavini
Mœnia, ſublimemque feres ad ſidera cæli
Magnanimum Æneam; neque me ſententia vertit.
Hic (tibi fabor enim, quando hæc te cura remordet,
Longius & volvens fatorum arcana movebo)
Bellum ingens geret Italia, populoſque feroces
Contundet, moreſque viris, & mœnia ponet;
Tertia dum Latio regnantem viderit æſtas,
Ternaque tranſierint Rutulis hyberna ſubactis.
At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur (Ilus erat, dum res ſtetit Ilia regno)
Triginta magnos volvendis menſibus orbes
Imperio explebit, regnumque a ſede Lavini
Transferet, & longam multa vi muniet Albam,
Hic jam tercentum totos regnabitur annos
Gente ſub Hectorea: donec regina ſacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, & Mavortia condet
Mœnia, Romanoſque ſuo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium ſine fine dedi; quin aſpera Juno,
Quæ mare nunc, terraſque metu, cælumque fatigat,
Conſilia in melius referet, mecumque fovebit
Romanos rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum: veniet luſtris labentibus ætas,
Cum domus Aſſaraci Phthiam, claraſque Mycenas
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Naſcetur pulchra Trojanus origine Cæſar,
Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris,
Julius, a magno demiſſum nomen Iulo.
Hunc tu olim cælo ſpoliis Orientis onuſtum
Accipies ſecura: vocabitur hic quoque votis.
Aſpera tum poſitis miteſcent ſæcula bellis:
Cana Fides, & Veſta, Remo cum fratre Quirinus
Jura dabunt: diræ ferro, & compagibus arctis
Claudentur belli portæ; Furor impius intus
Sæva ſedens ſuper arma, & centum vinctus ahenis
Poſt

Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Hæc ait, & Maja genitum demittit ab alto;
Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris: ne fati nescia Dido
Finibus arceret; volat ille per aera magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus astitit oris.
Et jam jussa facit, ponuntque ferocia Pœni
Corda volente Deo: in primis Regina quietum
Accipit in Teucros animum, mentemque benignam.
At pius Æneas per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data est, exire, locosque
Explorare novos, quas vento accesserit oras,
Qui teneant (nam inculta videt) hominesne, feræne,
Quærere constituit, sociisque exacta referre.
Classem in convexo nemorum, sub rupe cavata,
Arboribus clausam circum, atque horrentibus umbris
Occulit: ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater media sese tulit obvia silva,
Virginis os habitumque gerens, & virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalice, volucremque fuga prævertitur Hebrum.
Namque humeris de more habilem suspenderat arcum
Venatrix, dederatque comas diffundere ventis,
Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentes.
Ac prior: Heus (inquit) juvenes, monstrate, mearum
Vidistis si quam hic errantem forte sororum,
Succinctam pharetra, & maculosæ tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus; at Veneris contra sic filius orsus:
Nulla tuarum audita mihi, neque visa sororum,
O (quam te memorem?) virgo: namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat; o Dea certe:
An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis una?
Sis felix, nostrumque leves quæcumque laborem.
Et quo sub cælo tandem, quibus orbis in oris
Jactemur, doceas; ignari hominumque locorumque
Erramus, vento huc & vastis fluctibus acti.
Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.
Tunc Venus. Haud equidem tali me dignor honore;
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureoque alte suras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios, & Agenoris urbem:
Sed fines Lybici, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
Germanum fugiens; longa est injuria, longæ
Ambages, sed summa sequar fastigia rerum.
Huic conjux Sichæus erat, ditissimus agri
Phœnicum, & magno miseræ dilectus amore:
Cui

Cui pater intactam dederat, primiſque jugarat
Ominibus; ſed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, ſcelere ante alios immanior omnes.
Quos inter medius venit furor; ille Sichæum
Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum ſuperat, ſecurus amorum
Germanæ: factumque diu celavit, & ægram
(Multa malus ſimulans) vana ſpe luſit amantem.
Ipſa ſed in ſomnis inhumati venit imago
Conjugis, ora modis attollens pallida miris:
Crudeles aras, trajectaque pectora ferro
Nudavit, cæcumque domus ſcelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriaque excedere ſuadet:
Auxiliumque viæ veteres tellure recludit
Theſauros, ignotum argenti pondus, & auri.
His commota fugam Dido, ſocioſque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat; naves, quæ forte paratæ,
Corripiunt, onerantque auro: portantur avari
Pygmalionis opes pelago: dux femina facti.
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, ſurgentemque novæ Carthaginis arcem:
Mercatique ſolum, facti de nomine Byrſam,
Taurino quantum poſſent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem? quibus aut veniſtis ab oris?
Quove tenetis iter? Quærenti talibus ille
Suſpirans, imoque trahens a pectore vocem:
O Dea, ſi prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annales noſtrorum audire laborum;
Ante diem clauſo componet Veſper Olympo.
Nos Troja antiqua (ſi veſtras forte per aures
Trojæ nomen iit) diverſa per æquora vectos,
Forte ſua Libycis tempeſtas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoſte penates
Claſſe veho mecum, fama ſuper æthera notus.
Italiam quæro patriam, & genus ab Jove ſummo.
Bis denis Phrygium conſcendi navibus æquor,
Matre Dea monſtrante viam, data fata ſecutus:
Vix ſeptem convulſæ undis, Euroque ſuperſunt.
Ipſe ignotus, egens, Libyæ deſerta peragro,
Europa, atque Aſia pulſus. Nec plura querentem
Paſſa Venus, medio ſic interfata dolore eſt.
Quiſquis es, haud (credo) inviſus cœleſtibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atque hinc te Reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces ſocios, claſſemque relatam
Nuntio, & in tutum verſis Aquilonibus actam;
Ni fruſtra augurium vani docuere parentes.
Aſpice bis ſenos lætantes agmine cycnos,

Æthe-

Inſtruitur: mediiſque parant convivia tectis.
Arte laboratæ veſtes, oſtroque ſuperbo;
Ingens argentum menſis, cælataque in auro
Fortia facta patrum, ſeries longiſſima rerum,
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius conſiſtere mentem
Paſſus amor) rapidum ad naves præmittit Achatem,
Aſcanio ferat hæc, ipſumque ad mœnia ducat.
Omnis in Aſcanio cari ſtat cura parentis.
Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre jubet, pallam ſignis, auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret, inconceſſoſque hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum:
Præterea ſceptrum, Ilione quod geſſerat olim
Maxima natarum Priami, colloque monile
Baccatum, & duplicem gemmis, auroque coronam.
Hæc celerans iter ad naves tendebat Achates.
At Cytherea novas artes, nova pectore verſat
Conſilia: ut faciem mutatus, & ora Cupido
Pro dulci Aſcanio veniat, doniſque furentem
Incendat Reginam, atque oſſibus implicet ignem.
Quippe domum timet ambiguam, Tyrioſque bilingues.
Urit atrox Juno, & ſub noctem cura recurſat.
Ergo his aligerum dictis affatur Amorem:
Nate, meæ vires, mea magna potentia ſolus,
Nate, Patris ſummi qui tela Typhoëa temnis,
Ad te confugio, & ſupplex tua numina poſco.
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum
Littora jactetur, odiis Junonis iniquæ,
Nota tibi, & noſtro doluiſti ſæpe dolore.
Hunc Phœniſſa tenet Dido, blandiſque moratur
Vocibus, & vereor, quo ſe Junonia vertant
Hoſpitia: haud tanto ceſſabit cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis, & cingere flamma
Reginam meditor, ne quo ſe numine mutet,
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Qua facere id poſſis, noſtram nunc accipe mentem.
Regius accitu cari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago, & flammis reſtantia Trojæ.
Hunc ego ſopitum ſomno ſuper alta Cythera,
Aut ſuper Idalium ſacrata ſede recondam;
Ne qua ſcire dolos, mediuſve occurrere poſſit.
Tu faciem illius, noctem non amplius unam,
Falle dolo, & notos pueri puer indue vultus;
Ut, cum te gremio accipiet lætiſſima Dido,
Regales inter menſas, laticemque Lyæum,

Cum dabit amplexus, atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, fallasque veneno.
Paret Amor dictis caræ genitricis, & alas
Exuit, & gressu gaudens incedit Iuli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Irrigat, & fotum gremio Dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum
Floribus, & dulci adspirans complectitur umbra.
Jamque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
Cum venit, aulæis jam se regina superbis
Aurea composuit sponda, mediamque locavit.
Jam pater Æneas, & jam Trojana juventus
Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro.
Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canistris
Expediunt, tonsisque ferunt mantilia villis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum struere, & flammis adolere penates.
Centum aliæ, totidemque pares ætate ministri,
Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.
Nec non & Tyrii per limina læta frequentes
Convenere, toris jussi discumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ; mirantur Iulum,
Flagrantesque Dei vultus, simulataque verba,
Pallamque, & pictum croceo velamen acantho.
Præcipue infelix pesti devota futuræ
Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo
Phœnissa, & puero pariter donisque movetur.
Ille ubi complexu Æneæ, colloque pependit,
Et magnum falsi implevit genitoris amorem,
Reginam petit: hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, & interdum gremio fovet, inscia Dido
Insidat quantus miseræ Deus; at memor ille
Matris Acidaliæ, paulatim abolere Sichæum
Incipit, & vivo tentat prævertere amore
Jampridem resides animos, desuetaque corda.
Postquam prima quies epulis, mensæque remotæ,
Crateras magnos statuunt, & vina coronant.
Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis, auroque poposcit,
Implevitque mero pateram, quam Belus, & omnes
A Belo soliti; tum facta silentia tectis;
Juppiter (hospitibus nam te dare jura loquuntur)
Hunc lætum Tyriisque diem, Trojaque profectis
Esse velis, nostrosque hujus meminisse minores.
Adsis lætitiæ Bacchus dator, & bona Juno:
Et vos o cœtum Tyrii celebrate faventes.

Dixit, & in mensam laticum libavit honorem,
Primaque libato summo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans: ille impiger hausit
Spumantem pateram, & pleno se proluit auro:
Post alii proceres; cithara crinitus Iopas
Personat aurata, docuit quem maximus Atlas.
Hic canit errantem Lunam, Solisque labores:
Unde hominum genus, & pecudes; unde imber, & ignes;
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones:
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausu Tyrii, Troesque sequuntur.
Nec non & vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem,
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa:
Nunc quibus Auroræ venisset filius armis;
Nunc quales Diomedis equi: nunc quantus Achilles.
Imo age, & a prima dic, hospes, origine nobis
Insidias, inquit, Danaum, casusque tuorum,
Erroresque tuos: nam te jam septima portat
Omnibus errantem terris, & fluctibus æstas.

Finis Libri Primi Æneidos.

Effodere loco signum, quod regia Juno
Monstrarat, caput acris equi: sic nam fore bello
Egregiam, & facilem victu per sæcula gentem.
Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum & numine Divæ:
Ærea cui gradibus surgebant limina, nexæque
Ære trabes; foribus cardo stridebat ahenis.
Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Leniit: hic primum Æneas sperare salutem
Ausus, & afflictis melius confidere rebus.
Namque sub ingenti lustrat dum singula templo
Reginam opperiens, dum quæ fortuna sit urbi,
Artificûmque manus inter se, operumque labores
Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque jam fama totum vulgata per orbem;
Atridas, Priamumque, & sævum ambobus Achillem.
Constitit,& lacrymans, Quis jam locus,inquit, Achate,
Quæ regio in terris nostri non plena laboris?
En Priamus: sunt hic etiam sua præmia laudi,
Sunt lacrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solve metus: feret hæc aliquam tibi fama salutem.
Sic ait, atque animum pictura pascit inani,
Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.
Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graii, premeret Trojana juventus:
Hac Phryges: instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
Agnoscit lacrymans, primo quæ prodita somno
Tydides multa vastabat cæde cruentus:
Ardentesque avertit equos in castra, priusquam
Pabula gustassent Trojæ, Xantumque bibissent.
Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
Infelix puer, atque impar congressus Achilli,
Fertur equis, curruque hæret resupinus inani,
Lora tenens tamen: huic cervixque,comæque trahuntur
Per terram, & versa pulvis inscribitur hasta.
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant
Suppliciter tristes, & tunsæ pectora palmis.
Diva solo fixos oculos aversa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conspexit inermes.
Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis,
Eoasque acies, & nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens; mediisque in millibus ardet.

Au-

Permittit patria ? hospitio prohibemur arenæ :
Bella cient, primaque vetant consistere terra.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma ;
At sperate Deos memores fandi, atque nefandi.
Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major, & armis :
Quem si fata virum servant, si vescitur aura
Ætheria, neque adhuc crudelibus occubat umbris ;
Non metus, officio ne te certasse priorem
Pœniteat ; sunt & Siculis regionibus urbes,
Armaque, Trojanoque a sanguine clarus Acestes.
Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et silvis aptare trabes, & stringere remos :
Si datur Italiam, sociis, & Rege recepto,
Tendere, ut Italiam læti, Latiumque petamus :
Sin absumpta salus, & te, pater optime Teucrum,
Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iuli ;
At freta Sicaniæ saltem, sedesque paratas,
Unde huc advecti, regemque petamus Acestem.
Talibus Ilioneus. Cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ.
Tum breviter Dido vultum demissa profatur :
Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
Res duræ, & novitas regni me talia cogunt
Moliri, & late fines custode tueri.
Quis genus Æneadum, quis Trojæ nesciat urbem,
Virtutesque, virosque, & tanti incendia belli ?
Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni :
Nec tam aversus equos Tyria Sol jungit ab urbe.
Seu vos Hesperiam magnam, Saturniaque arva,
Sive Erycis fines, regemque optatis Acesten,
Auxilio tutos dimittam, opibusque juvabo.
Vultis & his mecum pariter considere regnis ?
Urbem quam statuo, vestra est : subducite naves :
Tros, Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
Atque utinam rex ipse Noto compulsus eodem
Afforet Æneas ! equidem per littora certos
Dimittam, & Libyæ lustrare extrema jubebo,
Si quibus ejectus silvis, aut urbibus errat.
His animum arrecti dictis, & fortis Achates,
Et pater Æneas, jamdudum erumpere nubem
Ardebant ; prior Æneam compellat Achates :
Nate Dea, quæ nunc animo sententia surgit ?
Omnia tuta vides, classem, sociosque receptos.
Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum : dictis respondent cætera matris.
Vix ea fatus erat, cum circumfusa repente
Scindit se nubes, & in æthera purgat apertum.
Restitit Æneas, claraque in luce refulsit,

Os,

Conticuere omnes, intentique ora tenebant;
Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto:
Infandum, Regina, jubes renovare dolorem:
Trojanas ut opes, & lamentabile regnum
Eruerint Danai, quæque ipse miserrima vidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulyssi
Temperet a lacrymis? & jam nox humida cælo
Præcipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
Sed si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breviter Trojæ supremum audire laborem;
Quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit,
Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi
Ductores Danaum, tot jam labentibus annis,
Instar montis equum divina Palladis arte
Ædificant, sectaque intexunt abiete costas.
Votum pro reditu simulant; ea fama vagatur.
Huc delecta virum sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri, penitusque cavernas
Ingentes, uterumque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, notissima fama
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantum sinus, & statio male fida carinis.
Huc se provecti deserto in littore condunt.
Nos abiisse rati, & vento petiisse Mycenas.
Ergo omnis longo solvit se Teucria luctu:
Panduntur portæ: juvat ire, & Dorica castra,
Desertosque videre locos, littusque relictum.
Hic Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles:
Classibus hic locus, hic acies certare solebant.
Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi: primusque Thymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari,
Sive dolo, seu jam Trojæ sic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaum insidias, suspectaque dona
Præcipitare jubent, subjectisque urere flammis,
Aut terebrare cavas uteri, & tentare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnes, magna comitante caterva,
Laocoon ardens summa decurrit ab arce:
Et procul: O miseri quæ tanta insania cives?
Creditis avectos hostes? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaum? sic notus Ulysses?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi;
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, venturaque desuper urbi:
Aut aliquis latet error. Equo ne credite, Teucri.

Quicquid id est, timeo Danaos & dona ferentes.
Sic fatus, validis ingentem viribus hastam
In latus, inque feri curvam compagibus alvum
Contorsit: stetit illa tremens: uteroque recusso
Insonuere cavæ, gemitumque dedere cavernæ.
Et, si fata Deum, si mens non læva fuisset,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras:
Trojaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.
Ecce manus juvenem interea post terga revinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ: qui se ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum ut strueret, Trojamque aperiret Achivis,
Obtulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus,
Seu versare dolos, seu certæ occumbere morti.
Undique visendi studio Trojana juventus
Circumfusa ruit, certantque illudere capto.
Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab uno
Disce omnes.
Namque ut conspectu in medio turbatus, inermis
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt
Accipere? aut quid jam misero mihi denique restat?
Cui neque apud Danaos usquam locus: & super ipsi
Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt.
Quo gemitu conversi animi, compressus & omnis
Impetus: hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quidve ferat, memoret, quæ sit fiducia capto.
Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur.
Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcunque, fatebor
Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo:
Hoc primum: nec, si miserum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
Fando aliquid si forte tuas pervenit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta fama
Gloria (quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere neci, nunc cassum lumine lugent).
Illi me comitem, & consanguinitate propinquum
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis, regumque vigebat
Conciliis, & nos aliquod nomenque, decusque
Gessimus; invidia postquam pellacis Ulyssi
(Haud ignota loquor) superis concessit ab oris,
Afflictus vitam in tenebris, luctuque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens; & me, fors si qua tulisset,
Si patrios unquam remeassem victor ad Argos,
Promisi ultorem, & verbis odia aspera movi.
Hinc mihi prima mali labes, hinc semper Ulysses
Cri-

Criminibus terrere novis: hinc ſpargere voces
In vulgum ambiguas, & quærere conſcius arma.
Nec requievit enim, donec Calchante miniſtro.
Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata revolvo?
Quidve moror? ſi omnes uno ordine habetis Achivos,
Idque audire ſat eſt: jamdudum ſumite pœnas.
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.
Tum vero ardemus ſcitari, & quærere cauſas,
Ignari ſcelerum tantorum, artiſque Pelaſgæ.
Proſequitur pavitans, & ficto pectore fatur:
Sæpe fugam Danai Troja cupiere relicta
Moliri, & longo feſſi diſcedere bello:
Feciſſentque utinam! Sæpe illos aſpera ponti
Intercluſit hiems, & terruit Auſter euntes.
Præcipue cum jam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto ſonuerunt æthere nimbi.
Suſpenſi Eurypylum ſcitatum oracula Phœbi
Mittimus: iſque adytis hæc triſtia dicta reportat.
Sanguine placaſtis ventos, & Virgine cæſa,
Cum primum Iliacas Danai veniſtis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, animaque litandum
Argolica; vulgi quæ vox ut venit ad aures,
Obſtupuere animi, gelidusque per ima cucurrit
Oſſa tremor, cui fata parent, quem poſcat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ ſint ea Numina Divum
Flagitat; & mihi jam multi crudele canebant
Artificis ſcelus, & taciti ventura videbant.
Bis quinos ſilet ille dies, tectuſque recuſat
Prodere voce ſua quemquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Compoſito rumpit vocem, & me deſtinat aræ.
Aſſenſere omnes: & quæ ſibi quiſque timebat,
Unius in miſeri exitium converſa tulere.
Jamque dies infanda aderat: mihi ſacra parari,
Et ſalſæ fruges, & circum tempora vittæ.
Eripui (fateor) letho me, & vincula rupi:
Limoſoque lacu per noctem obſcurus in ulva
Delitui, dum vela darent, ſi forte dediſſent.
Nec mihi jam patriam antiquam ſpes ulla videndi,
Nec dulces natos, exoptatumque parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob noſtra repoſcent
Effugia: & culpam hanc miſerorum morte piabunt.
Quod te, per ſuperos, & conſcia numina veri,
Per, ſi qua eſt, quæ reſtat adhuc mortalibus uſquam
Intemerata fides, oro, miſerere laborum
Tantorum, miſerere animi non digna ferentis.
His lacrymis vitam damus, & miſereſcimus ultro.
Ipſe viro primus manicas, atque arcta levari

Vincla jubet Priamus: dictisque ita fatur amicis:
Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Grajos:
Noster eris, mihique hæc edissere vera roganti.
Quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor?
Quidve petunt? quæ relligio? aut quæ machina belli?
Dixerat; ille dolis instructus, & arte Pelasga
Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas.
Vos, æterni ignes, & non violabile vestrum
Testor numen, ait: vos aræ, ensesque nefandi,
Quos fugi, vittæque Deum, quas hostia gessi:
Fas mihi Grajorum sacrata resolvere jura:
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modo promissis maneas, servataque serves
Troja fidem, si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Danaum, & cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit: impius ex quo
Tydides sed enim, scelerumque inventor Ulysses,
Fatale aggressi sacrato avellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi Divæ contingere vittas:
Ex illo fluere, ac retro sublapsa referri
Spes Danaum: fractæ vires, aversa Deæ mens.
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum, arsere coruscæ
Luminibus flammæ arrectis, salsusque per artus
Sudor iit: terque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem.
Extemplo tentanda fuga canit æquora Calchas,
Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis,
Omina ni repetant Argis, Numenque reducant,
Quod pelago, & curvis secum advexere carinis.
Et nunc quod patrias vento petiere Mycenas,
Arma Deosque parant comites: pelagoque remenso
Improvisi aderunt. Ita digerit omnia Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro Numine læso
Effigiem statuere, nefas quæ triste piaret.
Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cæloque educere jussit,
Ne recipi portis, aut duci in mœnia possit,
Neu populum antiqua sub relligione tueri.
Nam si vestra manus violasset dona Minervæ,
Tum magnum exitium (quod Dii prius omen in ipsum
Convertant) Priami imperio, Phrygibusque futurum.
Sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
Ultro Asiam magno Pelopeja ad mœnia bello
Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.

Talibus inſidiis, perjurique arte Sinonis
Credita res; captique dolis, lacrymiſque coactis,
Quos neque Tydides, nec Lariſſæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
Hic aliud majus miſeris, multoque tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon ductus Neptuno ſorte ſacerdos,
Solennes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
(Horreſco referens) immenſis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta, jubæque
Sanguineæ exſuperant undas: pars cætera pontum
Pone legit, ſinuantque immenſa volumine terga.
Fit ſonitus ſpumante ſalo: jamque arva tenebant,
Ardenteſque oculos ſuffecti ſanguine & igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus viſu exangues: illi agmine certo
Laocoonta petunt, & primum parva duorum
Corpora natorum ſerpens amplexus uterque
Implicat, & miſeros morſu depaſcitur artus.
Poſt ipſum auxilio ſubeuntem, ac tela ferentem
Corripiunt, ſpiriſque ligant ingentibus, & jam
Bis medium amplexi, bis collo ſquamea circum
Terga dati, ſuperant capite, & cervicibus altis.
Ille ſimul manibus tendit divellere nodos,
Perfuſus ſanie vittas, atroque veneno:
Clamores ſimul horrendos ad ſidera tollit:
Quales mugitus, fugit cum ſaucius aram
Taurus, & incertam excuſſit cervice ſecurim.
At gemini lapſu delubra ad ſumma dracones
Effugiunt, ſævæque petunt Tritonidis arcem:
Sub pedibuſque deæ, clypeique ſub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
Inſinuat pavor, & ſcelus expendiſſe merentem
Laocoonta ferunt, ſacrum qui cuſpide robur
Læſerit, & tergo ſceleratam intorſerit haſtam.
Ducendum ad ſedes ſimulacrum, orandaque divæ
Numina conclamant.
Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibuſque rotarum
Subjiciunt lapſus, & ſtupea vincula collo
Intendunt: ſcandit fatalis machina muros
Fœta armis: circum pueri, innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
Illa ſubit, mediæque minans illabitur urbi.
O patria, o divum domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidum! quater ipſo in limine portæ
Subſtitit, atque utero ſonitum quater arma dedere.

Instamus tamen immemores, cæcique furore,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei jussu, non unquam credita Teucris.
Nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per urbem.
 Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox
Involvens umbra magna terramque, polumque,
Myrmidonumque dolos. Fusi per mœnia Teucri
Conticuere; sopor fessos complectitur artus.
Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica silentia lunæ,
Littora nota petens; flammas cum regia puppis
Extulerat: fatisque deum defensus iniquis
Inclusos utero Danaos, & pinea furtim
Laxat claustra Sinon. Illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætique cavo se robore promunt
Thessandrus, Sthenelusque duces, & dirus Ulysses,
Demissum lapsi per funem, Athamasque, Thoasque,
Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epeus.
Invadunt urbem somno, vinoque sepultam.
Cæduntur vigiles; portisque patentibus omnes
Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.
 Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono divum gratissima serpit.
In somnis ecce ante oculos mœstissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus.
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis,
Vel Danaum Phrygios jaculatus puppibus ignes!
Squalentem barbam, & concretos sanguine crines,
Vulneraque illa gerens, quæ circum plurima muros
Accepit patrios; ultro flens ipse videbar
Compellare virum, & mæstas expromere voces.
O lux Dardaniæ, spes o fidissima Teucrum,
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
Expectate venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominumque, urbisque labores
Defessi aspicimus? quæ causa indigna serenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil; nec me quærentem vana moratur:
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
Heu fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros; ruit alto a culmine Troja:
Sat patriæ, Priamoque datum; si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.

Sacra suosque tibi commendat Troja penates:
Hos cape fatorum comites; his mœnia quære,
Magna pererrato statues quæ denique ponto.
Sic ait, & manibus vittas, Vestamque potentem,
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.
Diverso interea miscentur mœnia luctu:
Et magis, atque magis (quamquam secreta parentis
Anchisæ domus, arboribusque obtecta recessit)
Clarescunt sonitus, armorumque ingruit horror.
Excutior somno, & summi fastigia tecti
Ascensu supero, atque arrectis auribus asto.
In segetem veluti cum flamma furentibus Austris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata læta, boumque labores,
Præcipitesque trahit sylvas: stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
Tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
Insidiæ: jam Deiphobi dedit ampla ruinam
Vulcano superante domus: jam proximus ardet
Ucalegon: Sigea igni freta lata relucent.
Exoritur clamorque virum, clangorque tubarum.
Arma amens capio, nec sat rationis in armis:
Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi: furor, iraque mentem
Præcipitant; pulchrumque mori succurrit in armis.
Ecce autem telis Panthus elapsus Achivum,
Panthus Otryades, arcis, Phœbique sacerdos,
Sacra manu, victosque deos, parvumque nepotem
Ipse trahit, cursuque amens ad litora tendit.
Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
Venit summa dies, & ineluctabile tempus
Dardaniæ: fuimus Troes, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum: ferus omnia Juppiter Argos
Transtulit: incensa Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos mediis in mœnibus astans
Fundit equus: victorque Sinon incendia miscet
Insultans. portis alii bipatentibus adsunt,
Millia quot magnis unquam venere Mycenis.
Obsedere alii telis angusta viarum
Oppositi. stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, parata neci: vix primi prælia tentant
Portarum vigiles, & cæco Marte resistunt.
Talibus Otryadæ dictis, & numine divum
In flammas, & in arma feror, quo tristis Erinnys,
Quo fremitus vocat, & sublatus ad æthera clamor.
Addunt se socios Ripheus, & maximus armis
Iphitus, oblati per lunam, Hypanisque, Dymasque,
Et lateri agglomerant nostro; juvenisque Chorœbus

Mygdonides, illis qui ad Trojam forte diebus
Venerat, insano Cassandræ incensus amore:
Et gener auxilium Priamo, Phrygibusque ferebat.
Infelix, qui non sponsæ præcepta furentis
Audierit.
Quos ubi confertos audere in prælia vidi,
Incipio super his: Juvenes, fortissima frustra
Pectora, si vobis audentem extrema cupido est
Certa sequi, (quæ sit rebus fortuna videtis:
Excessere omnes adytis, arisque relictis
Di, quibus imperium hoc steterat) succurritis urbi
Incensæ: moriamur, & in media arma ruamus.
Una salus victis, nullam sperare salutem.
Sic animis juvenum furor additus. Inde, lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos improba ventris
Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus expectant siccis; per tela, per hostes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæque tenemus
Urbis iter: nox atra cava circumvolat umbra.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut possit lacrymis æquare labores?
Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima perque vias sternuntur inertia passim
Corpora, perque domos, & relligiosa deorum
Limina; nec soli pœnas dant sanguine Teucri:
Quondam etiam victis redit in præcordia virtus:
Victoresque cadunt Danai; crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago.
Primus se Danaum, magna comitante caterva,
Androgeus offert nobis, socia agmina credens,
Inscius, atque ultro verbis compellat amicis:
Festinate viri; nam quæ tam sera moratur
Segnities? alii rapiunt incensa, feruntque
Pergama: vos celsis nunc primum a navibus itis?
Dixit, & extemplo (neque enim responsa dabantur
Fida satis) sensit medios delapsus in hostes.
Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit.
Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit
Attollentem iras, & cærula colla tumentem:
Haud secus Androgeus visu tremefactus abibat.
Irruimus, densis & circumfundimur armis:
Ignarosque loci passim, & formidine captos
Sternimus; aspirat primo fortuna labori.
Atque hic exultans successu, animisque Chorœbus,
O socii, qua prima, inquit, fortuna salutis
Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur.
Mutemus clypeos, Danaumque insignia nobis
Aptemus: dolus, an virtus, quis in hoste requirat?

Arma dabunt ipsi; sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam, clypeique insigne decorum
Induitur, laterique Argivum accommodat ensem.
Hoc Ripheus, hoc ipse Dymas, omnisque juventus
Læta facit: spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus immixti Danais haud numine nostro,
Multaque per cæcam congressi prælia noctem
Conserimus; multos Danaum demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad naves, & littora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, & nota conduntur in alvo.
Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
Ecce trahebatur passis Priameia virgo
Crinibus a templo Cassandra, adytisque Minervæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra;
Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiata mente Chorœbus:
Et sese medium injecit periturus in agmen.
Consequimur cuncti, & densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, oriturque miserrima cædes
Armorum facie, & Grajarum errore jubarum.
Tum Danai gemitu, atque ereptæ virginis ira
Undique collecti invadunt, acerrimus Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopumque exercitus omnis.
Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt Zephyrusque, Notusque, & lætus Eois
Eurus equis: stridunt sylvæ, sævitque tridenti
Spumeus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
Fudimus insidiis, totaque agitavimus urbe,
Apparent: primi clypeos, mentitaque tela
Agnoscunt, atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero: primusque Chorœbus
Penelei dextra, divæ armipotentis ad aram
Procumbit: cadit & Ripheus, justissimus unus
Qui fuit in Teucris, & servantissimus æqui.
Dis aliter visum; pereunt Hypanisque, Dymasque,
Confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Testor, in occasu vestro, nec tela, nec ullas
Vitavisse vices Danaum; &, si fata fuissent,
Ut caderem, meruisse manu; divellimur inde
Iphitus, & Pelias mecum: quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias & vulnere tardus Ulyssi.
Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, ceu cætera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe:

Sic martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentes
Cernimus, obsessumque acta testudine limen.
Hærent parietibus scalæ; postesque sub ipsos
Nituntur gradibus, clypeosque ad tela sinistris
Protecti objiciunt, prensant fastigia dextris.
Dardanidæ contra turres, ac tecta domorum
Culmina convellunt (his se, quando ultima cernunt,
Extrema jam in morte parant defendere telis)
Auratasque trabes, veterum decora alta parentum
Devolvunt; alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores: has servant agmine denso.
Instaurati animi regis succurrere tectis,
Auxilioque levare viros, vimque addere victis.
Limen erat, cæcæque fores, & pervius usus
Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo: infelix qua se, dum regna manebant,
Sæpius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, & avo puerum Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis; unde
Tela manu miseri jactabant irrita Teucri.
Turrem in præcipiti stantem, summisque sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaum solitæ naves, & Achaica castra,
Aggressi ferro circum, qua summa labantes
Juncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimusque; ea lapsa repente ruinam
Cum sonitu trahit, & Danaum super agmina late
Incidit: ast alii subeunt; nec saxa, nec ullum
Telorum interea cessat genus.
Vestibulum ante ipsum, primoque in limine Pyrrhus
Exultat telis, & luce coruscus ahena.
Qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat;
Nunc positis novus exuviis, nitidusque juventa,
Lubrica convolvit sublato pectore terga
Arduus ad solem, & linguis micat ore trisulcis.
Una ingens Periphas, & equorum agitator Achillis
Armiger Automedon: una omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, & flammas ad culmina jactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, postesque a cardine vellit
Æratos; jamque excisa trabe, firma cavavit
Robora, & ingentem lato dedit ore fenestram.
Apparet domus intus, & atria longa patescunt:
Apparent Priami, & veterum penetralia regum:
Armatosque vident stantes in limine primo.
At domus interior gemitu, miseroque tumultu
Miscetur: penitusque cavæ plangoribus ædes
Fœmineis ululant; ferit aurea sidera clamor.

Tum

Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæque tenent poſtes, atque oſcula figunt.
Inſtat vi patria Pyrrhus: nec clauſtra, nec ipſi
Cuſtodes ſufferre valent: labat ariete crebro
Janua, & emoti procumbunt cardine poſtes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primoſque trucidant
Immiſſi Danai, & late loca milite complent.
Non ſic, aggeribus ruptis cum ſpumeus amnis
Exiit, oppoſitaſque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, campoſque per omnes
Cum ſtabulis armenta trahit; vidi ipſe furentem
Cæde Neoptolemum, geminoſque in limine Atridas:
Vidi Hecubam, centumque nurus, Priamumque per aras
Sanguine fœdantem, quos ipſe ſacraverat, ignes.
Quinquaginta illi thalami, ſpes tanta nepotum,
Barbarico poſtes auro, ſpoliiſque ſuperbi
Procubuere; tenent Danai, qua deficit ignis.
Forſitan & Priami fuerint quæ fata, requiras.
Urbis ubi captæ caſum, convulſaque vidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus hoſtem;
Arma diu ſenior deſueta trementibus ævo
Circumdat nequicquam humeris, & inutile ferrum
Cingitur, ac denſos fertur moriturus in hoſtes.
Ædibus in mediis, nudoque ſub ætheris axe
Ingens ara fuit, juxtaque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque umbra complexa penates.
Hic Hecuba, & natæ nequicquam altaria circum,
Præcipites atra ceu tempeſtate columbæ,
Condenſæ, & divum amplexæ ſimulacra tenebant.
Ipſum autem ſumptis Priamum juvenilibus armis
Ut vidit; Quæ mens tam dira, miſerrime conjux,
Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defenſoribus iſtis
Tempus eget: non, ſi ipſe meus nunc afforet Hector.
Huc tandem concede; hæc ara tuebitur omnes;
Aut moriere ſimul. Sic ore effata recepit
Ad ſeſe, & ſacra longævum in ſede locavit.
Ecce autem elapſus Pyrrhi de cæde Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hoſtes
Porticibus longis fugit, & vacua atria luſtrat
Saucius: illum ardens infeſto vulnere Pyrrhus
Inſequitur: jam jamque manu tenet, & premit haſta.
Ut tandem ante oculos evaſit, & ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum ſanguine fudit.
Hic Priamus, quamquam in media jam morte tenetur
Non tamen abſtinuit, nec voci, iræque pepercit.
At tibi pro ſcelere, exclamat, pro talibus auſis,
Di (ſi qua eſt cœlo pietas, quæ talia curet)
Perſolvant grates dignas, & præmia reddant

Debita: qui nati coram me cernere lethum
Fecisti, & patrios fœdasti funere vultus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo: sed jura, fidemque
Supplicis erubuit, corpusque exangue sepulcro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.
Sic fatus senior, telumque imbelle sine ictu
Conjecit, rauco quod protinus ære repulsum,
Et summo clypei nequicquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergo hæc, & nuncius ibis
Pelidæ genitori; illi mea tristia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento:
Nunc morere. Hæc dicens, altaria ad ipsa trementem
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati,
Implicuitque comam læva, dextraque coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incensam, & prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis, terrisque superbum
Regnatorem Asiæ; jacet ingens littore truncus,
Avulsumque humeris caput, & sine nomine corpus.
At me tum primum sævus circumstetit horror:
Obstupui; subiit cari genitoris imago,
Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: subiit deserta Creusa,
Et direpta domus, & parvi casus Juli.
Respicio, & quæ sit me circum copia lustro.
Deseruere omnes defessi, & corpora saltu
Ad terram misere, aut ignibus ægra dedere.
Jamque adeo super unus eram, cum limina Vestæ
Servantem, & tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem
Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaum, & deserti conjugis iras
Permetuens, Trojæ, & patriæ communis Erinnys,
Abdiderat sese, atque aris invisa sedebat.
Exarsere ignes animo: subit ira cadentem
Ulcisci patriam, & sceleratas sumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis, patriasque Mycenas
Aspiciet; partoque ibit regina triumpho?
Conjugiumque, domumque, patres, natosque videbit
Iliadum turba, & Phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troja arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine littus?
Non ita, namque etsi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna est, nec habet victoria laudem
Extinxisse nefas tamen, & sumpsisse merentis

Lau-

Laudabor pœnas: animumque expleſſe juvabit
Ultricis flammæ, & cineres ſatiaſſe meorum.
Talia jactabam, & furiata mente ferebar;
Cum mihi ſe, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, & pura per noctem in luce refulſit
Alma parens, confeſſa deam, qualiſque videri
Cœlicolis, & quanta ſolet: dextraque prehenſum
Continuit, roſeoque hæc inſuper addidit ore.
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam noſtri tibi cura receſſit?
Non prius aſpicies, ubi feſſum ætate parentem
Liqueris Anchiſen? ſuperet conjuxne Creuſa,
Aſcaniuſque puer? quos omnes undique Grajæ
Circum errant acies: &, ni mea cura reſiſtat,
Jam flammæ tulerint, inimicus & hauſerit enſis.
Non tibi Tyndaridis facies inviſa Lacænæ,
Culpatuſve Paris, verum inclementia divum
Has evertit opes, ſternitque a culmine Trojam.
Aſpice (namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat viſus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam: tu ne qua parentis
Juſſa time, neu præceptis parere recuſa)
Hic, ubi disjectas moles, avulſaque ſaxis
Saxa vides, miſtoque undantem pulvere fumum,
Neptunus muros, magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit, totamque ab ſedibus urbem
Eruit; hic Juno Scæas ſæviſſima portas
Prima tenet, ſociumque furens a navibus agmen
Ferro accincta vocat.
Jam ſummas arces Tritonia (reſpice) Pallas
Inſedit, nimbo effulgens, & Gorgone ſæva.
Ipſe pater Danais animos, vireſque ſecundas
Sufficit: ipſe Deos in Dardana ſuſcitat arma.
Eripe, nate, fugam, finemque impone labori:
Nuſquam abero, & tutum patrio te limine ſiſtam.
Dixerat, & ſpiſſis noctis ſe condidit umbris.
Apparent diræ facies, inimicaque Trojæ
Numina magna deum.
Tum vero omne mihi viſum conſidere in ignes
Ilium, & ex imo verti Neptunia Troja.
Ac veluti ſummis antiquam in montibus ornum
Cum ferro acciſam, crebriſque bipennibus inſtant
Eruere agricolæ certatim: illa uſque minatur,
Et tremefacta comam concuſſo vertice nutat:
Vulneribus donec paulatim evicta, ſupremum
Congemuit, traxitque jugis avulſa ruinam.
Deſcendo, ac ducente Deo flammam inter, & hoſtes
Expedior: dant tela locum, flammæque recedunt.
Aſt ubi jam patriæ perventum ad limina ſedis,

Anti-

Antiquaſque domos; genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montes, primumque petebam,
Abnegat exciſa vitam producere Troja,
Exiliumque pati. Vos o, quibus integer ævi
Sanguis, ait, ſolidæque ſuo ſtant robore vires,
Vos agitate fugam.
Me ſi cœlicolæ voluiſſent ducere vitam,
Has mihi ſervaſſent ſedes; ſatis una, ſuperque
Vidimus excidia, & captæ ſuperavimus urbi.
Sic o, ſic poſitum affati diſcedite corpus.
Ipſe manu mortem inveniam; miſerebitur hoſtis,
Exuviaſque petet: facilis jactura ſepulchri eſt.
Jampridem inviſus divis, & inutilis annos
Demoror, ex quo me divum pater, atque hominum rex
Fulminis afflavit ventis, & contigit igni.
Talia perſtabat memorans, fixuſque manebat.
Nos contra effuſi lacrymis, conjuxque Creuſa,
Aſcaniuſque, omniſque domus, ne vertere ſecum
Cuncta pater, fatoque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque, & ſedibus hæret in iſdem.
Rurſus in arma feror, mortemque miſerrimus opto.
Nam quod conſilium, aut quæ jam fortuna dabatur?
Me ne efferre pedem, genitor, te poſſe relicto
Speraſti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta ſuperis placet urbe relinqui,
Et ſedet hoc animo, perituræque addere Trojæ
Teque, tuoſque juvat, patet iſti janua letho:
Jamque aderit multo Priami de ſanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quo me per tela, per ignes
Eripis, ut mediis hoſtem in penetralibus, utque
Aſcaniumque, patremque meum, juxtaque Creuſam,
Alterum in alterius mactatos ſanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma, vocat lux ultima victos:
Reddite me Danais, ſinite inſtaurata reviſam
Prælia: nunquam omnes hodie moriemur inulti.
Hic ferro accingor rurſus, clypeoque ſiniſtram
Inſertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine conjux
Hærebat, parvumque patri tendebat Julum.
Si periturus abis, & nos rape in omnia tecum:
Sin aliquam expertus ſumptis ſpem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. Cui parvus Julus,
Cui pater, & conjux quondam tua dicta relinquor?
Talia vociferans gemitu tectum omne replebat:
Cum ſubitum, dictuque oritur mirabile monſtrum.
Namque manus inter, mæſtorumque ora parentum,
Ecce levis ſummo de vertice viſus Juli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli

Lambere flamma comas, & circum tempora paſci.
Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere, & ſanctos reſtinguere fontibus ignes.
At pater Anchiſes oculos ad ſidera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit.
Juppiter omnipotens, precibus ſi flecteris ullis,
Aſpice nos; hoc tantum: & ſi pietate meremur,
Da deinde auxilium, pater, atque hæc omina firma.
Vix ea fatus erat ſenior: ſubitoque fragore
Intonuit lævum, & de cœlo lapſa per umbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam ſumma ſuper labentem culmina tecti
Cernimus Idæa claram ſe condere ſylva,
Signantemque vias: tum longo limite ſulcus
Dat lucem, & late circum loca ſulphure fumant.
Hic vero victus genitor ſe tollit ad auras,
Affaturque deos, & ſanctum ſidus adorat.
Jam jam nulla mora eſt, ſequor, &, qua ducitis,adſum.
Di patrii, ſervate domum, ſervate nepotem:
Veſtrum hoc augurium, veſtroque in numine Troja eſt.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuſo.
Dixerat ille: & jam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiuſque æſtus incendia volvunt.
Ergo age, chare pater, cervici imponere noſtræ:
Ipſe ſubibo humeris, nec me labor iſte gravabit:
Quo res cunque cadent, unum, & commune periclum,
Una ſalus ambobus erit: mihi parvus Julus
Sit comes, & longe ſervet veſtigia conjux.
Vos famuli, quæ dicam, animis advertite veſtris.
Eſt urbe egreſſis tumulus, templumque vetuſtum
Deſertæ Cereris, juxtaque antiqua cupreſſus
Relligione patrum multos ſervata per annos.
Hanc ex diverſo ſedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape ſacra manu, patrioſque penates.
Me bello e tanto digreſſum, & cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.
Hæc fatus, latos humeros, ſubjectaque colla
Veſte ſuper, fulvique inſternor pelle leonis,
Succedoque oneri; dextræ ſe parvus Julus
Implicuit, ſequiturque patrem non paſſibus æquis:
Pone ſubit conjux: ferimur per opaca locorum.
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverſo glomerati ex agmine Graji,
Nunc omnes terrent auræ, ſonus excitat omnis
Suſpenſum, & pariter comitique, onerique timentem.
Jamque propinquabam portis, omnemque videbar
Evaſiſſe viam: ſubito cum creber ad aures
Viſus adeſſe pedum ſonitus: genitorque per umbram

Prospiciens ; Nate , exclamat, fuge nate, propinquant.
Ardentes clypeos , atque æra micantia cerno .
Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
Confusam eripuit mentem ; namque avia cursu
Dum sequor , & nota excedo regione viarum :
Heu misero conjux fatone erepta Creusa
Substitit , erravitne via , seu lassa resedit ,
Incertum , nec post oculis est reddita nostris .
Nec prius amissam respexi , animumque reflexi ,
Quam tumulum antiquæ Cereris , sedemque sacratam
Venimus : hic demum collectis omnibus una
Defuit : & comites , natumque , virumque fefellit .
Quem non incusavi amens hominumque , Deorumque ?
Aut quid in eversa vidi crudelius urbe ?
Ascanium , Anchisemque patrem , Teucrosque Penates
Commendò sociis , & curva valle recondo .
Ipse urbem repeto , & cingor fulgentibus armis .
Stat casus renovare omnes , omnemque reverti
Per Trojam , & rursus caput objectare periclis .
Principio muros , obscuraque limina portæ ,
Qua gressum extuleram , repeto ; & vestigia retro
Observata sequor per noctem , & lumine lustro :
Horror ubique animos , simul ipsa silentia terrent .
Inde domum , si forte pedem , si forte tulisset ,
Me refero : irruerant Danai, & tectum omne tenebant .
Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur; exsuperant flammæ, furit æstus ad auras.
Procedo , & Priami sedes , arcemque reviso .
Et jam porticibus vacuis , Junonis asylo ,
Custodes lecti Phœnix , & dirus Ulysses
Prædam asservabant : huc undique Troja gaza
Incensis erepta adytis , mensæque Deorum ,
Cratereſque auro solidi , captivaque vestis
Congeritur : pueri , & pavidæ longo ordine matres.
Stant circum .
Ausus quin etiam voces jactare per umbram
Implevi clamore vias : mœstusque Creusam
Nequicquam ingeminans, iterumque iterumque vocavi.
Quærenti , & tectis urbis sine fine furenti
Infelix simulacrum , atque ipsius umbra Creusæ
Visa mihi ante oculos , & nota major imago .
Obstupui , steteruntque comæ , & vox faucibus hæsit .
Tum sic affari , & curas his demere dictis :
Quid tantum insano juvat indulgere dolori ,
O dulcis conjux ? non hæc sine numine divum
Eveniunt : nec te hinc comitem asportare Creusam
Fas : haud ille sinit superi Regnator Olympi .
Longa tibi exilia , & vastum maris æquor arandum .
Ad terram Hesperiam venies : ubi Lydius , arva
In-

Inter opima virum, leni fluit agmine Tibris.
Illic res lætæ, regnumque, & regia conjux
Parta tibi; lacrymas dilectæ pelle Creuſæ.
Non ego Myrmidonum ſedes, Dolopumve ſuperbas
Aſpiciam, aut Grajis ſervitum matribus ibo,
Dardanis, & divæ Veneris nurus.
Sed me magna Deum genitrix his detinet oris.
Jamque vale, & nati ſerva communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lacrymantem, & multa volentem
Dicere, deſeruit, tenueſque receſſit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter fruſtra comprenſa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.
Sic demum ſocios conſumpta nocte reviſo.
Atque hic ingentem comitum affluxiſſe novorum
Invenio admirans numerum, matreſque, viroſque,
Collectam exilio pubem, miſerabile vulgus.
Undique convenere, animis, opibuſque parati,
In quaſcunque velim pelago deducere terras.
Jamque jugis ſummæ ſurgebat Lucifer Idæ,
Ducebatque diem: Danaique obſeſſa tenebant
Limina portarum: nec ſpes opis ulla dabatur.
Ceſſi, & ſublato montem genitore petivi.

Finis Libri Secundi Æneidos.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Eversa Troja, Æneas collectis suorum reliquiis, quæ cædi flammisque superérant, parataque apud Antandrum viginti navium classe, primum in Thraciam defertur: ubi cum futuræ urbis fundamenta poneret, territus Polydori a Polymnestore cæsi prodigiis, Delum petit. Consultoque ibi Apollinis oraculo, cum antiquam gentis suæ matrem, hoc est primam originis suæ terram repetendam didicisset, falsa Anchisæ patris interpretatione adductus, Cretam contendit. Verum cum ibi quoque, positis jam mœnibus, gravissima peste exagitaretur, in somnis monitus a diis penatibus, relicta Creta Italiam petit. Ibi subito oborta tempestate, primum ad Strophades insulas appulsus, ab Harpyis infestatur; mox Actium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat. Inde Corcyram prætervectus, Epirum tenet, quæ id temporis Heleno Priami filio parebat, cui post Pyrrhi cædem Andromache in conjugem cesserat. Helenus Æneam hospitio excipit, omnique humanitatis genere complectitur, imminentiumque terra, marique periculorum certiorem facit. Æneas, relicta Epiro, Tarentum, primamque Italiæ oram prætervectus, ad eam Siciliæ partem, quæ Ætnæ monti adjacet, appellitur. Ibi Achæmenidem ab Ulysse in Cyclopis antro desertum, supplicem recipit, edoctusque ab eo de Cyclopum feritate, inde anchoras solvit: memorque præceptorum Heleni, vitatis Charybdis, & Scyllæ periculis, Siciliæ littora longo circuitu circumvectus, tandem Drepanum advehitur, ubi Anchises tum senio, tum longæ navigationis jactatione fatigatus fatis concedit. Inde Italiam petiturus, immissa ab Æolo subita tempestate, in Africam ejicitur: quam partem libro primo exsequitur.

Post-

Postquam res Asiæ, Priamique evertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditque superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troja;
Diversa exilia, & desertas quærere terras
Auguriis agimur divum; classemque sub ipsa
Antandro, & Phrygiæ molimur montibus Idæ,
Incerti, quo fata ferant, ubi sistere detur;
Contrahimusque viros; vix prima inceperat æstas,
Et pater Anchises dare fatis vela jubebat.
Littora tum patriæ lacrymans, portusque relinquo,
Et campos, ubi Troja fuit; feror exul in altum
Cum sociis, natoque, penatibus, & magnis dis.
Terra procul vastis colitur Mavortia campis,
(Thraces arant) acri quondam regnata Lycurgo,
Hospitium antiquum Trojæ, sociique penates,
Dum fortuna fuit; feror huc, & littore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis;
Æneadasque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionææ matri, divisque ferebam
Auspicibus cœptorum operum, superoque nitentem
Cœlicolum regi mactabam in littore taurum.
Forte fuit juxta tumulus, quo cornea summo
Virgulta, & densis hastilibus horrida myrtus.
Accessi, viridemque ab humo convellere sylvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras,
Horrendum, & dictu video mirabile monstrum.
Nam quæ prima solo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ,
Et terram tabo maculant; mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
Rursus & alterius lentum convellere vimen
Insequor, & causas penitus tentare latentes:
Ater & alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa movens animo, nymphas venerabar agrestes,
Gradivumque patrem, Geticis qui præsidet arvis,
Rite secundarent visus, omenque levarent.
Tertia sed postquam majore hastilia nisu
Aggredior, genibusque adversæ obluctor arenæ;
(Eloquar, an sileam?) gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad aures.
Quid miserum, Ænea, laceras? jam parce sepulto:
Parce pias scelerare manus; non me tibi Troja
Externum tulit; haud cruor hic de stipite manat.
Heu fuge crudeles terras, fuge littus avarum:
Nam Polydorus ego: hic confixum ferrea texit
Telorum seges, & jaculis increvit acutis.
Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui, steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit.

Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threicio regi; cum jam diffideret armis
Dardaniæ, cingique urbem obſidione videret.
Ille, ut opes fractæ Teucrum, & fortuna receſſit,
Res Agamemnonias, victriciaque arma ſecutus,
Fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames? Poſtquam pavor oſſa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primumque parentem
Monſtra Deum refero, & quæ ſit ſententia, poſco.
Omnibus idem animus, ſcelerata excedere terra,
Linquere pollutum hoſpitium, & dare claſſibus Auſtros.
Ergo inſtauramus Polydoro funus; & ingens
Aggeritur tumulo tellus; ſtant manibus aræ
Cæruleis mœſtæ vittis, atraque cupreſſo.
Et circum Iliades crinem de more ſolutæ
Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte,
Sanguinis & ſacri pateras, animamque ſepulchro
Condimus, & magna ſupremum voce ciemus.
Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria,& lenis crepitans vocat Auſter in altum;
Deducunt ſocii naves, & litora complent.
Provehimur portu: terræque, urbeſque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratiſſima tellus
Nereidum matri, & Neptuno Ægæo:
Quam pius Arcitenens oras, & litora circum
Errantem, Gyaro e celſa, Myconoque revinxit,
Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.
Huc feror: hæc feſſos tuto placidiſſima portu
Accipit; egreſſi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum, Phœbique ſacerdos,
Vittis, & ſacra redimitus tempora lauro
Occurrit, veterem Anchiſen agnoſcit amicum.
Jungimus hoſpitio dextras, & tecta ſubimus.
Templa dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto:
Da propriam, Thymbræe, domum, da mœnia feſſis,
Et genus, & manſuram urbem: ſerva altera Trojæ
Pergama, relliquias Danaum, atque immitis Achilli.
Quem ſequimur? quove ire jubes? ubi ponere ſedes?
Da, pater, augurium, atque animis illabere noſtris.
Vix ea fatus eram: tremere omnia viſa repente,
Liminaque, lauruſque dei, totuſque moveri
Mons circum, & mugire adytis cortina recluſis.
Submiſſi petimus terram, & vox fertur ad aures:
Dardanidæ duri, quæ vos a ſtirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Accipiet reduces: antiquam exquirite matrem.
Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,

Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.
Hæc Phœbus: miſtoque ingens exorta tumultu
Lætitia: & cuncti, quæ ſint ea mœnia, quærunt,
Quo Phœbus vocet errantes, jubeatque reverti.
Tum genitor veterum volvens monumenta virorum,
Audite, o proceres, ait, & ſpes diſcite veſtras.
Creta Jovis magni medio jacet inſula ponto;
Mons Idæus ubi, & gentis cunabula noſtræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima Regna:
Maximus unde pater (ſi rite audita recordor)
Teucrus Rhœteas primum eſt advectus ad oras.
Optavitque locum Regno; nondum Ilium, & arces
Pergameæ ſteterant: habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaque æra,
Idæumque nemus: hinc fida ſilentia ſacris:
Et juncti currum Dominæ ſubjere leones.
Ergo agite, &, Divum ducunt qua juſſa, ſequamur.
Placemus ventos, & Gnoſſia Regna petamus.
Nec longo diſtant curſu: modo Juppiter adſit,
Tertia lux claſſem Cretæis ſiſtet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo,
Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama volat, pulſum Regnis ceſſiſſe paternis
Idomenea ducem, deſertaque littora Cretæ,
Hoſte vacare domos, ſedeſque aſtare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus,
Bacchatamque jugis Naxon, viridemque Donyſam,
Olearon, niveamque Paron, ſparſaſque per æquor
Cycladas, & crebris legimus freta conſita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor:
Hortantur ſocii, Cretam, proavoſque petamus.
Proſequitur ſurgens a puppi ventus euntes,
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameamque voco; & lætam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemque attollere tectis.
Jamque fere ſicco ſubductæ litore puppes:
Connubiis, arviſque novis operata juventus:
Jura, domoſque dabam: ſubito cum tabida membris,
Corrupto cœli tractu, miſerandaque venit
Arboribuſque, ſatiſque lues, & lethifer annus.
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora: tum ſteriles exurere Sirius agros;
Arebant herbæ, & victum ſeges ægra negabat.
Rurſus ad Oraclum Ortygiæ, Phœbumque remenſo
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quem feſſis finem rebus ferat; unde laborum
Tentare auxilium jubeat, quo vertere curſus.

Nox erat, & terris animalia somnus habebat:
Effigies sacræ divum, Phrygiique penates,
Quos mecum a Troja, mediisque ex ignibus urbis
Extuleram, visi ante oculos astare jacentis
In somnis, multo manifesti lumine, qua se
Plena per insertas fundebat Luna fenestras.
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit, & tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti;
Nos tumidum sub te permensi classibus æquor,
Idem venturos tollemus in astra nepotes,
Imperiumque urbi dabimus: tu mœnia magnis
Magna para, longumque fugæ ne linque laborem.
Mutandæ sedes; non hæc tibi littora suasit
Delius, aut Cretæ jussit considere Apollo.
Est locus (Hesperiam Graji cognomine dicunt)
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ:
Œnotrii coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse, ducis de nomine gentem.
Hæ nobis propriæ sedes; hinc Dardanus ortus,
Jasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
Surge age, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer. Corythum, terrasque require
Ausonias: Dictæa negat tibi Juppiter arva.
Talibus attonitus visis, ac voce deorum
(Nec sopor illud erat, sed coram agnoscere vultus,
Velatasque comas, præsentiaque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore sudor)
Corripio e stratis corpus, tendoque supinas
Ad cœlum cum voce manus, & munera libo
Intemerata focis; perfecto lætus honore
Anchisen facio certum, remque ordine pando.
Agnovit prolem ambiguam, geminosque parentes,
Seque novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat: Nate Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales casus Cassandra canebat.
Nunc repeto hæc generi portendere debita nostro,
Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare.
Sed quis ad Hesperiæ venturos littora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
Cedamus Phœbo, & moniti meliora sequamur.
Sic ait: & cuncti dictis paremus ovantes.
Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis,
Vela damus, vastumque cava trabe currimus æquor.
Postquam altum tenuere rates, nec jam amplius ulla
Apparent terræ, cælum undique, & undique pontus;
Tum mihi cæruleus supra caput adstitit imber,
Noctem, hyememque ferens, & inhorruit unda tenebris.

Continuo venti volvunt mare, magnaque surgunt
Æquora; dispersi jactamur gurgite vasto.
Involvere diem nimbi, & nox humida cœlum
Abstulit: ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, & cæcis erramus in undis.
Ipse diem, noctemque negat discernere cœlo,
Nec meminisse viæ media Palinurus in unda.
Tres adeo incertos cæca caligine soles
Erramus pelago, totidem sine sidere noctes.
Quarto terra die primum se attollere tandem
Visa, aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis insurgimus; haud mora, nautæ
Adnixi torquent spumas, & cærula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me littora primum
Accipiunt. Strophades Grajo stant nomine dictæ
Insulæ Jonio in magno: quas dira Celæno,
Harpyiæque colunt aliæ, Phineia postquam
Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
Pestis, & ira deum Stygiis se se extulit undis.
Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
Proluvies, uncæque manus, & pallida semper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intravimus; ecce
Læta boum passim campis armenta videmus,
Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbam.
Irruimus ferro, & divos, ipsumque vocamus
In prædam, partemque Jovem; tunc littore curvo
Extruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
At subito horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyiæ, & magnis quatiunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo, sub rupe cavata,
Arboribus clausi circum, atque horrentibus umbris
Instruimus mensas, arisque reponimus ignem.
Rursum ex diverso cœli, cæcisque latebris
Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis;
Polluit ore dapes; sociis tunc, arma capessant,
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac jussi faciunt, tectosque per herbam
Disponunt enses, & scuta latentia condunt.
Ergo ubi delapsæ sonitum per curva dedere
Littora, dat signum specula Misenus ab alta
Ære cavo: invadunt socii, & nova prælia tentant,
Obscœnas pelagi ferro fœdare volucres.
Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt, celerique fuga sub sidera lapsæ
Semesam prædam, & vestigia fœda relinquunt.

Una

Una in præcelsa consedit rupe Celæno,
Infelix vates, rupitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde boum, stratisque juvencis,
Laomedontiadæ, bellumne inferre paratis?
Et patrio insontes Harpyias pellere regno?
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta:
Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, ventisque vocatis,
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit.
Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem,
Quam vos dira fames, nostræque injuria cædis
Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit, & in sylvam pennis ablata refugit.
At sociis subita gelidus formidine sanguis
Diriguit: cecidere animi: nec jam amplius armis,
Sed votis precibusque jubent exposcere pacem,
Sive deæ, seu sint diræ, obscœnæque volucres.
At pater Anchises, passis de littore palmis,
Numina magna vocat, meritosque indicit honores:
Di prohibete minas: di talem avertite casum,
Et placidi servate pios. Tum littore funem
Diripere, excussosque jubet laxare rudentes.
Tendunt vela Noti: ferimur spumantibus undis,
Qua cursum, ventusque, gubernatorque vocabant.
Jam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos,
Dulichiumque, Sameque, & Neritos ardua saxis.
Effugimus scopulos Ithacæ, Laertia regna,
Et terram altricem sævi execramur Ulyssis.
Mox & Leucatæ nimbosa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi, & parvæ succedimus urbi:
Anchora de prora jacitur; stant littore puppes.
Ergo insperata tandem tellure potiti
Lustramurque Jovi, votisque incendimus aras,
Actiaque Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias, oleo labente, palæstras
Nudati socii: juvat evasisse tot urbes
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes.
Interea magnum Sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hyems Aquilonibus asperat undas.
Ære cavo clypeum, magni gestamen Abantis,
Postibus adversis figo, & rem carmine signo:
Æneas hæc de Danais victoribus arma.
Linquere tum portus jubeo, & considere transtris.
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
Protinus aerias Phæacum abscondimus arces,
Littoraque Epiri legimus, portuque subimus
Chaonio, & celsam Buthroti ascendimus urbem.

Hic incredibilis rerum fama occupat aures:
Priamiden Helenum Grajas regnare per urbes,
Conjugio Æacidæ Pyrrhi sceptrisque potitum:
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui; miroque incensum pectus amore
Compellare virum, & casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classes, & littora linquens.
Solemnes tum forte dapes, & tristia dona,
Ante urbem in luco, falsi Simoentis ad undam
Libabat cineri Andromache, manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite inanem,
Et geminas, causam lacrymis, sacraverat aras.
Ut me conspexit venientem, & Troja circum
Arma amens vidit, magnis exterrita monstris,
Diriguit visu in medio; calor ossa reliquit.
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies, verus mihi nuncius affers,
Nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est? dixit, lacrymasque effudit, & omnem
Implevit clamore locum; vix pauca furenti
Subjicio, & raris turbatus vocibus hisco.
Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
Ne dubita, nam vera vides.
Heu, quis te casus dejectam conjuge tanto
Excipit? aut quæ digna satis fortuna revisit?
Hectoris Andromache, Pyrrhin' connubia servas?
Dejecit vultum, & demissa voce locuta est:
O felix una ante alias Priameia virgo,
Hostilem ad tumulum Trojæ sub mœnibus altis
Jussa mori, quæ sortitus non pertulit ullos;
Nec victoris heri tetigit captiva cubile.
Nos, patria incensa, diversa per æquora vectæ,
Stirpis Achilleæ fastus, juvenemque superbum
Servitio enixæ tulimus: qui deinde secutus
Ledæam Hermionem, Lacedæmoniosque Hymenæos,
Me famulam, famuloque Heleno transmisit habendam.
Ast illum, ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, & scelerum furiis agitatus Orestes
Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Trojano a Chaone dixit:
Pergamaque, Iliacamque jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quæ fata dedere?
Aut quis te ignarum nostris deus appulit oris?
Quid puer Ascanius? superat ne, & vescitur aura?
Quem tibi jam Troja * * * * *
Ecqua tamen puero est amissæ cura parentis?
Ecquid in antiquam virtutem, animosque viriles

Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrymans, longosque ciebat
Incassum fletus: cum sese a mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert:
Agnoscitque suos, lætusque ad mœnia ducit,
Et multum lacrymas verba inter singula fundit.
Procedo, & parvam Trojam, simulataque magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco, Scææque amplector limina portæ.
Nec non & Teucri socia simul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex accipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus, paterasque tenebant.
Jamque dies, alterque dies processit: & auræ
Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus Austro.
His vatem aggredior dictis, ac talia quæso.
Trojugena, interpres divum, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera sentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ;
Fare age (namque omnem cursum mihi prospera dixit
Relligio, & cuncti suaserunt numine divi
Italiam petere, & terras tentare repostas.
Sola novum, dictuque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & tristes denunciat iras,
Obscœnamque famem) quæ prima pericula vito?
Quidve sequens tantos possim superare labores?
Hic Helenus, cæsis primum de more juvencis,
Exorat pacem divum, vittasque resolvit
Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phœbe,
Ipse manu multo suspensum numine ducit;
Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos.
Nate dea (nam te majoribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides: sic fata deum rex
Sortitur, volvitque vices; is vertitur ordo)
Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres
Æquora, & Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis: prohibent nam cætera Parcæ
Scire Helenum, farique vetat Saturnia Juno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
Vicinosque, ignare, paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.
Ante & Trinacria lentandus remus in unda,
Et salis Ausonii lustrandum navibus æquor,
Infernique lacus, Ææque insula Circes,
Quam tuta possis urbem componere terra.
Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.
Cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,

Alba solo recubans, albi circum ubera nati;
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros:
Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
Has autem terras, Italique hanc littoris oram,
Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Grajis.
Hic & Narycii posuerunt mœnia Locri:
Et Sallentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Melibœi
Parva Philoctetæ subnixa Petilia muro.
Quin ubi transmissæ steterint trans æquora classes,
Et positis aris jam vota in littore solves,
Purpureo velare comas adopertus amictu:
Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum
Hostilis facies occurrat, & omina turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto:
Hac casti maneant in relligione nepotes.
Ast ubi digressum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, & angusti rarescent claustra Pelori;
Læva tibi tellus, & longo læva petantur
Æquora circuitu: dextrum fuge littus, & undas.
Hæc loca vi quondam, & vasta convulsa ruina
(Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt; cum protinus utraque tellus
Una foret: venit medio vi pontus, & undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque, & urbes
Litore diductas angusto interluit æstu.
Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis
Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos, & sidera verberat unda.
At scyllam cæcis cohibet spelunca latebris
Ora exsertantem, & naves in saxa trahentem.
Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo
Pube tenus: postrema immani corpore pistris,
Delphinum caudas utero commissa luporum.
Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos & circumflectere cursus,
Quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, & cæruleis canibus resonantia saxa.
Præterea, si qua est Heleno prudentia, vati
Si qua fides, animum si veris implet Apollo;
Unum illud tibi, nate dea, præque omnibus unum
Prædicam, & repetens iterumque iterumque monebo.
Junonis magnæ primum prece numen adora:
Junoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus supera donis: sic denique victor
Trinacria fines Italos mittere relicta.

Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,
Divinosque lacus, & Averna sonantia silvis,
Insanam vatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas, & nomina mandat.
Quæcunque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit:
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus
Impulit, & teneras turbavit janua frondes;
Nunquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
Nec revocare situs, aut jungere carmina curat.
Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllæ.
Hic tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti,
(Quamvis increpitent socii, & vi cursus in altum
Vela vocet, possisque sinus implere secundos)
Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas:
Ipsa canat, vocemque volens, atque ora resolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella,
Et quo quemque modo fugiasque, ferasque laborem,
Expediet, cursusque dabit venerata secundos.
Hæc sunt, quæ nostra liceat te voce moneri.
Vade age, & ingentem factis fer ad æthera Trojam.
Quæ postquam vates sic ore effatus amico est,
Dona dehinc auro gravia, sectoque elephanto
Imperat ad naves ferri, stipatque carinis
Ingens argentum, Dodonæosque lebetas,
Loricam consertam hamis, auroque trilicem,
Et conum insignis galeæ, cristasque comantes,
Arma Neoptolemi; sunt & sua dona parenti.
Addit equos, additque duces:
Remigium supplet, socios simul instruit armis.
Interea classem velis aptare jubebat
Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phœbi interpres multo compellat honore:
Conjugio Anchisa Veneris dignate superbo,
Cura deum, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniæ tellus; hanc arripe velis:
Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est.
Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade (ait) o felix nati pietate; quid ultra
Provehor, & fando surgentes demoror Austros?
Nec minus Andromache digressu mæsta supremo
Fert picturatas auri subtemine vestes,
Et Phrygiam Ascanio chlamydem: nec cedit honori:
Textilibusque onerat donis, ac talia fatur.
Accipe & hæc, manuum tibi quæ monumenta mearum
Sint, puer, & longum Andromaches testentur amorem
Conjugis Hectoreæ: cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei super Astyanactis imago.

Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat:
Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.
Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:
Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum;
Arva neque Ausoniæ, semper cedentia retro,
Quærenda; effigiem Xanthi, Trojamque videtis,
Quam vestræ fecere manus: melioribus opto
Auspiciis, & quæ fuerit minus obvia Grajis.
Si quando Tybrim, vicinaque Tybridis arva
Intraro, gentique meæ data mœnia cernam,
Cognatasque urbes olim, populosque propinquos
Epiro Hesperia, quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem casus, unam faciemus utramque
Trojam animis; maneat nostros ea cura nepotes.
Provehimur pelago, vicina Ceraunia juxta,
Unde iter Italiam, cursusque brevissimus undis.
Sol ruit interea, & montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris ad undam
Sortiti remos; passimque in littore sicco
Corpora curamus: fessos sopor irrigat artus.
Necdum orbem medium nox horis acta subibat:
Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos, atque auribus aera captat:
Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo,
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones,
Armatumque auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta videt cœlo constare sereno,
Dat clarum e puppi signum: nos castra movemus,
Tentamusque viam, & velorum pandimus alas.
Jamque rubescebat stellis aurora fugatis,
Cum procul obscuros colles, humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates:
Italiam læto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit, implevitque mero, Divosque vocavit,
Stans celsa in puppi.
Di maris, & terræ, tempestatumque potentes,
Ferte viam vento facilem, & spirate secundi.
Crebrescunt optatæ auræ, portusque patescit
Jam propior, templumque apparet in arce Minervæ.
Vela legunt socii, & proras ad litora torquent.
Portus ab Eoo fluctu curvatur in arcum,
Objectæ salsa spumant aspergine cautes:
Ipse latet: gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli, refugitque a littore templum.
Quatuor hic (primum omen) equos in gramine vidi
Tondentes campum late, candore nivali.

Et pater Anchises: Bellum, o terra hospita, portas?
Bello armantur equi: bellum hæc armenta minantur.
Sed tamen idem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, & fræna jugo concordia ferre:
Spes est pacis, ait. Tum numina sancta precamur
Palladis armisonæ, quæ prima accepit ovantes:
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu:
Præceptisque Heleni, dederat quæ maxima, rite
Junoni Argivæ jussos adolemus honores.
Haud mora, continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antennarum:
Grajugenumque domos, suspectaque linquimus arva.
Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
Cernitur: attollit se diva Lacinia contra,
Caulonisque arces, & navifragum Scylacæum.
Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Ætna:
Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa
Audimus longe, fractasque ad littora voces:
Exultantque vada, atque æstu miscentur arenæ.
Et pater Anchises: Nimirum hæc illa Charybdis;
Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrenda canebat:
Eripite, o socii, pariterque insurgite remis.
Haud minus, ac jussi, faciunt: primusque rudentem
Contorsit lævas proram Palinurus ad undas,
Lævam cuncta cohors remis, ventisque petivit.
Tollimur in cælum curvato gurgite: & idem
Subducta ad manes imos descendimus unda.
Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere:
Ter spumam elisam, & rorantia vidimus astra.
Interea fessos ventus cum sole reliquit:
Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris.
Portus ab accessu ventorum immotus, & ingens
Ipse: sed horrificis juxta tonat Ætna ruinis:
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem
Turbine fumantem piceo, & candente favilla:
Attollitque globos flammarum, & sidera lambit.
Interdum scopulos, avulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exæstuat imo.
Fama est, Enceladi semustum fulmine corpus
Urgeri mole hac, ingentemque insuper Ætnam
Impositam, ruptis flammam exspirare caminis;
Et fessum quoties mutat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cælum subtexere fumo.
Noctem illam tecti in sylvis immania monstra
Perferimus: nec, quæ sonitum det causa, videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus æthra
Siderea polus: obscuro sed nubila cælo:

Et

Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera jamque dies primo surgebat Eoo,
Humentemque aurora polo dimoverat umbram;
Cum subito e sylvis, macie confecta suprema,
Ignoti nova forma viri, miserandaque cultu
Procedit, supplexque manus ad littora tendit.
Respicimus: dira illuvies, immissaque barba,
Consertum tegumen spinis: at cætera Grajus:
Et quondam patriis ad Trojam missus in armis.
Isque ubi Dardanios habitus, & Troja vidit
Arma procul; paulum aspectu conterritus hæsit,
Continuitque gradum: mox sese ad littora præceps
Cum fletu, precibusque tulit. Per sidera testor,
Per superos, atque hoc cæli spirabile lumen:
Tollite me Teucri; quascumque abducite terras:
Hoc sat erit: scio me Danais e classibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiisse penates.
Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
Spargite me in fluctus, vastoque immergite ponto:
Si pereo, manibus hominum periisse juvabit.
Dixerat, & genua amplexus, genibusque volutans
Hærebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur, quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchises haud multa moratus
Dat juveni, atque animum præsenti pignore firmat.
Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur.
Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulyssi,
Nomen Achemenides, Trojam genitore Adamasto
Paupere (mansissetque utinam fortuna) profectus.
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores socii vasto Cyclopis in antro
Deseruere; domus sanie, dapibusque cruentis
Intus opaca, ingens: ipse arduus, altaque pulsat
Sidera (Di talem terris avertite pestem)
Nec visu facilis, nec dictu affabilis ulli:
Visceribus miserorum, & sanguine vescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro
Prensa manu magna medio resupinus in antro
Frangeret ad saxum, sanieque aspersa natarent
Limina: vidi, atro cum membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent sub dentibus artus.
Haud impune quidem; nec talia passus Ulysses,
Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.
Nam simul expletus dapibus, vinoque sepultus
Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum,
Immensam saniem eructans, ac frusta cruento
Per somnum commista mero; nos magna precati
Numina, sortitique vices, una undique circum
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto

Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis instar:
Et tandem læti sociorum ulciscimur umbras.
Sed fugite, o miseri, fugite, atque ab littore funem
Rumpite.
Nam qualis, quantusque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera pressat,
Centum alii curva hæc habitant ad litora vulgo,
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia jam lunæ se cornua lumine complent,
Cum vitam in sylvis, inter deserta ferarum
Lustra, domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitumque pedum, vocemque tremisco.
Victum infelicem baccas, lapidosaque corna
Dant rami, & vulsis pascunt radicibus herbæ.
Omnia collustrans, hanc primum ad littora classem
Conspexi venientem: huic me, quæcumque fuisset,
Addixi; satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potius quocumque absumite letho.
Vix ea fatus erat, summo cum monte videmus
Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
Pastorem Polyphemum, & littora nota petentem:
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen
ademptum.
Trunca manum pinus regit, & vestigia firmat;
Lanigeræ comitantur oves: ea sola voluptas:
Solamenque mali de collo fistula pendet.
Postquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit,
Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu, graditurque per æquor
Jam medium; nec dum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice, sic merito, tacitique incidere funem:
Verrimus & proni certantibus æquora remis.
Sensit, & ad sonitum vocis vestigia torsit.
Verum ubi nulla datur dextram affectare potestas,
Nec potis Jonios fluctus æquare sequendo,
Clamorem immensum tollit, quo pontus, & omnes
Intremuere undæ, penitusque exterrita tellus
Italiæ, curvisque immugiit Ætna cavernis.
At genus e sylvis Cyclopum, & montibus altis
Excitum ruit ad portus, & littora complent.
Cernimus astantes nequicquam lumine torvo
Ætnæos fratres, cælo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales cum vertice celso
Aeriæ quercus, aut coniferæ cyparissi
Constiterunt, sylva alta Jovis, lucusve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocumque rudentes
Excutere, & ventis intendere vela secundis.

Con-

Contra jussa monent Heleni, Scyllam, atque Charybdim
Inter utramque viam, lethi discrimine parvo,
Ni teneant cursus: certum est dare lintea retro.
Ecce autem Boreas angusta a sede Pelori
Missus adest; vivo prætervehor ostia saxo
Pantagiæ, Megarosque sinus, Thapsumque jacentem.
Talia monstrabat relegens errata retrorsum
Littora Achemenides, comes infelicis Ulyssi.
Sicanio prætenta sinu jacet Insula contra
Plemmyrium undosum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse vias subter mare: qui nunc
Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
Numina magna loci jussi veneramur, & inde
Exsupero præpingue solum stagnantis Helori.
Hinc altas cautes, projectaque saxa Pachyni
Radimus: & fatis nunquam concessa moveri
Apparet Camerina procul, campique Geloi,
Immanisque Gela, fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Acragas ostentat maxima longe
Mœnia, magnanimum quondam generator equorum:
Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus:
Et vada dura lego saxis Lilybeia cæcis.
Hinc Drepani me portus, & illætabilis ora
Accipit; hic pelagi tot tempestatibus actus,
Heu genitorem, omnis curæ, casusque levamen,
Amitto Anchisen: hic me, pater optime, fessum
Deseris, heu tantis nequicquam erepte periclis!
Nec vates Helenus cum multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digressum vestris deus appulit oris.
Sic pater Æneas intentis omnibus unus
Fata renarrabat divum, cursusque docebat:
Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

Finis Libri Tertii Æneidos.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

Dido amore Æneæ insaniens, animi sui morbum sorori aperit: ejusque consilium sequuta, ad nuptias animum adjicit. Juno quoque, ut Æneam facilius ab Italia averteret, agit cum Venere, ut ejus bona cum venia liceat Æneæ Elisam uxorem ducere; quoque id commodius fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit. Postridie Æneas, & Dido venatum proficiscuntur. Ibi omnibus jam prædæ intentis, Juno subitam immittit tempestatem. Comites ejus alio diffugiunt. Æneas, & Dido in idem antrum conveniunt, ibique infaustis ominibus conjunguntur. Interim Jupiter Jarbæ Getulorum regis (qui advenam sibi præferri iniquo animo ferebat) precibus fatigatus, Mercurium mittit ad Æneam, jubetque, ut relicta Africa in Italiam naviget. Ille Jovis imperio morem gerens, quæcunque ad navigationem erant necessaria, clam per socios parari jubet. Cæterum Dido ubi classem instaurari sensit, suspicata id quod res erat, graviter cum ipso expostulat, precibusque, & lacrymis tum per seipsam, tum per sororem, eum ab incepto revocare conatur. Æneas iterum in somnis a Mercurio admonitus, intempesta nocte anchoras solvit. Illa doloris impatiens, in editissima ædium parte, simulatione sacrorum ingentem pyram extruit, ablegataque Barce Sichæi nutrice, ne quid destinatæ morti impedimenti afferret, necem sibi consciscit.

At regina gravi jamdudum saucia cura
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos: hærent infixi pectore vultus,
Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phœbea lustrabat lampade terras,

Humen-

Humentemque aurora polo dimoverat umbram ;
Cum sic unanimem alloquitur male sana sororem :
Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent !
Quis novus hic nostris successit sedibus hospes !
Quem sese ore ferens ! quam forti pectore, & armis !
Credo equidem (nec vana fides) genus esse deorum.
Degeneres animos timor arguit ; heu quibus ille
Jactatus fatis ! quæ bella exhausta canebat !
Si mihi non animo fixum, immotumque sederet,
Ne cui me vinclo vellem sociare jugali,
Postquam primus amor deceptam morte fefellit ;
Si non pertæsum thalami, tedæque fuisset ;
Huic uni forsan potui succumbere culpæ.
Anna (fatebor enim) miseri post fata Sichæi
Conjugis, & sparsos fraterna cæde penates,
Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
Impulit : agnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,
Ante, pudor, quam te violem, aut tua jura resolvam.
Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
Abstulit ; ille habeat secum, servetque sepulchro.
Sic effata sinum lacrymis implevit obortis.
Anna refert : O luce magis dilecta sorori,
Solane perpetua mœrens carpere juventa ?
Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris ?
Id cinerem, aut manes credis curare sepultos ?
Esto, ægram nulli quondam flexere mariti,
Non Libyæ, non ante Tyro despectus Jarbas,
Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit : placitone etiam pugnabis amori ?
Nec venit in mentem, quorum consederis arvis ?
Hinc Getulæ urbes, genus insuperabile bello,
Et Numidæ infreni cingunt, & inhospita Syrtis ;
Hinc deserta siti regio, lateque furentes
Barcæi ; quid bella Tyro surgentia dicam,
Germanique minas ?
Dis equidem auspicibus reor, & Junone secunda,
Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
Quam tu urbem, soror, hanc cernes ! quæ surgere regna
Conjugio tali ! Teucrum comitantibus armis,
Punica se quantis attollet gloria rebus !
Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis
Indulge hospitio, causasque innecte morandi,
Dum pelago desævit hyems, & aquosus Orion,
Quassatæque rates, & non tractabile cælum.
His dictis incensum animum inflammavit amore,

Spemque dedit dubiæ menti, solvitque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo:
Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.
Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante ora deum pingues spatiatur ad aras,
Instauratque diem donis, pecudumque reclusis
Pectoribus inhians spirantia consulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant? est mollis flamma medullas
Interea, & tacitum vivit sub pectore vulnus.
Uritur infelix Dido, totaque vagatur
Urbe furens: qualis conjecta cerva sagitta, ¶
Quam procul incautam nemora inter Cressia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
Nescius; illa fuga sylvas, saltusque peragrat
Dictæos: hæret lateri lethalis arundo.
Nunc media Æneam secum per mœnia ducit,
Sidoniasque ostentat opes, urbemque paratam.
Incipit effari, mediaque in voce resistit.
Nunc eadem labente die convivia quærit:
Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Post ubi digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos,
Sola domo mœret vacua, stratisque relictis
Incubat; illum absens absentem auditque, videtque:
Aut gremio Ascanium genitoris imagine capta
Detinet, infandum si fallere possit amorem.
Non cœptæ assurgunt turres, non arma juventus
Exercet, portusve, aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquataque machina cælo.
Quam simul ac tali persensit peste teneri
Cara Jovis conjux, nec famam obstare furori;
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam vero laudem, & spolia ampla refertis
Tuque puerque tuus; magnum & memorabile nomen,
Una dolo divum si fœmina victa duorum est.
Nec me adeo fallit, veritam te mœnia nostra,
Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
Quin potius pacem æternam, pactosque Hymenæos
Exercemus? habes, tota quod mente petisti:
Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.
Communem hunc ergo populum, paribusque regamus
Auspiciis: liceat Phrygio servire marito,

Do-

Dotalesque tuæ Tyrios permittere dextræ.
Olli (sensit enim simulata mente locutam,
Quo regnum Italiæ Libycas averteret oras)
Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens
Abnuat? aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Juppiter unam
Esse velit Tyriis urbem, Trojaque profectis,
Misceri've probet populos, aut fœdera jungi.
Tu conjux, tibi fas animum tentare precando:
Perge, sequar. Tum sic excepit regia Juno:
Mecum erit iste labor: nunc qua ratione, quod instat
Confieri possit, paucis (adverte) docebo.
Venatum Æneas, unaque miserrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
His ego nigrantem commista grandine nimbum,
Dum trepidant alæ, saltusque indagine cingunt,
Desuper infundam, & tonitru cælum omne ciebo.
Diffugient comites, & nocte tegentur opaca.
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem
Devenient; adero, & tua si mihi certa voluntas,
Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.
Hic Hymenæus erit. Non adversata petenti
Annuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora relinquit:
It portis, jubare exorto, delecta juventus,
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, & odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant, ostroque insignis, & auro
Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur magna stipante caterva,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo,
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Nec non & Phrygii comites, & lætus Julus
Incedunt: ipse ante alios pulcherrimus omnes
Infert se socium Æneas, atque agmina jungit.
Qualis, ubi hybernam Lyciam, Xanthique fluenta
Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo,
Instauratque choros; mistique altaria circum
Cretesque, Dryopesque fremunt, pictique Agathyrsi:
Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro:
Tela sonant humeris; haud illo segnior ibat
Æneas; tantum egregio decus enitet ore.
Postquam altos ventum in montes, atque invia lustra,
Ecce feræ saxi dejectæ vertice capræ

Decur-

Decurrere jugis: alia de parte patentes
Tranſmittunt curſu campos, atque agmina cervi
Pulverulenta fuga glomerant, monteſque relinquunt.
At puer Aſcanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo, jamque hos curſu, jam præterit illos,
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum deſcendere monte leonem.
Interea magno miſceri murmure cœlum
Incipit; inſequitur commiſta grandine nimbus.
Et Tyrii comites paſſim, & Trojana juventus,
Dardaniuſque nepos Veneris, diverſa per agros
Tecta metu petiere; ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem
Deveniunt; prima & Tellus, & pronuba Juno
Dant ſignum: fulſere ignes, & conſcius æther
Connubii, ſummoque ulularunt vertice Nymphæ.
Ille dies primus lethi, primuſque malorum
Cauſa fuit; neque enim ſpecie, famave movetur,
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem:
Conjugium vocat; hoc prætexit nomine culpam.
Extemplo Libyæ magnas it fama per urbes:
Fama, malum qua non aliud velocius ullum
Mobilitate viget, vireſque acquirit eundo:
Parva metu primo, mox ſeſe attollit in auras,
Ingrediturque ſolo, & caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, ira irritata deorum,
Extremam (ut perhibent) Cæo, Enceladoque ſororem
Progenuit, pedibus celerem, & pernicibus alis;
Monſtrum horrendum, ingens; cui quot ſunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi ſubter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora ſonant, tot ſubrigit aures.
Nocte volat cæli medio, terræque per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina ſomno.
Luce ſedet cuſtos, aut ſummi culmine tecti,
Turribus aut altis, & magnas territat urbes;
Tam ficti, pravique tenax, quam nuncia veri.
Hæc tum multiplici populos ſermone replebat
Gaudens, & pariter facta, atque infecta canebat:
Veniſſe Æneam, Trojano a ſanguine cretum,
Cui ſe pulchra viro dignetur jungere Dido:
Nunc hyemem inter ſe luxu, quam longa, fovere
Regnorum immemores, turpique cupidine captos.
Hæc paſſim Dea fœda virum diffundit in ora.
Protinus ad regem curſus detorquet Iarbam,
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Ammone ſatus, rapta Garamantide nympha,
Templa Jovi centum latis immania regnis,
Centum aras poſuit, vigilemque ſacraverat ignem,

Excubias divum æternas, pecudumque cruore
Pingue solum, & variis florentia limina sertis.
Isque amens animi, & rumore accensus amaro
Dicitur ante aras, media inter numina divum,
Multa Jovem manibus supplex orasse supinis.
Juppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
Aspicis hæc? an te, genitor, cum fulmina torques,
Nequicquam horremus? cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miscent?
Fœmina, quæ nostris errans in finibus, urbem
Exiguam pretio posuit, cui littus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia nostra
Reppulit, ac dominum Æneam in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu
Mœonia mentum mitra, crinemque madentem
Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis, arasque tenentem
Audiit omnipotens, oculosque ad mœnia torsit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tum sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade age, nate, voca Zephyros, & labere pennis:
Dardaniumque ducem (Tyria Carthagine qui nunc
Expectat, fatisque datas non respicit urbes)
Alloquere, & celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promisit, Grajumque ideo bis vindicat armis:
Sed fore qui gravidam imperiis, belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem;
Ascanione pater Romanas invidet arces?
Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam, & Lavinia respicit arva?
Naviget: hæc summa est, hic nostri nuncius esto.
Dixerat: ille patris magni parere parabat
Imperio, & primum pedibus talaria nectit
Aurea, quæ sublimem alis, sive æquora supra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit:
Dat somnos, adimitque, & lumina morte resignat.
Illa fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila: jamque volans apicem & latera ardua cernit
Atlantis duri, cælum qui vertice fulcit:
Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris
Piniferum caput & vento pulsatur, & imbri:

Hic

Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento
Præcipitant senis, & glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Constitit: hinc toto præceps se corpore ad undas
Misit, avi similis, quæ circum littora, circum
Piscosos scopulos humilis volat æquora juxta.
Haud aliter terras inter, cælumque volabat,
Littus arenosum Libyæ, ventosque secabat
Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
Æneam fundantem arces, ac tecta novantem
Conspicit; atque illi stellatus jaspide fulva
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice læna
Demissa ex humeris: dives quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.
Continuo invadit: Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
Exstruis, heu regni, rerumque oblite tuarum!
Ipse deum tibi me claro demittit Olympo
Regnator, Cælum & terras qui numine torquet:
Ipse hæc ferre jubet celeres mandata per auras.
Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem,
Ascanium surgentem, & spes heredis Juli
Respice, cui regnum Italiæ, Romanaque tellus
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus
Mortales visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At vero Æneas adspectu obmutuit amens,
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
Ardet abire fuga, dulcesque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperioque Deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat affatu? quæ prima exordia sumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat.
Hæc alternanti potior sententia visa est:
Mnesthea, Sergestumque vocat, fortemque Cloanthum:
Classem aptent taciti, socios ad littora cogant;
Arma parent, & quæ sit rebus causa novandis
Dissimulent: sese interea, quando optima Dido
Nesciat, & tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, & quæ mollissima fandi
Tempora, qui rebus dexter modus. Ocyus omnes
Imperio læti parent, ac jussa facessunt.
  At regina dolos (quis fallere possit amantem?)
Præsensit, motusque excepit prima futuros;
Omnia tuta timens; eadem impia fama furenti
Detu-

Detulit, armari claſſem, curſumque parari.
Sævit inops animi, totamque incenſa per urbem
Bacchatur; qualis commotis excita ſacris
Thyas, ubi audito ſtimulant Trieterica Baccho
Orgia, nocturnuſque vocat clamore Cithæron.
Tandem his Æneam compellat vocibus ultro:
Diſſimulare etiam ſperaſti, perfide, tantum
Poſſe nefas, tacituſque mea decedere terra?
Nec te noſter amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hyberno moliris ſidere claſſem,
Et mediis properas aquilonibus ire per altum,
Crudelis? Quid, ſi non arva aliena, domoſque
Ignotas peteres, & Troja antiqua maneret:
Troja per undoſum peteretur claſſibus æquor?
Mene fugis? per ego has lacrymas, dextramque tuam te,
(Quando aliud mihi jam miſeræ nihil ipſa reliqui)
Per connubia noſtra, per inceptos hymenæos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum; miſerere domus labentis, & iſtam,
Oro, ſi quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Lybicæ gentes, Nomadumque tyranni
Odere, infenſi Tyrii: te propter eundem
Extinctus pudor, &, qua ſola ſidera adibam,
Fama prior; cui me moribundam deſeris, hoſpes?
Hoc ſolum nomen quoniam de conjuge reſtat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Deſtruat, aut captam ducat Getulus Iarbas?
Saltem ſi qua mihi de te ſuſcepta fuiſſet
Ante fugam ſoboles, ſi quis mihi parvulus aula
Luderet Æneas, qui te tamen ore referret;
Non equidem omnino capta, aut deſerta viderer.
Dixerat. Ille Jovis monitis immota tenebat
Lumina, & obnixus curam ſub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam, regina, negabo
Promeritam: nec me meminiſſe pigebit Eliſæ,
Dum memor ipſe mei, dum ſpiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquar. Nec ego hanc abſcondere furto
Speravi (ne finge) fugam: nec conjugis unquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me ſi fata meis paterentur ducere vitam
Auſpiciis, & ſponte mea componere curas,
Urbem Trojanam primum, dulceſque meorum
Relliquias colerem, Priami tecta alta manerent:
Et recidiva manu poſuiſſem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ juſſere capeſſere ſortes.

Hic

Hic amor, hæc patria eſt; ſi te Carthaginis arces
Phœniſſam, Libycæque aſpectus detinet urbis,
Quæ tandem Auſonia Teucros conſidere terra
Invidia eſt? & nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchiſæ, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties aſtra ignea ſurgunt,
Admonet in ſomnis, & turbida terret imago.
Me puer Aſcanius, capitiſque injuria cari,
Quem regno Heſperiæ fraudo, & fatalibus arvis.
Nunc etiam interpres divum, Jove miſſus ab ipſo
(Teſtor utrumque caput) celeres mandata per auras
Detulit; ipſe Deum manifeſto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hauſi.
Deſine meque tuis incendere, teque querelis:
Italiam non ſponte ſequor.
Talia dicentem jamdudum averſa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, & ſic accenſa profatur:
Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide; ſed duris genuit te cautibus horrens
Caucaſus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.
Nam quid diſſimulo? aut quæ me ad majora reſervo?
Num fletu ingemuit noſtro? num lumina flexit?
Num lacrymas victus dedit, aut miſeratus amantem
eſt?
Quæ quibus anteferam? jam jam nec maxima Juno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aſpicit æquis.
Nuſquam tuta fides; ejectum littore, egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi:
Amiſſam claſſem, ſocios a morte reduxi.
Heu furiis incenſa feror; nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ ſortes, nunc & Jove miſſus ab ipſo
Interpres divum fert horrida juſſa per auras.
Scilicet is ſuperis labor eſt: ea cura quietos
Sollicitat; neque te teneo, neque dicta refello.
I; ſequere Italiam ventis: pete regna per undas.
Spero equidem, mediis, ſi quid pia numina poſſunt,
Supplicia hauſurum ſcopulis, & nomine Dido
Sæpe vocaturum; ſequar atris ignibus abſens:
Et cum frigida mors anima ſeduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero: dabis, improbe, pœnas.
Audiam, & hæc manes veniet mihi fama ſub imos.
His medium dictis ſermonem abrumpit, & auras
Ægra fugit, ſeque ex oculis avertit, & aufert,
Linquens multa metu cunctantem, & multa paran-
tem
Dicere; ſuſcipiunt famulæ, collapſaque membra
Marmoreo referunt thalamo, ſtratiſque reponunt.
At pius Æneas, quamquam lenire dolentem
Solan-

Solando cupit, & dictis avertere curas,
Multa gemens, magnoque animum labefactus amore;
Jussa tamen Divum exequitur, classemque revisit.
Tum vero Teucri incumbunt, & littore celsas
Deducunt toto naves; natat uncta carina:
Frondentesque ferunt remos, & robora sylvis
Infabricata, fugæ studio.
Migrantes cernas, totaque ex urbe ruentes:
Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Cum populant, hyemis memores, tectoque reponunt:
It nigrum campis agmen; prædamque per herbas
Convectant calle angusto; pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigantque moras: opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?
Quosve dabas gemitus, cum littora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totumque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex animos summittere amori,
Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.
Anna, vides toto properari littore circum:
Undique convenere: vocat jam carbasus auras,
Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror, potero. Miseræ hoc tamen unum
Exequere, Anna, mihi: solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
Sola viri molles aditus, & tempora noras.
I, soror, atque hostem supplex affare superbum:
Non ego cum Danais Trojanam exscindere gentem
Aulide juravi, classemve ad Pergama misi:
Nec patris Anchisæ cinerem, manesve revelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
Quo ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti:
Exspectet facilemque fugam, ventosque ferentes.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro:
Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat.
Tempus inane peto, requiem, spatiumque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam (miserere sororis)
Quam mihi cum dederis cumulatam, morte relinquam.
Talibus orabat, talesque miserrima fletus
Fertque, refertque soror: sed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
Fata obstant, placidasque viri deus obstruit aures.
Ac veluti annosam valido cum robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc

Erue-

Eruere inter se certant; it stridor, & alte
Consternunt terram concusso stipite frondes:
Ipsa hæret scopulis, & quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in Tartara tendit.
Haud secus assiduis hinc, atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno persentit pectore curas:
Mens immota manet, lacrymæ volvuntur inanes.
Tum vero infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat: tædet cæli convexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat;
Vidit, thuricremis cum dona imponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros,
Fusaque in obscœnum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
Præterea fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis, & festa fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces, & verba vocantis
Visa viri, nox cum terras obscura teneret:
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
Multaque præterea vatum prædicta piorum
Terribili monitu horrificant: agit ipse furentem
In somnis ferus Æneas: semperque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios deserta quærere terra.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et Solem geminum, & duplices se ostendere Thebas:
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,
Armatam facibus matrem, & serpentibus atris
Cum fugit, ultricesque sedent in limine Diræ.
Ergo ubi concepit furias evicta dolore,
Decrevitque mori, tempus secum ipsa, modumque
Exigit: & mæstam dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat.
Inveni, germana, viam (gratare sorori)
Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat, amantem.
Oceani finem juxta, solemque cadentem
Ultimus Æthiopum locus est: ubi maximus Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos
Hesperidum templi custos, epulasque draconi
Quæ dabat, & sacros servabat in arbore ramos,
Spargens humida mella, soporiferumque papaver.
Hæc se carminibus promittit solvere mentes,
Quas velit: ast aliis duras immittere curas:
Sistere aquam fluviis, & vertere sidera retro:
Nocturnosque ciet manes; mugire videbis
Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos.

Te-

Testor, cara, deos, & te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
Erige, & arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, exuviasque omnes, lectumque jugalem,
Quo perii, superimponas; abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet, monstratque sacerdos.
Hæc effata silet: pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna novis prætexere funera sacris
Germanam credit: nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet, quam morte Sichæi.
Ergo jussa parat.
At regina, pyra penetrali in sede sub auras
Erecta ingenti, tædis, atque ilice secta,
Intenditque locum sertis, & fronde coronat
Funerea: super exuvias, ensemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum, & crines effusa sacerdos
Tercentum tonat ore deos, Erebumque, Chaosque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
Sparserat & latices simulatos fontis Averni:
Falcibus & messæ ad lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni:
Quæritur & nascentis equi de fronte revulsus,
Et matri præceptus amor.
Ipsa mola, manibusque piis altaria juxta
Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta
Testatur moritura deos, & conscia fati
Sidera: tum si quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet, justumque, memorque precatur.
Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, sylvæque, & sæva quierant
Æquora: cum medio volvuntur sidera lapsu,
Cum tacet omnis ager, pecudes, pictæque volucres:
Quæque lacus late liquidos, quæque aspera dumis
Rura tenent, somno positæ sub nocte silenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœnissa, nec unquam
Solvitur in somnos, oculisve, aut pectore noctem
Accipit; ingeminant curæ, rursusque resurgens
Sævit amor; magnoque irarum fluctuat æstu.
Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:
En quid ago? rursusne procos irrisa priores
Experiar? Nomadumque petam connubia supplex,
Quos ego sim toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atque ultima Teucrum
Jussa sequar? quia ne auxilio juvat ante levatos,
Et bene apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem (fac velle) sinet, ratibusve superbis
In-

Inviſam accipiet ? neſcis heu perdita, necdum
Laomedonteæ ſentis perjuria gentis ?
Quid tum ? ſola fuga nautas comitabor ovantes ?
An Tyriis, omnique manu ſtipata meorum
Inferar ? & quos Sidonia vix urbe revelli,
Rurſus agam pelago, & ventis dare vela jubebo ?
Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.
Tu lacrymis evicta meis, tu prima furentem
His germana malis oneras, atque objicis hoſti.
Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam
Degere more feræ, tales nec tangere curas ?
Non ſervata fides cineri promiſſa Sichæo.
Tantos illa ſuo rumpebat pectore queſtus.
Æneas celſa in puppi, jam certus eundi,
Carpebat ſomnos, rebus jam rite paratis.
Huic ſe forma Dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in ſomnis, rurſuſque ita viſa monere eſt;
Omnia Mercurio ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crines flavos, & membra decora juventæ.
Nate dea, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos ?
Nec quæ circumſtent te deinde pericula cernis ?
Demens! nec zephyros audis ſpirare ſecundos ?
Illa dolos, dirumque nefas in pectore verſat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat æſtu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare poteſtas ?
Jam mare turbari trabibus, ſævaſque videbis
Collucere faces; jam fervere littora flammis,
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eja age rumpe moras: varium, & mutabile ſemper
Fœmina; ſic fatus, nocti ſe immiſcuit atræ.
Tum vero Æneas ſubitis exterritus umbris,
Corripit e ſomno corpus, ſocioſque fatigat.
Præcipites vigilate viri, & conſidite tranſtris,
Solvite vela citi. Deus æthere miſſus ab alto
Feſtinare fugam, tortoſque incidere funes
Ecce iterum ſtimulat. Sequimur te, ſancte deorum,
Quiſquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
Adſis, o placiduſque juves, & ſidera cælo
Dextra feras. Dixit; vaginaque eripit enſem
Fulmineum, ſtrictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnes ſimul ardor habet: rapiuntque, ruuntque:
Littora deſeruere: latet ſub claſſibus æquor:
Annixi torquent ſpumas, & cærula verrunt.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina e ſpeculis ut primum albeſcere lucem
Vidit, & æquatis claſſem procedere velis,
Littoraque, & vacuos ſenſit ſine remige portus:
Terque quaterque manu pectus percuſſa decorum,

Flaventeſque abſciſſa comas : Proh Juppiter , ibit
Hic (ait) & noſtris illuſerit advena regnis ?
Non arma expedient , totaque ex urbe ſequentur ,
Diripientque rates alii navalibus ? ite ,
Ferte citi flammas , date vela , impellite remos .
Quid loquor? aut ubi ſum? quæ mentem inſania mutat?
Infelix Dido ! nunc te fata impia tangunt .
Tunc decuit , cum ſceptra dabas ; en dextra , fideſque !
Quem ſecum patrios ajunt portare Penates ,
Quem ſubiiſſe humeris confectum ætate parentem !
Non potui abreptum divellere corpus , & undis
Spargere ? non ſocios , non ipſum abſumere ferro
Aſcanium , patriiſque epulandum apponere menſis ?
Verum anceps pugnæ fuerat fortuna ; fuiſſet :
Quem metui moritura ? faces in caſtra tuliſſem :
Impleſſemque foros flammis ; natumque , patremque
Cum genere extinxem : memet ſuper ipſa dediſſem .
Sol , qui terrarum flammis opera omnia luſtras :
Tuque harum interpres curarum , & conſcia Juno ,
Nocturniſque Hecate triviis ululata per urbes ,
Et diræ ultrices , & di morientis Eliſæ ,
Accipite hæc : meritumque malis advertite numen ,
Et noſtras audite preces ; ſi tangere portus
Infandum caput , ac terris adnare neceſſe eſt ;
Et ſi fata Jovis poſcunt , hic terminus hæret :
At bello audacis populi vexatus , & armis ,
Finibus extorris , complexu avulſus Juli ,
Auxilium imploret , videatque indigna ſuorum
Funera : nec cum ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit , regno , aut optata luce fruatur :
Sed cadat ante diem , mediaque inhumatus arena .
Hæc precor , hanc vocem extremam cum ſanguine
fundo .
Tum vos , o Tyrii , ſtirpem , & genus omne futurum
Exercete odiis , cinerique hæc mittite noſtro
Munera ; nullus amor populis , nec fœdera ſunto .
Exoriare aliquis noſtris ex oſſibus ultor ,
Qui face Dardanios ferroque ſequare colonos .
Nunc , olim , quocunque dabunt ſe tempore vires :
Littora littoribus contraria , fluctibus undas
Imprecor , arma armis : pugnent ipſique nepotes .
Hæc ait : & partes animum verſabat in omnes ,
Inviſam quærens quam primum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi :
(Namque ſuam patria antiqua cinis ater habebat)
Annam cara mihi nutrix huc ſiſte ſororem :
Dic corpus properet fluviali ſpargere lympha ,
Et pecudes ſecum , & monſtrata piacula ducat :
Sic veniat : tuque ipſa pia tege tempora vitta .

Sacra Jovi Stygio, quæ rite incepta paravi,
Perficere eſt animus, finemque imponere curis;
Dardaniique rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait: illa gradum ſtudio celerabat anili.
At trepida, & cœptis immanibus effera Dido
Sanguineam volvens aciem, maculiſque trementes
Interfuſa genas, & pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conſcendit furibunda rogos, enſemque recludit
Dardanium, non hos quæſitum munus in uſus.
Hic poſtquam Iliacas veſtes, notumque cubile
Conſpexit, paulum lacrymis, & mente morata,
Incubuitque toro, dixitque noviſſima verba:
Dulces exuviæ, dum fata, deuſque ſinebant,
Accipite hanc animam, meque his exolvite curis.
Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei ſub terras ibit imago.
Urbem præclaram ſtatui: mea mœnia vidi:
Ulta virum, pœnas inimico a fratre recepi:
Felix, heu nimium felix, ſi littora tantum
Nunquam Dardaniæ tetigiſſent noſtra carinæ!
Dixit, &, os impreſſa toro: Moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait: ſic, ſic juvat ire ſub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & noſtræ ſecum ferat omina mortis.
Dixerat: atque illam media inter talia ferro
Collapſam aſpiciunt comites, enſemque cruore
Spumantem, ſparſaſque manus; it clamor ad alta
Atria: concuſſam bacchatur fama per urbem.
Lamentis, gemituque, & fœmineo ululatu
Tecta fremunt, reſonat magnis plangoribus æther.
Non aliter, quam ſi immiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros; flammæque furentes
Culmina perque hominum volvantur, perque Deorum.
Audiit exanimis, trepidoque exterrita curſu,
Unguibus ora ſoror fœdans, & pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iſte mihi, hoc ignes, aræque parabant?
Quid primum deſerta querar? comitemne ſororem
Spreviſti moriens? eadem me ad fata vocaſſes:
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tuliſſet.
His etiam ſtruxi manibus, patrioſque vocavi
Voce Deos, ſic te ut poſita crudelis abeſſem?
Exſtinxti te meque ſoror, populumque, patreſque
Sidonios, urbemque tuam; date, vulnera lymphis
Abluam, & extremus ſi quis ſuper halitus errat,
Ore legam; ſic fata, gradus evaſerat altos,
Semianimemque ſinu germanam amplexa fovebat

Cum

Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa graves oculos conata attollere, rursus
Deficit, infixum stridet sub pectore vulnus.
Ter sese attollens, cubitoque innixa levavit:
Ter revoluta toro est, oculisque errantibus alto
Quæsivit cælo lucem, ingemuitque reperta.
Tum Juno omnipotens longum miserata dolorem,
Difficilesque obitus, Irim demisit Olympo,
Quæ luctantem animam, nexosque resolveret artus.
Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem, subitoque accensa furore,
Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
Ergò Iris croceis per cælum roscida pennis,
Mille trahens varios adverso Sole colores,
Devolat, & supra caput astitit; hunc ego Diti
Sacrum jussa fero, teque isto corpore solvo.
Sic ait, & dextra crinem secat; omnis & una
Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.

Finis Libri Quarti Æneidos.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

Æneas, relicta Carthagine, in Italiam navigans, vi tempestatis in Siciliam defertur; ubi, ab Aceste benigne exceptus, Manibus Anchisæ patris, quem superiori anno, eodem die, apud Drepanum sepeliverat, anniversarium sacrum facit, ludosque apud tumulum ejus instituit, suaque victoribus præmia decernit. Navali certamine vincit Cloanthus. Euryalus, Nisi dolo, cursu superat. Entellus senex Daretem juveniliter se jactantem cæstu vincit. Sagittandi peritia superat Eurytion: prima tamen præmia, ætatis dignitatisque habita ratione, Acestæ decernuntur, cujus sagitta in aerem emissa subito exarserat. Ascanius in honorem Anchisæ avi cum primæ nobilitatis pueris equestres ludos, pugnamque imaginariam exhibet. Interea Trojanæ mulieres, hortatu Iridis, longæque navigationis tædio, ignem in classes conjiciunt, quatuorque naves exurunt: cæteræ, subita a Jove immissa pluvia, incendio sunt ereptæ. Nocte sequenti Anchises Æneæ filio in somnis apparens, Jovis verbis admonet, ut Naturæ consilium sequutus, mulieres, imbellesque senes in Sicilia relinquat, ipse cum juventutis robore, integræque ætatis flore in Italiam naviget: Sibyllæque in primis antrum adeat: illius enim ductu se in campos Elysios esse venturum, ubi posteritatis suæ seriem, omniumque instantium bellorum discat eventum. Monitis itaque paternis morem gerens, Æneas oppidum in Sicilia condit, nomine Acestam; eo & matrum, & senum bello inutilium coloniam transcribit: ipse cum exercitus robore Italiam petit. Interim Neptunus Veneris precibus exoratus, naviganti Æneæ mare tutum præstat. Palinurus in tanta securitate somno succumbens, una cum gubernaculo in mare excutitur: ejusque vicem supplet Æneas.

INterea medium Æneas jam claſſe tenebat
Certus iter, fluctuſque atros Aquilone ſecabat,
Mœnia reſpiciens, quæ jam infelicis Eliſæ
Collucent flammis : quæ tantum accenderit ignem,
Cauſa latet. Duri magno ſed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid fœmina poſſit,
Triſte per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla
Occurrit tellus; maria undique, & undique cælum :
Olli cæruleus ſupra caput aſtitit imber,
Noctem hyememque ferens, & inhorruit unda tenebris.
Ipſe gubernator puppi Palinurus ab alta,
Heu! quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve pater Neptune paras? Sic deinde locutus,
Colligere arma jubet, validiſque incumbere remis;
Obliquatque ſinus in ventum, ac talia fatur :
Magnanime Ænea, non, ſi mihi Juppiter auctor
Spondeat, hoc ſperem Italiam contingere cælo.
Mutati tranſverſa fremunt, & veſpere ab atro
Conſurgunt venti, atque in nubem cogitur aer.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus : ſuperat quoniam fortuna, ſequamur :
Quoque vocat, vertamus iter : nec littora longe
Fida reor fraterna Erycis, portuſque Sicanos :
Si modo rite memor ſervata remetior aſtra.
Tum pius Æneas : Equidem ſic poſcere ventos
Jamdudum, & fruſtra cerno te tendere contra.
Flecte viam velis; an ſit mihi gratior ulla,
Quoque magis feſſas optem dimittere naves,
Quam quæ Dardanium tellus mihi ſervat Aceſten,
Et patris Anchiſæ gremio complectitur oſſa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, & vela ſecundi
Intendunt Zephyri : fertur cita gurgite claſſis;
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.
At procul excelſo miratus vertice montis
Adventum, ſociaſque rates, occurrit Aceſtes
Horridus in jaculis, & pelle Libyſtidis urſæ :
Troia Criniſo conceptum flumine mater
Quem genuit : veterum non immemor ille parentum
Gratatur reduces, & gaza lætus agreſti
Excipit, ac feſſos opibus ſolatur amicis.
Poſtera cum primo ſtellas oriente fugarat
Clara dies, ſocios in cœtum littore ab omni
Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur :
Dardanidæ magni, genus alto a ſanguine divum,
Annuus exactis completur menſibus orbis,
Ex quo reliquias, divinique oſſa parentis
Condidimus terra, mœſtaſque ſacravimus aras.

Jamque dies (ni fallor) adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic di voluistis) habebo.
Hunc ego, Getulis agerem si Syrtibus exul,
Argolicove mari deprensus, & urbe Mycenæ,
Annua vota tamen, solemnesque ordine pompas
Exequerer, struerenque suis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres, ipsius & ossa parentis
Haud equidem sine mente reor, sine numine divum
Adsumus, & portus delati intramus amicos.
Ergo agite, & cuncti lætum celebremus honorem:
Poscamus ventos, atque hæc me sacra quotannis
Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Troja generatus Acestes
Dat numero capita in naves: adhibete Penates
Et patrios epulis, & quos colit hospes Acestes:
Præterea si nona diem mortalibus almnm
Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem,
Prima citæ Teucris ponam certamina classis;
Quique pedum cursu valet, & qui viribus audax,
Aut jaculo incedit melior, levibusque sagittis,
Seu crudo fidit pugnam committere cæstu;
Cuncti adsint, meritæque expectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, & cingite tempora ramis.
Sic fatus velat materna tempora myrto.
Hoc Helymus facit, hoc ævi maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius: sequitur quos cætera pubes.
Ille e concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magna medins comitante caterva.
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho,
Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro,
Purpureosque jacit flores, ac talia fatur:
Salve sancte parens, iterum salvete recepti
Nequicquam cineres, animæque, umbræque paternæ.
Non licuit fines Italos, fataliaque arva,
Non tecum Ausonium (quicumque est) quærere Tybrim.
Dixerat hæc: adytis cum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina traxit,
Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras:
Cæruleæ cui terga notæ, maculosus & auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit varios adverso sole colores.
Obstnpuit visu Æneas; ille agmine longo
Tandem inter pateras, & lævia pocula serpens,
Libavitque dapes, rursusque innoxius imo
Successit tumulo, & depasta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
Incertus, geniumne loci, famulumne parentis
Esse putet; cædit quinas de more bidentes,

Totque sues, totidem nigrantes terga juvencos:
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisæ magni, manesque Acheronte remissos.
Nec non & socii, quæ cuique est copia, læti
Dona ferunt, onerantque aras, mactantque juvencos:
Ordine ahena locant alii, fusique per herbam
Subjiciunt verubus prunas, & viscera torrent.
Expectata dies aderat, nonamque serena
Auroram Phaethontis equi jam luce vehebant:
Famaque finitimos, & clari nomen Acestæ
Excierat: læto complerant littora cœtu
Visuri Æneadas; pars & certare parati.
Munera principio ante oculos, circoque locantur
In medio: sacri tripodes, viridesque coronæ,
Et palmæ pretium victoribus, armaque, & ostro
Perfusæ vestes, argenti aurique talentum:
Et tuba commissos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quatuor ex omni delectæ classe carinæ.
Velocem Mnestheus agit acri remige Pistrin:
Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi,
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram
Urbis opus; triplici pubes quam Dardana versu
Impellunt, terno consurgunt ordine remi.
Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magna; Scyllaque Cloanthus
Cærulea, genus unde tibi Romane Cluenti.
Est procul in pelago saxum spumantia contra
Littora, quod tumidis submersum tunditur olim
Fluctibus, hyberni condunt ubi sidera Cori:
Tranquillo silet, immotaque attollitur unda
Campus, & apricis statio gratissima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Constituit signum nautis pater; unde reverti
Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
Ductores longe effulgent, ostroque decori.
Cætera populea velatur fronde juventus,
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit.
Considunt transtris, intentaque brachia remis:
Intenti exspectant signum, exultantiaque haurit
Corda pavor pulsans, laudumque arrecta cupido.
Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, prosiluere suis: ferit æthera clamor
Nauticus: adductis spumant freta versa lacertis.
Infindunt pariter sulcos, totumque dehiscit
Convulsum remis, rostrisque tridentibus æquor.
Non tam præcipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus:

Nec sic immissis aurigæ undantia lora
Concussere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plausu fremituque virum, studiisque faventum
Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
Littora: pulsati colles clamore resultant.
Effugit ante alios, primusque elabitur undis
Turbam inter, fremitumque Gyas: quem deinde Cloanthus
Consequitur melior remis; sed pondere pinus
Tarda tenet: post hos æquo discrimine Pistris,
Centaurusque locum tendunt superare priorem.
Et nunc Pistris habet, nunc victam præterit ingens
Centaurus: nunc una ambæ, junctisque feruntur
Frontibus, & longæ sulcant vada salsa carinæ.
Jamque propinquabant scopulo, metamque tenebant,
Cum princeps, medioque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menœtem:
Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum;
Littus ama, & lævas stringat sine palmula cautes:
Altum alii teneant; dixit: sed cæca Menœtes
Saxa timens proram pelagi detorquet ad undas.
Quo diversus abis? iterum pete saxa, Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat: & ecce Cloanthum
Respicit instantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter navemque Gyæ, scopulosque sonantes
Radit iter lævum interior, subitusque priorem
Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.
Tum vero exarsit juveni dolor ossibus ingens:
Nec lacrymis caruere genæ; segnemque Menœtem
Oblitus decorisque sui, sociumque salutis
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister,
Hortaturque viros, clavumque ad littora torquet.
At gravis ut fundo vix tandem redditus imo est
Jam senior, madidaque fluens in veste Menœtes,
Summa petit scopuli, siccaque in rupe resedit.
Illum & labentem Teucri, & risere natantem,
Et salsos rident revomentem pectore fluctus.
Hic læta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto, Mnestheoque, Gyan superare morantem.
Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat;
Nec tota tamen ille prior præeunte carina;
Parte prior, partem rostro premit æmula Pistris.
At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus: Nunc nunc insurgite remis
Hectorei socii, Trojæ quos sorte suprema
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gætulis Syrtibus usi,
Ionioque mari, Maleæque sequacibus undis.

Non jam prima peto Mneſtheus, neque vincere certo:
Quamquam o! ſed ſuperent, quibus hoc, Neptune, dediſti.
Extremos pudeat rediiſſe; hoc vincite, cives,
Et prohibete nefas. Olli certamine ſummo
Procumbunt: vaſtis tremit ictibus ærea puppis,
Subtrahiturque ſolum. Tum creber anhelitus artus,
Aridaque ora quatit, ſudor fluit undique rivis.
Attulit ipſe viris optatum caſus honorem.
Namque furens animi, dum proram ad ſaxa ſuburget
Interior, ſpatioque ſubit Sergeſtus iniquo,
Infelix ſaxis in procurrentibus hæſit.
Concuſſæ cautes, & acuto in murice remi
Obnixi crepuere, illiſaque prora pependit.
Conſurgunt nautæ, & magno clamore morantur,
Ferrataſque ſudes, & acuta cuſpide contos
Expediunt, fractoſque legunt in gurgite remos.
At lætus Mneſtheus, ſucceſſuque acrior ipſo,
Agmine remorum celeri, ventiſque vocatis,
Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis ſpelunca ſubito commota columba,
Cui domus, & dulces latebroſo in pumice nidi,
Fertur in arva volans, planſumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem: mox aere lapſa quieto
Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas:
Sic Mneſtheus, ſic ipſa fuga ſecat ultima Piſtris
Æquora; ſic illam fert impetus ipſe volantem.
Et primum in ſcopulo luctantem deſerit alto
Sergeſtum, brevibuſque vadis, fruſtraque vocantem
Auxilia, & fractis diſcentem currere remis.
Inde Gyan, ipſamque ingenti mole Chimæram
Conſequitur; cedit, quoniam ſpoliata magiſtro eſt.
Solus jamque ipſo ſupereſt in fine Cloanthus;
Quem petit, & ſummis adnixus viribus urget.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique ſequentem
Inſtigant ſtudiis: reſonat clamoribus æther.
Hi proprium decus, & partum indignantur honorem,
Ni teneant, vitamque volunt pro laude paciſci.
Hos ſucceſſus alit; poſſunt, quia poſſe videntur.
Et fors æquatis cepiſſent præmia roſtris,
Ni palmas ponto tendens utraſque Cloanthus,
Fudiſſetque preces, divoſque in vota vocaſſet.
Di, quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Conſtituam ante aras voti reus, extaque ſalſos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.
Dixit, eumque imis ſub fluctibus audiit omnis
Nereidum, Phorcique chorus, Panopæaque virgo,
Et pater ipſe manu magna Portunus euntem

Impulit: illa Noto citius, volucrique sagitta
Ad terram fugit, & portu se condidit alto.
Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro:
Muneraque in naves ternos aptare juvencos,
Vinaque, & argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura mæandro duplici Melibœa cucurrit:
Intextusque puer frondosa regius Ida
Veloces jaculo cervos, cursusque fatigat
Acer, anhelanti similis: quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.
Longævi palmas nequicquam ad sidera tendunt
Custodes, sævitque canum latratus in auras.
At, qui deinde locum tenuit virtute secundum,
Levibus huic hamis consertam, auroque trilicem
Loricam (quam Demoleo detraxerat ipse
Victor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto)
Donat habere viro, decus, & tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus, Sagarisque ferebant
Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
Demoleus cursu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit, geminos ex ære lebetas,
Cymbiaque argento perfecta, atque aspera signis.
Jamque adeo donati omnes, opibusque superbi
Puniceis ibant evincti tempora tæniis:
Cum sævo e scopulo multa vix arte revulsus,
Amissis remis, atque ordine debilis uno,
Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens,
Ærea quem obliquum rota transiit, aut gravis ictu
Seminecem liquit saxo, lacerumque viator,
Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus:
Parte ferox, ardensque oculis, & sibila colla
Arduus attollens; pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodis, seque in sua membra plicantem.
Tali remigio navis se tarda movebat:
Vela facit tamen, & plenis subit ostia velis.
Sergestum Æneas promisso munere donat,
Servatam ob navem lætus, sociosque reductos.
Olli serva datur, operum haud ignara Minervæ,
Cressa genus Pholoe, geminique sub ubere nati.
Hoc pius Æneas misso certamine, tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant sylvæ, mediaque in valle theatri
Circus erat, quo se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit, exstructoque resedit.

Hic,

Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
Invitat pretiis animos, & præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, mistique Sicani:
Nisus, & Euryalus primi.
Euryalus forma insignis, viridique juventa,
Nisus amore pio pueri: quos deinde secutus
Regius egregia Priami de stirpe Diores.
Hunc Salius simul, & Patron: quorum alter Acarnan,
Alter ab Arcadia, Tegeæ de sanguine gentis.
Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus, Panopesque
Assueti sylvis, comites senioris Acestæ.
Multi præterea, quos fama obscura recondit.
Æneas quibus in mediis sic deinde locutus:
Accipite hæc animis, lætasque advertite mentes.
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnossia bina dabo lævato lucida ferro
Spicula, cælatamque argento ferre bipennem.
Omnibus hic erit unus honos; tres præmia primi
Accipient, flavaque caput nectentur oliva.
Primus equum phaleris insignem victor habeto:
Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis
Threiciis, lato quam circum amplectitur auro
Baltheus, & tereti subnectit fibula gemma.
Tertius Argolica hac galea contentus abito.
Hæc ubi dicta, locum capiunt: signoque repente
Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt,
Effusi nimbo similes, simul ultima signant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Nisus
Emicat, & ventis, & fulminis ocyor alis.
Proximus huic, longo sed proximus intervallo,
Insequitur Salius: spatio post deinde relicto
Tertius Euryalus.
Euryalumque Helymus sequitur: quo deinde sub ipso
Ecce volat, calcemque terit jam calce Diores,
Incumbens humero: spatia & si plura supersint,
Transeat elapsus prior, ambiguumque relinquat.
Jamque fere spatio extremo, fessique sub ipsum
Finem adventabant; levi cum sanguine Nisus
Labitur infelix, cæsis ut forte juvencis
Fusus humum, viridesque super madefecerat herbas.
Hic juvenis jam victor ovans vestigia presso
Haud tenuit titubata solo, sed pronus in ipso
Concidit immundoque fimo, sacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam sese opposuit Salio per lubrica surgens.
Ille autem spissa jacuit revolutus arena.
Emicat Euryalus, & munere victor amici
Prima tenet, plausuque volat, fremituque secundo.
Post Helymus subit, & nunc tertia palma Diores.

Hic totum caveæ conſeſſum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet:
Ereptumque dolo reddi ſibi poſcit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrymæque decoræ,
Gratior & pulchro veniens in corpore virtus.
Adjuvat, & magna proclamat voce Diores,
Qui ſubiit palmæ, fruſtraque ad præmia venit
Ultima, ſi primi Salio redduntur honores.
Tum pater Æneas: Veſtra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri, & palmam movet ordine nemo.
Me liceat caſum miſereri inſontis amici.
Sic fatus, tergum Gætuli immane leonis
Dat Salio, villis oneroſum, atque unguibus aureis.
Hic Niſus: Si tanta, inquit, ſunt præmia victis,
Et te lapſorum miſeret; quæ munera Niſo
Digna dabis? primam merui qui laude coronam,
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tuliſſet.
Et ſimul his dictis faciem oſtentabat, & udo
Turpia membra fimo; riſit pater optimus olli,
Et clypeum efferri juſſit, Didymaonis artes,
Neptuni ſacro Danais de poſte refixum:
Hoc juvenem egregium præſtanti munere donat.
Poſt ubi confecti curſus, & dona peregit:
Nunc ſi cui virtus, animuſque in pectore præſens,
Adſit, & evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem,
Victori velatum auro vittiſque juvencum;
Enſem, atque inſignem galeam, ſolatia victo.
Nec mora, continuo vaſtis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virum ſe murmure tollit:
Solus qui Paridem ſolitus contendere contra,
Idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore (qui ſe
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat)
Perculit, & fulva moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in prælia tollit:
Oſtenditque humeros latos, alternaque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius; nec quiſquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibuſque inducere cæſtus.
Ergo alacris, cunctoſque putans excedere pugna,
Æneæ ſtetit ante pedes, nec plura moratus,
Tum læva taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate Dea, ſi nemo audet ſe credere pugnæ,
Quæ finis ſtandi? quo me decet uſque teneri?
Ducere dona jube. Cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ, reddique viro promiſſa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis caſtigat Aceſtes,
Proximus ut viridante toro conſederat herbæ:

En-

Entelle, heroum quondam fortiſſime fruſtra;
Tantane tam patiens nullo certamine tolli
Dona ſines? ubi nunc nobis Deus ille magiſter
Nequicquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam, & ſpolia illa tuis pendentia tectis?
Ille ſub hæc: Non laudis amor, nec gloria ceſſit
Pulſa metu: ſed enim gelidus tardante ſenecta
Sanguis hebet, frigentque effœtæ in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quaque improbus iſte
Exultat fidens, ſi nunc foret illa juventa:
Haud equidem pretio inductus, pulchroque juvenco
Veniſſem: nec dona moror. Sic deinde locutus,
In medium geminos immani pondere cæſtus
Projecit: quibus acer Eryx in prælia ſuetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obſtupuere animi: tantorum ingentia ſeptem
Terga boum plumbo inſuto, ferroque rigebant.
Ante omnes ſtupet ipſe Dares, longeque recuſat.
Magnanimuſque Anchiſiades & pondus, & ipſa
Huc illuc vinclorum immenſa volumina verſat.
Tum ſenior tales referebat pectore voces:
Quid, ſi quis cæſtus, ipſius & Herculis arma
Vidiſſet, triſtemque hoc ipſo in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat:
Sanguine cernis adhuc, ſparſoque infecta cerebro.
His magnum Alcidem contra ſtetit: his ego ſuetus,
Dum melior vires ſanguis dabat; æmula nec dum
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus.
Sed, ſi noſtra Dares hæc Troius arma recuſat,
Idque pio ſedet Æneæ, probat auctor Aceſtes:
Æquemus pugnas: Erycis tibi terga remitto:
Solve metus, & tu Trojanos exue cæſtus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris rejecit amictum;
Et magnos membrorum artus, magna oſſa, lacertoſque
Exuit, atque ingens media conſiſtit arena.
Tum ſatus Anchiſa cæſtus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Conſtitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiaque ad ſuperas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu:
Immiſcentque manus manibus, pugnamque laceſſunt.
Ille pedum melior motu, fretuſque juventa:
Hic membris, & mole valens: ſed tarda trementi
Genua labant: vaſtos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequicquam inter ſe vulnera jactant,
Multa cavo lateri ingeminant, & pectore vaſtos
Dant ſonitus, erratque aures, & tempora circum
Crebra manus: duro crepitant ſub vulnere malæ.
Stat gravis Entellus, niſuque immotus eodem,

Corpore tela modo, atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana sedet circum castella sub armis,
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum, & variis assultibus irritus urget.
Ostendit dextram insurgens Entellus, & alte
Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
Prævidit, celerique elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit: & ultro
Ipse gravis, graviterque ad terram pondere vasto
Concidit; ut quondam cava concidit aut Erymantho,
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
Consurgunt studiis Teucri, & Trinacria pubes:
It clamor cælo: primusque accurrit Acestes,
Æquævumque ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu, neque territus heros,
Acrior ad pugnam redit, & vim suscitat ira:
Tum pudor incendit vires, & conscia virtus:
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto,
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
Nec mora, nec requies: quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant: sic densis ictibus heros
Creber utraque manu pulsat, versatque Dareta.
Tum pater Æneas, procedere longius iras,
Et sævire animis Entellum haud passus acerbis:
Sed finem imposuit pugnæ: fessumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis, ac talia fatur;
Infelix, quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conversaque numina sentis?
Cede deo: dixitque, & prælia voce diremit.
Ast illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem
Ore rejectantem, mistosque in sanguine dentes,
Ducunt ad naves: galeamque, ensemque vocati
Accipiunt: palmam Entello, taurumque relinquunt.
Hic victor superans animis, tauroque superbus,
Nate Dea, vosque hæc, inquit, cognoscite Teucri;
Et mihi quæ fuerint juvenili in corpore vires,
Et qua servetis revocatum a morte Dareta.
Dixit, & adversi contra stetit ora juvenci,
Qui donum astabat pugnæ: durosque reducta
Libravit dextra media inter cornua cæstus
Arduus, effractoque illisit in ossa cerebro.
Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.
Ille super tales effudit pectore voces:
Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
Persolvo: hic victor cæstus, artemque repono.
Protinus Æneas celeri certare sagitta
Invitat, qui forte velint, & præmia ponit:

In-

Ingentique manu malum de nave Seresti
Erigit, & volucrem trajecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Convenere viri: dejectamque ærea sortem
Accepit galea: & primus clamore secundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis:
Quem modo navali Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
Tertius Eurytion, tuus o clarissime frater
Pandare: qui quondam jussus confundere fœdus,
In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus, galeaque ima subsedit Acestes,
Ausus & ipse manu juvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro se quisque viri, & depromunt tela pharetris;
Primaque per cælum, nervo stridente, sagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras;
Et venit, adversique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, & ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post acer Mnestheus adducto constitit arcu
Alta petens, pariterque oculos, telumque tetendit.
Ast ipsam miserandus avem contingere ferro
Non valuit: nodos, & vincula linea rupit,
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos, atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit:
Jam vacuo lætam cælo speculatus, & alis
Plaudentem, nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
Ætheriis, fixamque refert delapsa sagittam.
Amissa solus palma superabat Acestes,
Qui tamen æthereas telum contorsit in auras,
Ostentans artem pariter, arcumque sonantem.
Hic oculis subito objicitur, magnoque futurum
Augurio monstrum: docuit post exitus ingens:
Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo,
Signavitque viam flammis, tenuesque recessit
Consumpta in ventos: cælo ceu sæpe refixa
Transcurrunt, crinemque volantia sidera ducunt.
Attonitis hæsere animis, superosque precati
Trinacrii, Teucrique viri; nec maximus omen
Abnuit Æneas; sed lætum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume, pater (nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis exsortem ducere honorem)
Ipsius Anchisæ longævi hoc munus habebis,

Cra-

Cratera impreſſum ſignis, quem Thracius olim
Anchiſæ genitori in magno munere Ciſſeus
Ferre ſui dederat monimentum, & pignus amoris.
Sic fatus cingit viridanti tempora lauro:
Et primum ante omnes victorem appellat Aceſten.
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori:
Quamvis ſolus avem cælo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit:
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine miſſo,
Cuſtodem ad ſeſe, comitemque impubis Juli
Epytiden vocat, & fidam ſic fatur ad aurem:
Vade age, &, Aſcanio, ſi jam puerile paratum
Agmen habet ſecum, curſuſque inſtruxit equorum,
Ducat avo turmas, & ſeſe oſtendat in armis,
Dic, ait; ipſe omnem longo decedere circo
Infuſum populum, & campos jubet eſſe patentes.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis, quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit, Trojæque juventus.
Omnibus in morem tonſa coma preſſa corona:
Cornea bina ferunt præfixa haſtilia ferro,
Pars leves humero pharetras: it pectore ſummo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur
Ductores: pueri bis ſeni quemque ſecuti,
Agmine partito fulgent, paribuſque magiſtris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
(Nomen avi referens) Priamus, tua clara, Polyte,
Progenies, auctura Italos; quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, veſtigia primi
Alba pedis, frontemque oſtentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atii duxere Latini:
Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus, formaque ante omnes pulcher Iulus
Sidonio eſt invectus equo; quem candida Dido
Eſſe ſui dederat monimentum, & pignus amoris.
Cetera Trinacriis pubes ſenioris Aceſtæ
Fertur equis.
Excipiunt plauſu pavidos, gaudentque tuentes
Dardanidæ: veterumque agnoſcunt ora parentum.
Poſtquam omnem læti conſeſſum, oculoſque ſuorum
Luſtravere in equis: ſignum clamore paratis
Epytides longe dedit, inſonuitque flagello.
Olli diſcurrere pares, atque agmina terni
Diductis ſolvere choris: rurſuſque vocati
Convertere vias, infeſtaque tela tulere.
Inde alios ineunt curſus, alioſque recurſus
Adverſis ſpatiis, alternoſque orbibus orbes

Im-

Impediunt, pugnæque cient simulacra sub armis.
Et nunc terga fugæ nudant, nunc spicula vertunt
Infensi: facta pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum cæcis iter, ancipitemque
Mille viis habuisse dolum: qua signa sequendi
Falleret indeprensus, & irremeabilis error.
Haud aliter Teucrum nati vestigia cursu
Impediunt, texuntque fugas, & prælia ludo,
Delphinum similes, qui per maria humida nando
Carpathium, Libycumque secant, luduntque per undas.
Hunc morem, hos cursus, atque hæc certamina primus
Ascanius, longam muris cum cingeret Albam,
Rettulit, & priscos docuit celebrare Latinos:
Quo puer ipse modo, secum quo Troja pubes,
Albani docuere suos: hinc maxima porro
Accepit Roma, & patrium servavit honorem:
Trojaque nunc, pueri Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
Hinc primum fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt solemnia ludis,
Irim de cælo misit Saturnia Juno
Iliacam ad classem, ventosque aspirat eunti,
Multa movens, nec dum antiquum saturata dolorem.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum
Nulli visa cito decurrit tramite virgo:
Conspicit ingentem concursum, & littora lustrat:
Desertosque videt portus, classemque relictam.
At procul in sola secretæ Troades acta
Amissum Anchisen flebant, cunctæque profundum
Pontum aspectabant flentes. Heu, tot vada fessis,
Et tantum superesse maris! vox omnibus una.
Urbem orant, tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
Conjicit, & faciemque deæ, vestemque reponit:
Fit Beroë, Tmarii conjux longæva Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen, natique fuissent;
Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert.
O miseræ, quas non manus, inquit, Achaica bello
Traxerit ad lethum patriæ sub mœnibus! o gens
Infelix, cui te exitio fortuna reservat?
Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas,
Cum freta, cum terras omnes, tot inhospita saxa,
Sideraque emensæ ferimur: dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem, & volvimur undis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes.
Quis prohibet muros jacere, & dare civibus urbem?
O patria, & rapti nequicquam ex hoste penates!
Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? nusquam

He-

Hectoreos amnes, Xanthum, & Simoenta videbo?
Quin agite, & mecum infaustas exurite puppes.
Nam mihi Cassandræ per somnum vatis imago
Ardentes dare visa faces: Hic quærite Trojam:
Hic domus est, inquit, vobis; jam tempus agi res;
Nec tantis mora prodigiis: en quatuor aræ
Neptuno: Deus ipse faces, animumque ministrat.
Hæc memorans prima infensum vi corripit ignem,
Sublataque procul dextra connixa coruscat,
Et jacit; arrectæ mentes, stupefactaque corda
Iliadum. Hic una e multis, quæ maxima natu
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
Non Beroe vobis, non hæc Rhœteja, matres,
Est Dorycli conjux: divini signa decoris,
Ardentesque notate oculos: qui spiritus illi,
Qui vultus, vocisque sonus, vel gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beroen digressa reliqui
Ægram, indignantem, tali quod sola careret
Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores.
Hæc effata.
At matres primo ancipites, oculisque malignis
Ambiguæ, spectare rates, miserum inter amorem
Præsentis terræ, fatisque vocantia regna:
Cum dea se paribus per cælum sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Tum vero attonitæ monstris, actæque furore
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem.
Pars spoliant aras, frondem, ac virgulta, facesque
Conjiciunt; furit immissis Vulcanus habenis
Transtra per, & remos, & pictas abjete puppes.
Nuntius Anchisæ ad tumulum, cuneosque theatri
Incensas perfert naves Eumelus: & ipsi
Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus & Ascanius, cursus ut lætus equestres
Ducebat, sic acer equo turbata petivit
Castra, nec exanimes possunt retinere magistri.
Quis furor iste novus? quo nunc, quo tenditis, inquit,
Heu miseræ cives? non hostem, inimicaque castra
Argivûm, vestras spes uritis; en ego vester
Ascanius; galeam ante pedes projecit inanem,
Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
Accelerat simul Æneas, simul agmina Teucrum.
Ast illæ diversa metu per littora passim
Diffugiunt: sylvasque, & sicubi concava furtim
Saxa petunt: piget incepti, lucisque, suosque
Mutatæ agnoscunt, excussaque pectore Juno est.
Sed non idcirco flammæ, atque incendia vires
Indomitas posuere; udo sub robore vivit
Stupa vomens tardum fumum, lentusque carinas

Est

Est vapor: & toto descendit corpore pestis;
Nec vires heroum, infusaque flumina prosunt.
Tum pius Æneas humeris abscindere vestem,
Auxilioque vocare deos, & tendere palmas:
Juppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
Trojanos, si quid pietas antiqua labores
Respicit humanos: da flammam evadere classi
Nunc, pater, & tenues Teucrum res eripe letho.
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
Vix hæc ediderat, cum effusis imbribus, atra
Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt
Ardua terrarum, & campi: ruit æthere toto
Turbidus imber aqua, densisque nigerrimus Austris;
Implenturque super puppes, semiusta madescunt
Robora: restinctus donec vapor omnis, & omnes,
Quatuor amissis, servatæ a peste carinæ.
At pater Æneas casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentes, nunc illuc pectore curas
Mutabat versans, Siculisne resideret arvis,
Oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
Tum senior Nantes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaque insignem reddidit arte,
Hæc responsa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna Deum, vel quæ fatorum posceret ordo:
Isque his Æneam solatus vocibus infit:
Nate dea, quo fata trahunt, retrahuntque, sequamur:
Quicquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
Est tibi Dardanius divinæ stirpis Acestes:
Hunc cape consiliis socium, & conjunge volentem:
Huic trade, amissis superant qui navibus, & quos
Pertæsum magni incepti, rerumque tuarum est.
Longævosque senes, ac fessas æquore matres:
Et quidquid tecum invalidum, metuensque pericli est,
Delige: & his habeant terris, sine, mœnia fessi:
Urbem appellabunt permisso nomine Acestam.
Talibus incensus dictis senioris amici,
Tum vero in curas animus diducitur omnes.
Et nox atra polum bigis subvecta tenebat:
Visa dehinc cælo facies delapsa parentis
Anchisæ subito tales effundere voces:
Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
Care magis, nate Iliacis exercite fatis:
Imperio Jovis huc venio, qui classibus ignem
Depulit, & cælo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,
Defer in Italiam; gens dura, atque aspera cultu
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante

In-

Infernas accede domos, & Averna per alta
Congreſſus pete, nate, meos: non me impia namque
Tartara habent, triſteſque umbræ; ſed amœna piorum
Concilia, Elyſiumque colo; huc caſta Sybilla
Nigrarum multo pecudum te ſanguine ducet.
Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia, diſces.
Jamque vale: torquet medios nox humida curſus,
Et me ſævus equis oriens afflavit anhelis.
Dixerat, & tenues fugit ceu fumus in auras.
Æneas, quo deinde ruis? quo proripis? inquit:
Quem fugis? aut quis te noſtris complexibus arcet?
Hæc memorans, cinerem, & ſopitos ſuſcitat ignes;
Pergameumque larem, & canæ penetralia Veſtæ
Farre pio, & plena ſupplex veneratur acerra.
Extemplo ſocios, primumque arceſſit Aceſten:
Et Jovis imperium, & cari præcepta parentis
Edocet, & quæ nunc animo ſententia conſtet.
Haud mora conſiliis, nec juſſa recuſat Aceſtes.
Tranſcribunt urbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.
Ipſi tranſtra novant, flammiſque ambeſa reponunt
Robora navigiis; aptant remoſque, rudenteſque,
Exigui numero, ſed bello vivida virtus.
Interea Æneas urbem deſignat aratro,
Sortiturque domos: hoc Ilium, & hæc loca Trojæ
Eſſe jubet: gaudet regno Trojanus Aceſtes,
Indicitque forum, & patribus dat jura vocatis.
Tunc vicina aſtris Erycino in vertice ſedes
Fundatur Veneri Idaliæ, tumuloque ſacerdos,
Et lucus late ſacer additur Anchiſæo.
Jamque dies epulata novem gens omnis, & aris
Factus honos; placidi ſtraverunt æquora venti;
Creber & aſpirans rurſus vocat Auſter in altum.
Exoritur procurva ingens per littora fletus:
Complexi inter ſe noctemque, diemque morantur.
Ipſæ jam matres, ipſi, quibus aſpera quondam
Viſa maris facies, & non tolerabile numen,
Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem:
Quos bonus Æneas dictis ſolatur amicis,
Et conſanguineo lacrymans commendat Aceſtæ.
Tres Eryci vitulos, & tempeſtatibus agnam
Cædere deinde jubet, ſolvique ex ordine funes.
Ipſe caput tonſæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prora pateram tenet, extaque ſalſos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Proſequitur ſurgens a puppi ventus euntes.
Certatim ſocii feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, taleſque effundit pectore queſtus:

Junonis gravis ira, nec exsaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla:
Nec Jovis imperio, fatisve infracta quiescit.
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
Urbem odiis satis est., nec pœnam traxe per omnem
Relliquias: Trojæ cineres, atque ossa peremptæ
Insequitur: causas tanti sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis
Quam molem subito excierit: maria omnia cælo
Miscuit, Æoliis nequicquam freta procellis:
In regnis hoc ausa tuis.
Pro scelus! ecce etiam Trojanis matribus actis,
Exussit fœde puppes, & classe subegit
Amissa socios ignotæ linquere terræ.
Quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tybrim:
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis: merui quoque: sæpe furores
Compressi, & rabiem tantam cælique, marisque,
Nec minor in terris (Xanthum, Simoentaque testor)
Æneæ mihi cura tui: cum Troja Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret letho; gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam, atque evolvere posset
In mare se Xanthus. Pelidæ tunc ego forti
Congressum Ænean, nec dis, nec viribus æquis,
Nube cava eripui: cuperem cum vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timorem:
Tutus, quos optas, portus accedet Averni.
Unus erit tantum, amissum quem gurgite quæret;
Unum pro multis dabitur caput.
His ubi læta deæ permulsit pectora dictis,
Jungit equos curru genitor, spumantiaque addit
Fræna feris, manibusque omnes effundit habenas.
Cæruleo per summa levis volat æquora curru:
Subsidunt undæ, tumidumque sub axe tonanti
Sternitur æquor aquis, fugiunt vasto æthere nimbi.
Tum variæ comitum facies, immania cete,
Et senior Glauci chorus, Inousque Palæmon,
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.
Læva tenent Thetis, & Melite, Panopæaque virgo,
Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.
Hic patris Æneæ suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem: jubet ocyus omnes
Attolli malos, intendi brachia velis.

Una

Una omnes fecere pedem: pariterque ſiniſtros,
Nunc dextros ſolvere ſinus: una ardua torquent
Cornua, detorquentque: ferunt ſua flamina claſſem.
Princeps ante omnes denſum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii curſum contendere juſſi.
Jamque fere mediam cæli nox humida metam
Contigerat: placida laxarant membra quiete
Sub remis fuſi per dura ſedilia nautæ.
Cum levis æthereis delapſus Somnus ab aſtris
Aera dimovit tenebroſum, & diſpulit umbras,
Te, Palinure, petens, tibi ſomnia triſtia portans
Inſonti: puppique Deus conſedit in alta,
Phorbanti ſimilis, funditque has ore loquelas:
Jaſide Palinure, ferunt ipſa æquora claſſem:
Æquatæ ſpirant auræ: datur hora quieti:
Pone caput, feſſoſque oculos furare labori:
Ipſe ego paulisper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur;
Mene ſalis placidi vultum, fluctuſque quietos
Ignorare jubes? mene huic confidere monſtro?
Ænean credam quid enim fallacibus Auſtris,
Et cæli toties deceptus fraude ſereni?
Talia dicta dabat, clavumque affixus & hærens
Nuſquam amittebat, oculoſque ſub aſtra tenebat.
Ecce Deus ramum lethæo rore madentem,
Vique ſoporatum Stygia ſuper utraque quaſſat
Tempora, cunctantique natantia lumina ſolvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus,
Et ſuper incumbens, cum puppis parte revulſa,
Cumque gubernaclo liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac ſocios nequicquam ſæpe vocantem:
Ipſe volans tenues ſe ſuſtulit ales ad auras.
Currit iter tutum non ſecius æquore claſſis:
Promiſſiſque patris Neptuni interrita fertur.
Jamque adeo ſcopulos Sirenum advecta ſubibat,
Difficiles quondam, multorumque oſſibus albos;
Tum rauca aſſiduo longe ſale ſaxa ſonabant:
Cum pater amiſſo fluitantem errare magiſtro
Senſit, & ipſe ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, caſuque animum concuſſus amici.
O nimium cælo, & pelago confiſe ſereno,
Nudus in ignota, Palinure, jacebis arena.

Finis Libri Quinti Æneidos.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM.

Cumas advectus Æneas antrum Sibyllæ petit, peractoque de more sacrificio, Phœbi oraculum consulit. Ibi & instantia pericula, & futuri belli eventum discit. Miseni cadaver in littore inventum exurit, reliquiasque sub proximo monte sepelit, qui Miseni nomen ab illo obtinuit: inde columbarum ductu ad aureum ramum pervenit: quo decerpto, mactatisque hostiis deos inferos veneratus, Sibylla duce per Averni fauces ad inferos tendit. Palinurum, quod sepulchri honore careret, circa Stygiam paludem oberrantem invenit, cumque una in ulteriorem ripam trajicere cupientem Sibylla prohibet, cenotaphiisque, & exequiarum spe consolatur. Post hæc Stygem trajectus Æneas, Cerberoque medicatis offis sopito, per loca infantium, eorumque, qui falso crimine damnati capite supplitium luerant, iter faciens, pervenit ad sedem eorum, qui amoris impatientia manus sibi consciverant. Ibi Elisam conspicatus, cum ei se purgare vellet, illa indignabunda conspectum ejus effugit. Inde progressus Deiphobum in sedibus eorum, qui bello aliquando claruerant, multis vulneribus lacerum conspicit, necisque ejus indignum modum ab ipso edocetur. Relicto deinde ad lævam Tartaro, scelerarorumque pœnas a Sibylla edoctus, ad Ditis ipsius mœnia contendit, aureumque ramum in ipso regiæ limine defigit. Post hæc ad fortunatorum sedes iter instituit, & a Musæo ad patrem suum perducitur. Ibi Anchises Æneæ filio Albanorum, Romanorumque Regum catalogum recenset, nobiliumque aliquot Romanorum nomina percurrens, ad Julii Cæsaris, & Augusti laudes descendit; Marcellumque Octaviæ filium, immatura morte præreptum, miris in cælum laudibus effert. Inde per eburneam portam ad superos egressus, socios revisit, relictisque Cumis Cajetam petit.

Sic

SIC fatur lacrymans, classique immittit habenas,
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras; tum dente tenaci
Anchora fundabat naves, & littora curvæ
Prætexunt puppes; juvenum manus emicat ardens
Littus in Hesperium: quærit pars semina flammæ
Abstrusa in venis silicis, pars densa ferarum
Tecta rapit, sylvas, inventaque flumina monstrat.
At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
Præsidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ,
Antrum immane, petit: magnam cui mentem, animumque
Delius inspirat vates, aperitque futura.
Jam subeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus (ut fama est) fugiens Minoia regna,
Præpetibus pennis ausus se credere cælo,
Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicaque levis tandem super astitit arce.
Redditus his primum terris tibi, Phœbe, sacravit
Remigium alarum, posuitque immania templa.
In foribus lethum Androgeo: tum pendere pœnas
Cecropidæ jussi (miserum) septena quotannis
Corpora natorum: stat ductis sortibus urna.
Contra elata mari respondet Gnossia tellus.
Hic crudelis amor tauri, suppostaque furto
Pasiphaë, mistumque genus, prolesque biformis
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandæ.
Hic labor ille domus, & inextricabilis error.
Magnum reginæ sed enim miseratus amorem
Dædalus ipse dolos tecti, ambagesque resolvit,
Cæca regens filo vestigia; tu quoque magnam
Partem opere in tanto (sineret dolor) Icare, haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro:
Bis patriæ cecidere manus; quin protinus omnia
Perlegerent oculis; ni jam præmissus Achates
Afforet, atque una Phœbi, Triviæque sacerdos
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi.
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit:
Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Æneam (nec sacra morantur
Jussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum;
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum:
Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, cum virgo, Poscere fata
Tempus, ait: Deus ecce, Deus. Cui talia fanti,
Ante fores subito non vultus, non color unus,

Non

Non comptæ mansere comæ : sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument : majorque videri,
Nec mortale sonans, afflata est numine quando
Jam propiore dei. Cessas in vota, precesque
Tros (ait) Ænea! cessas? neque enim ante dehiscent
Attonitæ magna ora domus; & talia fata
Conticuit; gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor : funditque preces rex pectore ab imo :
Phœbe, graves Trojæ semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela, manusque
Corpus in Æacidæ : magnas obeuntia terras
Tot maria intravi, duce te, penitusque repostas
Massylum gentes, prætentaque Syrtibus arva.
Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras :
Hac Trojana tenus fuerit fortuna secuta.
Vos quoque Pergameæ jam fas est parcere genti,
Dique, deæque omnes, quibus obstitit Ilium, & ingens
Gloria Dardaniæ; tuque, o sanctissima vates,
Præscia venturi, da (non indebita posco)
Regna meis fatis; Latio considere Teucros,
Errantesque deos, agitataque numina Trojæ.
Tum Phœbo, & Triviæ solido de marmore templa
Instituam, festosque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
Hic ego namque tuas sortes, arcanaque fata
Dicta meæ genti ponam, lectosque sacrabo,
Alma, viros; foliis tantum ne carmina manda,
Ne turbata volent, rapidis ludibria ventis.
Ipsa canas, oro; finem dedit ore loquendi.
At Phœbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum : tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Ostia jamque domus patuere ingentia centum
Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras.
O tandem magnis pelagi defuncte periclis,
Sed terræ graviora manent; in regna Lavini
Dardanidæ venient (mitte hanc de pectore curam)
Sed non & venisse volent; bella, horrida bella,
Et Tybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint : alius Latio jam partus Achilles,
Natus & ipse Dea : nec Teucris addita Juno
Usquam aberit : cum tu supplex in rebus egenis,
Quas gentes Italum, aut quas non oraveris urbes!
Causa mali tanti conjux iterum hospita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis : sed contra audentior ito,
Quam tua te fortuna sinet : via prima salutis,

Quod

Quod minime reris, Graja pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera involvens: ea fræna furenti
Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo.
Ut primum cessit furor, & rabida ora quierunt,
Incipit Æneas heros: non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies, inopinave surgit:
Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.
Unum oro (quando hic inferni janua regis
Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso)
Ire ad conspectum cari genitoris, & ora
Contingat: doceas iter, & sacra ostia pandas.
Illum ego per flammas, & mille sequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas, cælique ferebat
Invalidus, vires ultra, sortemque senectæ.
Quin, ut te supplex peterem, & tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat: natique, patrisque
Alma, precor, miserere; potes namque omnia, nec te
Nequicquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit Manes arcessere conjugis Orpheus,
Threicia fretus cithara, fidibusque canoris:
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque, reditque viam toties: quid Thesea, magnum
Quid memorem Alciden? & mi genus ab Jove summo.
Talibus orabat dictis, arasque tenebat;
Cum sic orsa loqui vates: Sate sanguine divum
Tros Anchisiada, facilis descensus Averni;
Noctes, atque dies patet atri janua Ditis:
Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est; pauci, quos æquus amavit
Juppiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Dis geniti potuere: tenent media omnia sylvæ;
Cocytusque sinu labens circumfluit atro.
Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara, & insano juvat indulgere labori:
Accipe quæ peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus & foliis, & lento vimine ramus,
Junoni infernæ dictus sacer: hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam quis decerpserit arbore fœtus.
Hoc sibi pulcra suum ferri Proserpina munus
Instituit; primo avulso non deficit alter
Aureus, & simili frondescit virga metallo.
Ergo alte vestiga oculis, & rite repertum

Car-

Carpe manu ; namque ipſe volens , faciliſque ſequetur ,
Si te fata vocant ; aliter nec viribus ullis
Vincere , nec duro poteris convellere ferro .
Præterea jacet exanimum tibi corpus amici ,
(Heu neſcis) totamque inceſtat funere claſſem ,
Dum conſulta petis , noſtroque in limine pendes .
Sedibus hunc refer ante ſuis , & conde ſepulcro .
Duc nigras pecudes : ea prima piacula ſunto .
Sic demum lucos Stygios , regna invia vivis
Aſpicies . Dixit , preſſoque obmutuit ore .
Æneas mœſto defixus lumina vultu
Ingreditur linquens antrum , cæcoſque volutat
Eventus animo ſecum : cui fidus Achates
It comes , & paribus curis veſtigia figit .
Multa inter ſeſe vario ſermone ſerebant :
Quem ſocium exanimem vates , quod corpus humandum
Diceret ; atque illi Miſenum in littore ſicco ,
Ut venere , vident indigna morte peremptum :
Miſenum Æoliden , quo non præſtantior alter
Ære ciere viros , Martemque accendere cantu .
Hectoris hic magni fuerat comes , Hectora circum
Et lituo pugnas inſignis obibat , & haſta .
Poſtquam illum victor vita ſpoliavit Achilles ,
Dardanio Æneæ ſeſe fortiſſimus heros
Addiderat ſocium , non inferiora ſecutus .
Sed tum forte cava dum perſonat æquora concha
Demens , & cantu vocat in certamina Divos ,
Æmulus exceptum Triton (ſi credere dignum eſt)
Inter ſaxa virum ſpumoſa immerſerat unda .
Ergo omnes magno circum clamore fremebant ,
Præcipue pius Æneas . Tum juſſa Sibyllæ ,
Haud mora , feſtinant flentes ; aramque ſepulcri
Congerere arboribus , cæloque educere certant .
Itur in antiquam ſylvam , ſtabula alta ferarum :
Procumbunt piceæ : ſonat icta ſecuribus ilex :
Fraxineæque trabes , cuneis & fiſſile robur
Scinditur : advolvunt ingentes montibus ornos .
Nec non Æneas opera inter talia primus
Hortatur ſocios , paribuſque accingitur armis .
Atque hæc ipſe ſuo triſti cum corde volutat ,
Aſpectans ſylvam immenſam , & ſic ore precatur :
Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus
Oſtendat nemore in tanto : quando omnia vere
Heu nimium de te vates , Miſene , locuta eſt .
Vix ea fatus erat , geminæ cum forte columbæ
Ipſa ſub ora viri cælo venere volantes ,
Et viridi ſedere ſolo ; tum maximus heros
Maternas agnoſcit aves , lætuſque precatur :
Eſte duces , o , ſi qua via eſt , curſumque per auras
Dirigite in lucos , ubi pinguem dives opacat

Ramus humum: tuque o dubiis ne defice rebus,
Diva parens. Sic effatus vestigia pressit,
Observans, quæ signa ferant, quo tendere pergant.
Pascentes illæ tantum prodire volando,
Quantum acie possent oculi servare sequentum.
Inde ubi venere ad fauces graveolentis Averni,
Tollunt se celeres, liquidumque per aera lapsæ
Sedibus optatis gemina super arbore sidunt:
Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
Quale solet sylvis brumali frigore viscum
Fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circumdare truncos;
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice; sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Æneas, avidusque refringit
Cunctantem, & vatis portat sub tecta Sibyllæ.
Nec minus interea Misenum in littore Teucri
Flebant, & cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem tædis, & robore secto
Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupressos
Constituunt: decorantque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices, & ahena undantia flammis
Expediunt; corpusque lavant frigentis, & ungunt.
Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque super vestes, velamina nota,
Conjiciunt: pars ingenti subiere pheretro,
Triste ministerium: & subjectam more parentum
Aversi tenuere facem: congesta cremantur
Thurea dona, dapes, fuso crateres olivo.
Postquam collapsi cineres, & flamma quievit;
Relliquias vino, & bibulam lavere favillam:
Ossaque lecta cado texit Corinæus aheno.
Idem ter socios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ:
Lustravitque viros, dixitque novissima verba.
At pius Æneas ingenti mole sepulcrum
Imponit, suaque arma viro, remumque, tubamque
Monte sub aerio, qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per sæcula nomen.
His actis, propere exequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris;
Quam super haud ullæ poterant impune volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad convexa ferebat:
Unde locum Graji dixerunt nomine Avernum.
Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
Constituit, frontique invergit vina sacerdos:

Et ſummas carpens media inter cornua ſetas
Ignibus imponit ſacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten, cæloque, Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suſcipiunt pateris; ipſe atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum, magnæque ſorori
Enſe ferit, ſterilemque tibi, Proſerpina, vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras:
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis,
Pingue ſuperque oleum fundens ardentibus extis.
Ecce autem primi ſub limina ſolis & ortus,
Sub pedibus mugire ſolum, & juga cœpta moveri
Sylvarum: viſæque canes ululare per umbram,
Adventante dea. Procul o, procul eſte profani,
Conclamat vates, totoque abſiſtite luco.
Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum:
Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro ſe immiſit aperto.
Ille ducem haud timidis vadentem paſſibus æquat.
Di, quibus imperium eſt animarum, umbræque ſilentes,
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte ſilentia late,
Sit mihi fas audita loqui: ſit numine veſtro
Pandere res alta terra, & caligine merſas.
Ibant obſcuri ſola ſub nocte per umbras,
Perque domos Ditis vacuas, & inania regna.
Quale per incertam lunam ſub luce maligna
Eſt iter in ſylvis, ubi cælum condidit umbra
Juppiter, & rebus nox abſtulit atra colorem.
Veſtibulum ante ipſum, primiſque in faucibus Orci
Luctus, & ultrices poſuere cubilia Curæ:
Pallenteſque habitant Morbi, triſtiſque Senectus,
Et Metus, & male ſuada Fames, ac turpis Egeſtas,
(Terribiles viſu formæ) Lethumque, Laborque:
Tum conſanguineus Lethi Sopor, & mala mentis
Gaudia, mortiferumque adverſo in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, & Diſcordia demens
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos, annoſaque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens: quam ſedem Somnia vulgo
Vana tenere ferunt, foliiſque ſub omnibus hærent.
Multaque præterea variarum monſtra ferarum,
Centauri in foribus ſtabulant, Scyllæque biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernæ
Horrendum ſtridens, flammiſque armata Chimæra,
Gorgones, Harpyiæque, & forma tricorporis umbræ.
Corripit hic ſubita trepidus formidine ferrum
Æneas, ſtrictamque aciem venientibus offert:
Et, ni docta comes tenues ſine corpore vitas
Admoneat volitare cava ſub imagine formæ,

Irruat, & frustra ferro diverberet umbras.
  Hinc via, Tartarei quæ fert Acherontis ad undas.
Turbidus hic cœno, vastaque voragine gurges
Æstuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas, & flumina servat
Terribili squalore Charon: cui plurima mento
Canities inculta jacet: stant lumina flammæ:
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subvectat corpora cymba,
Jam senior: sed cruda deo, viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum: pueri, innuptæque puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum.
Quam multa in sylvis autumni frigore primo
Lapsa cadunt folia; aut ad terram gurgite ab alto
Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes primi transmittere cursum,
Tendebantque manus ripæ ulterioris amore.
Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos:
Ast alios longe summotos arcet arena.
Æneas (miratus enim, motusque tumultu)
Dic, ait, o virgo, quid vult concursus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel quo discrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt?
Olli sic breviter fata est longæva sacerdos:
Anchisa generate, Deum certissima proles,
Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem,
Di cujus jurare timent, & fallere numen.
Hæc omnis, quam cernis, inops, inhumataque turba est:
Portitor ille Charon: hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt:
Centum errant annos, volitantque hæc littora circum:
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.
Constitit Anchisa satus, & vestigia pressit,
Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
Cernit ibi mœstos, & mortis honore carentes
Leucaspim, & Lyciæ ductorem classis Orontem:
Quos simul a Troja ventosa per æquora vectos
Obruit Auster, aqua involvens navemque, virosque.
  Ecce gubernator sese Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa mœstum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur: Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medioque sub æquore mersit?

Dic

Dic age ; namque mihi fallax haud ante repertus,
Hoc uno responso animum delusit Apollo :
Qui fore te ponto incolumem, finesque canebat
Venturum Ausonios : en hæc promissa fides est ?
Ille autem : Neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Anchisiade : nec me deus æquore mersit.
Namque gubernaclum multa vi forte revulsum,
Cui datus hærebam custos, cursusque regebam,
Præcipitans traxi mecum ; maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne spoliata armis, excussa magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tres Notus hybernas immensa per æquora noctes
Vexit me violentus aqua : vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda.
Paulatim adnabam terræ, & jam tuta tenebam ;
Ni gens crudelis madida cum veste gravatum,
Prensantemque uncis manibus capita aspera montis,
Ferro invasisset, prædamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in littore venti :
Quod te per cæli jucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Juli,
Eripe me his, invicte, malis : aut tu mihi terram
Injice, namque potes, portusque require Velinos :
Aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix
Ostendit (neque enim credo sine numine divum
Flumina tanta paras, Stygiamque innare paludem)
Da dextram misero, & tecum me tolle per undas ;
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, cœpit cum talia vates :
Unde hæc, o Palinure, tibi tam dira cupido ?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque severum
Eumenidum aspicies, ripamve injussus abibis ?
Desine fata deum flecti sperare precando :
Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
Nam tua finitimi longe lateque per urbes,
Prodigiis acti cælestibus, ossa piabunt :
Et statuent tumulum, & tumulo solemnia mittent:
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulsusque parumper
Corde dolor tristi : gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt, fluvioque propinquant.
Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ :
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro :
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias : jam istinc & comprime gressum.
Umbrarum hic locus est, somni, noctisque soporæ :
Corpora viva nefas Stygia vectare carina.

Nec vero Alciden me sum lætatus euntem
Accepisse lacu, nec Thesea, Pirithoumque:
Dis quanquam geniti, atque invicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petivit,
Ipsius a solio regis, traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata est Amphrysia vates:
Nullæ hic insidiæ tales (absiste moveri)
Nec vim tela ferunt: licet ingens janitor antro
Æternum latrans exsangues terreat umbras:
Casta licet patrui servet Proserpina limen.
Trojus Æneas, pietate insignis, & armis,
Ad genitorem, imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago;
At ramum hunc (aperit ramum, qui veste latebat)
Agnoscas; tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura his: ille admirans venerabile donum
Fatalis virgæ, longo post tempore visum,
Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per juga longa sedebant,
Deturbat, laxatque foros; simul accipit alveo
Ingentem Ænean: gemuit sub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumes vatemque, virumque
Informi limo, glaucaque exponit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam, & medicatis frugibus offam
Objicit: ille fame rabida tria guttura pandens,
Corripit objectam, atque immania terga resolvit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum, custode sepulto;
Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuo auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exortes, & ab ubere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Hos juxta falso damnati crimine mortis.
Nec vero hæ sine sorte datæ, sine judice sedes:
Quæsitor Minos urnam movet: ille silentum
Conciliumque vocat, vitasque & crimina discit.
Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi lethum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Projecere animas; quam vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores!
Fata obstant, tristique palus innabilis unda
Alligat, & novies Styx interfusa coercet.

Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi, sic illos nomine dicunt.
Hic quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Sylva tegit; curæ non ipsa in morte relinquunt.
His Phædram, Procrinque locis, mœstamque Eriphylen
Crudelis nati monstrantem vulnera cernit:
Evadnenque, & Pasiphaën; his Laodamia
It comes, & juvenis quondam, nunc fœmina, Cæneus,
Rursus & in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phœnissa recens a vulnere Dido
Errabat sylva in magna: quam Troius heros
Ut primum juxta stetit, agnovitque per umbram
Obscuram (qualem primo qui surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat per nubila lunam)
Demisit lacrymas, dulcique affatus amore est.
Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
Venerat, extinctam, ferroque extrema secutam?
Funeris heu tibi causa fui? per sidera juro,
Per superos, & si qua fides tellure sub ima est,
Invitus, regina, tuo de littore cessi.
Sed me jussa deum, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca senta situ cogunt, noctemque profundam,
Imperiis egere suis: nec credere quivi,
Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
Siste gradum, teque aspectu ne subtrahe nostro.
Quem fugis? extremum fato, quod te alloquor, hoc est.
Talibus Æneas ardentem, & torva tuentem
Lenibat dictis animum, lacrymasque ciebat.
Illa solo fixos oculos aversa tenebat:
Nec magis incepto vultum sermone movetur,
Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes.
Tandem proripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum: conjux ubi pristinus illi
Respondet curis, æquatque Sichæus amorem.
Nec minus Æneas casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrymans longe, & miseratur euntem.
Inde datum molitur iter. Jamque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari secreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus; hic inclytus armis
Parthenopæus, & Adrasti pallentis imago.
Hic multum fleti ad superos, belloque caduci
Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens
Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Thersilochumque,
Tres Antenoridas, Cereriquc sacrum Polybœtem,
Idæumque etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animæ dextra, lævaque frequentes.

Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt; juvat uſque morari,
Et conferre gradum, & veniendi diſcere cauſas.
At Danaum proceres, Agamemnoniæque phalanges,
Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor fruſtratur hiantes.
  Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora:
Ora manuſque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, & truncas inhoneſto vulnere nares.
Vix adeo agnovit pavitantem, & dira tegentem
Supplicia, & notis compellat vocibus ultro:
Deiphobe armipotens, genus alto a ſanguine Teucri,
Quis tam crudeles optavit ſumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? mihi fama ſuprema
Nocte tulit, feſſum vaſta te cæde Pelaſgum
Procubuiſſe ſuper confuſæ ſtragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Conſtitui, & magna Manes ter voce vocavi.
Nomen, & arma locum ſervant: te, amice, nequivi
Conſpicere, & patria decedens ponere terra.
Atque hic Priamides: Nihil o tibi, amice, relictum eſt:
Omnia Deiphobo ſolviſti, & funeris umbris.
Sed me fata mea, & ſcelus exitiale Lacænæ
His merſere malis: illa hæc monumenta reliquit.
Namque ut ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus, noſti, & nimium meminiſſe neceſſe eſt:
Cum fatalis equus ſaltu ſuper ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis attulit alvo:
Illa chorum ſimulans, evantes Orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipſa tenebat
Ingentem, & ſumma Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis, ſomnoque gravatum
Infelix habuit thalamus: preſſitque jacentem
Dulcis, & alta quies, placidæque ſimillima morti.
Egregia interea conjux arma omnia tectis
Emovet, & fidum capiti ſubduxerat enſem:
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit.
Scilicet id magnum ſperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum ſic poſſe malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo: comes additur una
Hortator ſcelerum Æolides. Di talia Grajis
Inſtaurate, pio ſi pœnas ore repoſco.
Sed te qui vivum caſus, age fare viciſſim,
Attulerint: pelagine venis erroribus actus,
An monitu divum? an quæ te fortuna fatigat,
Ut triſtes ſine ſole domos, loca turbida, adires?
Hac vice ſermonum roſeis Aurora quadrigis

Jam

Jam medium æthereo cursu trajecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, breviterque affata Sibylla est:
Nox ruit, Ænea; nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, partes ubi se via findit in ambas:
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit,
Hac iter Elysium nobis: at lęva malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
Deiphobus contra: Ne sævi, magna sacerdos:
Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i nostrum: melioribus utere fatis.
Tantum effatus, & in verbo vestigia torsit.
Respicit Æneas subito, & sub rupe sinistra
Mœnia lata videt triplici circumdata muro,
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta adversa ingens, solidoque adamante columnæ:
Vis ut nulla virum, non ipsi exscindere ferro
Cœlicolæ valeant: stat ferrea turris ad auras;
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
Vestibulum exsomnis servat noctesque, diesque.
Hinc exaudiri gemitus, & sæva sonare
Verbera: tum stridor ferri, tractæque catenæ.
Constitit Æneas, strepitumque exterritus hausit:
Quæ scelerum facies (o, virgo, effare) quibusve
Urgentur pœnis? qui tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: Dux inclyte Teucrum,
Nulli fas casto sceleratum insistere limen.
Sed me, cum lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipsa deum pœnas docuit, perque omnia duxit.
Gnossius hæc Rhadamanthus habet durissima regna:
Castigatque, auditque dolos, subigitque fateri,
Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.
Continuo sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistra
Intentans angues, vocat agmina sæva sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ. Cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
Sævior intus habet sedem: tum Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad ætherium cæli suspectus Olympum.
Hic genus antiquum terræ, Titania pubes
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum rescindere cælum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.

Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis, & sonitus imitatur Olympi.
Quatuor hic invectus equis, & lampada quassans,
Per Graium populos, mediæque per Elidis urbem
Ibat ovans, divumque sibi poscebat honorem,
Demens, qui nimbos, & non imitabile fulmen
Ære, & cornipedum cursu simulabat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit (non ille faces, nec fumea tædis
Lumina) præcipitemque immani turbine adegit.
Nec non & Tityon, terræ omniparentis alumnum,
Cernere erat; per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur, rostroque immanis vultur obunco
Immortale jecur tondens, fœcundaque pœnis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque,
Quos super atra silex jam jam lapsura, cadentique
Imminet assimilis? lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu: Furiarum maxima juxta
Accubat, & manibus prohibet contingere mensas:
Exsurgitque facem attollens, atque intonat ore.
Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
Pulsatusque parens, & fraux innexa clienti:
Aut qui divitiis soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis, quæ maxima turba est:
Quique ob adulterium cæsi: quique arma secuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Inclusi pœnam expectant. Ne quære doceri,
Quam penam, aut quæ forma viros fortunave mersit.
Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
Districti pendent: sedet, æternumque sedebit
Infelix Theseus: Phlegyasque miserrimus omnes
Admonet, & magna testatur voce per umbras:
Discite justitiam moniti, & non temnere Divos.
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit; fixit leges pretio, atque refixit.
Hic thalamum invasit natæ, vetitosque Hymenæos.
Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox, omnes scelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possem.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva sacerdos;
Sed jam age, carpe viam, & susceptum perfice munus:
Acceleremus, ait; Cyclopum educta caminis
Mœnia conspicio, atque adverso fornice portas:
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat: & pariter gressi per opaca viarum

Corripiunt ſpatium medium, foribuſque propinquant.
Occupat Æneas aditum, corpuſque recenti
Spargit aqua, ramumque adverſo in limine figit.

His demum exactis, perfecto munere Divæ,
Devenere locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedeſque beatas.
Largior hic campos æther & lumine veſtit
Purpureo: ſolemque ſuum, ſua ſidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palæſtris:
Contendunt ludo, & fulva luctantur arena:
Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
Nec non Threicius longa cum veſte ſacerdos
Obloquitur numeris ſeptem diſcrimina vocum:
Jamque eadem digitis, jam pectine pulſat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroes, nati melioribus annis,
Iluſque, Aſſaracuſque, & Trojæ Dardanus auctor.
Arma procul, curruſque virum miratur inanes.
Stant terræ defixæ haſtæ, paſſimque ſoluti
Per campos paſcuntur equi; quæ gratia currum,
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.
Conſpicit, ecce, alios dextra, lævaque per herbam
Veſcentes, lætumque choro Pæana canentes
Inter odoratum lauri nemus: unde ſuperne
Plurimus Eridani per ſylvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando vulnera paſſi,
Quique ſacerdotes caſti, dum vita manebat;
Quique pii vates, & Phœbo digna locuti;
Inventas aut qui vitam excoluere per artes;
Quique ſui memores alios fecere merendo:
Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
Quos circumfuſos ſic eſt affata Sibylla;
Muſæum ante omnes: medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris extantem ſuſpicit altis:
Dicite felices animæ, tuque optime vates,
Quæ regio Anchiſen, quis habet locus? illius ergo
Venimus, & magnos Erebi tranavimus amnes.
Atque huic reſponſum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus: lucis habitamus opacis,
Riparumque toros, & prata recentia rivis
Incolimus: ſed vos (ſi fert ita corde voluntas)
Hoc ſuperate jugum, & facili jam tramite ſiſtam.
Dixit, & ante tulit greſſum, campoſque nitentes
Deſuper oſtentat: dein ſumma cacumina linquunt.

At pater Anchiſes penitus convalle virenti
Incluſas animas, ſuperumque ad lumen ituras
Luſtrabat ſtudio recolens, omnemque ſuorum
Forte recenſebat numerum, caroſque nepotes:

Fataque, fortunaſque virum, moreſque, manuſque.
Iſque ubi tendentem adverſum per gramina vidit
Ænean, alacris palmas utraſque tetendit;
Effuſæque genis lacrymæ, & vox excidit ore:
Veniſti tandem, tuaque ſpectata parenti
Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
Nate, tua? & notas audire, & reddere voces?
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
Tempora dinumerans: nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras, & quanta per æquora vectum
Accipio! quantis jactatum, nate, periclis!
Quam metui ne quid Libyæ tibi regna nocerent!
Ille autem: Tua me, genitor, tua triſtis imago
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
Stant ſale Tyrrheno claſſes: da jungere dextram,
Da genitor; teque amplexu ne ſubtrahe noſtro.
Sic memorans, largo fletu ſimul ora rigabat:
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter fruſtra comprenſa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.
Interea videt Æneas in valle reducta
Seclusum nemus, & virgulta ſonantia ſylvis,
Lethæumque, domos placidas qui prænatat, amnem.
Hunc circum innumeræ gentes, populique volabant.
Ac veluti in pratis, ubi apes æſtate ſerena
Floribus inſidunt variis, & candida circum
Lilia funduntur: ſtrepit omnis murmure campus.
Horreſcit viſu ſubito: cauſaſque requirit
Inſcius Æneas, quæ ſint ea flumina porro,
Quive viri tanto complerint agmine ripas.
Tum pater Anchiſes: animæ, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
Securos latices, & longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi, atque oſtendere coram,
Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quo magis Italia mecum lætere reperta.
O pater; anne aliquas ad cælum hinc ire putandum eſt
Sublimes animas: iterumque ad tarda reverti
Corpora? quæ lucis miſeris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te ſuſpenſum, nate, tenebo,
Suſcipit Anchiſes; atque ordine ſingula pandit.
Principio cælum, ac terras, campoſque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque aſtra
Spiritus intus alit; totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet:
Inde hominum, pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis vigor, & cæleſtis origo
Seminibus: quantum non noxia corpora tardant,

Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque: nec auras
Despiciunt clausæ tenebris, & carcere cæco.
Quin & supremo cum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt pestes: penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt: aliæ panduntur inanes
Suspensæ ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
Quisque suos patimur Manes; exinde per amplum
Mittimur Elysium, & pauci læta arva tenemus:
Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Ætherium sensum, atque aurai simplicis ignem.
Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno,
Scilicet immemores supera ut convexa revisant,
Rursus & incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchises; natumque, unaque Sibyllam
Conventus trahit in medios, turbamque sonantem:
Et tumulum capit; unde omnes longo ordine possit
Adversos legere, & venientum discere vultus.
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illustres animas, nostrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.
Ille (vides) pura juvenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras
Ætherias Italo commistus sanguine surget
Sylvius, Albanum nomen, tua posthuma proles:
Quem tibi longævo serum Lavinia conjux
Educet sylvis regem, regumque parentem;
Unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas, Trojanæ gloria gentis,
Et Capys, & Numitor: & qui te nomine reddet,
Sylvius Æneas, pariter pietate, vel armis
Egregius, si unquam regnandam acceperit Albam.
Qui juvenes quantas ostentant, aspice, vires!
At qui umbrata gerunt civili tempora quercu,
Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbemque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces,
(Laude pudicitiæ celebres, addentque superbos)
Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ.
Quin & avo comitem sese Mavortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet; viden, ut geminæ stant vertice cristæ,

Et pater ipse suo superum jam signat honore ?
En hujus, nate, auspiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo,
Septemque una sibi muro circumdabit arces,
Felix prole virum. Qualis Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta Deum partu, centum complexa nepotes,
Omnes cælicolas, omnes supera alta tenentes.
Huc geminas nunc flecte acies: hanc aspice gentem,
Romanosque tuos: hic Cæsar, & omnis Iuli
Progenies magnum Cæli ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti sæpius audis,
Augustus Cæsar, divum genus; aurea condet
Sæcula qui rursus Latio regnata per arva
Saturno quondam: super & Garamantas, & Indos
Proferet imperium; jacet extra sidera tellus,
Extra anni, solisque vias, ubi cælifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Hujus in adventum jam nunc & Caspia regna
Responsis horrent divum, & Mœotica tellus,
Et septemgemini turbant trepida ostia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obivit;
Fixerit æripedem cervam licet, aut Erymanthi
Placarit nemora, & Lernam tremefecerit arcu:
Nec qui pampineis victor juga flectit habenis,
Liber, agens celso Nysæ de vertice tigres.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis ?
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra ?
Quis procul ille autem ramis insignis olivæ
Sacra ferens ? nosco crines, incanaque menta
Regis Romani: primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis, & paupere terra
Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriæ, residesque movebit
Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis
Agmina: quem juxta sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.
Vis & Tarquinios reges, animamque superbam
Ultoris Bruti, fascesque videre receptos ?
Consulis imperium hic primus, sævasque secures
Accipiet, natosque pater nova bella moventes
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
Infelix: utcunque ferent ea fata minores,
Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.
Quin Decios, Drusosque procul, sævumque securi
Aspice Torquatum, & referentem signa Camillum.
Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, & dum nocte prementur,
Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ

Atti-

Attigerint, quantas acies, stragemque ciebunt?
Aggeribus socer Alpinis, atque arce Monœci
Descendens, gener adversis instructus Eois.
Ne pueri, ne tanta animis assuescite bella,
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo,
Projice tela manu sanguis meus.
Ille triomphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, cæsis insignis Achivis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas,
Ipsumque Æaciden, genus armipotentis Achilli;
Ultus avos Trojæ, Templa & temerata Minervæ.
Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquat?
Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyæ? parvoque potentem
Fabricium, vel te sulco, Serrane, serentem?
Quo fessum rapitis, Fabii? tu maximus ille es,
Unus qui nobis cunctando restituis rem.
Excudent alii spirantia mollius æra;
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus:
Orabunt causas melius, cælique meatus
Describent radio, & surgentia sidera dicent.
Tu regere imperio populos, Romane, memento,
(Hæ tibi erunt artes) pacique imponere morem:
Parcere subjectis, & debellare superbos.
Sic pater Anchises: atque hæc mirantibus addit:
Aspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victorque viros supereminet omnes!
Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Sistet eques: sternet Pœnos, Gallumque rebellem,
Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.
Atque hic Æneas (una namque ire videbat
Egregium forma juvenem, fulgentibus armis,
Sed frons læta parum, & dejecto lumina vultu)
Quis, pater, ille virum qui sic comitatur euntem?
Filius? anne aliquis magna de stirpe nepotum?
Quis strepitus circa comitum? quantum instar in ipso est!
Sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.
Tum pater Anchises lacrymis ingressus obortis:
O nate, ingentem luctum ne quære tuorum.
Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent: nimium vobis Romana propago
Visa potens, Superi, propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quæ, Tyberine, videbis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem!
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet avos: nec Romula quondam
Ullo

Ullo ſe tantum tellus jactabit alumno :
Heu pietas, heu priſca fides, invictaque bello
Dextera! non illi quiſquam ſe impune tuliſſet
Obvius armato, ſeu cum pedes iret in hoſtem,
Seu ſpumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu, miſerande puer! ſi qua fata aſpera rumpas,
Tu Marcellus eris ; manibus date lilia plenis :
Purpureos ſpargam flores : animamque nepotis
His ſaltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. Sic tota paſſim regione vagantur
Aeris in campis latis, atque omnia luſtrant.
Quæ poſtquam Anchiſes natum per ſingula duxit,
Incenditque animum famæ venientis amore:
Exin bella viro memorat, quæ deinde gerenda,
Laurenteſque docet populos, urbemque Latini:
Et quo quemque modo fugiatque, feratque laborem.
Sunt geminæ Somni portæ : quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris :
Altera candenti perfecta nitens elephanto:
Sed falſa ad cælum mittunt inſomnia Manes.
His ubi tum natum Anchiſes, unaque Sibyllam
Proſequitur dictis, portaque emittit eburna :
Ille viam ſecat ad naves, ſocioſque reviſit.
Tum ſe ad Cajetæ recto fert littore portum :
Anchora de prora jacitur : ſtant littore puppes.

Finis Libri Sexti Æneidos.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM.

Cajetam nutricem suam Æneas sepelit, locumque ipsum ab ejus nomine Cajetam appellat. Inde Circes sedem prætervehitur, secundoque vento ad Tyberis ostia defertur; adversoque flumine subvectus in Laurentem agrum egreditur. Ibi cum ex Ascanii verbis cognovisset, eam esse terram fatis sibi debitam, ad Latinum regem, qui ejus tractus regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui & suo nomine illi munera offerrent, & urbis condendæ locum peterent. Latinus, legatione benigne audita, præter postulata, Laviniam filiam suam, quam ex Fauni patris sui oraculis, & Augurum responsis externo viro tradere jubebatur, ultro Æneæ conjugem offert. Interim Juno, prosperis Trojanorum rebus offensa, Alecto ad disturbandam pacem ab inferis evocat: quæ primum Amatam, Latini uxorem, deinde ipsum etiam Turnum furiis suis implet: atque inde ad Trojanorum juventutem conversa, quæ tum forte venationi operam dabat; mansuetum illis cervum objicit, Tyrrhi armentarii regii liberis imprimis clarum; quem cum Ascanius sagitta vulnerasset, rustici arreptis armis in Trojanos impetum faciunt. Alecto ex superiore loco classicum canit; cadunt in eo tumultu Almon Tyrrhi filius natu maximus, & Galesus agricola regionis totius locupletissimus: qui cum in urbem mortui essent relati, Turnus, & Amata regem Latinum ad bellum suscipiendum, injuriamque manu vindicandam extimulant. Verum cum ille & fatorum, & fœderis nuper cum Trojanis initi memor adduci non posset, ut illis bellum indiceret, Juno ipsa belli portas aperuit. Turni auspicia ad bellum sequitur Mezentius, una cum Lauso filio: item Aventinus Herculis ex Rhea filius, Catillus, & Coras Tiburtini fratres, Camilla ex Volscorum gen-

gente, mulier fortiſſima, aliique complures, quorum catalogus ad finem libri recenſetur.

TU quoque littoribus noſtris, Æneia nutrix,
Æternam moriens famam, Cajeta, dediſti:
Et nunc ſervat honos ſedem tuus, oſſaque nomen
Heſperia in magna (ſi qua eſt ea gloria) ſignant.
At pius exſequiis Æneas rite ſolutis,
Aggere compoſito tumuli, poſtquam alta quierunt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Adſpirant auræ in noctem: nec candida curſum
Luna negat: ſplendet tremulo ſub lumine pontus.
Proxima Circææ raduntur littora terræ:
Dives inacceſſos ubi Solis filia lucos
Aſſiduo reſonat cantu, tectiſque ſuperbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Argnto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræque leonum
Vincla recuſantum, & ſera ſub nocte rudentum,
Setigerique ſues, atque in præſepibus urſi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie dea ſæva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus, ac terga ferarum.
Quæ ne monſtra pii paterentur talia Troës,
Delati in portus, neu littora dira ſubirent,
Neptunus ventis implevit vela ſecundis:
Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.
Jamque rubeſcebat radiis mare, & æthere ab alto
Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis;
Cum venti poſuere, omniſque repente reſedit
Flatus, & in lento luctantur marmore tonſæ.
Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
Proſpicit: hunc inter fluvio Tyberinus amœno,
Verticibus rapidis, & multa flavus arena
In mare prorumpit: variæ circumque ſupraque
Aſſuetæ ripis volucres, & fluminis alveo,
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter ſociis, terræque advertere proras
Imperat, & lætus fluvio ſuccedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, advena claſſem
Cum primum Auſoniis exercitus appulit oris,
Expediam: & primæ revocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu diva mone; dicam horrida bella:
Dicam acies, actoſque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque ſub arma coactam
Heſperiam: major rerum mihi naſcitur ordo:

Ma-

Majus opus moveo. Rex arva Latinus, & urbes
Jam ſenior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno, & Nympha genitum Laurente Marica
Accipimus: Fauno Picus pater: iſque parentem
Te, Saturne, refert: tu ſanguinis ultimus auctor.
Filius huic fato Divum, proleſque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa eſt.
Sola domum, & tantas ſervabat filia ſedes,
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio, totaque petebant
Auſonia: petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis, ataviſque potens: quem regia conjux
Adjungi generum miro properabat amore:
Sed variis portenta deum terroribus obſtant.
Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multoſque metu ſervata per annos:
Quam pater inventam, primas cum conderet arces,
Ipſe ferebatur Phœbo ſacraſſe Latinus,
Laurentiſque ab ea nomen poſuiſſe colonis.
Hujus apes ſummum denſæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti, liquidum trans æthera vectæ,
Obſedere apicem; & pedibus per mutua nexis,
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuo vates: Externum cernimus, inquit,
Adventare virum, & partes petere agmen eaſdem
Partibus ex iſdem, & ſumma dominarier arce.
Præterea caſtis adolet dum altaria tædis,
Et juxta genitorem aſtat Lavinia virgo,
Viſa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
Regaleſque accenſa comas, accenſa coronam
Inſignem gemmis: tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum ſpargere tectis.
Id vero horrendum, ac viſu mirabile ferri:
Namque fore illuſtrem fama, fatiſque canebant
Ipſam, ſed populo magnum portendere bellum.
At rex ſollicitus monſtris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit: lucoſque ſub alta
Conſulit Albunea: nemorum quæ maxima ſacro
Fonte ſonat, ſævamque exhalat opaca mephitim.
Hinc Italæ gentes, omniſque Œnotria tellus
In dubiis reſponſa petunt; huc dona ſacerdos
Cum tulit, & cæſarum ovium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſque petivit,
Multa modis ſimulacra videt volitantia miris;
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hic & tum pater ipſe petens reſponſa Latinus,
Centum lanigeras mactabat rite bidentes:

At-

Atque harum effultus tergo, stratisque jacebat
Velleribus: subita ex alto vox reddita luco est:
Ne pete connubiis natam sociare Latinis,
O mea progenies; thalamis neu crede paratis.
Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant, quorumque a stirpe nepotes
Omnia sub pedibus, qua sol utrumque recurrens
Aspicit Oceanum, vertique, regique videbunt.
Hæc responsa patris Fauni, monitusque silenti
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus:
Sed circum late volitans jam fama per urbes
Ausonias tulerat: cum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere classem.
Æneas, primique duces, & pulcher Iulus
Corpora sub ramis deponunt arboris altæ:
Instituuntque dapes, & adorea liba per herbas
Subjiciunt epulis (sic Juppiter ipse monebat)
Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
Consumptis hic forte aliis, ut vertere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu, malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris:
Heus, etiam mensas consumimus? inquit Iulus;
Nec plura alludens; ea vox audita laborum
Prima tulit finem: primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.
Continuo, Salve fatis mihi debita tellus,
Vosque, ait, o fidi Trojæ salvete Penates:
Hic domus, hæc patria est: genitor mihi talia namque
(Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit:
Cum te, nate, fames ignota ad littora vectum
Accisis coget dapibus consumere mensas,
Tum sperare domos defessus, ibique memento
Prima locare manu, molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames, hæc nos suprema manebat
Exitiis positura modum.
Quare agite, & primo læti cum lumine Solis,
Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis,
Vestigemus, & a portu diversa petamus.
Nunc pateras libate Jovi, precibusque vocate
Anchisen genitorem: & vina reponite mensis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat, & Geniumque loci, primamque Deorum
Tellurem, Nymphasque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, Noctisque orientia signa,
Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine matrem
Invocat, & duplices Cæloque, Ereboque parentes.
Hic pater omnipotens ter cælo clarus ab alto
Intonuit: radiisque ardentem lucis, & auro

Ipſe manu quatiens oſtendit ab æthere nubem.
Diditur hic ſubito Trojana per agmina rumor,
Adveniſſe diem, quo debita mœnia condant.
Certatim inſtaurant epulas, atque omine magno
Crateras læti ſtatuunt, & vina coronant.
Poſtera cum prima luſtrabat lampade terras
Orta dies; urbem, & fines, & littora gentis
Diverſi explorant: hæc fontis ſtagna Numici,
Hunc Tybrim fluvium, hic fortes habitare Latinos.
Tum ſatus Anchiſa, delectos ordine ab omni,
Centum oratores auguſta ad mœnia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes:
Donaque ferre viro, pacemque expoſcere Teucris.
Haud mora: feſtinant juſſi, rapidiſque feruntur
Paſſibus; ipſe humili deſignat mœnia foſſa,
Moliturque locum, primaſque in littore ſedes
Caſtrorum in morem pinnis, atque aggere cingit.
Jamque iter emenſi, turres, & tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muroque ſubibant.
Ante urbem pueri, & primævo flore juventus
Exercentur equis: domitantque in pulvere currus,
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, curſuque, ictuque laceſſunt.
Cum prævectus equo, longævi regis ad aures
Nuntius, ingentes ignota in veſte reportat
Adveniſſe viros. Ille intra tecta vocari
Imperat: & ſolio medius conſedit avito.
Tectum auguſtum, ingens, centum ſublime columnis
Urbe fuit ſumma, Laurentis regia Pici,
Horrendum ſylvis, & relligione parentum.
Hinc ſceptra accipere, & primos attollere faſces
Regibus omen erat: hoc illi curia templum,
Hæ ſacris ſedes epulis: hic ariete cæſo
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua ex cedro; Italuſque, paterque Sabinus
Vitiſator curvam ſervans ſub imagine falcem,
Saturnuſque ſenex, Janique bifrontis imago
Veſtibulo aſtabant: aliique ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera paſſi.
Multaque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque roſtra carinis.
Ipſe Quirinali lituo, parvaque ſedebat
Succinctus trabea, lævaque ancile gerebat
Picus equum domitor; quem capta cupidine conjux
Aurea percuſſum virga, verſumque venenis,
Fecit avem Circe, ſparſitque coloribus alas.

Tali

Tali intus templo divum, patriaque Latinus
Sede ſedens, Teucros ad ſeſe in tecta vocavit:
Atque hæc ingreſſis placido prior edidit ore.
Dicite Dardanidæ (neque enim neſcimus & urbem,
Et genus, auditique advertitis æquore curſum)
Quid petitis? quæ cauſa rates, aut cujus egentes
Littus ad Auſonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intraſtis ripas, portuque ſedetis;
Ne fugite hoſpitium: neve ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo, nec legibus æquam,
Sponte ſua, veteriſque dei ſe more tenentem.
Atque equidem memini (fama eſt obſcurior annis)
Auruncos ita ferre ſenes, his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetravit ad urbes,
Threiciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Corythi Tyrrhena ab ſede profectum,
Aurea nunc ſolio ſtellantis regia cæli
Accipit, & numerum divorum altaribus auget.
Dixerat: & dicta Ilioneus ſic voce ſecutus;
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra ſubegit hyems veſtris ſuccedere terris,
Nec ſidus regione viæ, littuſve fefellit.
Conſilio hanc omnes, animiſque volentibus urbem
Afferimur, pulſi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens ſol aſpiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis, Jove Dardana pubes
Gaudet avo, rex ipſe Jovis de gente ſuprema.
Troius Æneas tua nos ad limina miſit.
Quanta per Idæos ſævis effuſa Mycenis
Tempeſtas ierit campos; quibus actus uterque
Europæ, atque Aſiæ fatis concurrerit orbis,
Audiit, & ſi quem tellus extrema refuſo
Submovet Oceano, & ſi quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vaſta per æquora vecti,
Dis ſedem exiguam patriis, littuſque rogamus
Innocuum, & cunctis undamque, auramque patentem.
Non erimus regno indecores: nec veſtra feretur
Fama levis, tantique aboleſcet gratia facti:
Nec Trojam Auſonios gremio excepiſſe pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextramque potentem,
Sive fide, ſeu quis bello eſt expertus, & armis:
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas, ac verba precantum)
Et petiere ſibi, & voluere adjungere gentes.
Sed nos fata Deum veſtras exquirere terras
Imperiis egere ſuis; hinc Dardanus ortus

Huc repetit, jussisque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Tybrim, & fontis vada sacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera, relliquias Troja ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, cum jura vocatis
More daret populis, sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor vestes.
Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloque immobilis hæret,
Intentos volvens oculos: nec purpura regem
Picta movet, nec sceptra movent Priameia tantum,
Quantum in connubio natæ, thalamoque moratur:
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem.
Hunc illum fatis externa a sede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auspiciis: hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Di nostra incœpta secundent,
Auguriumque suum: dabitur, Trojane, quod optas:
Munera nec sperno: non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri, Trojæve opulentia deerit.
Ipse modo Æneas (nostri si tanta cupido est,
Si jungi hospitio properat, sociusve vocari)
Adveniat, vultus neve exhorrescat amicos:
Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, viro gentis quam jungere nostræ,
Non patrio ex adyto sortes, non plurima cælo
Monstra sinunt: generos externis affore ab oris,
Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant: hunc illum poscere fata
Et reor, & si quid veri mens augurat, opto.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant tercentum nitidi in præsepibus altis:
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent,
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.
Absenti Æneæ currum, geminosque jugales,
Semine ab ætherio spirantes naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos Dædala Circe
Supposita de matre nothos furata creavit.
Talibus Æneadæ donis, dictisque Latini,
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
Sæva Jovis conjux, aurasque invecta tenebat:
Et lætum Ænean, classemque ex æthere longe
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.

Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deſeruiſſe rates; ſtetit acri fixa dolore:
Tum quaſſans caput, hæc effudit pectore dicta.
Heu ſtirpem inviſam, & fatis contraria noſtris
Fata Phrygum! num Sigæis occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incenſa cremavit
Troja viros? medias acies, mediosque per ignes
Invenere viam; at, credo, mea numina tandem
Feſſa jacent, odiis aut exſaturata quievi.
Quin etiam patria excuſſos infeſta per undas
Auſa ſequi, & profugis toto me opponere ponto.
Abſumptæ in Teucros vires cælique, mariſque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vaſta Charybdis
Profuit? optato conduntur Tybridis alveo,
Securi pelagi, atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithum valuit: conceſſit in iras
Ipſe deum antiquam genitor Calydona Dianæ:
Quod ſcelus aut Lapithas tantum, aut Calydona me-
rentem?
Aſt ego magna Jovis conjux, nil linquere inauſum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Ænea; quod ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis, dubitem haud equidem implorare quod
uſquam eſt.
Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus:
At licet amborum populos exſcindere regum.
Hac gener, atque ſocer coeant mercede ſuorum.
Sanguine Trojano, & Rutulo dotabere virgo:
Et Bellona manet te pronuba: nec face tantum
Ciſſeis prægnans ignes enixa jugales:
Quin idem Veneri partus ſuus, & Paris alter,
Funeſtæque iterum recidiva in Pergama tædæ.
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit:
Luctificam Alecto dirarum ab ſede ſororum,
Inferniſque ciet tenebris: cui triſtia bella,
Iræque, inſidiæque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipſe pater Pluton, odere ſorores
Tartareæ monſtrum: tot ſeſe vertit in ora,
Tam ſævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur.
Hunc mihi da proprium, virgo ſata nocte, laborem,
Hanc operam, ne noſter honos, infractave cedat
Fama loco, neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ poſſint, Italoſve obſidere fines.
Tu potes unanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis verſare domos: tu verbera tectis,

Fu-

Funereasque inferre faces : tibi nomina mille ,
Mille nocendi artes ; fœcundum concute pectus :
Disjice compositam pacem , sere crimina belli .
Arma velit , poscatque simul , rapiatque juventus .
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium , & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit , tacitumque obsedit limen Amatæ :
Quam super adventu Teucrum , Turnique hymenæis
Fœmineæ ardentem curæque , iræque coquebant .
Huic dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conjicit , inque sinum præcordia ad intima subdit ,
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem .
Ille inter vestes , & lævia pectora lapsus
Volvitur attactu nullo , fallitque furentem ,
Vipeream inspirans animam ; fit tortile collo
Aurum ingens coluber , fit longæ tænia vittæ :
Innectitque comas , & membris lubricus errat .
Ac dum prima lues udo sublapsa veneno
Pertentat sensus , atque ossibus implicat ignem ,
Necdum animus toto percepit pectore flammam ;
Mollius & solito matrum de more locuta est ;
Multa super gnata lacrymans , Phrygiisque Hymenæis:
Exulibusne datur ducenda Lavinia Teucris ,
O genitor ? nec te miseret gnatæque , tuique ?
Nec matris miseret , quam primo Aquilone relinquet
Perfidus , alta petens , abducta virgine prædo ?
At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor ,
Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad arces .
Quid tua sancta fides , quid cura antiqua tuorum ,
Et consanguineo toties data dextera Turno ?
Si gener externa petitur de gente Latinis ,
Idque sedet , Faunique premunt te jussa parentis :
Omnem equidem sceptris terram , quæ libera nostris
Dissidet , externam reor , & sic dicere divos :
Et Turno , si prima domus repetatur origo ,
Inachus , Acrisiusque patres , mediæque Mycenæ .
His ubi nequicquam dictis experta , Latinum
Contra stare videt , penitusque in viscera lapsum
Serpentis furiale malum , totamque pererrat :
Tum vero infelix ingentibus excita monstris ,
Immensam sine more furit lymphata per urbem .
Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo ,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent ; ille actus habena
Curvatis fertur spatiis : stupet inscia turba ,
Impubesque manus , mirata volubile buxum :
Dant animos plagæ ; non cursu segnior illo
Per medias urbes agitur , populosque feroces .
Quin etiam in sylvas , simulato numine Bacchi ,

Majus adorta nefas, majoremque orsa furorem,
Evolat, & natam frondosis montibus abdit,
Quo thalamum eripiat Teucris, tædasque moretur:
Evoe Bacche, fremens, solum te virgine dignum
Vociferans; etenim molles tibi sumere thyrsos,
Te lustrare choros, sacrum tibi pascere crinem.
Fama volat: furiisque accensas pectore matres
Idem omnes simul ardor agit, nova quærere tecta.
Deseruere domos: ventis dant colla, comasque.
Ast aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineasque gerunt incinctæ pellibus hastas.
Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
Sustinet, ac natæ Turnique canit hymenæos,
Sanguineam torquens aciem; torvumque repente
Clamat: Io matres, audite ubi quæque, Latinæ,
Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, si juris materni cura remordet:
Solvite crinales vittas, capite Orgia mecum.
Talem inter sylvas, inter deserta ferarum,
Reginam Alecto stimulis agit undique Bacchi.
Postquàm visa satis primos acuisse furores,
Consiliumque, omnèmque domum vertisse Latini;
Protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
Acrisioneis Danae fundasse colonis,
Præcipiti delata Noto; locus Ardea quondam
Dictus avis: & nunc magnum manet Ardea nomen.
Sed fortuna fuit; tectis hic Turnus in altis
Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto torvam faciem, & furialia membra
Exuit: in vultus sese transformat aniles,
Et frontem obscœnam rugis arat; induit albos
Cum vitta crines; tum ramum innectit olivæ:
Fit Chalybe Junonis anus, templique sacerdos:
Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert:
Turne, tot incassum fusos patiere labores?
Et tua Dardaniis transcribi sceptra colonis?
Rex tibi conjugium, & quæsitas sanguine dotes
Abnegat, externusque in regnum quæritur heres.
I nunc, ingratis offer te irrise periclis:
Tyrrhenas, i, sterne acies, tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placida cum nocte jaceres,
Ipsa palam fari omnipotens Saturnia jussit.
Quare age, & armari pubem, portisque moveri
Lætus in arma para, & Phrygios, qui flumine pulchro
Consedere, duces, pictasque exure carinas.
Cælestum vis magna jubet; rex ipse Latinus,
Ni dare conjugium, & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.

Hic juvenis vatem irridens, sic orsa vicissim
Ore refert: Classes invectas Tybridis alveo,
Non, ut rere, meas effugit nuntius aures:
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Juno
Immemor est nostri.
Sed te victa situ, verique effœta senectus,
O mater, curis nequicquam exercet, & arma
Regum inter falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi divum effigies, & templa tueri:
Bella viri pacemque gerant, queis bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At juveni oranti subitus tremor occupat artus:
Diriguere oculi: tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaque se facies aperit. Tum flammea torquens
Lumina, cunctantem, & quærentem dicere plura
Reppulit, & geminos erexit crinibus angues,
Verberaque insonuit, rabidoque hæc addidit ore.
En ego victa situ, quam veri effœta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit,
Respice ad hæc: adsum dirarum ab sede sororum:
Bella manu, lethumque gero.
Sic effata facem juveni conjecit, & atro
Lumine fumantes fixit sub pectore tædas.
Olli somnum ingens rupit pavor; ossaque & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit, arma toro, tectisque requirit:
Sævit amor ferri, & scelerata insania belli,
Ira super; magno veluti cum flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis aheni,
Exultantque æstu latices: furit intus aquæ vis,
Fumidus atque alte spumis exuberat amnis:
Nec jam se capit unda: volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis juvenum, & jubet arma parari:
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus, Teucrisque venire, Latinisque.
Hæc ubi dicta dedit, divosque in vota vocavit,
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet, atque juventæ:
Hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis,
Arte nova speculata locum, quo littore pulcher
Insidiis, cursuque feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, & noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima malorum
Causa fuit, belloque animos accendit agrestes.
Cervus erat forma præstanti, & cornibus ingens,

Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrhusque pater, cui regia parent
Armenta, & lati custodia credita campi.
Assuetum imperiis soror omni Sylvia cura
Mollibus intexens ornabat cornua sertis,
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille manum patiens, mensæque assuetus herili
Errabat sylvis, rursusque ad limina nota
Ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iuli
Commovere canes, fluvio cum forte secundo
Deflueret, ripaque æstus viridante levaret.
Ipse etiam eximiæ laudis succensus amore
Ascanius curvo direxit spicula cornu:
Nec dextræ erranti deus abfuit; actaque multo
Perque uterum sonitu, perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Successitque gemens stabulis, questuque cruentus,
Atque imploranti similis tectum omne replebat.
Sylvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, & duros conclamat agrestes.
Olli (pestis enim tacitis latet aspera sylvis)
Improvisi adsunt, hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis; quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit; vocat agmina Tyrrhus,
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta spirans immane securi.
At sæva e speculis tempus dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit, stabuli & de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem, qua protinus omne
Contremuit nemus, & sylvæ intonuere profundæ.
Audiit & Triviæ longe lacus, audiit amnis
Sulphurea Nar albus aqua, fontesque Velini:
Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: nec non & Troja pubes
Ascanio auxilium castris effudit apertis.
Direxere acies: non jam certamine agresti,
Stipitibus duris agitur, sudibusve præustis,
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horrescit strictis seges ensibus, æraque fulgent
Sole lacessita, & lucem sub nubila jactant.
Fluctus uti primo cœpit cum albescere vento,
Paulatim sese tollit mare, & altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.
Hic juvenis primam ante aciem stridente sagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon

Ster.

Sternitur: hæsit enim sub gutture vulnus, & udæ
Vocis iter, tenuemque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virum circa, seniorque Galæsus,
Dum paci medium se offert; justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
Imbuit, & primæ commisit funera pugnæ,
Deserit Hesperiam, & cæli convexa per auras
Junonem victrix affatur voce superba:
En perfecta tibi bello discordia tristi:
Dic, in amicitiam coeant, & fœdera jungant:
Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros:
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendamque animos insani Martis amore,
Undique ut auxilio veniant, spargam arma per agros.
Tum contra Juno: Terrorum, & fraudis abunde est.
Stant belli caussæ: pugnatur cominus armis:
Quæ sors prima dedit, sanguis novus imbuit arma.
Talia connubia, & tales celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus, & rex ipse Latinus:
Te super ætherias errare licentius auras
Haud pater ipse velit summi regnator Olympi.
Cede locis: ego, si qua super fortuna laborum est,
Ipsa regam. Tales dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit stridentes anguibus alas,
Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
Est locus Italiæ in medio, sub montibus altis,
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Amsancti valles: densis hunc frondibus atrum
Urget utrinque latus nemoris, medioque fragosus
Dat sonitum saxis, & torto vortice torrens.
Hic specus horrendum, & sævi spiracula Ditis
Monstrantur: ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces: queis condita Erynnis,
Invisum numen, terras, cælumque levabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum; ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus; cæsosque reportant
Almonem puerum, fœdatique ora Galæsi:
Implorantque Deos, obtestanturque Latinum.
Turnus adest, medioque in crimine cædis, & igni
Terrorem ingeminat: Teucrosque in regna vocari,
Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.
Tum, quorum attonitæ Baccho nemora avia matres
Insultant thyasis; (neque enim leve nomen Amatæ)

Undique collecti coeunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata Deum perverso numine poscunt.
Certatim regis circumstant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, resistit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ sese, multis circum latrantibus undis,
Mole tenet: scopuli nequicquam, & spumea circum
Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.
Verum ubi nulla datur cæcum exsuperare potestas
Consilium, & sævæ nutu Junonis eunt res;
Multa deos, aurasque pater testatus inanes,
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella.
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœnas,
O miseri: te, Turne, nefas, te triste manebit
Supplicium, votisque deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus:
Funere felici spolior. Nec plura locutus,
Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cum prima movent in prælia Martem,
Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcanisve, Arabisve parant, seu tendere ad Indos,
Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.
Sunt geminæ belli portæ (sic nomine dicunt)
Relligione sacræ, & sævi formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora: nec custos absistit limine Janus.
Has, ubi certa sedet patribus sententia pugnæ,
Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino
Insignis reserat stridentia limina Consul.
Ipse vocat pugnas: sequitur tum cætera pubes:
Æreaque assensu conspirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, tristesque recludere portas:
Abstinuit tactu pater, aversusque refugit
Fœda ministeria, & cæcis se condidit umbris.
Tum regina deum cælo delapsa morantes
Impulit ipsa manu portas, & cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.
Ardet inexcita Ausonia, atque immobilis ante.
Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leves clypeos, & spicula lucida tergunt
Arvina pingui, subiguntque in cote secures:
Signaque ferre juvat, sonitusque audire tubarum.
Quinque adeo magnæ positis incudibus urbes
Tela novant, Atina potens, Tyburque superbum,

Ardea, Cruſtumerique, & turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque ſalignas
Umbonum crates: alii thoracas ahenos,
Aut leves ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc & falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor: recoquunt patrios fornacibus enſes.
Claſſica jamque ſonant: it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementes
Ad juga cogit equos, clypeumque, auroque trilicem
Loricam induitur, fidoque accingitur enſe.
Pandite nunc Helicona, deæ, cantuſque movete,
Qui bello exciti reges, quæ quemque ſecutæ
Complerint campos acies, quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arſerit armis:
Et meminiſtis enim divæ, & memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemtor divum Mezentius, agminaque armat,
Filius huic juxta Lauſus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lauſus equum domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequicquam ex urbe ſecutos
Mille viros, dignus patriis qui lætior eſſet
Imperiis, & cui pater haud Mezentius eſſet.
Poſt hos inſignem palma per gramina currum,
Victoreſque oſtentat equos ſatus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus: clypeoque inſigne paternum
Centum angues, cinctamque gerit ſerpentibus hydram:
Collis Aventini ſylva quem Rhea ſacerdos
Furtivum partu ſub luminis edidit auras,
Miſta deo mulier; poſtquam Laurentia victor,
Geryone extincto, Tirynthius attigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu ſævoſque gerunt in bella dolones,
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipſe pedes, tegumen torquens immane leonis
Terribili impexum ſeta, cum dentibus albis,
Indutus capiti; ſic regia tecta ſubibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt,
Catillusque, acerque Coras, Argiva juventus:
Et primam ante aciem denſa inter tela feruntur.
Ceu duo nubigenæ cum vertice montis ab alto
Deſcendunt Centauri, Homolen, Othrymque nivalem
Linquentes curſu rapido: dat euntibus ingens
Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore.
Nec Præneſtinæ fundator defuit urbis,
Vulcano genitum pecora inter agreſtia regem,
Inventumque focis omnis quem credidit ætas,

Cæculus; hunc legio late comitatur agrestis:
Quique altum Præneste viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, & roscida rivis
Hernica saxa colunt: quos, dives Anagnia, pascis,
Quos Amasene pater; non illis omnibus arma,
Nec clypei, currusve sonant: pars maxima glandes
Liventis plumbi spargit: pars spicula gestat
Bina manu, fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti: vestigia nuda sinistri
Instituere pedis: crudus tegit altera pero.
At Messapus equum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro,
Jampridem resides populos, desuetaque bello
Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat.
Hi Fescenninas acies, æquosque Faliscos,
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cymini cum monte lacum, lucosque Capenos.
Ibant æquati numero, regemque canebant.
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Cum sese e pastu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos, sonat amnis, & Asia longe
Pulsa palus.
Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
Misceri putet, aeriam sed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad littora nubem.
Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar:
Claudia nunc a quo diffunditur & tribus, & gens
Per Latium; postquam in partem data Roma Sabinis.
Una ingens Amiterna cohors, priscique Quirites
Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuscæ:
Qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque Severum,
Casperiamque colunt, Forulosque, & flumen Himellæ:
Qui Tyberim, Fabarimque bibunt, quos frigida misit
Nursia, & Hortinæ classes, populique Latini:
Quosque secans infaustum interluit Allia nomen.
Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hybernis conditur undis,
Vel cum Sole novo densæ torrentur aristæ,
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis;
Scuta sonant, pulsuque pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hostis,
Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris, & quos de collibus altis
Aurunci misere patres, Sidicinaque juxta
Æquora; quique Cales linquunt, amnisque vadosi
Accola Vulturni, pariterque Saticulus asper,

Osco-

Oſcorumque manus; teretes ſunt aclydes illis
Tela, ſed hæc lento mos eſt aptare flagello:
Lævas cetra tegit: falcati cominus enſes.
Nec tu carminibus noſtris indictus abibis,
Oebale: quem generaſſe Telon Sebethide Nympha
Fertur, Teleboum Capreas cum regna teneret
Jam ſenior: patriis ſed non & filius arvis
Contentus, late jam tum ditione premebat
Sarraſtes populos, & quæ rigat æquora Sarnus,
Quique Rufras,Batulumque tenent,atque arva Celennæ;
Et quos maliferæ deſpectant mœnia Abellæ,
Teutonico ritu ſoliti torquere catejas:
Tegmina queis capitum raptus de ſubere cortex,
Æratæque micant peltæ, micat æreus enſis.
Et te montoſæ miſere in prælia Nurſæ,
Uſens, inſignem fama, & felicibus armis:
Horrida præcipue cui gens, aſſuetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicola glebis
Armati terram exercent, ſemperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Quin & Marrubia venit de gente ſacerdos
Fronde ſuper galeam, & felici comptus oliva,
Archippi regis miſſu, fortiſſimus Umbro:
Vipereo generi, & graviter ſpirantibus hydris
Spargere qui ſomnos cantuque, manuque ſolebat,
Mulcebatque iras, & morſus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuſpidis ictum
Evaluit, neque eum juvere in vulnera cantus
Somniferi, & Marſis quæſitæ in montibus herbæ.
Te nemus Anguitiæ, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevere lacus.
Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius: inſignem quem mater Aricia miſit,
Eductum Ægeriæ lucis, Hymettia circum
Littora, pinguis ubi & placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt fama, Hippolytum, poſtquam arte novercæ
Occiderit, patriaſque explerit ſanguine pœnas
Turbatis diſtractus equis, ad ſidera rurſus
Ætheria, & ſuperas cæli veniſſe ſub auras,
Pæoniis revocatum herbis, & amore Dianæ.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,
Ipſe repertorem medicinæ talis, & artis
Fulmine Phœbigenam Stygias detruſit in undas.
At Trivia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, & nymphæ Ægeriæ, nemorique relegat;
Solus ubi in ſylvis Italis ignobilis ævum

Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
Unde etiam Triviæ templo, lucisque sacratis
Cornipedes arcentur equi, quod littore currum,
Et juvenem monstris pavidi effudere marinis.
Filius ardentes haud secius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice supra est:
Cui triplici crinita juba galea alta Chimæram
Sustinet Ætnæos efflantem faucibus ignes.
Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis,
Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnæ.
At lævem clypeum sublatis cornibus Io
Auro insignibat, jam setis obsita, jam bos,
Argumentum ingens, & custos virginis Argus,
Cælataque amnem fundens pater Inachus urna.
Insequitur nimbus peditum, clypeataque totis
Agmina densantur campis, Argivaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici;
Qui saltus, Tyberine, tuos, sacrumque Numici
Littus arant, Rutulosque exercent vomere colles,
Circæumque jugum, queis Juppiter Anxurus arvis
Præsidet, & viridi gaudens Feronia luco:
Qua Saturæ jacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter valles, atque in mare conditur Ufens.
Hos super advenit Volsca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas,
Bellatrix; non illa colo, calathisve Minervæ
Fœmineas assueta manus; sed prælia virgo
Dura pati, cursuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas:
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis, agrisque effusa juventus,
Turbaque miratur matrum, & prospectat euntem,
Attonitis inhians animis: ut regius ostro
Velet honos leves humeros, ut fibula crinem
Auro internectat, Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
Et pastoralem præfixa cuspide myrtum.

Finis Libri Septimi Æneidos.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER OCTAVUS.

ARGUMENTUM.

Belli signum Turnus ex Laurenti arce proponit; Latiique totius, finitimarumque urbium sibi auxilia adjungit. Venulus quoque Argos ad Diomedem mittitur, ut eum periculi similitudine ad belli societatem impellat. Quibus rebus permotus Æneas, copiarumque suarum paucitati diffidens, Tyberini monitu, adverso flumine in ea loca subvehitur, in quibus postea Roma condita fuit: Evandrique regis, qui ex Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallanteum condiderat, auxilium implorat. Evander Æneam, adventus ejus caussa cognita, benigne hospitio excipit: sacrisque Herculis, quibus tum intentus erat, adhibitum, caussam, ritusque sacrificii edocet, locaque ejus tractus nobiliora obiter hospiti recenset. Postridie Æneas, equitum quadringentorum subsidio adjutus (quibus præerat Pallas, unicus Evandri filius) partem copiarum secundo flumine ad suos remittit, ipse cum reliquis Agyllam florentissimam Tyrrhenorum civitatem petit: cui cum Mezentio, quem ob intolerandam crudelitatem regno expulerat, internecina odia intercedebant. Interim Vulcanus uxoris blanditiis adductus, privigno suo arma fabricatur, eademque a Venere ad Æneam deferuntur: qui armorum pulchritudine delectatus, cum cetera omnia, tum clypeum imprimis, qui res a posteritate sua strenue gerendas habebat depictas, studiose admiratur.

UT Belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu,
Utque acres concussit equos, utque impulit arma;
Extemplo turbati animi: simul omne tumultu

Conjurat trepido Latium, sævitque juventus
Effera. Ductores primi Messapus, & Ufens,
Contemptorque deum Mezentius, undique cogunt
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, & Latio consistere Teucros,
Advectum Ænean classi, victosque penates
Inferre, & fatis regem se dicere posci,
Edoceat; multasque viro se adjungere gentes
Dardanio, & late Latio increbrescere nomen.
Quid struat his cœptis, quem, si fortuna sequatur,
Eventum pugnæ cupiat, manifestius ipsi,
Quam Turno regi, aut regi apparere Latino.
Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æstu:
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat.
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis
Sole repercussum, aut radiantis imagine lunæ,
Omnia pervolitat late loca, jamque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia fessa per omnes
Alituum, pecudumque genus sopor altus habebat:
Cum pater in ripa, gelidique sub ætheris axe
Æneas, tristi turbatus pectora bello,
Procubuit, seramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci, fluvio Tyberinus amœno,
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus: eum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, & crines umbrosa tegebat arundo.
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
O sate gente deum, Trojanam ex hostibus urbem
Qui revehis nobis, æternaque Pergama servas,
Exspectate solo Laurenti, arvisque Latinis:
Hic tibi certa domus, certi (ne absiste) Penates:
Neu belli terrere minis: tumor omnis, & iræ
Concessere Deum.
Jamque tibi (ne vana putes hæc fingere somnum)
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum;
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano; nunc qua ratione, quod instat,
Expedias victor, paucis (adverte) docebo.
Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, & posuere in montibus urbem,

Pal-

Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina:
Hos castris adhibe socios, & fœdera junge.
Ipse ego te ripis, & recto flumine ducam,
Adversum remis superes subvectus ut amnem.
Surge age, nate dea, primisque cadentibus astris
Junoni fer rite preces, iramque, minasque
Supplicibus supera votis: mihi victor honorem
Persolves; ego sum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pinguia culta secantem,
Cæruleus Tybris, cælo gratissimus amnis.
Hic mihi magna domus celsis caput urbibus exit.
Dixit, deinde lacu fluvius se condidit alto
Ima petens; nox Ænean, somnusque reliquit.
Surgit, & ætherii spectans orientia solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Sustulit, ac tales effudit ad æthera voces:
Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde est,
Tuque, o Tybri tuo genitor cum flumine sancto,
Accipite Ænean, & tandem arcete periclis.
Quo te cunque lacus miserantem incommoda nostra
Fonte tenent, quocunque solo pulcherrimus exis,
Semper honore meo, semper celebrabere donis.
Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum,
Adsis o tantum, & propius tua numina firmes.
Sic memorat, geminasque legit de classe biremes,
Remigioque aptat: socios simul instruit armis.
Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum,
Candida per sylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conspicitur sus:
Quam pius Æneas tibi enim, tibi, maxima Juno,
Mactat sacra ferens, & cum grege sistit ad aram.
Tybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
Leniit, & tacita refluens ita substitit unda,
Mitis ut in morem stagni, placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abesset.
Ergo iter inceptum celerant rumore secundo:
Labitur uncta vadis abies: mirantur & undæ,
Miratur nemus insuetum fulgentia longe
Scuta virum fluvio, pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque, diemque fatigant,
Et longos superant flexus, variisque teguntur
Arboribus, viridesque secant placido æquore sylvas.
Sol medium cæli conscenderat igneus orbem,
Cum muros, arcemque procul, & rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cælo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ocyus advertunt proras, urbique propinquant.
Forte die solemnem illo rex Arcas honorem

Am-

Amphitryoniadæ magno, divisque ferebat
Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
Una omnes juvenum primi, pauperque senatus
Thura dabant: tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas videre rates, atque inter opacum
Allabi nemus, & tacitis incumbere remis,
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Consurgunt mensis: audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse.
Et procul e tumulo; Juvenes, quæ causa subegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit:
Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?
Tum pater Æneas puppi sic fatur ab alta,
Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:
Trojugenas, ac tela vides inimica Latinis,
Quos illi bello profugos egere superbo.
Evandrum petimus; ferte hæc, & dicite, lectos
Dardaniæ venisse duces, socia arma rogantes.
Obstupuit tanto perculsus nomine Pallas;
Egredere, o quicunque es, ait, coramque parentem
Alloquere, ac nostris succede penatibus hospes:
Accepitque manu, dextramque amplexus inhæsit.
Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis:
Optime Grajugenum, cui me fortuna precari,
Et vitta comptos voluit prætendere ramos:
Non equidem extimui, Danaum quod ductor, & Arcas,
Quodque a stirpe fores geminis conjunctus Atridis:
Sed mea me virtus, & sancta oracula divum,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjunxere tibi, & fatis egere volentem.
Dardanus Iliacæ primus pater urbis, & auctor,
Electra (ut Graji perhibent) Atlantide cretus,
Advehitur Teucros. Electram maximus Atlas
Edidit, ætherios humero qui sustinet orbes.
Vobis Mercurius pater est, quem candida Maja
Cyllene gelido conceptum vertice fudit.
At Majam (auditis si quicquam credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, cæli qui sidera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
His fretus, non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me me ipse, meumque
Objeci caput, & supplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Insequitur: nos si pellant, nihil abfore credunt,
Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant:
Et mare, quod supra, teneant, quodque alluit infra.
Accipe, daque fidem; sunt nobis fortia bello
Pectora, sunt animi, & rebus spectata juventus.

Dixerat Æneas; ille os, oculosque loquentis
Jamdudum, & totum lustrabat lumine corpus.
Tum sic pauca refert: Ut te, fortissime Teucrum,
Accipio, agnoscoque libens! ut verba parentis,
Et vocem Anchisæ magni, vultumque recordor!
Nam memini Hesionæ visentem regna sororis
Laomedontiadem Priamum, Salamina petentem,
Protinus Arcadiæ gelidos invisere fines.
Tum mihi prima genas vestibat flore juventa:
Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiadem; sed cunctis altior ibat
Anchises; mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.
Accessi, & cupidus Phenei sub mœnia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas
Discedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frænaque bina, meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.
Ergo & quam petitis, juncta est mihi fœdere dextra:
Et lux cum primum terris se crastina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibusque juvabo.
Interea sacra hæc (quando huc venistis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum, & jam nunc sociorum assuescite mensis.
Hæc ubi dicta, dapes jubet, & sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili:
Præcipuumque toro, & villosi pelle leonis
Accipit Ænean, solioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim, aræque sacerdos
Vescera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Æneas, simul & Trojana juventus
Perpetui tergo bovis, & lustralibus extis.
Postquam exempta fames, & amor compressus edendi,
Rex Evandrus ait: Non hæc solemnia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana superstitio, veterumve ignara deorum
Imposuit; sævis, hospes Trojane, periclis
Servati facimus, meritosque novamus honores.
Jam primum saxis suspensam hanc aspice rupem:
Disjectæ procul ut moles, desertaque montis
Stat domus, & scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit vasto submota recessu,
Semihominis Caci facies quam dira tenebat
Solis inaccessam radiis, semperque recenti
Cæde tepebat humus: foribusque affixa superbis
Ora virum tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Vulcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignes, magna se mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus ætas

Auxilium, adventumque dei: nam maximus ultor,
Tergemini nece Geryonis, spoliisque superbus,
Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
Ingentes, vallemque boves, amnemque tenebant.
At furiis Caci mens effera, ne quid inausum,
Aut intractatum scelerisve, dolive fuisset,
Quatuor a stabulis præstanti corpore tauros
Avertit, totidem forma superante juvencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
Quærenti nulla ad speluncam signa ferebant.
Interea cum jam stabulis saturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet;
Discessu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vastoque sub antro
Mugiit, & Caci spem custodita fefellit.
Hic vero Alcidæ furiis exarserat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodisque gravatum
Robur, & aerii cursu petit ardua montis.
Tum primum nostri Cacum videre timentem,
Turbatumque oculis: fugit ilicet ocyor Euro,
Speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
Ut sese inclusit, ruptisque immane catenis
Dejecit saxum, ferro quod & arte paterna
Pendebat, fultosque emuniit obice postes;
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
Accessum lustrans, huc ora ferebat, & illuc,
Dentibus infrendens: ter totum fervidus ira
Lustrat Aventini montem: ter saxea tentat
Limina nequicquam: ter fessus valle resedit.
Stabat acuta silex, præcisis undique saxis,
Speluncæ dorso insurgens, altissima visu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adversum nitens concussit, & imis
Avulsam solvit radicibus; inde repente
Impulit, impulsu quo maximus insonat æther:
Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At specus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia; & umbrosæ penitus patuere cavernæ.
Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
Infernas reseret sedes, & regna recludat
Pallida, dis invisa, superque immane barathrum
Cernatur, trepidentque immisso lumine Manes.
Ergo insperata deprensum in luce repente,
Inclusumque cavo saxo, atque insueta rudentem,
Desuper Alcides telis premit, omniaque arma

Advo-

Advocat, & ramis, vastisque molaribus instat.
Ille autem (neque enim fuga jam super ulla pericli est)
Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
Evomit, involvitque domum caligine cæca,
Prospectum eripiens oculis, glomeratque sub antro
Fumiferam noctem, commistis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
Præcipiti jecit saltu, qua plurimus undam
Fumus agit, nebulaque ingens specus æstuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit in nodum complexus, & angit inhærens
Elisos oculos, & siccum sanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulsis:
Abstractæque boves, abjuratæque rapinæ
Cælo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
Protrahitur; nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villosaque setis
Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem: primusque Potitius auctor,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri,
Hanc aram luco statuit, quæ Maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ Maxima semper.
Quare agite, o juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, & pocula porgite dextris,
Communemque vocate deum, & date vina volentes.
Dixerat: Herculea bicolor cum populus umbra
Velavitque comas, foliisque innexa pependit:
Et sacer implevit dextram scyphus; ocyus omnes
In mensam læti libant, divosque precantur.
Devexo interea propior fit vesper Olympo:
Jamque sacerdotes, primusque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt evincti tempora ramis.
Hic juvenum chorus, ille senum, qui carmine laudes
Herculeas, & facta ferant; ut prima novercæ
Monstra manu, geminosque premens eliserit angues:
Ut bello egregias idem disjecerit urbes,
Trojamque, Œchaliamque: ut duros mille labores
Rege sub Eurystheo, fatis Junonis iniquæ,
Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembres,
Hylæumque, Pholumque manu, tu Cressia mactas
Prodigia, & vastum Nemea sub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci,
Ossa super recubans antro semesa cruento:
Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhœus
Arduus,

Arduus, arma tenens; non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumstetit anguis.
Salve, vera Jovis proles, decus addite divis:
Et nos, & tua dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant: super omnia Caci
Speluncam adjiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.
  Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt; ibat rex obsitus ævo,
Et comitem Ænean juxta, natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam sermone levabat.
Miratur, facilesque oculos fert omnia circum
Æneas: capiturque locis, & singula lætus
Exquiritque, auditque virum monumenta priorum.
Tum rex Evandrus, Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni, nymphæque tenebant,
Gensque virum truncis, & duro robore nata:
Queis neque mos, neque cultus erat: nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, & regnis exul ademptis.
Is genus indocile, ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
Aureaque (ut perhibent) illo sub rege fuere
Sæcula: sic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paullatim, ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor successit habendi.
Tum manus Ausonia, & gentes venere Sicanæ:
Sæpius & nomen posuit Saturnia tellus.
Tum reges, asperque immani corpore Tybris;
A quo post Itali fluvium cognomine Tybrim
Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.
Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,
Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum
His posuere locis: matrisque egere tremenda
Carmentis nymphæ monita, & deus auctor Apollo.
Vix ea dicta: dehinc progressus monstrat & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant Nymphę priscum Carmentis honorem
Vatis fatidicæ; cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, & nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem (quem Romulus acer Asylum
Rettulit) & gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.
Nec non & sacri monstrat nemus Argileti:
Testaturque locum, & lethum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpejam sedem, & Capitolia ducit,

Aurea

Aurea nunc, olim sylvestribus horrida dumis.
Jam tum relligio pavidos terrebat agrestes
Dira loci: jam tum sylvam, saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc (inquit) frondoso vertice collem
(Quis Deus, incertum est) habitat Deus: Arcades ipsum
Credunt se vidisse Jovem, cum sæpe nigrantem
Ægida concuteret dextra, nimbosque cieret.
Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Relliquias, veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis, ad tecta subibant
Pauperis Evandri, passimque armenta videbant
Romanoque foro, & lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad sedes: Hæc (inquit) limina victor
Alcides subiit; hæc illum regia cepit.
Aude, hospes, contemnere opes, & te quoque dignum
Finge deo: rebusque veni non asper egenis.
Dixit: & angusti subter fastigia tecti
Ingentem Ænean duxit, stratisque locavit
Effultum foliis, & pelle Libystidis ursæ.
Nox ruit, & fuscis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequicquam exterrita mater,
Laurentumque minis, & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur, thalamoque hæc conjugis aureo
Incipit, & dictis divinum aspirat amorem:
Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita, casurasque inimicis ignibus arces:
Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
Artis, opisque tuæ; nec te, carissime conjux,
Incassumve tuos volui exercere labores:
Quamvis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ flevissem sæpe laborem.
Nunc, Jovis imperiis, Rutulorum constitit oris:
Ergo eadem supplex venio: & sanctum mihi numen
Arma rogo, genitrix nato; te filia Nerei,
Te potuit lacrymis Tithonia flectere conjux.
Aspice, qui coeant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis in me, excidiumque meorum.
Dixerat: & niveis hinc, atque hinc Diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet: ille repente
Accepit solitam flammam, notusque medullas
Intravit calor, & labefacta per ossa cucurrit.
Non secus atque olim tonitru cum rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit læta dolis, & formæ conscia conjux.
Tum pater æterno fatur devinctus amore:
Quid caussas petis ex alto? fiducia cessit

Quo

Quo tibi, diva, mei? similis si cura fuisset,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset.
Nec pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.
Et nunc si bellare paras, atque hæc tibi mens est;
Quidquid in arte mea possum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidove potest electro,
Quantum ignes, animæque valent: absiste precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
Conjugis infusus gremio per membra soporem.
Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
Curriculo expulerat somnum, ceu fœmina primum
Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva,
Impositum cinerem, & sopitos suscitat ignes,
Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
Exercet penso; castum ut servare cubile
Conjugis, & possit parvos educere natos:
Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo
Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.
Insula Sicanium juxta latus, Æoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis:
Quam subter specus, & Cyclopum exesa caminis
Antra Ætnæa tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis
Stricturæ chalybum, & fornacibus ignis anhelat
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
Huc tunc ignipotens cælo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesque, Steropesque, & nudus membra Pyracmon:
His informatum manibus jam parte polita
Fulmen erat (toto genitor quæ plurima cælo
Dejicit in terras) pars imperfecta manebat.
Tres imbris torti radios, tres nubis aquosæ
Addiderant, rutili tres ignis, & alitis Austri.
Fulgores nunc terrificos, sonitumque, metumque
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte alia Marti currumque, rotasque volucres
Instabant; quibus ille viros, quibus excitat urbes:
Ægidaque horriferam, turbatæ Palladis arma,
Certatim squamis serpentum, auroque polibant,
Connexosque angues, ipsamque in pectore divæ
Gorgona desecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta (inquit) cœptosque auferte labores,
Ætnæi Cyclopes, & huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus usus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra:
Præcipitate moras. Nec plura effatus; at illi
Ocyus incubuere omnes, pariterque laborem

Sorti-

Sortiti: fluit æs rivis, aurique metallum;
Vulnificuſque chalybs vaſta fornace liqueſcit.
Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum: ſeptenoſque orbibus orbes
Impediunt: alii ventoſis follibus auras
Accipiunt, redduntque: alii ſtridentia tingunt
Æra lacu: gemit impoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe multa vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.
Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.
Conſurgit ſenior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis:
Tum lateri, atque humeris Tegeæum ſubligat enſem,
Demiſſa ab læva pantheræ terga retorquens:
Nec non & gemini cuſtodes limine ab alto
Procedunt, greſſumque canes comitantur herilem.
Hoſpitis Æneæ ſedem, & ſecreta petebat,
Sermonum memor, & promiſſi muneris heros.
Nec minus Æneas ſe matutinus agebat:
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congreſſi jungunt dextras, mediiſque reſidunt
Ædibus: & licito tandem ſermone fruuntur.
Rex prior hæc:
Maxime Teucrorum ductor, quo ſoſpite nunquam
Res equidem Trojæ victas, aut regna fatebor:
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hinc Tuſco claudimur amni:
Hinc Rutulus premit, & murum circumſonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos, opulentaque regnis
Jungere caſtra paro: quam ſors inopina ſalutem
Oſtentat; fatis huc te poſcentibus affers.
Haud procul hinc ſaxo colitur fundata vetuſto
Urbis Agyllinæ ſedes: ubi Lydia quondam
Gens bello præclara jugis inſedit Etruſcis.
Hanc multos florentem annos, rex deinde ſuperbo
Imperio, & ſævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes? quid facta tyranni
Effera? Di capiti ipſius, generique reſervent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibuſque manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus) & ſanie, taboque fluentes
Complexu in miſero, longa ſic morte necabat.
At feſſi tandem cives infanda furentem
Armati circumſiſtunt, ipſumque, domumque:
Obtruncant ſocios; ignem ad faſtigia jactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapſus in agros
Confugere, & Turni defendier hoſpitis armis.

Ergo omnis furiis surrexit Etruria justis:
Regem ad supplicium præsenti Marte reposcunt.
His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condensæ littore puppes,
Signaque ferre jubent; retinet longævus aruspex,
Fata canens: O Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum, virtusque virum, quos justus in hostem
Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira:
Nulli fas Italo tantam subjungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita divum.
Ipse oratores ad me, regnique coronam
Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon,
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.
Sed mihi tarda gelu, sæclisque effœta senectus
Invidet imperium, seræque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni mistus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret. Tu, cujus & annis,
Et generi fatum indulget, quem numina poscunt,
Ingredere, o Teucrum, atque Italum fortissime ductor.
Hunc tibi præterea, spes, & solatia nostri,
Pallanta adjungam: sub te tolerare magistro
Militiam, & grave Martis opus, tua cernere facta
Assuescat, primis & te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum robora pubis
Lecta dabo, totidemque suo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat: defixique ora tenebant
Æneas Anchisiades, & fidus Achates,
Multaque dura suo tristi cum corde putabant;
Ni signum cœlo Cytherea dedisset aperto.
Namque improviso vibratus ab æthere fulgor
Cum sonitu venit; & ruere omnia visa repente,
Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.
Suspiciunt: iterum, atque iterum fragor intonat ingens:
Arma inter nubem cœli in regione serena
Per sudum rutilare vident, & pulsa tonare.
Obstupuere animis alii: sed Troius heros
Agnovit sonitum, & divæ promissa parentis.
Tum memorat: Ne vero, hospes, ne quære profecto,
Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo:
Hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret; Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantæ miseris cædes Laurentibus instant!
Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas
Scuta virum, galeasque, & fortia corpora volves,
Tybri pater! poscant acies, & fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto,
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras

Excitat, hesternumque larem, parvosque penates
Lætus adit: mactant lectas de more bidentes
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Post hinc ad naves graditur, sociosque revisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Præstantes virtute legit: pars cætera prona
Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque, patrisque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
Ducunt exsortem Æneæ, quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.
Fama volat parvam subito vulgata per urbem,
Ocyus ire equites Tyrrheni ad limina regis,
Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
It timor, & major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
Hæret, inexpletum lacrymans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat si Juppiter annos:
Qualis eram, cum primam aciem Præneste sub ipsa
Stravi, scutorumque incendi victor acervos,
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi:
Nascenti cui tres animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat: terna arma movenda,
Ter letho sternendus erat: cui tunc tamen omnes
Abstulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
Nate, tuo: neque finitimus Mezentius unquam
Huic capiti insultans tot ferro sæva dedisset
Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
At vos, o superi, & divum te maxime rector
Juppiter, Arcadii quæso miserescite regis,
Et patrias audite preces; si numina vestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant,
Si visurus eum vivo, & venturus in unum:
Vitam oro: patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum casum fortuna minaris;
Nunc, o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curæ ambiguæ, dum spes incerta futuri,
Dum te, care puer, mea sera, & sola voluptas,
Complexu teneo; gravior ne nuntius aures
Vulneret. Hæc genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant.
Jamque adeo exierat portis equitatus apertis;
Æneas inter primos, & fidus Achates,
Inde alii Trojæ proceres: ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde, & pictis conspectus in armis.
Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda
(Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes)
Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque resolvit:

Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequuntur
Pulveream nubem, & fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt: it clamor, & agmine facto
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Relligione patrum late sacer: undique colles
Inclusere cavi, & nigra nemus abiete cingunt.
Sylvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum, pecorisque deo lucumque, diemque,
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho, & Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis; celsoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas, & bello lecta juventus
Succedunt, fessique & equos, & corpora curant.
At Venus ætherios inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat: natumque in valle reducta
Ut procul egelido secretum flumine vidit,
Talibus affata est dictis, seque obtulit ultro:
En perfecta mei promissa conjugis arte
Munera: ne mox aut Laurentes, nate, superbos,
Aut acrem dubites in prælia poscere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit:
Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
Ille deæ donis, & tanto lætus honore,
Expleri nequit, atque oculos per singula volvit:
Miraturque, interque manus, & brachia versat
Terribilem cristis galeam, flammasque vomentem,
Fatiferumque ensem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis cum cærula nubes
Solis inardescit radiis, longeque refulget.
Tum læves ocreas electro, auroque recocto,
Hastamque, & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inscius ævi,
Fecerat ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella
Fecerat, & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuisse lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos: illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, & raptas sine more Sabinas
Consessu caveæ, magnis Circensibus actis,
Addiderat; subitoque novum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque severis.
Post iidem inter se posito certamine reges
Armati, Jovis ante aras, paterasque tenentes

Sta-

Stabant, & cæſa jungebant fœdera porca.
Haud procul inde citæ Metium in diverſa quadrigæ
Diſtulerant (at tu dictis, Albane, maneres)
Raptabatque viri mendacis viſcera Tullus
Per ſylvam, & ſparſi rorabant ſanguine vepres.
Nec non Tarquinium ejectum Porſenna jubebat
Accipere, ingentique urbem obſidione premebat:
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti
Aſpiceres: pontem auderet quia vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Clælia ruptis.
In ſummo cuſtos Tarpejæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celſa tenebat,
Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anſer
Porticibus, Gallos in limine adeſſe canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant
Defenſi tenebris, & dono noctis opacæ.
Aurea cæſaries ollis, atque aurea veſtis:
Virgatis lucent ſagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quiſque Alpina coruſcant
Gæſa manu, ſcutis protecti corpora longis.
Hic exultantes Salios, nudoſque Lupercos,
Lanigeroſque apices, & lapſa ancilia cælo
Extuderat: caſtæ ducebant ſacra per urbem
Pilentis matres in mollibus; hinc procul addit
Tartareas etiam ſedes, alta oſtia Ditis:
Et ſcelerum pœnas, & te, Catilina, minaci
Pendentem ſcopulo, furiarumque ora trementem,
Secretoſque pios; his dantem jura Catonem.
Hæc inter tumidi late maris ibat imago
Aurea: ſed fluctu ſpumabant cærula cano:
Et circum argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æſtumque ſecabant.
In medio claſſes æratas, Actia bella
Cernere erat: totumque inſtructo Marte videres
Fervere Leucatem, auroque effulgere fluctus.
Hinc Auguſtus agens Italos in prælia Cæſar
Cum patribus, populoque, penatibus, & magnis Dis,
Stans celſa in puppi: geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice ſidus.
Parte alia, ventis, & dis Agrippa ſecundis
Arduus, agmen agens: cui belli inſigne ſuperbum
Tempora navali fulgent roſtrata corona.
Hinc ope barbarica, variiſque Antonius armis
Victor ab auroræ populis, & littore rubro
Ægyptum, vireſque Orientis, & ultima ſecum
Bactra vehit, ſequiturque (nefas!) Ægyptia conjux.
Una omnes ruere, ac totum ſpumare reductis

Convulsum remis, rostrisque stridentibus æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revulsas
Cycladas: aut montes concurrere montibus altos.
Tanta mole viri turritis puppibus instant:
Stuppea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur: arva nova Neptunia cæde rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro:
Nec dum etiam geminos a tergo respicit angues.
Omnigenumque deum monstra, & latrator Anubis,
Contra Neptunum, & Venerem, contraque Minervam
Tela tenent: sævit medio in certamine Mavors,
Cælatus ferro, tristesque ex æthere Diræ,
Et scissa gaudens vadit Discordia palla:
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos jam jamque immittere funes:
Illam inter cædes pallentem morte futura
Fecerat ignipotens undis, & Japyge ferri.
Contra autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentemque sinus, & tota veste vocantem
Cæruleum in gremium, latebrosaque flumina victos.
At Cæsar, triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, dis Italis, votum immortale, sacrabat
Maxima ter centum totam delubra per urbem:
Lætitia, ludisque viæ, plausuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæsi stravere juvenci.
Ipse sedens niveo candentis limine Phœbi,
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus; incedunt victæ longo ordine gentes,
Quam variæ linguis, habitu tam vestis, & armis.
Hic Nomadum genus, & discinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos
Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis,
Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis,
Indomitique Dahæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Vulcani dona parentis
Miratur: rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque, & fata nepotum.

Finis Libri Octavi Æneidos.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER NONUS.

ARGUMENTUM.

Absente Ænea, & in Tuscia conquirendis auxiliis occupato, Turnus a Junone per Iridem admonitus, ne tantam rei bene gerendæ occasionem amitteret, quam proxime ad hostes copias admovet. Qui cum suis se mœnibus continerent, neque æquo loco facerent dimicandi potestatem, ut illis spem omnem fugæ intercluderet, classem exurere conatur. Erat ejus classis materia ex Idææ matris luco cæsa; quapropter matris precibus adductus Jupiter, naves omnes instanti incendio eripuit, & in totidem nymphas marinas convertit. Post hæc imminente jam nocte, Turnus adversus hostium eruptiones ad oppidi portam excubias disponit: iis Messapum præficit. Interim consultantibus Trojanorum ducibus, quemnam potissimum ad Æneam mitterent, qui de suorum periculo eum faceret certiorem, ultro eam provinciam suscipiunt Nisus, & Euryalus, conjunctissimum amicorum par; qui cum urbe emissi, hostium excubias vino somnoque obrutas offendissent, Rhamnetem cum magno Rutulorum numero trucidant, eorumque se spoliis exornant. Verum cum instante jam luce se recipere conantur, a Volscentis equitibus conspecti, ad sylvas confugiunt. Ibi Euryalus armorum pondere, viæque errore impeditus, in hostes incidit, & a Volscente, frustra deprecante Niso, confoditur. Nisus quoque, cæso Volscente, & Euryali nece strenue vindicata, multis vulneribus confossus super amici corpus concidit. Capita hastis affixa in castra deferuntur; ubi a Trojanis e mœnibus agnita, ingentem in urbe luctum excitant. Interim Turnus totis viribus hostes oppugnat: magna utrinque strages editur. Ibi Ascanius Numanum, insolentius se jactantem, sagittæ ictu interficit. Pandarus, & Bitias successu elati portam recludunt, hostesque subeun-

Namque ita diſcedens præceperat optimus armis
Æneas : ſi qua interea fortuna fuiſſet,
Neu ſtruere auderent aciem, neu credere campo :
Caſtra modo, & tutos ſervarent aggere muros.
Ergo, etſi conſerre manum pudor, iraque monſtrat,
Objiciunt portas tamen, & præcepta faceſſunt,
Armatique cavis expectant turribus hoſtem.
Turnus, ut ante volans tardum præceſſerat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improviſus adeſt : maculis quem Thracius albis
Portat equus, criſtaque tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecum, o juvenes, qui primus in hoſtem ?
En, ait : & jaculum intorquens emittit in auras,
Principium pugnæ, & campo ſeſe arduus infert.
Clamore excipiunt ſocii, fremituque ſequuntur
Horriſono. Teucrum mirantur inertia corda ;
Non æquo dare ſe campo, non obvia ferre
Arma viros, ſed caſtra fovere ; huc turbidus, atque huc
Luſtrat equo muros, aditumque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus inſidiatus ovili,
Cum fremit ad caulas, ventos perpeſſus, & imbres,
Nocte ſuper media ; tuti ſub matribus agni
Balatum exercent ; ille aſper & improbus ira
Sævit in abſentes : collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & ſiccæ ſanguine fauces :
Haud aliter Rutulo muros & caſtra tuenti
Ignescunt iræ, & duris dolor oſſibus ardet :
Qua tentet ratione aditus, & qua via clauſos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.
Claſſem, quæ lateri caſtrorum adjuncta latebat,
Aggeribus ſeptam circum, & fluvialibus undis,
Invadit ; ſociosque incendia poſcit ovantes ;
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum vero incumbunt : urget præſentia Turni :
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripuere focos : piceum fert fumida lumen
Tæda, & commiſtam Vulcanus ad aſtra favillam.
Quis deus, o Muſæ, tam ſæva incendia Teucris
Avertit ? tantos ratibus quis depulit ignes ?
Dicite : priſca fides facto, ſed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Æneas claſſem, & pelagi petere alta parabat,
Ipſa deum fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Jovem : Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te poſcit Olympo.
Pinea ſylva mihi multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit ſumma, quo ſacra ferebant,
Nigranti picea, trabibuſque obſcurus acernis :
Has ego Dardanio juveni, cum claſſis egeret,

Læta dedi : nunc sollicitam timor anxius angit.
Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem,
Neu cursu quassatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur; prosit nostris in montibus ortas.
Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
O genitrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
Mortaline manu factæ immortale carinæ
Fas habeant? certusque incerta pericula lustret
Æneas? cui tanta deo permissa potestas?
Imo ubi defunctæ finem, portusque tenebunt
Ausonios, olim quæcunque evaserit undis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris esse Deas: qualis Nereia Doto,
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes, atraque voragine ripas
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat promissa dies, & tempora Parcæ
Debita complerant, cum Turni injuria matrem
Admonuit, sacris ratibus depellere tædas.
Hic primum nova lux oculis effulsit, & ingens
Visus ab aurora cælum transcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troum, Rutulorumque agmina complet:
Ne trepidate meas Teucri defendere naves,
Neve armatè manus: maria ante exurere Turno,
Quam sacras dabitur pinus; vos ite solutæ,
Ite deæ pelagi: genitrix jubet. Et sua quæque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis æquora rostris
Ima petunt: hinc virgineæ (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur,
Quot prius æratæ steterant ad littora proræ.
Obstupuere animis Rutuli: conterritus ipse
Turbatis Messapus equis: cunctatur & amnis
Rauca sonans, revocatque pedem Tyberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno:
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Trojanos hæc monstra petunt: his Juppiter ipse
Auxilium solitum eripuit, non tela, nec ignes
Expectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris,
Nec spes ulla fugæ; rerum pars altera adempta est:
Terra autem in manibus nostris: tot millia gentes
Arma ferunt Italæ. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ se jactant responsa deorum.
Sat fatis, Venerique datum est, tetigere quod arva
Fertilis Ausoniæ Troes; sunt & mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam exscindere gentem,

Con-

Conjuge prærepta; nec solos tangit Atridas
Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
Sed periisse semel satis est; peccare fuisset
Ante satis, penitus modo non genus omne perosos
Fœmineum; quibus hæc medii fiducia valli,
Fossarumque moræ, lethi discrimina parva
Dant animos. An non viderunt mœnia Trojæ,
Neptuni fabricata manu considere in ignes?
Sed vos, o lecti, ferro quis scindere vallum
Apparat, & mecum invadit trepidantia castra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Est opus in Teucros: addant se protinus omnes
Etrusci socios: tenebras, & inertia furta
Palladii, cæsis summæ custodibus arcis,
Ne timeant: nec equi cæca condemur in alvo.
Luce palam certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danais rem faxo, & pube Pelasga
Esse putent, decimum quos distulit Hector in annum.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei est,
Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
Procurate viri, & pugnam sperate parati.
Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, & mœnia cingere flammis.
Bis septem Rutuli, muros qui milite servent,
Delecti: ast illos centeni quemque sequuntur
Purpurei cristis juvenes, auroque corusci:
Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos.
Collucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Hæc super e vallo prospectant Troes, & armis
Alta tenent; nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontesque, & propugnacula jungunt;
Tela gerunt; instant Mnestheus, acerque Serestus:
Quos pater Æneas, si quando adversa vocarent,
Rectores juvenum, & rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio sortita periclum
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.
Nisus erat portæ custos, acerrimus armis,
Hyrtacides (comitem Æneæ quem miserat Ida
Venatrix, jaculo celerem, levibusque sagittis)
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana nec induit arma;
Ora puer prima signans intonsa juventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
Tunc quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait: Dine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an sua cuique Deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid jamdudum invadere magnum

Mens agitat mihi, nec placida contenta quiete est.
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum:
Lumina rara micant: somno, vinoque soluti
Procubuere: silent late loca: percipe porro
Quid dubitem, & quæ nunc animo sententia surgat.
Ænean acciri omnes, populusque, patresque
Exposcunt, mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ posco, promittunt; (nam mihi facti
Fama sat est) tumulo videor reperire sub illo
Posse viam ad muros, & mœnia Pallantea.
Obstupuit magno laudum percussus amore
Euryalus, simul his ardentem affatur amicum:
Mene igitur socium summis adjungere rebus,
Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter, Trojæque labores
Sublatum erudiit: nec tecum talia gessi,
Magnanimum Ænean, & fata extrema secutus.
Est hic, est animus lucis contemptor, & istum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
Nisus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar,
Nec fas: non; ita me referat tibi magnus ovantem
Juppiter, aut quicunque oculis hæc aspicit æquis.
Sed si quis (quæ multa vides discrimine tali)
Si quis in adversum rapiat casusve, deusve,
Te superesse velim: tua vita dignior ætas.
Sit, qui me raptum pugna, pretiove redemptum
Mandet humo solita; aut si qua id fortuna vetabit,
Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro;
Neu matri miseræ tanti sim caussa doloris:
Quæ te sola, puer, multis e matribus ausa
Prosequitur, magni nec mœnia curat Acestæ.
Ille autem: Caussas nequicquam nectis inanes,
Nec mea jam mutata loco sententia cedit:
Acceleremus, ait; vigiles simul excitat; illi
Succedunt, servantque vices: statione relicta,
Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.
Cetera per terras omnes animalia somno
Laxabant curas, & corda oblita laborum:
Ductores Teucrum primi, & delecta juventus,
Consilium summis regni de rebus habebant;
Quid facerent, quisve Æneæ jam nuntius esset.
Stant longis adnixi hastis, & scuta tenentes,
Castrorum, & campi medio. Tum Nisus, & una
Euryalus confestim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque moræ fore; primus Iulus
Accepit trepidos, ac Nisum dicere jussit.
Tum sic Hyrtacides: Audite o mentibus æquis,
Æneadæ, neve hæc nostris spectentur ab annis,

Quæ ferimus. Rutuli somno, vinoque sepulti
Conticuere: locum insidiis conspeximus ipsi,
Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto.
Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
Erigitur: si fortuna permittitis uti,
Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea
Mox hic cum spoliis, ingenti cæde peracta,
Affore cernetis; nec nos via fallet euntes.
Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
Venatu assiduo, & totum cognovimus amnem.
Hic annis gravis, atque animi maturus Alethes:
Di patrii, quorum semper sub numine Troja est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cum tales animos juvenum, & tam certa tulistis
Pectora. Sic memorans, humeros, dextrasque tenebat
Amborum, & vultum lacrymis, atque ora rigabat.
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro talibus ausis
Præmia posse rear solvi? pulcherrima primum
Di, moresque dabunt vestri: tum cætera reddet
Actutum pius Æneas, atque integer ævi
Ascanius, meriti tanti non immemor unquam.
Imo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
(Excipit Ascanius) per magnos, Nise, Penates,
Assaracique larem, & canæ penetralia Vestæ,
Obtestor (quæcunque mihi fortuna, fidesque est,
In vestris pono gremiis) revocate parentem,
Reddite conspectum: nihil illo triste recepto.
Bina dabo argento perfecta, atque aspera signis
Pocula, devicta genitor quæ cepit Arisba:
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere sortem:
Vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus? ipsum illum clypeum, cristasque rubentes
Excipiam sorti, jam nunc tua præmia, Nise.
Præterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captivosque dabit, suaque omnibus arma:
Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
Te vero, meâ quem spatiis propioribus ætas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem casus complector in omnes.
Nulla meis sine te quæretur gloria rebus:
Seu pacem, seu bella geram; tibi maxima rerum,
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit: tantum fortuna secunda,
Aut adversa cadat; sed te super omnia dona
Unum oro; genitrix Priami de gente vetusta

Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Acestæ.
Hanc ego nunc, ignaram hujus quodcunque pericli est,
Inque salutatam linquo (nox, & tua testis
Dextera) quod nequeam lacrymas perferre parentis.
At tu, oro, solare inopem, & succurre relictæ.
Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
In casus omnes. Percussa mente dederunt
Dardanidæ lacrymas; ante omnes pulcher Iulus,
Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
Tum sic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit ista mihi genitrix, nomenque Creusæ
Solum defuerit: nec partum gratia talem
Parva manet, casus factum quicunque sequuntur.
Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat,
Quæ tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
Hæc eadem matrique tuæ, generique manebunt.
Sic ait illacrymans: humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Cnossius, atque habilem vagina aptarat eburna.
Dat Niso Mnestheus pellem, horrentisque leonis
Exuvias: galeam fidus permutat Alethes.
Protinus armati incedunt: quos omnis euntes
Primorum manus ad portas juvenumque, senumque
Prosequitur votis; necnon & pulcher Iulus,
Ante annos animumque gerens, curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata: sed auræ
Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant.
Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. Passim vino, somnoque per herbam
Corpora fusa vident, arrectos littore currus,
Inter lora, rotasque viros, simul arma jacere,
Vina simul; prior Hyrtacides sic ore locutus:
Euryale, audendum dextra; nunc ipsa vocat res,
Hac iter est: tu, ne qua manus se attollere nobis
A tergo possit, custodi, & consule longe.
Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit; simul ense superbum
Rhamnetem aggreditur; qui forte tapetibus altis
Extructus, toto proflabat pectore somnum:
Rex idem, & regi Turno gratissimus augur:
Sed non augurio potuit depellere pestem.
Tres juxta famulos temere inter tela jacentes,
Armigerumque Remi premit, aurigamque sub ipsis
Nactus equis, ferroque secat pendentia colla:
Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine singultantem; atro tepefacta cruore

Ter-

Terra, torique madent: nec non Lamyrumque, Lamumque,
Et juvenem Serranum, illa qui plurima nocte
Luserat insignis facie, multoque jacebat
Membra deo victus: felix, si protinus illum
Æquasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
Impastus ceu plena leo per ovilia turbans
(Suadet enim vesana fames) manditque, trahitque
Molle pecus, mutumque metu; fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: incensus & ipse
Perfurit: ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque, Herbesumque subit, Rhœtumque, Abarimque,
Ignaros: Rhœtum vigilantem, & cuncta videntem:
Sed magnum metuens se post cratera tegebat.
Pectore in adverso totum cui cominus ensem
Condidit assurgenti, & multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam, & cum sanguine mista
Vina refert moriens. Hic furto fervidus instat:
Jamque ad Messapi socios tendebat; ubi ignem
Deficere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus:
(Sensit enim nimia cæde, atque cupidine ferri)
Absistamus, ait; nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhaustum satis est, via facta per hostes.
Multa virum solido argento perfecta relinquunt
Armaque, craterasque simul, pulcrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
Quæ mittit dona, hospitio cum jungeret absens,
Cædicus; ille suo moriens dat habere nepoti:
Post mortem bello Rutuli, prædaque potiti.
Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapi habilem, cristisque decoram
Induit: excedunt castris, & tuta capessunt.
Interea præmissi equites ex urbe Latina,
Cætera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, & Turno regi responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.
Jamque propinquabant castris, murosque subibant:
Cum procul hos lævo flectentes limite cernunt:
Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiisque adversa refulsit.
Haud temere est visum, conclamat ab agmine Volscens,
State, viri, quæ causa viæ? quive estis in armis?
Quove tenetis iter? Nihil illi tendere contra,
Sed celerare fugam in sylvas, & fidere nocti.
Objiciunt equites sese ad divortia nota,
Hinc, atque hinc, omnemque aditum custode coronant.
Sylva fuit late dumis, atque ilice nigra

Horrida, quam densi complerant undique sentes;
Rara per occultos ducebat semita calles.
Euryalum tenebræ ramorum, onerosaque præda
Impediunt, fallitque timor regione viarum.
Nisus abit: jamque imprudens evaserat hostes,
Atque lacus, qui post Albæ de nomine dicti
Albani: tum rex stabula alta Latinus habebat.
Ut stetit, & frustra absentem respexit amicum:
Euryale infelix, qua te regione reliqui?
Quave sequar? rursus perplexum iter omne revolvens
Fallacis sylvæ, simul & vestigia retro
Observata legit, dumisque silentibus errat.
Audit equos, audit strepitus, & signa sequentum.
Nec longum in medio tempus, cum clamor ad aures
Pervenit, ac videt Euryalum, quem jam manus omnis
Fraude loci & noctis, subito turbante tumultu,
Oppressum rapit, & conantem plurima frustra.
Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an sese medios moriturus in hostes
Inferat, & pulcram properet per vulnera mortem?
Ocyus adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur:
Tu dea, tu præsens nostro succurre labori,
Astrorum decus, & nemorum Latonia custos.
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi:
Hunc sine me turbare globum, & rege tela per auras.
Dixerat: & toto connixus corpore ferrum
Conjicit: hasta volans noctis diverberat umbras,
Et venit aversi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fixo transit præcordia ligno.
Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, & longis singultibus ilia pulsat.
Diversi circumspiciunt: hoc acrior idem
Ecce aliud summa telum librabat ab aure.
Dum trepidant, iit hasta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque hæsit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volscens, nec teli conspicit usquam
Auctorem, nec quo se ardens immittere possit.
Tu tamen interea calido mihi sanguine pœnas
Persolves amborum, inquit: simul ense recluso
Ibat in Euryalum. Tunc vero exterritus amens
Conclamat Nisus, nec se celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem.
Me, me: adsum qui feci: in me convertite ferrum,
O Rutuli, mea fraus omnis: nihil iste nec ausus,
Nec potuit: cælum hoc, & sidera conscia testor,
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.

Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus
Transadigit coſtas, & candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus letho, pulcroſque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapſa recumbit.
Purpureus veluti cum flos ſucciſus aratro
Langueſcit moriens, laſſove papavera collo
Demiſere caput, pluvia cum forte gravantur.
At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnes
Volſcentem petit: in ſolo Volſcente moratur.
Quem circum glomerati hoſtes, hinc cominus, atque hinc
Proturbant; inſtat non ſegnius, ac rotat enſem
Fulmineum: donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverſo, & moriens animam abſtulit hoſti.
Tum ſuper exanimem ſeſe projecit amicum
Confoſſus, placidaque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo, ſi quid mea carmina poſſunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo,
Dum domus Æneæ Capitoli immobile ſaxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores præda Rutuli, ſpoliiſque potiti,
Volſcentem exanimem flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exangui, & primis una tot cæde peremptis,
Serranoque, Numaque; ingens concurſus ad ipſa
Corpora, ſeminecesque viros, tepidumque recenti
Cæde locum, & plenos ſpumanti ſanguine rivos.
Agnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem
Meſſapi, & multo phaleras ſudore receptas.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam ſole infuſo, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipſe,
Suſcitat, æratasque acies in prælia cogit
Quiſque ſuas, variiſque acuunt rumoribus iras.
Quin ipſa arrectis (viſu miſerabile) in haſtis
Præfigunt capita, & multo clamore ſequuntur,
Euryali, & Niſi.
Æneadæ duri murorum in parte ſiniſtra
Oppoſuere aciem (nam dextera cingitur amni)
Ingenteſque tenent foſſas, & turribus altis
Stant mœſti: ſimul ora virum præfixa movebant,
Nota nimis miſeris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia fama ruit, matriſque allabitur aures
Euryali; ac ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit.
Excuſſi manibus radii, revolutaque penſa.
Evolat infelix, & fœmineo ululatu,
Sciſſa comam, muros amens, atque agmina curſu
Prima petit; non illa virum, non illa pericli,

Telorumve memor: cælum dehinc questibus implet:
Hunc ego te, Euryale, aspicio? tune ille senectæ
Sera meæ requies? potuisti linquere solam
Crudelis? nec te sub tanta pericula missum,
Affari extremum miseræ data copia matri?
Heu, terra ignota canibus date præda Latinis,
Alitibusque jaces! nec te tua funera mater
Produxi, pressive oculos, aut vulnera lavi,
Veste tegens, tibi quam noctes festina, diesque
Urgebam, & tela curas solabar aniles.
Quo sequar? aut quę nunc artus, avulsaque membra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te
Nate refers? hoc sum terraque, marique secuta?
Figite me, si qua est pietas, in me omnia tela
Conjicite, o Rutuli: me primam absumite ferro.
Aut tu, magne pater divum, miserere, tuoque
Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concussi animi; mœstusque per omnes
It gemitus: torpent infractæ ad prælia vires.
Illam incendentem luctus Idæus, & Actor
Ilionei monitu, & multum lacrymantis Iuli,
Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.
  At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
Increpuit: sequitur clamor, cælumque remugit.
Accelerant acta pariter testudine Volsci,
Et fossas implere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum, & scalis ascendere muros,
Qua rara est acies, interlucetque corona
Non tam spissa viris; telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Assueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infesto volvebant pondere, si qua
Possent tectam aciem perrumpere: cum tamen omnes
Ferre libet subter densa testudine casus.
Nec jam sufficiunt, nam qua globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvuntque, ruuntque,
Quæ stravit Rutulos late, armorumque resolvit
Tegmina. Nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
Missilibus certant.
Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.
At Messapus, equum domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum, & scalas in mœnia poscit.
Vos, o Calliope, precor, aspirate canenti,
Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco:
Et mecum ingentes oras evolvite belli.

Et

Et meminiſtis enim, divæ, & memorare poteſtis.
Turris erat vaſto ſuſpectu, & pontibus altis,
Opportuna loco: ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali, ſummaque evertere opum vi
Certabant: Troes contra defendere ſaxis,
Perque cavas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri: quæ plurima vento
Corripuit tabulas, & poſtibus hæſit adeſis.
Turbati trepidare intus, fruſtraque malorum
Velle fugam: dum ſe glomerant, retroque reſidunt
In partem, quæ peſte caret; tum pondere turris
Procubuit ſubito, & cælum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole ſecuta,
Confixique ſuis telis, & pectora duro
Transfoſſi ligno veniunt; vix unus Helenor,
Et Lycus elapſi; quorum primævus Helenor,
Mæonio regi quem ſerva Lycimnia furtim
Suſtulerat, vetitiſque ad Trojam miſerat armis,
Enſe levis nudo, parmaque inglorius alba.
Iſque ubi ſe Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies aſtare Latinas:
Ut fera, quæ denſa venantum ſepta corona
Contra tela furit, ſeſeque haud neſcia morti
Injicit, & ſaltu ſupra venabula fertur:
Haud aliter juvenis medios moriturus in hoſtes
Irruit, & qua tela videt denſiſſima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus, inter & hoſtes,
Inter & arma fuga muros tenet, altaque certat
Prendere tecta manu, ſociumque attingere dextras.
Quem Turnus pariter curſu, teloque ſecutus,
Increpat his victor: Noſtraſne evadere demens
Sperasti te poſſe manus? ſimul arripit ipſum
Pendentem, & magna muri cum parte revellit.
Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum
Suſtulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis;
Quæſitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a ſtabulis rapuit lupus. Undique clamor
Tollitur: invadunt, & foſſas aggere complent.
Ardentes tædas alii ad faſtigia jactant.
Ilioneus ſaxo, atque ingenti fragmine montis
Lucetium portæ ſubeuntem, ignesque ferentem,
Emathiona Liger, Corinæum ſternit Aſylas:
(Hic jaculo bonus, hic longe fallente ſagitta)
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus;
Turnus Ityn, Cloniumque, Dioxippum, Promolumque,
Et Sagarim, & ſummis ſtantem pro turribus Idam,
Privernum Capys; hunc primo levis haſta Temillæ
Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens

Ad

Ad vulnus tulit; ergo alis allapsa sagitta,
Et lævo infixa est lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animæ lethali vulnere rupit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis.
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Ibera,
Insignis facie, genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Simethia circum
Flumina, pinguis ubi & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam positis Mezentius armis,
Ipse ter adducta circum caput egit habena,
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces
Ascanius, fortemque manu fudisse Numanum,
Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
Is primam ante aciem digna, atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque novo præcordia regno
Ibat, & ingenti sese clamore ferebat.
Non pudet obsidione iterum, valloque teneri,
Bis capti Phryges, & morti prætendere muros?
En qui nostra sibi bello connubia poscunt.
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hic Atridæ, nec fandi fictor Ulysses.
Durum a stirpe genus: natos ad flumina primum
Deferimus, sævoque gelu duramus & undis.
Venatu invigilant pueri, sylvasque fatigant:
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
At patiens operum, parvoque assueta juventus
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello,
Omne ævum ferro teritur, versaque juvencum
Terga fatigamus hasta; nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem:
Canitiem galea premimus: semperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Vobis picta croco, & fulgenti murice vestis;
Desidiæ cordi; juvat indulgere choreis;
Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.
O vere Phrygiæ (neque enim Phryges) ite per alta
Dindyma, ubi assuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos, buxusque vocat Berecynthia matris
Idææ: sinite arma viris, & cedite ferro.
Talia jactantem dictis, ac dira canentem
Non tulit Ascanius; nervoque obversus equino
Contendit telum, diversaque brachia ducens
Constitit, ante Jovem supplex per vota precatus:
Juppiter omnipotens, audacibus annue cœptis.
Ipse tibi ad tua templa feram solemnia dona,

Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
Audiit, & cæli genitor de parte serena
Intonuit lævum: sonat una lethifer arcus,
Et fugit horrendum stridens elapsa sagitta,
Perque caput Remuli venit, & cava tempora ferro
Trajicit: I, verbis virtutem illude superbis:
Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittunt.
Hæc tantum Ascanius: Teucri clamore sequuntur,
Lætitiaque fremunt, animosque ad sidera tollunt.
Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies, urbemque videbat,
Nube sedens, atque his victorem affatur Iulum:
Macte nova virtute puer: sic itur ad astra,
Dis genite, & geniture deos; jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident.
Nec te Troja capit. Simul hæc effatus, ab alto
Æthere se mittit; spirantes dimovet auras,
Ascaniumque petit; forma tum vertitur oris
Antiquum in Buten; hic Dardanio Anchisæ
Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos.
Tum comitem Ascanio pater addidit; ibat Apollo
Omnia longævo similis, vocemque, coloremque,
Et crines albos, & sæva sonoribus arma:
Atque his ardentem dictis affatur Iulum.
Sit satis, Æneide, telis impune Numanum
Oppetiisse tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & paribus non invidet armis:
Cætera parce puer bello. Sic orsus Apollo
Mortales medio aspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovere deum proceres, divinaque tela
Dardanidæ, pharetramque fuga sensere sonantem.
Ergo avidum pugnæ dictis, ac numine Phœbi
Ascanium prohibent; ipsi in certamina rursus
Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris,
Intendunt acres arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne solum telis; tum scuta, cavæque
Dant sonitum flictu galeæ; pugna aspera surgit.
Quantus ab occasu veniens pluvialibus Hædis
Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi
In vada præcipitant, cum Juppiter horridus Austris
Torquet aquosam hyemem, & cælo cava nubila rumpit.
Pandarus, & Bitias, Idæo Alcanore creti,
Quos Jovis eduxit luco sylvestris Hiera,
Abietibus juvenes patriis, & montibus æquos,
Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt;

Fre-

Freti armis, ultroque invitant mœnibus hostem.
Ipsi intus dextra, ac læva pro turribus astant
Armati ferro, & cristis capita alta corusci.
Quales aeriæ liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Athesim seu propter amœnum,
Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cælo
Attollunt capita, & sublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentes.
Continuo Quercens, & pulcher Equicolus armis,
Et præceps animi Tmarus, & Mavortius Hæmon,
Agminibus totis, aut versi terga dedere,
Aut ipso portæ posuere in limine vitam.
Tum magis increscunt animis discordibus iræ:
Et jam collecti Troes glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere longius audent.
Ductori Turno diversa in parte furenti,
Turbantique viros perfertur nuntius, hostem
Fervere cæde nova, & portas præbere patentes.
Deserit inceptum, atque immani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam, fratresque superbos:
Et primum Antiphaten (is enim se primus agebat)
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto sternit jaculo; volat Itala cornus
Aera per tenuem, stomachoque infixa sub altum
Pectus abit: reddit specus atri vulneris undam
Spumantem, & fixo ferrum in pulmone tepescit.
Tum Meropem, atque Erymantha manu, tum sternit Aphidnum:
Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem,
Non jaculo; (neque enim jaculo vitam ille dedisset)
Sed magnum stridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis, & auro
Sustinuit; collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitum, & clypeum super intonat ingens.
Qualis in Euboico Bajarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
Constructam jaciunt ponto: sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit:
Miscent se maria, & nigræ attolluntur arenæ.
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime, Jovis imperiis imposta Typhœo.
Hic Mars armipotens animum, viresque Latinis
Addidit, & stimulos acres sub pectora vertit;
Immisitque fugam Teucris, atrumque timorem.
Undique conveniunt, quoniam data copia pugnæ,
Bellatorque animo deus incidit.
Pandarus ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res;

Por-

Portam vi multa converso cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multosque suorum
Mœnibus exclusos duro in certamine linquit.
Ast alios secum includit, recipitque ruentes:
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroque incluserit urbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis effulsit, & arma
Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristæ
Sanguineæ, clypeoque micantia fulgura mittit.
Agnoscunt faciem invisam, atque immania membra
Turbati subito Æneadæ. Tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis fraternæ fervidus ira
Effatur: Non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
Olli subridens sedato pectore Turnus:
Incipe, siqua animo virtus, & consere dextram:
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat; ille rudem nodis, & cortice crudo
Intorquet summis adnixus viribus hastam.
Excepere auræ vulnus: Saturnia Juno
Detorsit veniens, portæque infigitur hasta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
Effugies: neque enim is teli, nec vulneris auctor.
Sic ait, & sublatum alte consurgit in ensem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, impubesque immani vulnere malas.
Fit sonus; ingenti concussa est pondere tellus.
Collapsos artus, atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput, atque illuc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt versi trepida formidine Troes.
Et, si continuo victorem ea cura subisset,
Rumpere claustra manu, sociosque immittere portis,
Ultimus ille dies bello, gentique fuisset.
Sed furor ardentem, cædisque insana cupido
Egit in adversos.
Principio Phalarim, & succiso poplite Gygen
Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergum: Juno vires, animumque ministrat.
Addit Halyn comitem, & confixa Phegea parma:
Ignaros deinde in muris, Martemque cientes,
Alcandrumque, Haliumque, Noemonaque, Prytaniumque,
Lyncea tendentem contra, sociosque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat: huic uno dejectum cominus ictu
Cum galea longe jacuit caput: inde ferarum

Va-

Vastatorem Amycum, quo non felicior alter
Ungere tela manu, ferrumque armare veneno:
Et Clytium Æoliden, & amicum Cretea Musis:
Cretea Musarum comitem, cui carmina semper,
Et citharæ cordi, numerosque intendere nervis:
Semper equos, atque arma virum, pugnasque canebat.
Tandem ductores, audita cæde suorum,
Conveniunt Teucri, Mnestheus, acerque Serestus,
Palantesque vident socios, hostemque receptum.
Et Mnestheus: Quo deinde fugam? quo tenditis? inquit:
Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis?
Unus homo, & vestris, o cives, undique septus
Aggeribus, tantas strages impune per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumque deorum,
Et magni Æneæ segnes miseretque, pudetque?
Talibus accensi firmantur, & agmine denso
Consistunt. Turnus paullatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem, quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu sævum turba leonem
Cum telis premit infensis: ac territus ille,
Asper, acerba tuens, retro redit: & neque terga
Ira dare, aut virtus patitur: nec tendere contra,
Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela, virosque.
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert, & mens exæstuat ira.
Quin etiam bis tum medios invaserat hostes:
Bis confusa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus e castris propere coit omnis in unum,
Nec contra vires audet Saturnia Juno
Sufficere: aeriam cælo nam Juppiter Irim
Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clypeo juvenis subsistere tantum,
Nec dextra valet; injectis sic undique telis
Obruitur: strepit assiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, & saxis solida æra fatiscunt:
Discussæque jubæ capiti; nec sufficit umbo
Ictibus: ingeminant hastis & Troes, & ipse
Fulmineus Mnestheus; tum toto corpore sudor
Liquitur, & piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit: fessos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit. Ille suo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis,
Et lætum ad socios abluta cæde remisit.

Finis Libri Noni Æneidos.

P. VIR.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER DECIMUS.

ARGUMENTUM.

Jupiter, convocato deorum concilio, ad concordiam ipsos adhortatur. Ibi Venus de Trojanorum periculo, insatiabilique Junonis odio conqueritur: aliquamque tandem tot calamitatum requiem petit. Juno contra malorum omnium causam in Trojanos, veluti primos belli auctores, atque adeo in Venerem ipsam rejicit. Frustra itaque tentata reconciliatione, Jupiter, ubi nullum videt esse contentionum finem, ne aut uxorem, aut filiam lædere, se neutrarum partium studia secuturum pronuntiat, sed pro sua æquitate omnia fatis esse permissurum. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt: non minore animo obsessi se ad defensionem parant. Dum hæc in Latio geruntur, Æneas, rebus in Etruria ex animi sententia confectis, multorumque sibi populorum auxiliis adjunctis, triginta navium classe ad suos revehitur. Ibi nymphas, paullo ante in eam formam ex navibus suis transformatas, obvias habet: ex his & de classis amissione, & de suorum periculo certior redditur. Inde in hostium usque conspectum profectus copias suas exponit. Rutuli oppugnatione desistunt, occurrentesque ad littus, terra hostem prohibere conantur. Magno utrinque detrimento pugnatur. Ibi Pallas, magna prius edita hostium strage, tandem a Turno occiditur. Cujus rei dolore percitus Æneas, magnos Rutulorum acervos amico inferias mittit: Ascanius quoque, eruptione facta, suas cum patre copias conjungit. Quibus rebus permota Juno, & pro Turno solicita, impetrata a Jove venia, præsenti eum periculo eripit, objecta illi falsa Æneæ imagine, quam dum in navim quandam fugientem insequitur, vinculis a Junone ruptis, vi tempestatis ad littora Ardeæ proxima devehitur. Interim Mezentius Jovis monitu pugnæ succedens magnum tam Tro-

Trojanorum, quam Etruscorum numerum prosternit; donec ab Ænea hastæ ictu vulneratus, & a Lauso filio protectus, ægre se ad obligandum vulnus ex acie recipit. Ibi Lausus quoque dum patrem ulcisci conatur, ab Ænea interficitur. Ejus rei nuntio accepto, Mezentius conscenso equo in prælium redit: ubi dum filii mortem vindicare parat, eadem, qua filius, dextra concidit.

Panditur interea domus omnipotentis Olympi:
Conciliumque vocat divum pater, atque hominum rex
Sideream in sedem; terras unde arduus omnes,
Castraque Dardanidum aspectat, populosque Latinos.
Consident tectis bipatentibus: incipit ipse:
Cœlicolæ magni, quia nam sententia vobis
Versa retro; tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris:
Quæ contra vetitum discordia? quis metus aut hos,
Aut hos arma sequi, ferrumque lacessere suasit?
Adveniet justum pugnæ (ne arcessite) tempus,
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum, atque Alpes immittet apertas:
Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.
Nunc sinite, & placidum læti componite fœdus.
Juppiter hæc paucis; at non Venus aurea contra
Pauca refert:
O pater, o hominum, divumque æterna potestas,
(Namque aliud quid sit, quod jam implorare queamus?)
Cernis ut insultent Rutuli, Turnusque feratur
Per medios insignis equis, tumidusque secundo
Marte ruat? non clausa tegunt jam mœnia Teucros:
Quin intra portas, atque ipsis prælia miscent
Aggeribus murorum, & inundant sanguine fossæ.
Æneas ignarus abest; numquamne levari
Obsidione sines? muris iterum imminet hostis
Nascentis Trojæ, necnon exercitus alter:
Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis
Tydides; equidem (credo) mea vulnera restant,
Et tua progenies mortalia demoror arma.
Si sine pace tua, atque invito numine Troes
Italiam petiere, luant peccata, neque illos
Juveris auxilio: sin tot responsa secuti,
Quæ superi, manesque dabant: cur nunc tua quisquam
Vertere jussa potest? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exustas Erycino in littore classes?
Quid tempestatum regem, ventosque furentes
Æolia excitos, aut actam nubibus Irim?

Nunc

Nunc etiam Manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) movet, & superis immissa repente
Alecto, medias Italum bacchata[illegible]r urbes.
Nil super imperio moveor: [illegible] ista,
[illegible]tuna fuit: vincant, [illegible] mavis.
Si [illegible] Teucris [illegible] dat tua conjux
Dur[illegible] Trojæ
F[illegible] armis
[illegible] vresse nepotem.
[illegible]iane ignotis jactetur in undis,
[illegible]umcumque viam dederit fortuna, sequatur:
[illegible]ere, & diræ valeam subducere pugnæ.
Est [illegible]thus, est celsa mihi Paphos, atque Cythera,
Idaliæque domus: positis inglorius armis
Exigat hic ævum; magna ditione jubeto
[illegible]hago premat Ausoniam: [illegible] urbibus inde
[illegible]bit Tyriis. Quid pestem [illegible]re belli
[illegible] & Argolicos medium fugisse p[illegible]nes?
T[illegible] maris, vastæque exhausta pe[illegible] terræ,
Dum Latium Teucri, recidivaque Pergama quærunt?
Non satius cineres patriæ insedisse supremos,
Atque solum, quo Troja fuit? Xanthum, & Simoenta
Redde oro miseris, iterumque revolvere casus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno
[illegible] furore gravi: Quid me alta silentia cogis
[illegible]pere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Ænean hominum quisquam, divumque subegit
Bella sequi? aut hoste[illegible] se inferre Latino?
Italiam petiit fatis [illegible]is, esto,
Ca[illegible] impulsus fu[illegible]num linquere castra
Ho[illegible]umus, aut vitam committere ventis?
Nu[illegible]ro summam belli, num credere muros?
Tyrrhenamve fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis Deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? ubi hic Juno, demissave nubibus Iris?
Indignum est Italos Trojam circumdare flammis
Nascentem; & patria Turnum consistere terra,
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater:
Quid face Trojanos atra vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
Quid soceros legere, & gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Ænean manibus subducere Grajum,
Proque viro nebulam, & [illegible]tos obtendere inanes,
Et potes in totidem cla[illegible]vertere Nymphas.
Nos aliquid Rutulos co[illegible]sse nefandum est.
Æneas ignarus abest: ignarus & absit.
Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera:
Quid gravidam bellis urbem, & corda aspera tentas?

Nosne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis
Objecit? quæ caussa fuit consurgere in arma
Europamque, [illegible]que, & fœdera solvere furto?
Me duce Dardan[illegible] Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovive cupidine [illegible]
Tunc decuit metuisse tuis [illegible]
Haud justis assurgis, & [illegible]
Talibus orabat Juno, [illegible]
Cœlicolæ assensu vario: ceu flamina prima
Cum deprensa fremunt silvis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit: eo dicente, deum domus alta silescit,
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther:
Tum Zephyri pos[illegible]re: premit placida æquora pontus,
Accipite ergo an[illegible]is, atque hæc mea figite di[illegible].
Quandoquidem Ausonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem;
Quæ cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem,
Tros, Rutulusve fuat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italum castra obsidione tenentur,
Sive errore malo Trojæ, monitisque sinistris;
Nec Rutulos solvo: sua cuique exorsa laborem,
Fortunamque ferent: rex Juppiter omnibus idem.
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes, atraque voragine ripas
Annuit; & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi; soli[illegible]m Juppiter aureo
Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circum omnibus i[illegible]t
Sternere cæde viros, & mœnia cingere [illegible]mmis.
At legio Æneadum vallis obsessa tenetur;
Nec spes ulla fugæ: miseri stant turribus altis
Nequicquam, & rara muros cinxere corona.
Asius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymœtes,
Assaracique duo, & senior cum Castore Tybris,
Prima acies; hos germani Sarpedonis ambo;
Et Clarus, & Themon Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrnesius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
Hi jaculis, illi certant defendere saxis,
Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.
Ipse inter medio[illegible]eris justissima cura,
Dardanius caput[illegible]ner detectus honestum;
Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti; vel quale per artem
Inclusum buxo, aut Oricia terebintho

Lu-

Lucet ebur: fusos cervix cui lactea crines
Accipit, & molli subnectit circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt, Ismare, gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mœonia generose domo: ubi pinguia culta
Exercentque viri, Pactolusque irrigat auro.
Affuit & Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere murorum sublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant: media Æneas freta nocte secabat.
Namque ut ab Evandro castris ingressus Etruscis,
Regem adit, & regi memorat nomenque genusque;
Quidve petat, quidve ipse ferat: Mezentius arma
Quæ sibi conciliet, violentaque pectora Turni
Edocet: humanis quæ sit fiducia rebus,
Admonet, immiscetque preces: haud fit mora: Tarchon
Jungit opes, fœdusque ferit; tum libera fatis
Classem conscendit jussis gens Lydia divum,
Externo commissa duci. Æneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:
Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
Hic magnus sedet Æneas, secumque volutat
Eventus belli varios: Pallasque sinistro
Affixus lateri, jam quærit sidera, opacæ
Noctis iter; jam quæ passus terraque, marique.
Pandite nunc Helicona deæ, cantusque movete:
Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Massicus ærata princeps secat æquora Tigri:
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi,
Quique urbem liquere Cosas, queis tela, sagittæ,
Corytique leves humeris, & lethifer arcus.
Una torvus Abas: huic totum insignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes: ast Ilva trecentos
Insula inexhaustis chalybum generosa metallis.
Tertius ille hominum, divumque interpres Asylas,
Cui pecudum fibræ, cæli cui sidera parent,
Et linguæ volucrum, & præsagi fulminis ignes;
Mille rapit densos acie, atque horrentibus hastis:
Hos parere jubent Alpheæ ab origine Pisæ,
Urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens, & versicoloribus armis.
Tercentum adjiciunt (mens omnibus una sequendi)
Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in arvis,
Et Pyrgi veteres, intempestæque Graviscæ.
Non ego te, Ligurum ductor, fortissime bello,

Transierim, Cinyra, & paucis comitate Cupavo:
Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ:
Crimen amor vestrum, formæque insigne paternæ.
Namque ferunt, luctu Cycnum Phaethontis amati,
Populeas inter frondes, umbramque sororum
Dum canit, & mœstum musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam,
Linquentem terras, & sidera voce sequentem.
Filius, æquales comitatus classe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet; ille
Instat aquæ, saxumque undis immane minatur
Arduus, & longa sulcat maria alta carina.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantus, & Tusci filius amnis:
Qui muros, matrisque dedit tibi, Mantua, nomen:
Mantua dives avis; sed non genus omnibus unum;
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
Ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco, velatus arundine glauca,
Mincius infesta ducebat in æquora pinu.
It gravis Auletes, centenaque arbore fluctum
Verberat assurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanis Triton, & cærula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert, in Pristin desinit alvus:
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Trojæ, & campos salis ære secabant.
Jamque dies cælo concesserat, almaque curru
Noctivago Phœbe medium pulsabat Olympum.
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clavumque regit, velisque ministrat.
Atque illi medio in spatio chorus ecce suarum
Occurrit comitum: nymphæ, quas alma Cybele
Numen habere maris, nymphasque e navibus esse
Jusserat, innabant pariter, fluctusque secabant,
Quot prius æratæ steterant ad littora puppes.
Agnoscunt longe regem, lustrantque choreis.
Quarum quæ fandi doctissima Cymodocea,
Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaque dorso
Eminet, ac læva tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum alloquitur: Vigilasne, deum gens,
Ænea? vigila, & velis immitte rudentes.
Nos sumus Idææ sacro de vertice pinus,
Nunc pelagi nymphæ, classis tua; perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus, flammaque premebat;
Rupimus invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus: hanc genitrix faciem miserata refecit,

Et dedit esse deas, ævumque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro, fossisque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Jam loca jussa tenet forti permistus Etrusco
Arcas eques; medias illis opponere turmas,
Ne castris jungant, certa est sententia Turno.
Surge age, & aurora socios veniente vocari
Primus in arma jube, & clypeum cape, quem dedit ipse
Invictum ignipotens, atque oras ambiit auro.
Crastina lux (mea si non irrita dicta putaris)
Ingentes Rutulæ spectabit cædis acervos.
Dixerat, & dextra discedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim: fugit illa per undas
Ocyor & jaculo, & ventos æquante sagitta.
Inde aliæ celerant cursus: stupet inscius ipse
Tros Anchisiades, animos tamen omine tollit.
Tum breviter supera aspectans convexa precatur:
Alma parens Idæa deum, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad fræna leones:
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibusque adsis pede, diva, secundo.
Tantum effatus: & interea revoluta ruebat
Matura jam luce dies, noctemque fugarat.
Principio sociis edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent se.
Jamque in conspectu Teucros habet, & sua castra,
Stans celsa in puppi; clypeum tum deinde sinistra
Extulit ardentem; clamorem ad sidera tollunt
Dardanidæ e muris; spes addita suscitat iras.
Tela manu jaciunt. Quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues, atque æthera tranant
Cum sonitu, fugiuntque notos clamore secundo.
At Rutulo Regi, ducibusque ea mira videri
Ausoniis; donec versas ad littora puppes
Respiciunt, totumque allabi classibus æquor.
Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma
Funditur, & vastos umbo vomit aureus ignes.
Non secus ac liquida si quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille sitim, morbosque ferens mortalibus ægris
Nascitur, & lævo contristat lumine cælum.
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Littora præcipere, & venientes pellere terra.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Quod votis optastis, adest, perfringere dextra:
In manibus Mars ipse, viri. Nunc conjugis esto
Quisque suæ, tectique memor: nunc magna referto
Facta patrum, laudesque: ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi, egressisque labant vestigia prima.

Audentes fortuna juvat.
Hæc ait, & secum versat, quos ducere contra,
Vel quibus obsessos possit concredere muros.
Interea Æneas socios de puppibus altis
Pontibus exponit; multi servare recursus
Languentis pelagi, & brevibus se credere saltu,
Per remos alii. Speculatus littora Tarchon,
Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,
Advertit subito proras, sociosque precatur:
Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis:
Tollite, ferte rates, inimicam findite rostris
Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina:
Frangere nec tali puppim statione recuso,
Arrepta tellure semel. Quæ talia postquam
Effatus Tarchon, socii consurgere tonsis,
Spumantesque rates arvis inferre Latinis:
Donec rostra tenent siccum, & sedere carinæ
Omnes innocuæ: sed non puppis tua, Tarchon.
Namque inflicta vadis, dorso dum pendet iniquo,
Anceps, sustentata diu, fluctusque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
Fragmina remorum quos, & fluitantia transtra
Impediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contra in littore sistit:
Signa canunt; primus turmas invasit agrestes
Æneas, omen pugnæ, stravitque Latinos,
Occiso Therone, virum qui maximus ultro
Ænean petit: huic gladio, perque ærea scuta,
Per tunicam squallentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lycam ferit, exsectum jam matre perempta,
Et tibi, Phœbe, sacrum: casus evadere ferri
Cui licuit parvo; nec longe Cissea durum,
Immanemque Gyan sternentes agmina clava,
Dejecit leto; nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvere manus, genitorque Melampus,
Alcidæ comes, usque graves cum terra labores
Præbuit. Ecce Pharo, voces dum jactat inertes,
Intorquens jaculum clamantis sistit in ore.
Tu quoque, flaventem prima lanugine malas
Dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon,
Dardania stratus dextra, securus amorum,
Qui juvenum tibi semper erant, miserande jaceres,
Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies: septem numero, septenaque tela
Conjiciunt: partim galea, clypeoque resultant
Irrita; deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus; fidum Æneas affatur Achatem:

Sug-

Suggere tela mihi (non ullum dextera frustra
Torserit in Rutulos) steterunt quæ in corpore Grajum
Iliacis campis; tum magnam corripit hastam,
Et jacit: illa volans clypei transverberat æra
Mæonis, & thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
Sustentat dextra; trajecto missa lacerto
Protinus hasta fugit, servatque cruenta tenorem:
Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Ænean petiit: sed non & figere contra
Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatæ.
Hic Curibus, fidens primævo corpore, Clausus
Advenit, & rigida Dryopen ferit eminus hasta,
Sub mentum graviter pressa, pariterque loquentis
Vocem, animamque rapit, trajecto gutture; at ille
Fronte ferit terram, & crassum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threicios, Boreæ de gente suprema,
Et tres, quos Idas pater, & patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus; accurrit Halesus,
Auruncæque manus: subit & Neptunia proles,
Insignis Messapus equis; expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi; certatur limine in ipso
Ausoniæ; magno discordes æthere venti
Prælia ceu tollant, animis, & viribus æquis:
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit;
Anceps pugna diu: stant obnixi omnia contra.
Haud aliter Trojanæ acies, aciesque Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, densusque viro vir.
At parte ex alia, qua saxa rotantia late
Impulerat torrens, arbustaque diruta ripis,
Arcadas insuetos acies inferre pedestres,
Ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci
(Aspera queis natura loci dimittere quando
Suasit equos) unum quod rebus restat egenis:
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.
Quo fugitis socii? per vos, & fortia facta,
Per ducis Evandri nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriæ quæ nunc subit æmula laudis,
Fidite ne pedibus; ferro rumpenda per hostes
Est via, qua globus ille virum densissimus urget:
Hoc vos, & Pallanta ducem patria alta reposcit.
Numina nulla premunt, mortali urgemur ab hoste
Mortales: totidem nobis animæque manusque.
Ecce maris magno claudit nos objice pontus:
Deest jam terra fugæ; pelago Trojamne petemus?
Hæc ait, & medius densos prorumpit in hostes.
Obvius huic primum fatis adductus iniquis
Fit Lagus; hunc, magno vellit dum pondere saxum,

Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium qua spina dedit, hastamque receptat
Ossibus hærentem; quem non super occupat Hisbon,
Ille quidem hoc sperans. Nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte sodalis
Excipit, atque ensem tumido in pulmone recondit.
Hinc Helenum petit, & Rhœti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos ausum incestare novercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis,
Daucia Laride, Thymberque, simillima proles,
Indiscreta suis, gratusque parentibus error.
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas.
Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abstulit ensis:
Te decisa suum, Laride, dextera quærit,
Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant.
Arcadas accensos monitu, & præclara tuentes
Facta viri mistus dolor, & pudor armat in hostes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Trajicit: hoc spatium, tantumque moræ fuit Ilo:
Ilo namque procul validam direxerat hastam;
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
Cædit semianimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut optato ventis æstate coortis,
Dispersa immittit sylvis incendia pastor:
Correptis subito mediis extenditur una
Horrida per latos acies Vulcania campos:
Ille sedens victor flammas despectat ovantes:
Non aliter socium virtus coit omnis in unum,
Teque juvat, Palla; sed bellis acer Halesus
Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque:
Strymonio dextram fulgenti deripit ense,
Elatam in jugulum; saxo ferit ora Thoantis,
Ossaque dispergit cerebro permista cruento.
Fata canens sylvis genitor celarat Halesum:
Ut senior leto canentia lumina solvit,
Injecere manum Parcæ, telisque sacrarunt
Evandri; quem sic Pallas petit ante precatus.
Da nunc, Tybri pater, ferro, quod missile libro,
Fortunam, atque viam duri per pectus Halesi:
Hæc arma, exuviasque viri tua quercus habebit.
Audiit illa deus, dum texit Imaona Halesus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non cæde viri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnæ nodumque, moramque.
Sternitur Arcadiæ proles, sternuntur Etrusci,
Et vos, o Grajis imperdita corpora, Teucri.

Agmi-

Agmina concurrunt ducibuſque, & viribus æquis.
Extremi addenſant acies, nec turba moveri
Tela manuſque ſinit; hinc Pallas inſtat, & urget,
Hinc contra Lauſus; nec multum diſcrepat ætas;
Egregii formæ, ſed queis fortuna negarat
In patriam reditus; ipſos concurrere paſſus
Haud tamen inter ſe magni regnator Olympi.
Mox illos ſua fata manent majore ſub hoſte.
Interea ſoror alma monet ſuccurrere Lauſo
Turnum, qui volucri curru medium ſecat agmen.
Ut vidit ſocios: Tempus deſiſtere pugnæ:
Solus ego in Pallanta feror, ſoli mihi Pallas
Debetur: cuperem, ipſe parens ſpectator adeſſet.
Hæc ait, & ſocii ceſſerunt æquore juſſi.
At Rutulum abſceſſu juvenis, tum juſſa ſuperba
Miratus, ſtupet in Turno, corpuſque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia viſu.
Talibus & dictis it contra dicta tyranni:
Aut ſpoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut leto inſigni: ſorti pater æquus utrique eſt:
Tolle minas; fatus medium procedit in æquor:
Frigidus Arcadibus coit in præcordia ſanguis.
Deſiluit Turnus bijugis, pedes apparat ire
Comminus; utque leo, ſpecula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Advolat: haud alia eſt Turni venientis imago.
Hunc ubi contiguum miſſæ fore credidit haſtæ,
Ire prior Pallas, ſi qua fors adjuvet auſum,
Viribus imparibus, magnumque ita ad æthera fatur:
Per patris hoſpitium,& menſas,quas advena adiſti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adſis:
Cernat ſemineci ſibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnumque ſub imo
Corde premit gemitum, lacrymaſque effudit inanes,
Tum genitor natum dictis affatur amicis:
Stat ſua cuique dies: breve, & irreparabile tempus
Omnibus eſt vitæ: ſed famam extendere factis
Hoc virtutis opus. Trojæ ſub mœnibus altis
Tot gnati cecidere deum: quin occidit una
Sarpedon, mea progenies: etiam ſua Turnum
Fata vocant, metaſque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus haſtam,
Vaginaque cava fulgentem deripit enſem.
Illa volans, humeri ſurgunt qua tegmina ſumma,
Incidit, atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto

In Pallanta, diu librans, jacit, atque ita fatur:
Aspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.
Dixerat; at clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cum pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuspis medium transverberat ictu,
Loricæque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum;
Una, eademque via sanguisque, animusque sequuntur.
Corruit in vulnus: sonitum super arma dedere:
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus super assistens:
Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quicquid solamen humandi est,
Largior: haud illi stabunt Æneia parvo
Hospitia; & lævo pressit pede, talia fatus,
Exanimem, rapiens immania pondera baltei,
Impressumque nefas: una sub nocte jugali
Cæsa manus juvenum fœde, thalamique cruenti,
Quæ bonus Eurytion multo cælaverat auro;
Quo nunc Turnus ovat spolio, gaudetque potitus.
Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ,
Et servare modum rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
Intactum Pallanta, & cum spolia ista, diemque
Oderit. At socii multo gemitu, lacrymisque
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum rediture parenti!
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert:
Cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.
Nec jam fama mali tanti, sed certior auctor
Advolat Æneæ, tenui discrimine leti
Esse suos; tempus versis succurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro, te, Turne, superbum
Cæde nova quærens. Pallas, Evander, in ipsis
Omnia sunt oculis; mensæ, quas advena primus
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quatuor hic juvenes, totidem quos educat Ufens,
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat sanguine flammas.
Inde Mago procul infensam cum tenderet hastam,
Ille astu subit, ac tremebunda supervolat hasta:
Et genua amplectens effatur talia supplex.
Per patrios manes, per spes surgentis Iuli,
Te precor, hanc animam serves natoque, patrique.
Est domus alta; jacent penitus defossa talenta
Cælati argenti: sunt auri pondera facti,
Infectique mihi; non hic victoria Teucrum

Ver-

Vertitur, haud anima una dabit diſcrimina tanta.
Dixerat; Æneas contra cui talia reddit.
Argenti, atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis; belli commercia Turnus
Suſtulit iſta prior, jam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchiſæ manes, hoc ſentit Iulus.
Sic fatus, galeam læva tenet, atque reflexa
Cervice orantis capulo tenus abdidit enſem.
Nec procul Æmonides, Phœbi, Triviæque ſacerdos,
Infula cui ſacra redimibat tempora vitta,
Totus collucens veſte, atque inſignibus armis.
Quem congreſſus agit campo, lapſumque ſuperſtans
Immolat, ingentique umbra tegit; arma Sereſtus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, trophæum.
Inſtaurant acies Vulcani ſtirpe creatus
Cæculus, & veniens Marſorum a montibus Umbro
Dardanides contra furit (Anxuris enſe ſiniſtram,
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.)
Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
Crediderat, cæloque animum fortaſſe ferebat,
Canitiemque ſibi, & longos promiſerat annos.
Tarquitus exultans contra fulgentibus armis,
Silvicolæ Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obvius ardenti ſeſe obtulit: ille reducta
Loricam, clypeique ingens onus impedit haſta.
Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis
Dicere deturbat terræ, truncumque tepentem
Provolvens, ſuper hæc inimico pectore fatur:
Iſtic nunc, metuende, jace: non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra ſepulcro:
Alitibus linquere feris, aut gurgite merſum
Unda feret, piſceſque impaſti vulnera lambent.
Protinus Antheum, & Lycam, prima agmina Turni,
Perſequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem,
Magnanimo Volſcente ſatum, ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidum, & tacitis regnavit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenaſque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribuſque arſiſſe, Jovis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clypeis, tot ſtringeret enſes.
Sic toto Æneas deſævit in æquore victor,
Ut ſemel intepuit mucro; quin ecce Niphæi
Quadrijuges in equos, adverſaque pectora tendit.
Atque illi longe gradientem, & dira frementem
Ut videre, metu verſi, retroque ruentes,
Effunduntque ducem, rapiuntque ad littora currus.
Interea bijugis infert ſe Lucagus albis
In medios; fraterque Liger; ſed frater habenis
Flectit equos: ſtrictum rotat acer Lucagus enſem.

Haud tulit Æneas tanto fervore furentes:
Irruit, adversaque ingens apparuit hasta.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis, & ævi
His dabitur terris; vesano talia late
Dicta volant Ligeri; sed non & Troïus heros
Dicta parat contra: jaculum nam torquet in hostem,
Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo
Admonuit bijugos, projecto dum pede lævo
Aptat se pugnæ, subit oras hasta per imas
Fulgentis clypei; tum lævum perforat inguen.
Excussus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Æneas dictis affatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertere ex hostibus umbræ:
Ipse rotis saliens juga deseris. Hæc ita fatus
Arripuit bijugos: frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapsus eodem.
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Trojane, sine hanc animam, & miserere precantis.
Pluribus oranti Æneas: Haud talia dudum
Dicta dabas; morere, & fratrem ne desere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquæ, vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt, & castra relinquunt
Ascanius puer, & nequicquam obsessa juventus.
Junonem interea compellat Juppiter ultro:
O germana mihi, atque eadem gratissima conjux,
Ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)
Trojanas sustentat opes, non vivida bello
Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.
Cui Juno submissa: Quid, o pulcherrime conjux,
Sollicitas ægram, & tua tristia dicta timentem?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque esse decebat,
Vis in amore foret: non hoc mihi namque negares,
Omnipotens, quin & pugnæ subducere Turnum,
Et Dauno possem incolumem servare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine pœnas.
Ille tamen nostra deducit origine nomen:
Pilumnusque illi quartus pater, & tua larga
Sæpe manu, multisque oneravit limina donis.
Cui rex ætherei breviter sic fatur Olympi:
Si mora præsentis leti, tempusque caduco
Oratur juveni, meque hoc ita ponere sentis;
Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fatis.
Hactenus indulsisse vacat; sin altior istis
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri,

Mutarive putas bellum, spes pascis inanes.
Et Juno illacrymans: Quid si, quod voce gravaris,
Mente dares, atque hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet insontem gravis exitus: aut ego veri
Vana feror; quod ut o potius formidine falsa
Ludar; & in melius tua, qui potes, orsa reflectas.
Hæc ubi dicta dedit, cælo se protinus alto
Misit, agens hyemem nimbo succincta per auras;
Iliacamque aciem, & Laurentia castra petivit.
Tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram,
In faciem Æneæ (visu mirabile monstrum)
Dardaniis ornat telis; clypeumque, jubasque
Divini assimulat capitis, dat inania verba;
Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis,
Morte obita quales fama est volitare figuras,
Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
At primas læta ante acies exsultat imago,
Irritatque virum telis, & voce lacessit.
Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam
Conjicit: illa dato vertit vestigia tergo.
Tum vero Ænean aversum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem:
Quo fugis, Ænea? thalamos ne desere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quæsita per undas.
Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat
Mucronem, nec ferre videt sua gaudia ventos.
Forte ratis celsi conjuncta crepidine saxi
Expositis stabat scalis, & ponte parato,
Qua rex Clusinis advectus Osinius oris.
Huc sese trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras; nec Turnus segnior instat,
Exsuperatque moras, & pontes transilit altos.
Vix proram attigerat, rumpit Saturnia funem,
Avulsamque rapit revoluta per æquora navem.
Illum autem Æneas absentem in prælia poscit:
Obvia multa virum demittit corpora morti.
Tunc levis haud ultra latebras jam quærit imago,
Sed sublime volans nubi se immiscuit atræ;
Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,
Et duplices cum voce manus ad sidera tendit:
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxisti? & tales voluisti expendere pœnas?
Quo feror? unde abii? quæ me fuga? quemve reducet?
Laurentesne iterum muros, aut castra videbo?
Quid manus illa virum, qui me, meaque arma secuti?
Quosque, nefas, omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumque cadentum

Accipio ; quid agam ? aut quæ jam ſatis ima dehiſcat
Terra mihi ? vos o potius miſereſcite venti ;
In rupes , in ſaxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem , ſæviſque vadis immittite Syrtes ,
Quo neque me Rutuli , neque conſcia fama ſequatur .
Hæc memorans,animo nunc huc,nunc fluctuat illuc:
An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens
Induat , & crudum per coſtas exigat enſem :
Fluctibus an jaciat mediis , & littora nando
Curva petat , Teucrumque iterum ſe reddat in arma .
Ter conatus utramque viam ; ter maxima Juno
Continuit , juvenemque animo miſerata repreſſit .
Labitur alta ſecans fluctuque æſtuque ſecundo ,
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem .
At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ , Teucroſque invadit ovantes .
Concurrunt Tyrrhenæ acies , atque omnibus uni ,
Uni odiiſque viro , teliſque frequentibus inſtant .
Ille (velut rupes , vaſtum quæ prodit in æquor
Obvia ventorum furiis , expoſtaque ponto ,
Vim cunctam , atque minas perfert cælique , mariſque ;
Ipſa immota manens) prolem Dolichaonis Hebrum
Sternit humi , cum quo Latagum , Palmumque fugacem :
Sed Latagum ſaxo , atque ingenti fragmine montis
Occupat os , faciemque adverſam : poplite Palmum
Succiſo volvi ſegnem ſinit ; armaque Lauſo
Donat habere humeris , & vertice figere criſtas .
Nec non Euanthem Phrygium , Paridiſque Mimanta
Æqualem , comitemque , una quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit , & face prægnans
Ciſſeis regina Parin creat : urbe paterna
Occubat , ignarum Laurens habet ora Mimanta .
Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper (multos Veſulus quem pinifer annos
Defendit , multoſque palus Laurentia) ſylva
Paſtus arundinea , poſtquam inter retia ventum eſt ,
Subſtitit , infremuitque ferox , & inhorruit armos ;
Nec cuiquam iraſci , propiuſve accedere virtus ,
Sed jaculis , tutiſque procul clamoribus inſtant :
Haud aliter , juſtæ quibus eſt Mezentius iræ ,
Non ulli eſt animus ſtricto concurrere ferro :
Miſſilibus longe , & vaſto clamore laceſſunt .
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes ,
Dentibus infrendens , & tergo decutit haſtas .
Venerat antiquis Corythi de finibus Acron ,
Grajus homo , infectos linquens profugus hymenæos .
Hunc ubi miſcentem longe media agmina vidit ,
Purpureum pennis , & pactæ conjugis oſtro :
Impaſtus ſtabula alta leo ceu ſæpe peragrans

(Sua-

(Suadet enim vesana fames) si forte fugacem
Conspexit capream, aut surgentem in cornua cervum;
Gaudet hians immane, comasque arrexit, & hæret
Visceribus super accumbens: lavit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum exspirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud est dignatus Orodem
Sternere, nec jacta cæcum dare cuspide vulnus:
Obvius adversoque occurrit, seque viro vir
Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.
Tum super abjectum posito pede nixus, & hasta:
Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
Conclamant socii lætum Pæana secuti.
Ille autem expirans; Non me, quicunque es, inulto,
Victor, nec longum lætabere; te quoque fata
Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem subridens mista Mezentius ira:
Nunc morere: ast de me divum pater, atque hominum rex
Viderit; hoc dicens, eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspem,
Partheniumque Rapo, & prædurum viribus Orsen;
Messapus Cloniumque, Lycaoniumque Ericaten:
Illum infrænis equi lapsu tellure jacentem;
Hunc peditem pedes; & Lycius processerat Agis:
Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit, Authronium Salius, Saliumque Nealces,
Insignis jaculo, & longe fallente sagitta.
Jam gravis æquabat luctus, & mutua Mavors
Funera: cædebant pariter, pariterque ruebant
Victores, victique: neque his fuga nota, nec illis.
Di Jovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus esse labores.
Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Juno.
Pallida Tisiphone media inter millia sævit.
At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo: quam magnus Orion,
Cum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna, viam scindens, humero super eminet undas,
Aut summis referens annosam montibus ornum,
Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit.
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contra Æneas, speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat: manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, & mole sua stat:

At-

Atque oculis ſpatium emenſus quantum ſatis haſtæ ;
Dextra mihi Deus, & telum quod miſſile libro,
Nunc adſint : voveo prædonis corpore raptis
Indutum ſpoliis, ipſum te, Lauſe, trophæum
Æneæ ; dixit, ſtridentemque eminus haſtam
Jecit : at illa volans clypeo eſt excuſſa, proculque
Egregium Anthorem latus inter, & ilia figit :
Herculis Anthorem comitem, qui miſſus ab Argis
Hæſerat Evandro, atque Itala conſederat urbe.
Sternitur infelix alieno vulnere, cælumque
Aſpicit, & dulces moriens reminiſcitur Argos.
Tum pius Æneas haſtam jacit : illa per orbem
Ære cavum triplici per linea terga, tribuſque
Tranſiit intextum tauris opus, imaque ſedit
Inguine : ſed vires haud pertulit ; ocyus enſem
Æneas, viſo Tyrrheni ſanguine, lætus
Eripit a femore, & trepidanti fervidus inſtat.
Ingemuit cari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lauſus, lacrymæque per ora volutæ.
Hic mortis duræ caſum, tuaque optima facta,
Si qua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas,
Non equidem, nec te, juvenis memorande, ſilebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeoque inimicum haſtile trahebat.
Proripuit juvenis, ſeſeque immiſcuit armis :
Jamque aſſurgentis dextræ, plagamque ferentis
Æneæ ſubiit mucronem, ipſumque morando
Suſtinuit ; ſocii magno clamore ſequuntur,
Dum genitor nati parma protectus abiret :
Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hoſtem
Miſſilibus ; furit Æneas, tectuſque tenet ſe,
Ac velut effuſa ſi quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola, & tuta latet arce viator
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit, in terris ut poſſint, ſole reducto,
Exercere diem : ſic obrutus undique telis
Æneas, nubem belli, dum detonet, omnem
Suſtinet; & Lauſum increpitat, Lauſoque minatur :
Quo moriture ruis, majoraque viribus audes ?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exultat demens : ſævæ jamque altius iræ
Dardanio ſurgunt ductori ; extremaque Lauſo
Parcæ fila legunt ; validum namque exigit enſem
Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
Tranſiit & parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro :
Implevitque ſinum ſanguis : tum vita per auras
Conceſſit mœſta ad manes, corpuſque reliquit.

At

At vero ut vultum vidit morientis, & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit:
Et mentem patriæ subiit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus lætatus, habe tua: teque parentum
Manibus, & cineri (si qua est ea cura) remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;
Æneæ magni dextra cadis. Increpat ultro
Cunctantes socios, & terra sublevat ipsum,
Sanguine turpantem comptos de more capillos.
Interea genitor Tyberini ad fluminis undam
Vulnera siccabat lymphis, corpusque levabat
Arboris acclinis trunco; procul ærea ramis
Dependet galea, & prato gravia arma quiescunt.
Stant lecti circum juvenes: ipse æger, anhelans
Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam.
Multa super Lauso rogitat, multosque remittit,
Qui revocent, mœstique ferant mandata parentis.
At Lausum socii exanimem super arma ferebant
Flentes ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longe gemitum præsaga mali mens.
Canitiem multo deformat pulvere, & ambas
Ad cælum tendit palmas, & corpore inhæret.
Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas?
Ut pro me hostili paterer succedere dextræ,
Quem genui? tuane hæc genitor per vulnera servor,
Morte tua vivens? heu nunc misero mihi demum
Exilium infelix nunc alte vulnus adactum.
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulsus ob invidiam solio, sceptrisque paternis.
Debueram patriæ pœnas, odiisque meorum:
Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem.
Nunc vivo, neque adhuc homines, lucemque relinquo:
Sed linquam. Simul hoc dicens, attollit in ægrum
Se femur, & quanquam vis alto vulnere tardat,
Haud dejectus equum duci jubet: hoc decus illi,
Hoc solamen erat: bellis hoc victor abibat
Omnibus, alloquitur mœrentem, & talibus infit.
Rhœbe, diu, res si qua diu mortalibus ulla est,
Viximus: aut hodie victor spolia illa cruenta,
Et caput Æneæ referes, Lausique dolorum
Ultor eris mecum: aut, aperit si nulla viam vis,
Occumbes pariter; neque enim, fortissime, credo,
Jussa aliena pati, & dominos dignabere Teucros.
Dixit, & exceptus tergo consueta locavit
Membra, manusque ambas jaculis oneravit acutis,
Ære caput fulgens, cristaque hirsutus equina.

Sic cursum in medios rapidus dedit: æstuat ingens
Imo in corde pudor, mistoque insania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conscia virtus.
Atque hic Ænean magna ter voce vocavit.
Æneas agnovit eum, lætusque precatur:
Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo;
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, & infesta subit obvius hasta.
Ille autem: Quid me erepto, sævissime, nato
Terres? hæc via sola fuit, qua perdere posses;
Nec mortem horremus, nec divum parcimus ulli.
Desine, jam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. Dixit, telumque intorsit in hostem.
Inde aliud super, atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro: sed sustinet aureus umbo.
Ter circum astantem lævos equitavit in orbes,
Tela manu jaciens: ter secum Troius heros
Immanem ærato circumfert tegmine sylvam.
Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
Vellere, & urgetur pugna congressus iniqua,
Multa movens animo, jam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
Implicat; ejectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cælum Troesque Latinique.
Advolat Æneas, vaginaque eripit ensem:
Et super hæc: Ubi nunc Mezentius acer, & illa
Effera vis animi? contra Tyrrhenus, ut auras
Suspiciens hausit cælum, mentemque recepit:
Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in cæde nefas; nec sic ad prælia veni:
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
Unum hoc per, si qua est victis venia hostibus, oro,
Corpus humo patiare tegi; scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc (oro) defende furorem,
Et me consortem nati concede sepulcro.
Hæc loquitur, juguloque haud inscius accipit ensem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

Finis Libri Decimi Æneidos.

P. VIR.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER DECIMUSPRIMUS.

ARGUMENTUM.

Occiso Mezentio, victor Æneas Marti trophæum erigit. Pallantis mortui corpus, magno pompæ apparatu, ad Evandri urbem remittit; ubi summo & patris, & suorum omnium luctu excipitur. Interim oratores a Latinis missi, dierum 12. inducias impetrant, quo temporis spatio utrique suorum cadavera perquirunt, supremoque sepulturæ honore prosequuntur. Eodem quoque tempore Venulus, quem sub belli initium legatum ad Diomedem miserant Latini, ad suos rediens, auxilia sibi denegata renunciat. Ea spe destitutus Latinus, consilio convocato, de summa belli consulit, legatosque de pacis conditionibus ad Æneam mittendos censet. Ibi Drances, & Turnus, pro inveterato inter ipsos odio, se mutuis conviciis proscindunt. Interim Æneas bipartito divisis copiis, levis armaturæ equites planis itineribus ad urbem præmittit: ipse cum reliquo exercitu per loca sylvis, montibusque impedita, ad editiorem oppidi partem contendit. Cujus rei nuncio Laurentum perlato, concilium dimittitur, paranturque ea, quæ ad urbis defensionem putantur pertinere. Turnus, cognito per exploratores Æneæ consilio, bifariam & ipse suas copias partitur. Equitibus Messapum, & Camillam præficit, eosque hostium equitibus opponit; ipse cum peditibus angustias, qua necessario Æneæ ad urbem iter erat, breviori itinere occupat, atque ibi in insidiis subsistit. Interim equestre prælium committitur, diuque dubio utrimque eventu pugnatur. Ibi Camilla, magna prius edita hostium strage, dum Chloreum Cybeles sacerdotem, armorum ejus pulchritudine capta incautius sequitur, ex insidiis ab Arunte hasta trajicitur. Quam tamen sacræ virginis cædem Aruns non diu tulit inultam: nam & ipse paulo post ab Opi Dianæ ministra sagitta traje-

trajectus, offensi numinis pœnas persolvit. Camillæ nece consternati Rutuli fugam arripiunt: Trojani urbis oppugnationem parant. Ejus calamitatis nuncio ab Acca Camillæ comite ad Turnum perlato, relictis, quas obsederat, angustiis, suis auxilio accurrit. Eodem subsequitur & Æneas; & quoniam imminente jam nocte prælium committi non poterat, utrique, positis ante urbem castris, considunt.

CEANUM interea surgens aurora reliquit.
Æneas (quanquam & sociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens est)
Vota deum primo victor solvebat Eoo.
Ingentem quercum, decisis undique ramis,
Constituit tumulo; fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias (tibi magne trophæum
Bellipotens) aptat rorantes sanguine cristas,
Telaque trunca viri, & bis sex thoraca petitum
Perfossumque locis, clypeumque ex ære sinistræ
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.
Tum socios (namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum) sic incipiens hortatur ovantes:
Maxima res effecta, viri: timor omnis abesto:
Quod superest: hæc sunt spolia, & de rege superbo
Primitiæ, manibusque meis Mezentius hic est.
Nunc iter ad regem nobis, murosque Latinos.
Arma parate animis, & spe præsumite bellum:
Ne qua mora ignaros (ubi primum vellere signa
Annuerint superi, pubemque educere castris)
Impediat, segnesque metu sententia tardet.
Interea socios, inhumataque corpora terræ
Mandemus, qui solus honos Acheronte sub imo est.
Ite, ait, egregias animas, quæ sanguine nobis
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
Muneribus, mœstamque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas: quem non virtutis egentem
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Sic ait illacrymans, recipitque ad limina gressum,
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acœtes
Servabat senior, qui Parrhasio Evandro
Armiger ante fuit; sed non felicibus æque
Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis famulumque manus, Trojanaque turba,
Et mœstæ Iliades crinem de more solutæ.
Ut vero Æneas foribus sese intulit altis,
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt

Pecto-

Pectoribus, mœstoque immugit regia luctu.
Ipse caput nivei fultum Pallantis, & ora
Ut vidit, lævique patens in pectore vulnus
Cuspidis Ausoniæ, lacrymis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miserande puer, cum læta veniret,
Invidit fortuna mihi, ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
Non hæc Evandro de te promissa parenti
Discedens dederam, cum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret,
Acres esse viros, cum dura prælia gente.
Et nunc ille quidem spe multum captus inani,
Fors & vota facit, cumulatque altaria donis.
Nos juvenem exanimum, & nil jam cælestibus ullis
Debentem, vano mœsti comitamur honore.
Infelix nati funus crudele videbis:
Hi nostri reditus, expectatique triumphi?
Hæc mea magna fides; at non, Evandre, pudendis
Vulneribus pulsum aspicies, nec sospite dirum
Optabis nato funus pater; hei mihi quantum
Præsidium Ausonia, & quantum tu perdis, Iule!
Hæc ubi deflevit, tolli miserabile corpus
Imperat, & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Intersintque patris lacrymis, solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alii crates, & molle feretrum
Arbuteis texunt virgis, & vimine querno;
Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agresti sublimem in stramine ponunt:
Qualem virgineo demessum pollice florem
Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgur adhuc, nec dum sua forma recessit:
Non jam mater alit tellus, viresque ministrat.
Tum geminas vestes ostroque, auroque rigentes
Extulit Æneas, quas illi læta laborum,
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro:
Harum unam juveni supremum mœstus honorem
Induit: arsurasque comas obnubit amictu.
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci:
Addit equos, & tela, quibus spoliaverat hostem.
Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæso sparsuros sanguine flammam:
Indutosque jubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix ævo confectus Acœtes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora:

Sternit.

Sternitur & toto projectus corpore terræ ;
Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.
Post bellator equus, positis insignibus, Æthon
It lacrymans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alii, galeamque ferunt; nam cætera Turnus
Victor habet; tum mœsta phalanx, Teucrique sequuntur,
Tyrrheniique duces, & versis Arcades armis.
Postquam omnis longe comitum processerat ordo,
Substitit Æneas, gemituque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant: salve æternum mihi maxime Palla,
Æternumque vale; nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.
Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quæ fusa jacebant,
Redderet, ac tumulo fineret succedere terræ:
Nullum cum victis certamen, & æthere cassis:
Parceret hospitibus quondam, socerisque vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aspernanda precantes,
Prosequitur venia, & verbis hæc insuper addit:
Quænam vos tanto fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacemne exanimis, & Martis forte peremptis
Oratis? equidem & vivis concedere vellem.
Nec veni, nisi fata locum, sedemque dedissent:
Nec bellum cum gente gero. Rex nostra reliquit
Hospitia, & Turni potius se credidit armis.
Æquius huic Turnum fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Apparat, his decuit mecum concurrere telis.
Vixet, cui vitam deus, aut sua dextra dedisset.
Nunc ite, & miseris supponite civibus ignem.
Dixerat Æneas, olli obstupuere silentes,
Conversique oculos inter se, atque ora tenebant.
Tum senior, semperque odiis, & crimine Drances
Infensus juveni Turno, sic ore vicissim
Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus cælo te laudibus æquem?
Justitiæne prius mirer, belline laborum?
Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem:
Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi: quærat sibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaque subvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc, unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis senos pepigere dies, & pace sequestra
Per sylvas Teucri, mistique impune Latini
Erravere jugis. Ferro sonat icta bipenni

Fraxi-

Fraxinus : evertunt actas ad sidera pinus .
Robora nec cuneis , & olentem scindere cedrum ,
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos .
Et jam fama volans tanti prænuncia luctus
Evandrum, Evandrique domos,& mœnia complet ,
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat .
Arcades ad portas ruere , & de more vetusto
Funereas rapuere faces : lucet via longo
Ordine flammarum , & late discriminat agros .
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungit
Agmina : quæ postquam matres succedere tectis
Viderunt , mœstam incendunt clamoribus urbem .
At non Evandrum potis est vis ulla tenere ;
Sed venit in medios , feretro Pallanta reposto
Procubuit super , atque hæret lacrymansque gemensque ,
Et via vix tandem voci laxata dolore est :
Non hæc , o Palla , dederas promissa parenti ,
Cautius ut sævo velles te credere Marti .
Haud ignarus eram , quantum nova gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine posset .
Primitiæ juvenis miseræ , bellique propinqui
Dura rudimenta ; & nulli exaudita deorum
Vota , precesque meæ ! tuque , o sanctissima conjux,
Felix morte tua , neque in hunc servata dolorem !
Contra ego vivendo vici mea fata , superstes
Restarem ut genitor . Troum socia arma secutum
Obruerent Rutuli telis ; animam ipse dedissem ,
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta referret.
Nec vos arguerim , Teucri , nec fœdera , nec quas
Junximus hospitio dextras ; sors ista senectæ
Debita erat nostræ ; quod si immatura manebat
Mors natum , cæsis Volscorum millibus ante ,
Ducentem in Latium Teucros cecidisse juvabit .
Quin ego non alio digner te funere , Palla ,
Quam pius Æneas,& quam magni Phryges,& quam
Tyrrhenique duces , Tyrrhenum exercitus omnis .
Magna trophæa ferunt , quos dat tua dextera leto .
Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis ,
Esset par ætas , & idem si robur ab annis ,
Turne ; sed infelix Teucros quid demoror armis ?
Vadite , & hæc memores regi mandata referte :
Quod vitam moror invisam , Pallante perempto ,
Dextera caussa tua est , Turnum natoque , patrique
Quam debere vides : meritis vacat hic tibi solus
Fortunæque locus : non vitæ gaudia quæro ,
Nec fas : sed nato manes perferre sub imos .
Aurora interea miseris mortalibus almam
Extulerat lucem , referens opera , atque labores .

Jam

Jam pater Æneas, jam curvo in littore Tarchon
Constituere pyras: huc corpora quisque suorum
More tulere patrum, subjectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cælum.
Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos; ter mœstum funeris ignem
Lustravere in equis, ululatusque ore dedere.
Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma:
It cælo clamorque virum, clangorque tubarum.
Hinc alii spolia occisis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas, ensesque decoros,
Frænaque, ferventesque rotas: pars munera nota,
Ipsorum clypeos, & non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora morti:
Setigerosque sues, raptasque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes: tum littore toto
Ardentes spectant socios, semustaque servant
Busta: neque avelli possunt: nox humida donec
Invertit cælum stellis fulgentibus aptum.
Nec minus & miseri diversa in parte Latini
Innumeras struxere pyras, & corpora partim
Multa virum terræ infodiunt: avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.
Cætera, confusæque ingentem cædis acervum,
Nec numero, nec honore cremant; tunc undique vasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cælo dimoverat umbram:
Mœrentes altum cinerem, & confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
Jam vero in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longe pars maxima luctus.
Hic matres, miseræque nurus, hic cara sororum
Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi,
Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos.
Ipsum armis, ipsumque jubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ, & primos sibi poscat honores.
Ingravat hæc sævus Drances, solumque vocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contra variis sententia dictis
Pro Turno; & magnum reginæ nomen obumbrat;
Multa virum meritis sustentat fama trophæis.
Hos inter motus medio in flagrante tumultu,
Ecce super mœsti magni Diomedis ab urbe
Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
Tantórum impensis operum: nil dona, nec aurum,
Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
Fatalem Æneam manifesto numine ferri,

Admonet ira deum, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosque suorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis; sedet in mediis & maximus ævo,
Et primus sceptris, haud læta fronte, Latinus.
Atque hic legatos Ætola ex urbe remissos,
Quæ referant, fari jubet, & responsa reposcit
Ordine cuncta suo; tunc facta silentia linguis,
Et Venulus dicto parens, ita farier infit.
Vidimus, o cives, Diomedem; Argivaque castra;
Atque iter emensi casus superavimus omnes,
Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Iapygis arcis.
Postquam introgressi, & coram data copia fandi,
Munera præferimus, nomen, patriamque docemus;
Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonii, quæ vos fortuna quietos
Sollicitat, suadetque ignota lacessere bella?
Quicunque Iliacos ferro violavimus agros
(Mitto ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & scelerum pœnas expendimus omnes,
Vel Priamo miseranda manus; scit triste Minervæ
Sidus, & Euboicæ cautes, ultorque Caphareus.
Militia ex illa diversum ad littus adacti,
Atrides Protei Menelaus ad usque columnas
Exulat; Ætnæos vidit Cyclopas Ulysses.
Regna Neoptolemi referam, versosque penates
Idomenei? Libycone habitantes littore Locros?
Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivum
Conjugis infandæ prima inter limina dextra
Oppetiit: devicta Asia subsedit adulter.
Invidisse deos, patriis ut redditus oris,
Conjugium optatum, & pulcram Calydona viderem?
Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur:
Et socii admissis petierunt æthera pennis,
Fluminibusque vagantur aves (heu dira meorum
Supplicia) & scopulos lacrymosis vocibus implent.
Hæc adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt
Tempore, cum ferro cælestia corpora demens
Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama; nec veterum memini, lætorve malorum.
Munera, quæ patriis ad me portastis ab oris,

Ver-

Vertite ad Æneam ; stetimus tela aspera contra,
Contulimusque manus : experto credite, quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
Dardanus, & versis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duræ cessatum est mœnia Trojæ,
Hectoris, Æneæque manu victoria Grajum
Hæsit, & in decimum vestigia rettulit annum.
Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis :
Hic pietate prior ; coeant in fœdera dextræ,
Qua datur : ast, armis concurrant arma, cavete.
Et responsa simul quæ sint, rex optime, regis
Audisti, & quæ sit magno sententia bello.
Vix ea legati : variusque per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor : ceu saxa morantur
Cum rapidos amnes ; clauso fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Ut primum placati animi, & trepida ora quierunt,
Præfatus divos solio rex infit ab alto.
Ante equidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, & fuerat melius ; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros obsidet hostis.
Bellum importunum, cives, cum gente deorum,
Invictisque viris gerimus, quos nulla fatigant
Prælia, nec victi possunt absistere ferro.
Spem, si quam accitis Ætolum habuistis in armis,
Ponite: spes sibi quisque; sed hæc quam angusta, videtis.
Cætera qua rerum jaceant perculsa ruina,
Ante oculos, interque manus sunt omnia vestras.
Nec quenquam incuso : potuit quæ plurima virtus
Esse, fuit : toto certatum est corpore regni.
Nunc adeo, quæ sit dubiæ sententia menti,
Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
Est antiquus ager, Thusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super usque Sicanos,
Aurunci Rutulique serunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum asperrima pascunt.
Hæc omnis regio, & celsi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum : & fœderis æquas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus :
Considant, si tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines, aliamque capessere gentem
Est animus, possuntque solo decedere nostro ;
Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent : jacet omnis ad undam
Materies : ipsi numerumque, modumque carinis
Præcipiant : nos æra, manus, navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,

Cen-

Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu prætendere ramos,
Munera portantes, eborisque aurique talenta,
Et sellam regni, trabeamque insignia nostri.
Consulite in medium, & rebus succurrite fessis.
Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua invidia, stimulisque agitabat amaris;
Largus opum, & lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens (genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras.
Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem
Consulis, o bone rex; cuncti se scire fatentur,
Quid fortuna ferat populi; sed dicere mussant.
Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cujus ob auspicium infaustum, moresque sinistros
(Dicam equidem, licet arma mihi, mortemque minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse urbem luctu: dum Troia tentat
Castra, fugæ fidens, & cælum territat armis.
Unum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis, ducique jubes, unum, optime regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin natam egregio genero, dignisque hymenæis
Des, pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quod si tantus habet mentes, & pectora terror;
Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso:
Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula cives
Projicis, o Latio caput horum, & caussa malorum?
Nulla salus bello; pacem te poscimus omnes,
Turne; simul pacis solum inviolabile pignus.
Primus ego (invisum quem tu tibi fingis, & esse
Nil moror) en supplex venio: miserere tuorum;
Pone animos, & pulsus abi; sat funera fusi
Vidimus, ingentes & desolavimus agros.
Aut (si fama movet, si tantum pectore robur
Concipis, & si adeo dotalis regia cordi est)
Aude, atque adversum fidens fer pectus in hostem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjux,
Nos, animæ viles, inhumata, infletaque turba,
Sternamur campis: & jam tu, si qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aspice contra,
Qui vocat.
Talibus exarsit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces.
Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi,

Tum cum bella manus poſcunt, patribuſque vocatis
Primus ades: ſed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum diſtinet hoſtem
Agger murorum, nec inundant ſanguine foſſæ.
Proinde tona eloquio, ſolitum tibi, meque timoris
Argue tu, Drance, tot quando ſtragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, paſſimque trophæis
Inſignis agros; poſſit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longe ſcilicet hoſtes
Quærendi nobis: circumſtant undique muros.
Imus in adverſos? quid ceſſas? an tibi Mavors
Ventoſa in lingua, pedibuſque fugacibus iſtis,
Semper erit?
Pulſus ego? aut quiſquam merito, fœdiſſime, pulſum
Arguet, Iliaco tumidum qui creſcere Tybrim
Sanguine, & Evandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atque exutos Arcadas armis
Haud ita me experti Bitias, & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi,
Incluſus muris, hoſtilique aggere ſeptus.
Nulla ſalus bello? capiti cane talia demens
Dardanio, rebuſque tuis; proinde omnia magno
Ne ceſſa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ, contra premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiſcunt:
Nunc & Tydides, & Lariſſæus Achilles:
Amnis & Adriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel cum ſe pavidum contra mea jurgia fingit,
Artificis ſcelus, & formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextra hac (abſiſte moveri)
Amittes: habitet tecum, & ſit pectore in iſto.
Nunc ad te, & tua, magne pater, conſulta revertor.
Si nullam noſtris ultra ſpem ponis in armis,
Si tam deſerti ſumus, & ſemel agmine verſo,
Funditus occidimus, nec habet fortuna regreſſum;
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
(Quanquam o! ſi ſolitæ quidquam virtutis adeſſet,
Ille mihi ante alios, fortunatuſque laborum,
Egregiuſque animi, qui ne quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum ſemel ore momordit.)
Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italæ, populique ſuperſunt;
Sin & Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine; ſunt illis ſua funera, parque per omnes
Tempeſtas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies, variuſque labor mutabilis ævi

Ret-

Rettulit in melius: multos alterna revisens
Lusit, & in solido rursus fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi?
At Messapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi misere duces: nec tarda sequetur
Gloria delectos Latio, & Laurentibus agris.
Est & Volscorum egregia de gente Camilla
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas.
Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obsto:
Non adeo has exosa manus victoria fugit,
Ut tanta quicquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contra: vel magnum præstet Achillem,
Factaque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet: vobis animam hanc, soceroque Latino,
Turnus ego haud ulli veterum virtute secundus,
Devovi; solum Æneas vocat; & vocet, oro.
Nec Drances potius, sive est hæc ira deorum,
Morte luat; sive est virtus, & gloria, tollat.
Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant
Certantes: castra Æneas, aciemque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque urbem terroribus implet:
Instructos acie Tyberino a flumine Teucros,
Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
Extemplo turbati animi, concussaque vulgi
Pectora, & arrectæ stimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poscunt: fremit arma juventus;
Flent mœsti mussantque patres: hic undique clamor
Dissensu vario magnus se tollit in auras.
Haud secus atque alto in luco cum forte catervæ
Consedere avium, piscosove amne Padusæ
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
Imo, ait, o cives, arrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate sedentes:
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis,
Duc, ait, & Rutulos; equitem Messapus in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turresque capessant:
Cetera, qua jusso, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota discurritur urbe:
Concilium ipse pater, & magna incepta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt:
Multaque se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Æneam, generumque adsciverit urbi.
Præfodiunt alii portas, aut saxa sudesque

Subvectant : bello dat signum rauca cruentum
Buccina ; tunc muros varia cinxere corona
Matronæ , puerique ; vocat labor ultimus omnes .
Nec non ad templum , summasque ad Palladis arces
Subvehitur magna matrum regina caterva ,
Dona ferens ; juxtaque comes Lavinia virgo ,
Causa mali tanti , atque oculos dejecta decoros .
Succedunt matres , & templum thure vaporant ,
Et mœstas alto fundunt de limine voces .
Armipotens belli præses , Tritonia virgo ,
Frange manu telum Phrygii prædonis , & ipsum
Pronum sterne solo , portisque effunde sub altis .
Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus :
Jamque adeo Rutulum thoraca indutus , ahenis
Horrebat squamis , surasque incluserat auro :
Tempora nudus adhuc , laterique accinxerat ensem ,
Fulgebatque alta decurrens aureus arce ,
Exultatque animis , & spe jam præcipit hostem .
Qualis ubi abruptis fugit præsepia vinclis
Tandem liber equus , campoque potitus aperto ,
Aut ille in pastus , armentaque tendit equarum :
Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat , arrectisque fremit cervicibus alte
Luxurians , luduntque jubæ per colla , per armos .
Obvia cui , Volscorum acie comitante , Camilla
Occurrit , portisque ab equo regina sub ipsis
Desiluit : quam tota cohors imitata , relictis
Ad terram defluxit equis ; tum talia fatur :
Turne , sui merito si qua est fiducia forti ,
Audeo , & Æneadum promitto occurrere turmæ ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra ;
Me sine prima manu tentare pericula belli :
Tu pedes ad muros subsiste , & mœnia serva .
Turnus ad hæc , oculos horrenda in virgine fixus :
O decus Italiæ virgo , quas dicere grates ,
Quasve referre parem ? sed nunc (est omnia quando
Iste animus supra) mecum partire laborem .
Æneas , ut fama fidem , missique reportant
Exploratores , equitum levia improbus arma
Præmisit , quaterent campos : ipse ardua montis
Per deserta jugo properans adventat ad urbem .
Furta paro belli convexo in tramite sylvæ ,
Ut bivias armato obsidam milite fauces .
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis :
Tecum acer Messapus erit , turmæque Latinæ ,
Tyburtique manus : ducis & tu concipe curam .
Sic ait , & paribus Messapum in prælia dictis
Hortatur , sociosque duces , & pergit in hostem .

Est curvo anfractu vallis, accommoda fraudi,
Armorumque dolis, quam densis frondibus atrum
Urget utrinque latus, tenuis quo semita ducit,
Angustæque ferunt fauces, aditusque maligni.
Hanc super, in speculis, summoque in vertice montis
Planities ignota jacet, tutique receptus;
Seu dextra, lævaque velis occurrere pugnæ,
Sive instare jugis, & grandia volvere saxa.
Huc juvenis nota fertur regione viarum,
Arripuitque locum, & silvis insedit iniquis.
Velocem interea superis in sedibus Opim,
Unam ex virginibus sociis, sacraque caterva
Compellabat, & has tristes Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & nostris nequicquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias; nec enim novus iste Dianæ
Venit amor, subitaque animum dulcedine movit.
Pulsus ob invidiam regno, viresque superbas,
Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prælia belli
Sustulit exilio comitem, matrisque vocavit
Nomine Casmillæ, mutata parte, Camillam.
Ipse sinu præ se portans juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undique sæva premebant,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce, fugæ medio summis Amasenus abundans
Spumabat ripis; tantus se nubibus imber
Ruperat: ille innare parans infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet; omnia secum
Versanti subito vix hæc sententia sedit.
Telum immane manu valida quod forte gerebat
Bellator, solidum nodis, & robore cocto;
Huic natam, libro & silvestri subere clausam,
Implicat, atque habilem mediæ circumligat hastæ:
Quam dextra ingenti librans, ita ad æthera fatur.
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
Ipse pater famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens supplex hostem fugit; accipe, testor,
Diva, tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
Immittit; sonuere undæ: rapidum super amnem
Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.
At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor
Gramineo donum Triviæ de cespite vellit.
Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepere (neque ipse manus feritate dedisset)
Pastorum & solis exegit montibus ævum.

Hic natam in dumis, interque horrentia luſtra,
Armentalis equæ mammis, & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans veſtigia plantis
Inſtiterat, jaculo palmas oneravit acuto,
Spiculaque ex humero parvæ ſuſpendit, & arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorſum a vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torſit,
Et fundam tereti circum caput egit habena;
Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem.
Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum: ſola contenta Diana
Æternum telorum, & virginitatis amorem
Intemerata colit; vellem haud correpta fuiſſet
Militia tali, conata laceſſere Teucros:
Cara mihi, comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis:
Labere, Nympha, polo, fineſque inviſe Latinos,
Triſtis ubi infauſto committitur omine pugna.
Hæc cape, & ultricem pharetra deprome ſagittam:
Hac, quicumque ſacrum violarit vulnere corpus,
Tros, Italuſve, mihi pariter det ſanguine pœnas.
Poſt ego nube cava miſerandæ corpus, & arma
Inſpoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit; at illa leves cæli demiſſa per auras
Inſonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruſcique duces, equitumque exercitus omnis,
Compoſiti numero in turmas; fremit æquore toto
Inſultans ſonipes, & preſſis pugnat habenis,
Huc obverſus, & huc; tum late ferreus haſtis
Horret ager, campique armis ſublimibus ardent.
Nec non Meſſapus contra, celereſque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ,
Adverſi campo apparent, haſtaſque reductis
Protendunt longe dextris, & ſpicula vibrant:
Adventuſque virum, fremituſque ardeſcit equorum.
Jamque intra jactum teli progreſſus uterque
Subſtiterat: ſubito erumpunt clamore, frementeſque
Exhortantur equos: fundunt ſimul undique tela
Crebra nivis ritu: cælumque obtexitur umbra.
Continuo adverſis Tyrrhenus, & acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis, primique ruinam
Dant ſonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt; excuſſus Aconteus,
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, & vitam diſpergit in auras.

Extemplo turbatæ acies, versique Latini
Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.
Troes agunt; princeps turmas inducit Asylas.
Jamque propinquabant portis, rursusque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, scopulosque superjacit undam
Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam;
Nunc rapidus retro, atque æstu revoluta resorbens
Saxa fugit, littusque vado labente relinquit.
Bis Tusci Rutulos egere ad mœnia versos,
Bis rejecti armis respectant terga tegentes.
Tertia sed postquam congressi in prælia totasque
Implicuere inter se acies, legitque virum vir:
Tum vero & gemitu morientum, & sanguine in alto
Armaque, corporaque, & permisti cæde virorum
Semanimes volvuntur equi: pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli (quando ipsum horrebat adire)
Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit:
Quo sonipes ictu furit arduus, altaque jactat
Vulneris impatiens, arrecto pectore, crura:
Volvitur ille excussus humi. Catillus Iolam,
Ingentemque animis, ingentem corpore, & armis
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Cæsaries, nudique humeri: nec vulnera terrent:
Tantus in arma patet: latos huic hasta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolorem.
Funditur ater ubique cruor; dant funera ferro
Certantes, pulcramque petunt per vulnera mortem.
At medias inter cædes exultat Amazon,
Unum exerta latus pugnæ, pharetrata Camilla:
Et nunc lenta manu spargens hastilia densat,
Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.
Aureus ex humero sonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula converso fugientia dirigit arcu.
At circum lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeja securem,
Italides: quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit pacisque bonas, bellique ministras.
Quales Threiciæ cum flumina Thermodoontis
Pulsant, & pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolyten, seu cum se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
Fœminea exultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem postremum aspera virgo
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?

Eunæum Clytio primum patre, cujus apertum
Adversi longa transverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensque suo se in vulnere versat.
Tum Lirim, Pagasumque super: quorum alter habenas
Suffosso revolutus equo dum colligit, alter
Dum subit, ac dextram labenti tendit inermem,
Præcipites pariterque ruunt; his addit Amastrum
Hippotaden: sequiturque incumbens eminus hasta
Tereaque, Harpalycumque, & Demophoonta, Chromimque:
Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri; procul Ornytus armis
Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus,
Et malæ texere lupi cum dentibus albis;
Agrestisque manus armat sparus: ipse catervis
Vertitur in mediis, & toto vertice supra est.
Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verso)
Trajicit, & super hæc inimico pectore fatur:
Sylvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
Advenit qui vestra dies muliebribus armis
Verba redargueret: nomen tamen haud leve patrum
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.
Protinus Orsilochum, & Buten, duo maxima Teucrum
Corpora: sed Buten adversum cuspide figit
Loricam, galeamque inter, qua colla sedentis
Lucent, & lævo dependet parma lacerto.
Orsilochum fugiens, magnumque agitata per orbem,
Eludit gyro interior, sequiturque sequentem.
Tum validam perque arma viro, perque ossa securim,
Altior insurgens, oranti, & multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, subitoque aspectu territus hæsit
Apenninicolæ bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
Isque ubi se nullo jam cursu evadere pugna
Posse, neque instantem reginam avertere cernit,
Consilio versare dolos ingressus, & astu,
Incipit hæc: Quid tam egregium, si fœmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te cominus æquo
Mecum crede solo, pugnæque accinge pedestri:
Jam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.
Dixit; at illa furens, acrique incensa dolore,
Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis,
Ense pedes nudo, puraque interrita parma.

At

At juvenis vicisse dolo ratus, avolat ipse
(Haud mora) conversisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligur, frustraque animis elate superbis,
Nequicquam patrias tentasti lubricus artes:
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Transit equum cursu, frenisque adversa prehensis
Congreditur, pœnasque inimico e sanguine sumit.
Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis:
Tum cruor, & vulsæ labuntur ab æthere plumæ.
At non hæc nullis hominum sator, atque deorum
Observans oculis, summo sedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia sæva
Suscitat, & stimulis haud mollibus incitat iras.
Ergo inter cædes, cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, variisque instigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans, reficitque in prælia pulsos.
Quis metus, o nunquam dolituri, o semper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quo ferrum, quidve hæc geritis tela irrita dextris?
At non in Venerem segnes, nocturnaque bella,
Aut ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Expectare dapes, & plenæ pocula mensæ.
Hic amor, hoc studium, dum sacra secundus aruspex
Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios, moriturus & ipse,
Concitat, & Venulo adversum se turbidus infert:
Direptumque ab equo dextra complectitur hostem,
Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
Tollitur in cælum clamor, cunctique Latini
Convertere oculos: volat igneus æquore Tarchon
Arma, virumque ferens: tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Qua vulnus lethale ferat; contra ille repugnans
Sustinet a jugulo dextram, & vim viribus exit.
Utque volans alte raptum cum fulva draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus hæsit:
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectisque horret squamis, & sibilat ore,
Arduus insurgens: illa haud minus urget adunco
Luctantem rostro, simul æthera verberat alis.
Haud aliter prædam Tyburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans. Ducis exemplum, eventumque secuti
Mæonidæ incurrunt; tum fatis debitus Aruns

Velocem jaculo, & multa prior arte Camillam
Circuit, & quæ sit fortuna facillima, tentat.
Qua se cunque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Aruns subit, & tacitus vestigia lustrat:
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat,
Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum, & certam quatit improbus hastam.
Forte sacer Cybele Chloreus, olimque sacerdos,
Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam squamis, auroque inserta tegebat.
Ipse peregrina ferrugine clarus, & ostro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu:
Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea vati
Cassida: tum croceam chlamydemque sinusque crepantes
Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, sive ut templis præfigeret arma
Troia, captivo sive ut se ferret in auro,
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca sequebatur, totumque incensa per agmen
Fœmineo prædæ, & spoliorum ardebat amore.
Telum ex insidiis cum tandem tempore capto
Conjicit, & superos Aruns sic voce precatur:
Summe deum, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Pascitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna:
Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
Omnipotens; non exuvias, pulsæve trophæum
Virginis, aut spolia ulla peto: mihi cetera laudem
Facta ferent; hæc dira meo dum vulnere pestis
Pulsa cadat, patriam remeabo inglorius urbem.
Audiit, & voti Phœbus succedere partem
Mente dedit, partem volucres dispersit in auras.
Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque notos vocem vertere procellæ.
Ergo ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
Convertere animos acres, oculosque tulere
Cuncti ad reginam Volsci: nihil ipsa nec auræ,
Nec sonitus memor, aut venientis ab æthere teli:
Hasta sub exertam donec perlata papillam
Hæsit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suscipiunt: fugit ante omnes exterritus Aruns
Lætitia, mistoque metu: nec jam amplius hastæ
Cre-

Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica ſequantur,
Continuo in montes ſeſe avius abdidit altos
Occiſo paſtore lupus, magnove juvenco,
Conſcius audacis facti, caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, ſilvaſque petivit.
Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abſtulit Aruns,
Contentuſque fuga, mediis ſe immiſcuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.
Labitur exanguis: labuntur frigida leto
Lumina: purpureus quondam color ora reliquit.
Tum ſic expirans Accam, ex æqualibus unam,
Alloquitur (fida ante alias quæ ſola Camillæ,
Quicum partiri curas) atque hæc ita fatur:
Haſtenus, Acca ſoror, potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigreſcunt omnia circum.
Effuge, & hæc Turno mandata noviſſima perfer;
Succedat pugnæ, Trojanoſque arceat urbe:
Jamque vale; ſimul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens: tum frigida toto
Paullatim exſolvit ſe corpore: lentaque colla,
Et captum leto poſuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.
Tum vero immenſus ſurgens ferit aurea clamor
Sidera: dejecta crudeſcit pugna Camilla.
Incurrunt denſi, ſimul omnis copia Teucrum,
Tyrrhenique duces, Evandrique Arcadis alæ.
At Triviæ cuſtos jamdudum in montibus Opis
Alta ſedet ſummis, ſpectatque interrita pugnas.
Utque procul medio juvenum in clamore furentum
Proſpexit triſti mulctatam morte Camillam,
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu! nimium virgo, nimium crudele luiſti
Supplicium, Teucros conata laceſſere bello:
Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit, aut noſtras humero geſſiſſe pharetras.
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema jam in morte: neque hoc ſine nomine letum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum,
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum.
Hic dea ſe primum rapido pulcherrima niſu
Siſtit, & Aruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem,
Cur, inquit, diverſus abis? huc dirige greſſum,

Huc, periture, veni, capias ut digna Camillæ
Præmia: tune etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, & aurata volucrem Threissa sagittam
Deprompsit pharetra, cornuque infensa tetendit,
Et duxit longe, donec curvata coirent
Inter se capita, & manibus jam tangeret æquis,
Læva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
Extemplo teli stridorem, aurasque sonantes
Audiit una Aruns, hæsitque in corpore ferrum.
Illum expirantem socii, atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt.
Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas:
Disjectique duces, desolatique manipli
Tuta petunt, & equis aversi ad mœnia tendunt.
Nec quisquam instantes Teucros, letumque ferentes
Sustentare valet telis, aut sistere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atra
Pulvis, & e speculis percussæ pectora matres,
Fœmineum clamorem ad cæli sidera tollunt.
Qui cursu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica super misto premit agmine turba,
Nec miseram effugiunt mortem; sed limine in ipso,
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum
Confixi expirant animas: pars claudere portas;
Nec sociis aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: oriturque miserrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Exclusi ante oculos, lacrymantumque ora parentum,
Pars in præcipites fossas, urgente ruina,
Volvitur: immissis pars cæca, & concita frænis
Arietat in portas, & duros obice postes.
Ipsæ de muris summo certamine matres
(Monstrat amor verus patriæ) ut videre Camillam,
Tela manu trepidæ jaciunt, ac robore duro
Stipitibus ferrum, sudibusque imitantur obustis
Præcipites, primæque mori pro mœnibus ardent.
Interea Turnum in silvis sævissimus implet
Nuntius, & juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
Ingruere infensos hostes, & Marte secundo
Omnia corripuisse; metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens (nam sæva Jovis sic numina poscunt)
Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.
Vix e conspectu exierat, campumque tenebat,

Cum pater Æneas, saltus ingressus apertos,
Exsuperatque jugum, silvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi, totoque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
At simul Æneas fumantes pulvere campos
Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
Et sævum Ænean agnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum, flatusque audivit equorum;
Continuo pugnas ineant, & prælia tentent;
Ni roseus fessos jam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemque die labente reducat.
Considunt castris ante urbem, & mœnia vallant.

Finis Libri Decimiprimi Æneidos.

P. VIR-

Vertite ad Æneam ; ſtetimus tela aſpera contra,
Contulimuſque manus : experto credite, quantus
In clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam.
Si duo præterea tales Idæa tuliſſet
Terra viros, ultro Inachias veniſſet ad urbes
Dardanus, & verſis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duræ ceſſatum eſt mœnia Trojæ,
Hectoris, Æneæque manu victoria Grajum
Hæſit, & in decimum veſtigia rettulit annum.
Ambo animis, ambo inſignes præſtantibus armis :
Hic pietate prior ; coeant in fœdera dextræ,
Qua datur : aſt, armis concurrant arma, cavete.
Et reſponſa ſimul quæ ſint, rex optime, regis
Audiſti, & quæ ſit magno ſententia bello.
Vix ea legati : variuſque per ora cucurrit
Auſonidum turbata fremor : ceu ſaxa morantur
Cum rapidos amnes ; clauſo fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Ut primum placati animi, & trepida ora quierunt,
Præfatus divos ſolio rex infit ab alto.
Ante equidem ſumma de re ſtatuiſſe, Latini,
Et vellem, & fuerat melius ; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros obſidet hoſtis.
Bellum importunum, cives, cum gente deorum,
Invictiſque viris gerimus, quos nulla fatigant
Prælia, nec victi poſſunt abſiſtere ferro.
Spem, ſi quam accitis Ætolum habuiſtis in armis,
Ponite : ſpes ſibi quiſque ; ſed hæc quam anguſta, videtis.
Cætera qua rerum jaceant perculſa ruina,
Ante oculos, interque manus ſunt omnia veſtras.
Nec quenquam incuſo : potuit quæ plurima virtus
Eſſe, fuit : toto certatum eſt corpore regni.
Nunc adeo, quæ ſit dubiæ ſententia menti,
Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
Eſt antiquus ager, Thuſco mihi proximus amni,
Longus in occaſum, fines ſuper uſque Sicanos,
Aurunci Rutulique ſerunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum aſperrima paſcunt.
Hæc omnis regio, & celſi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum : & fœderis æquas
Dicamus leges, ſocioſque in regna vocemus :
Conſidant, ſi tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines, aliamque capeſſere gentem
Eſt animus, poſſuntque ſolo decedere noſtro ;
Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent : jacet omnis ad undam
Materies : ipſi numerumque, modumque carinis
Præcipiant : nos æra, manus, navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,

Cen.

Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacifque manu prætendere ramos,
Munera portantes, eborifque aurique talenta,
Et fellam regni, trabeamque infignia noftri.
Confulite in medium, & rebus fuccurrite feffis.
Tum Drances idem infenfus, quem gloria Turni
Obliqua invidia, ftimulifque agitabat amaris:
Largus opum, & lingua melior, fed frigida bello
Dextera, confiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens (genus huic materna fuperbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras.
Rem nulli obfcuram, noftræ nec vocis egentem
Confulis, o bone rex; cuncti fe fcire fatentur,
Quid fortuna ferat populi; fed dicere muffant.
Det libertatem fandi, flatufque remittat,
Cujus ob aufpicium infauftum, morefque finiftros
(Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
Lumina tot cecidiffe ducum, totamque videmus
Confediffe urbem luctu: dum Troia tentat
Caftra, fugæ fidens, & cælum territat armis.
Unum etiam donis iftis, quæ plurima mitti
Dardanidis, ducique jubes, unum, optime regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin natam egregio genero, dignifque hymenæis
Des, pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quod fi tantus habet mentes, & pectora terror;
Ipfum obteftemur, veniamque oremus ab ipfo:
Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.
Quid miferos toties in aperta pericula cives
Projicis, o Latio caput horum, & caufa malorum?
Nulla falus bello; pacem te pofcimus omnes,
Turne; fimul pacis folum inviolabile pignus.
Primus ego (invifum quem tu tibi fingis, & effe
Nil moror) en fupplex venio: miferere tuorum;
Pone animos, & pulfus abi; fat funera fufi
Vidimus, ingentes & defolavimus agros.
Aut (fi fama movet, fi tantum pectore robur
Concipis, & fi adeo dotalis regia cordi eft)
Aude, atque adverfum fidens fer pectus in hoftem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjux,
Nos, animæ viles, inhumata, infletaque turba,
Sternamur campis: & jam tu, fi qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum afpice contra,
Qui vocat.
Talibus exarfit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces.
Larga quidem, Drance, femper tibi copia fandi,

Tum cum bella manus poſcunt, patribuſque vocatis
Primus ades: ſed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum diſtinet hoſtem
Agger murorum, nec inundant ſanguine foſſæ.
Proinde tona eloquio, ſolitum tibi, meque timoris
Argue tu, Drance, tot quando ſtragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, paſſimque trophæis
Inſignis agros; poſſit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longe ſcilicet hoſtes
Quærendi nobis: circumſtant undique muros.
Imus in adverſos? quid ceſſas? an tibi Mavórs
Ventoſa in lingua, pedibuſque fugacibus iſtis,
Semper erit?
Pulſus ego? aut quiſquam merito, fœdiſſime, pulſum
Arguet, Iliaco tumidum qui creſcere Tybrim
Sanguine, & Evandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atque exutos Arcadas armis
Haud ita me experti Bitias, & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi,
Incluſus muris, hoſtilique aggere ſeptus.
Nulla ſalus bello? capiti cane talia demens
Dardanio, rebuſque tuis; proinde omnia magno
Ne ceſſa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ, contra premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiſcunt:
Nunc & Tydides, & Lariſſæus Achilles:
Amnis & Adriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel cum ſe pavidum contra mea jurgia fingit
Artificis ſcelus, & formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextra hac (abſiſte moveri)
Amittes: habitet tecum, & ſit pectore in iſto.
Nunc ad te, & tua, magne pater, conſulta revertor.
Si nullam noſtris ultra ſpem ponis in armis,
Si tam deſerti ſumus, & ſemel agmine verſo,
Funditus occidimus, nec habet fortuna regreſſum;
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
(Quanquam o! ſi ſolitæ quidquam virtutis adeſſet,
Ille mihi ante alios, fortunatuſque laborum,
Egregiuſque animi, qui ne quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum ſemel ore momordit.)
Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italæ, populique ſuperſunt;
Sin & Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine; ſunt illis ſua funera, parque per omnes
Tempeſtas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies, variuſque labor mutabilis ævi

Rettulit in melius: multos alterna revisens
Lusit, & in solido rursus fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi?
At Messapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi misere duces: nec tarda sequetur
Gloria delectos Latio, & Laurentibus agris.
Est & Volscorum egregia de gente Camilla
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas.
Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obsto:
Non adeo has exosa manus victoria fugit,
Ut tanta quicquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contra: vel magnum præstet Achillem,
Factaque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet: vobis animam hanc soceroque Latino,
Turnus ego haud ulli veterum virtute secundus,
Devovi; solum Æneas vocat; & vocet, oro.
Nec Drances potius, sive est hæc ira deorum,
Morte luat; sive est virtus, & gloria, tollat.
Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant
Certantes: castra Æneas, aciemque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque urbem terroribus implet:
Instructos acie Tyberino a flumine Teucros,
Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
Extemplo turbati animi, concussaque vulgi
Pectora, & arrectæ stimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poscunt: fremit arma juventus;
Flent mœsti mussantque patres: hic undique clamor
Dissensu vario magnus se tollit in auras.
Haud secus atque alto in luco cum forte catervæ
Consedere avium, piscosove amne Padusæ
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
Imo, ait, o cives, arrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate sedentes:
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis,
Duc, ait, & Rutulos; equitem Messapus in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turresque capessant:
Cetera, qua jusso, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota discurritur urbe:
Concilium ipse pater, & magna incepta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt:
Multaque se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Æneam, generumque adsciverit urbi.
Præfodiunt alii portas, aut saxa sudesque

Subvectant : bello dat signum rauca cruentum
Buccina ; tunc muros varia cinxere corona
Matronæ , puerique ; vocat labor ultimus omnes .
Nec non ad templum , summasque ad Palladis arces
Subvehitur magna matrum regina caterva ,
Dona ferens ; juxtaque comes Lavinia virgo ,
Causa mali tanti , atque oculos dejecta decoros .
Succedunt matres , & templum thure vaporant ,
Et mœstas alto fundunt de limine voces .
Armipotens belli præses , Tritonia virgo ,
Frange manu telum Phrygii prædonis , & ipsum
Pronum sterne solo , portisque effunde sub altis .
Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus :
Jamque adeo Rutulum thoraca indutus , ahenis
Horrebat squamis , surasque incluserat auro :
Tempora nudus adhuc , laterique accinxerat ensem ,
Fulgebatque alta decurrens aureus arce ,
Exultatque animis , & spe jam præcipit hostem .
Qualis ubi abruptis fugit præsepia vinclis
Tandem liber equus , campoque potitus aperto ,
Aut ille in pastus , armentaque tendit equarum :
Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat , arrectisque fremit cervicibus alte
Luxurians , luduntque jubæ per colla , per armos .
Obvia cui , Volscorum acie comitante , Camilla
Occurrit , portisque ab equo regina sub ipsis
Desiluit : quam tota cohors imitata , relictis
Ad terram defluxit equis ; tum talia fatur :
Turne , sui merito si qua est fiducia forti ,
Audeo , & Æneadum promitto occurrere turmæ ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra ;
Me sine prima manu tentare pericula belli :
Tu pedes ad muros subsiste , & mœnia serva .
Turnus ad hæc , oculos horrenda in virgine fixus :
O decus Italiæ virgo , quas dicere grates ,
Quasve referre parem ? sed nunc (est omnia quando
Iste animus supra) mecum partire laborem .
Æneas , ut fama fidem , missique reportant
Exploratores , equitum levia improbus arma
Præmisit , quaterent campos : ipse ardua montis
Per deserta jugo properans adventat ad urbem .
Furta paro belli convexo in tramite sylvæ ,
Ut bivias armato obsidam milite fauces .
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis :
Tecum acer Messapus erit , turmæque Latinæ ,
Tyburtique manus : ducis & tu concipe curam .
Sic ait , & paribus Messapum in prælia dictis
Hortatur , sociosque duces , & pergit in hostem .

Est

Est curvo anfractu vallis, accommoda fraudi,
Armorumque dolis, quam densis frondibus atrum
Urget utrinque latus, tenuis quo semita ducit,
Angustæque ferunt fauces, aditusque maligni.
Hanc super, in speculis, summoque in vertice montis
Planities ignota jacet, tutique receptus;
Seu dextra, lævaque velis occurrere pugnæ,
Sive instare jugis, & grandia volvere saxa.
Huc juvenis nota fertur regione viarum,
Arripuitque locum, & silvis insedit iniquis.
Velocem interea superis in sedibus Opim,
Unam ex virginibus sociis, sacraque caterva
Compellabat, & has tristes Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & nostris nequicquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias; nec enim novus iste Dianæ
Venit amor, subitaque animum dulcedine movit.
Pulsus ob invidiam regno, viresque superbas,
Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prælia belli
Sustulit exilio comitem, matrisque vocavit
Nomine Casmillæ, mutata parte, Camillam.
Ipse sinu præ se portans juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undique sæva premebant,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce, fugæ medio summis Amasenus abundans
Spumabat ripis; tantus se nubibus imber
Ruperat: ille innare parans infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet; omnia secum
Versanti subito vix hæc sententia sedit.
Telum immane manu valida quod forte gerebat
Bellator, solidum nodis, & robore costo;
Huic natam, libro & silvestri subere clausam,
Implicat, atque habilem mediæ circumligat hastæ:
Quam dextra ingenti librans, ita ad æthera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
Ipse pater famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens supplex hostem fugit; accipe, testor,
Diva, tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
Immittit; sonuere undæ: rapidum super amnem
Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.
At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor
Gramineo donum Triviæ de cespite vellit.
Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepere (neque ipse manus feritate dedisset)
Pastorum & solis exegit montibus ævum.

Extemplo turbatæ acies, versique Latini
Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.
Troes agunt; princeps turmas inducit Asylas.
Jamque propinquabant portis, rursusque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, scopulosque superjacit undam
Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam;
Nunc rapidus retro, atque æstu revoluta resorbens
Saxa fugit, littusque vado labente relinquit.
Bis Tusci Rutulos egere ad mœnia versos,
Bis rejecti armis respectant terga tegentes.
Tertia sed postquam congressi in prælia totasque
Implicuere inter se acies, legitque virum vir:
Tum vero & gemitu morientum, & sanguine in alto
Armaque, corporaque, & permisti cæde virorum
Semanimes volvuntur equi: pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli (quando ipsum horrebat adire)
Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit:
Quo sonipes ictu furit arduus, altaque jactat
Vulneris impatiens, arrecto pectore, crura:
Volvitur ille excussus humi. Catillus Iolam,
Ingentemque animis, ingentem corpore, & armis
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Cæsaries, nudique humeri: nec vulnera terrent:
Tantus in arma patet: latos huic hasta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolorem.
Funditur ater ubique cruor; dant funera ferro
Certantes, pulcramque petunt per vulnera mortem.
At medias inter cædes exultat Amazon,
Unum exerta latus pugnæ, pharetrata Camilla:
Et nunc lenta manu spargens hastilia densat,
Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.
Aureus ex humero sonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula converso fugientia dirigit arcu.
At circum lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeja securem,
Italides: quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit pacisque bonas, bellique ministras.
Quales Threiciæ cum flumina Thermodoontis
Pulsant, & pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolyten, seu cum se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
Fœminea exultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem postremum aspera virgo
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?

At juvenis viciffe dolo ratus, avolat ipse
(Haud mora) converfifque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligur, fruftraque animis elate fuperbis,
Nequicquam patrias tentafti lubricus artes:
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Tranfit equum curfu, frenifque adverfa prehenfis
Congreditur, pœnafque inimico e fanguine fumit.
Quam facile accipiter faxo facer ales ab alto
Confequitur pennis fublimem in nube columbam,
Comprenfamque tenet, pedibufque evifcerat uncis:
Tum cruor, & vulfæ labuntur ab æthere plumæ.
At non hæc nullis hominum fator, atque deorum
Obfervans oculis, fummo fedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia fæva
Sufcitat, & ftimulis haud mollibus incitat iras.
Ergo inter cædes, cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, variifque inftigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans, reficitque in prælia pulfos.
Quis metus, o nunquam dolituri, o femper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quo ferrum, quidve hæc geritis tela irrita dextris?
At non in Venerem fegnes, nocturnaque bella,
Aut ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Expectare dapes, & plenæ pocula menfæ.
Hic amor, hoc ftudium, dum facra fecundus arufpex
Nuntiet, ac lucos vocet hoftia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios, moriturus & ipfe,
Concitat, & Venulo adverfum fe turbidus infert:
Direptumque ab equo dextra complectitur hoftem,
Et gremium ante fuum multa vi concitus aufert.
Tollitur in cælum clamor, cunctique Latini
Convertere oculos: volat igneus æquore Tarchon
Arma, virumque ferens: tum fumma ipfius ab hafta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Qua vulnus lethale ferat; contra ille repugnans
Suftinet a jugulo dextram, & vim viribus exit.
Utque volans alte raptum cum fulva draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus hæfit:
Saucius at ferpens finuofa volumina verfat,
Arrectifque horret fquamis, & fibilat ore,
Arduus infurgens: illa haud minus urget adunco
Luctantem roftro, fimul æthera verberat alis.
Haud aliter prædam Tyburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans. Ducis exemplum, eventumque fecuti
Mæonidæ incurrunt; tum fatis debitus Aruns

Velocem jaculo, & multa prior arte Camillam
Circuit, & quæ sit fortuna facillima, tentat.
Qua se cunque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Aruns subit, & tacitus vestigia lustrat:
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat,
Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum, & certam quatit improbus hastam.
Forte sacer Cybele Chloreus, olimque sacerdos,
Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam squamis, auroque inserta tegebat.
Ipse peregrina ferrugine clarus, & ostro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu:
Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea vati
Cassida: tum croceam chlamydemque sinusque crepantes
Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, sive ut templis præfigeret arma
Troia, captivo sive ut se ferret in auro,
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca sequebatur, totumque incensa per agmen
Fœmineo prædæ, & spoliorum ardebat amore.
Telum ex insidiis cum tandem tempore capto
Conjicit, & superos Aruns sic voce precatur:
Summe deum, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Pascitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna:
Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
Omnipotens; non exuvias, pulsæve trophæum
Virginis, aut spolia ulla peto: mihi cetera laudem
Facta ferent; hæc dira meo dum vulnere pestis
Pulsa cadat, patriam remeabo inglorius urbem.
Audiit, & voti Phœbus succedere partem
Mente dedit, partem volucres dispersit in auras.
Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque notos vocem vertere procellæ.
Ergo ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
Convertere animos acres, oculosque tulere
Cuncti ad reginam Volsci: nihil ipsa nec auræ,
Nec sonitus memor, aut venientis ab æthere teli:
Hasta sub exertam donec perlata papillam
Hæsit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suscipiunt: fugit ante omnes exterritus Aruns
Lætitia, mistoque metu: nec jam amplius hastæ

Cre-

Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
Continuo in montes sese avius abdidit altos
Occiso pastore lupus, magnove juvenco,
Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, silvasque petivit.
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Aruns,
Contentusque fuga, mediis se immiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
Labitur exanguis: labuntur frigida leto
Lumina: purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic expirans Accam, ex æqualibus unam,
Alloquitur (fida ante alias quæ sola Camillæ,
Quicum partiri curas) atque hæc ita fatur:
Hactenus, Acca soror, potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigrescunt omnia circum.
Effuge, & hæc Turno mandata novissima perfer;
Succedat pugnæ, Trojanosque arceat urbe:
Jamque vale; simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens: tum frigida toto
Paullatim exsolvit se corpore: lentaque colla,
Et captum leto posuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor
Sidera: dejecta crudescit pugna Camilla.
Incurrunt densi, simul omnis copia Teucrum,
Tyrrhenique duces, Evandrique Arcadis alæ.
At Triviæ custos jamdudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.
Utque procul medio juvenum in clamore furentum
Prospexit tristi mulctatam morte Camillam,
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu! nimium virgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello:
Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras.
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema jam in morte: neque hoc sine nomine letum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum,
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum.
Hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
Sistit, & Aruntem tumulo speculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem,
Cur, inquit, diversus abis? huc dirige gressum,

Huc, periture, veni, capias ut digna Camillæ
Præmia: tune etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, & aurata volucrem Threissa sagittam
Deprompsit pharetra, cornuque infensa tetendit,
Et duxit longe, donec curvata coirent
Inter se capita, & manibus jam tangeret æquis,
Læva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
Extemplo teli stridorem, aurasque sonantes
Audiit una Aruns, hæsitque in corpore ferrum.
Illum expirantem socii, atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt.
Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas:
Disjectique duces, desolatique manipli
Tuta petunt, & equis aversi ad mœnia tendunt.
Nec quisquam instantes Teucros, letumque ferentes
Sustentare valet telis, aut sistere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atra
Pulvis, & e speculis percussæ pectora matres,
Fœmineum clamorem ad cæli sidera tollunt.
Qui cursu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica super misto premit agmine turba,
Nec miseram effugiunt mortem; sed limine in ipso,
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum
Confixi expirant animas: pars claudere portas;
Nec sociis aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: oriturque miserrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Exclusi ante oculos, lacrymantumque ora parentum,
Pars in præcipites fossas, urgente ruina,
Volvitur: immissis pars cæca, & concita frænis
Arietat in portas, & duros obice postes.
Ipsæ de muris summo certamine matres
(Monstrat amor verus patriæ) ut videre Camillam,
Tela manu trepidæ jaciunt, ac robore duro
Stipitibus ferrum, sudibusque imitantur obustis
Præcipites, primæque mori pro mœnibus ardent.
Interea Turnum in silvis sævissimus implet
Nuntius, & juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
Ingruere infensos hostes, & Marte secundo
Omnia corripuisse; metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens (nam sæva Jovis sic numina poscunt)
Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.
Vix e conspectu exierat, campumque tenebat,
Cum

Cum pater Æneas, saltus ingressus apertos,
Exsuperatque jugum, silvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi, totoque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
At simul Æneas fumantes pulvere campos
Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
Et sævum Ænean agnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum, flatusque audivit equorum;
Continuo pugnas ineant, & prælia tentent;
Ni roseus fessos jam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemque die labente reducat.
Considunt castris ante urbem, & mœnia vallant.

Finis Libri Decimiprimi Æneidos.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER DECIMUSSECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Attritis duobus adversis præliis Latinorum viribus, animisque eorum fractis, Turnus, ubi omnem spem suam in seipso sitam videt, frustra dissuadente Latino, reginaque multis eum cum lacrymis nequicquam retinente, singulari certamine cum Ænea dimicare statuit: ejusque rei Æneam, per quendam ex suis, Idmonem nomine, facit certiorem. Accipit conditionem Æneas, solennique utrinque sacramento fœdus sancitur. Id Junonis impulsu a Juturna nympha, Turni sorore, in falsam Camertis imaginem conversa, perturbatur; primusque omnium Tolumnius augur falso augurio certam suis victoriam promittens, unum ex Gylippi filiis hasta trajicit. Æneas quoque, dum subiti tumultus causam ignorans, suos revocare conatur, ab incerto auctore sagitta vulneratus, prælio excedere cogitur. Qua re intellecta, Turnus magnam sibi rei bene gerendæ occasionem oblatam ratus, ingentem hostium stragem edit. Interim Venus, decerpto ex Ida Cretensi dictamno herba, filio suo medetur. Refectis viribus Æneas, Ascanium paucis suo exemplo ad virtutem cohortatus, suis auxilio accurrit, Turnumque nominatim ad pugnam deposcit. Verum cum Turnus sui copiam non faceret (Juturna enim, quæ, excusso Metisco auriga, currum ejus moderabatur, in diversam semper partem habenas reflectens, congredi eos non patiebatur) oppugnandæ urbis consilium capit, admotoque ad mœnia exercitu, in propugnacula, proximaque ædificia ignem conjicit. Ibi Amata, cum Turnum occisum arbitraretur, doloris impatientia laqueo vitam finit. His rebus Turno per Sagem nuntiatis, cum eo rem ductam videret, ut sibi necessario dimicandum esset, nisi perpeti mallet sociorum urbem se inspiciente

ciente in hostium potestatem pervenire, ultro Æneam ex præscripto fœderis ad singulare certamen provocat. Ea pugna superior Æneas, cum victi hostis precibus jam pene ad misericordiam flecteretur, conspecto in humeris ejus baltheo, quem occiso Pallanti Turnus detraxerat, repente ira accensus, gladio per pectus adacto, eum vita spoliat.

TUrnus ut infractos adverso Marte Latinos
Defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
Se signari oculis, ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos. Pœnorum qualis in arvis
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo: gaudetque comantes
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento.
Haud secus accenso gliscit violentia Turno.
Tum sic affatur regem, atque ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno: nihil est, quod dicta retractent
Ignavi Æneadæ; nec, quæ pepigere, recusent.
Congredior: fer sacra, pater, & concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextra sub tartara mittam,
Desertorem Asiæ, (sedeant, spectentque Latini)
Et solus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos, cedat Lavinia conjux.
Olli sedato respondit corde Latinus:
O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas, tanto me impensius æquum est
Consulere, atque omnes metuentem expendere casus.
Sunt tibi regna Patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu: nec non aurumque, animusque Latino est.
Sunt aliæ innuptæ Latio, & Laurentibus agris,
Nec genus indecores: sine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis, simul hoc animo hauri.
Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat: idque omnes divique, hominesque canebant.
Victus amore tui, cognato sanguine victus,
Conjugis & mœstæ lacrymis, vincla omnia rupi:
Promissam eripui genero; arma impia sumpsi.
Ex illo, qui me casus, quæ, Turne, sequantur
Bella, vides; quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna, vix urbe tuemur
Spes Italas: recalent nostro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus albent.
Quo referor toties? quæ mentem insania mutat?
Si, Turno extincto, socios sum accire paratus,
Cur non incolumi potius certamina tollo?

Quid

Quid consanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia, ad mortem si te (fors dicta refutet)
Prodiderim, natam & connubia nostra petentem?
Respice res bello varias: miserere parentis
Longævi, quem nunc mœstum patria Ardea longe
Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exsuperat magis, ægrescitque medendo.
Ut primum fari potuit, sic institit ore:
Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
Deponas, letumque sinas pro laude pacisci.
Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis.
Longe illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœminea tegat, & vanis sese occulat umbris.
At regina nova pugnæ conterrita sorte
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrymas, per si quis Amatæ
Tangit honos animum (spes tu nunc una senectæ,
Tu requies miseræ: decus, imperiumque Latini
Te penes; in te omnis domus inclinata recumbit)
Unum oro, desiste manum committere Teucris.
Qui te cumque manent isto certamine casus,
Et me, Turne, manent: simul hæc invisa relinquam,
Lumina, nec generum Æneam captiva videbo.
Accepit vocem lacrymis Lavinia matris
Flagrantes perfusa genas: cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur, vel mista rubent ubi lilia multa
Alba rosa: tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus:
Ardet in arma magis, paucisque affatur Amatam:
Ne quæso, ne me lacrymis, neve omine tanto
Prosequere in duri certamina Martis euntem,
O mater: neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: Cum primum crastina cælo
Puniceis invecta rotis aurora rubebit,
Non Teucros agat in Rutulos; Teucrum arma quiescant,
Et Rutulum: nostro dirimamus sanguine bellum:
Illo quæratur conjux Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit,
Poscit equos: gaudetque tuens ante ora frementes,
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia,
Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
Circumstant properi aurigæ, manibusque lacessunt
Pectora plausa cavis, & colla comantia pectunt.

Ipse

Ipse dehinc auro squalentem, alboque orichalco
Circumdat loricam humeris: simul aptat habendo
Ensemque, clypeumque, & rubræ cornua cristæ:
Ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti
Fecerat, & Stygia candentem tinxerat unda:
Exin, quæ in mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus astabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Aurunci spolium; quassatque trementem
Vociferans: Nunc, o nunquam frustrata vocatus
Hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit: da sternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare revulsam
Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes.
His agitur furiis, totoque ardentis ab ore
Scintillæ absistunt; oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cum prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea maternis sævus in armis
Æneas acuit Martem, & se suscitat ira,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum socios, mœstique metum solatur Iuli,
Fata docens: regique jubet responsa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.
Postera vix summos spargebat lumine montes
Orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant:
Campum ad certamen magnæ sub mœnibus urbis
Dimensi Rutulique viri, Teucrique parabant:
In medioque focos, & Dis communibus aras
Gramineas; alii fontemque, ignemque ferebant,
Velati lino, & verbena tempora vincti.
Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
Agmina se fundunt portis: hinc Troius omnis,
Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis:
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet: nec non mediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant, ostroque decori;
Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Asylas,
Et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
Utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
Defigunt tellure hastas, & scuta reclinant.
Tum studio effusæ matres, & vulgus inermum,
Invalidique senes, turres & tecta domorum
Obsedere: alii portis sublimibus astant.
At Juno ex summo, qui nunc Albanus habetur,

(Tum

(Tum neque nomen erat, neque honos, aut gloria monti)
Prospiciens tumulo, campum spectabat, & ambas
Laurentum, Troumque acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni sic est affata sororem
Diva deam, stagnis quæ fluminibusque sonoris
Præsidet; hunc illi rex ætheris altus honorem
Juppiter erepta pro virginitate sacravit.
Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
Scis ut te cunctis unam, quæcumque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum ascendere cubile,
Prætulerim, cælique lubens in parte locarim:
Disce tuum (ne me incuses) Juturna, dolorem.
Qua visa est fortuna pati, Parcæque sinebant
Cedere res Latio, Turnum, & tua mœnia texi.
Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis:
Parcarumque dies, & vis inimica propinquat.
Non pugnam aspicere hanc oculis, non fœdera possum.
Tu pro germano, si quid præsentius audes,
Perge; decet; forsan miseros meliora sequentur.
Vix ea, cum lacrymas oculis Juturna profudit,
Terque, quaterque manu pectus percussit honestum.
Non lacrymis hoc tempus, ait Saturnia Juno:
Accelera, & fratrem, si quis modus, eripe morti;
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, & tristi turbatam vulnere mentis.
Interea reges (ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt;
Solis avi specimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Hinc pater Æneas Romanæ stirpis origo,
Sidereo flagrans clypeo, & cælestibus armis,
Et juxta Ascanios, magnæ spes altera Romæ)
Procedunt castris; puraque in veste sacerdos
Setigeræ fœtum suis, intonsamque bidentem
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad surgentem conversi lumina solem
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
Tum pius Æneas stricto sic ense precatur:
Esto nunc Sol testis, & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores:
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Juno,
Jam melior, jam, diva, precor: tuque, inclite Mavors,
Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques:
Fontesque, fluviosque voco, quæque ætheris alti
Rel-

Relligio, & quæ cæruleo sunt numina ponto.
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
Convenit Evandri victos discedere ad urbem:
Cedet Iulus agris, nec post arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferrove hæc regna lacessent.
Sin nostrum annuerit nobis victoria Martem
(Ut potius reor, & potius di numine firment)
Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra, deosque dabo: socer arma Latinus habeto,
Imperium solemne socer; mihi mœnia Teucri
Constituent, urbique dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas, sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens cælum, tenditque ad sidera dextram:
Hæc eadem, Ænea, terram, mare, sidera juro,
Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem,
Vimque deum infernam, & duri sacraria Ditis.
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine sancit:
Tango aras, mediosque ignes, & numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec fœdera rumpet,
Quo res cumque cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet: non si tellurem effundat in undas
Diluvio miscens, cælumve in Tartara solvat:
Ut sceptrum hoc (dextra sceptrum nam forte gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta, nec umbras,
Cum semel in silvis ima de stirpe recisum
Matre caret, posuitque comas, & brachia ferro:
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.
Talibus inter se firmabant fœdera dictis,
Conspectu in medio procerum: tum rite sacratas
In flammam jugulant pecudes, & viscera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, & vario misceri pectora motu:
Tum magis, ut propius cernunt non viribus æquis.
Adjuvat incessu tacito progressus, & aram
Suppliciter venerans demisso lumine Turnus,
Tabentesque genæ, & juvenili in corpore pallor.
Quem simul ac Juturna soror crebrescere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda,
In medias acies, formam assimulata Camerti
(Cui genus a proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis)
In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
Rumoresque serit varios, ac talia fatur:
Non pudet, o Rutuli, cunctis pro talibus unam
Objectare animam? numerone, an viribus æqui

Non

Non sumus? en omnes & Troes, & Arcades hic sunt,
Fatalisque manus, infensa Etruria Turno:
Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
Succedet fama, vivusque per ora feretur.
Nos, patria amissa, dominis parere superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.
Talibus incensa est juvenum sententia dictis,
Jam magis, atque magis, serpitque per agmina murmur.
Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini,
Qui sibi jam requiem pugnæ, rebusque salutem
Sperabant, nunc arma volunt, fœdusque precantur
Infectum, & Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, & alto
Dat signum cælo: quo non præsentius ullum
Turbavit mentes Italas, monstroque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Jovis ales in æthra,
Littoreas agitabat aves, turbamque sonantem
Agminis aligeri, subito cum lapsus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali, cunctæque volucres
Convertunt clamore fugam (mirabile visu)
Ætheraque obscurant pennis, hostemque per auras
Facta nube premunt: donec vi victus, & ipso
Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus, primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi.
Accipio, agnoscoque deos: me, me duce ferrum
Corripite, o Rutuli, quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves, & littora vestra
Vi populat; petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit: vos unanimi densate catervas,
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit, & adversos telum contorsit in hostes
Procurrens: sonitum dat stridula cornus, & auras
Certa secat; simul hoc, simul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo:
Horum unum ad medium, teritur qua sutilis alvo
Balteus, & laterum juncturas fibula mordet,
Egregium forma juvenem, & fulgentibus armis,
Transadigit costas, fulvaque extendit arena.
At fratres, animosa phalanx, accensaque luctu,
Pars gladios stringunt manibus: pars missile ferrum
Corripiunt, cæcique ruunt: quos agmina contra
Pro-

Procurrunt Laurentum: hinc densi rursus inundant
Troes, Agyllinique, & pictis Arcades armis.
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida cælo
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Crateraſque, focoſque ferunt; fugit ipſe Latinus,
Pulſatos referens infecto fœdere divos.
Infrænant alii currus, aut corpora ſaltu
Subjiciunt in equos, & ſtrictis enſibus adſunt.
Meſſapus regem, regiſque inſigne gerentem
Tyrrhenum Auleſten, avidus confundere fœdus,
Adverſo proterret equo: ruit ille recedens,
Et miſer oppoſitis a tergo involvitur aris
In caput, inque humeros: at fervidus advolat haſta
Meſſapus, teloque orantem multa trabali
Deſuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet, hæc melior magnis data victima divis.
Concurrunt Itali, ſpoliantque calentia membra.
Obvius ambuſtum torrem Chorineus ab ara
Corripit, & venienti Ebuſo, plagamque ferenti
Occupat os flammis: olli ingens barba reluxit,
Nidoremque ambuſta dedit: ſuper ipſe ſecutus
Cæſariem læva turbati corripit hoſtis,
Impreſſoque genu nitens, terræ applicat ipſum:
Sic rigido latus enſe ferit. Podalirius Alſum
Paſtorem, primaque acie per tela ruentem
Enſe ſequens nudo ſuperimminet: ille ſecuri
Averſi frontem mediam, mentumque reducta
Disjicit, & ſparſo late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem,
Nudato capite, atque ſuos clamore vocabat.
Quo ruitis? quæve iſta repens diſcordia ſurgit?
O cohibete iras: ictum jam fœdus, & omnes
Compoſitæ leges: mihi jus concurrere ſoli:
Me ſinite, atque auferte metus: ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi ſacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce viro ſtridens alis allapſa ſagitta eſt:
Incertum qua pulſa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, caſuſne, deuſne
Attulerit: preſſa eſt inſignis gloria facti;
Nec ſeſe Æneæ jactavit vulnere quiſquam.
Turnus, ut Æneam cedentem ex agmine vidit,
Turbatoſque duces, ſubita ſpe fervidus ardet:
Poſcit equos, atque arma ſimul, ſaltuque ſuperbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas.
Multa virum volitans dat fortia corpora leto:

Sentit

Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clypeo increpat, atque furentes
Bella movens immittit equos: illi æquore aperto
Ante Notos, Zephyrumque volant: gemit ultima pulsu
Thraca pedum, circumque atræ Formidinis ora,
Iræque, Insidiæque dei comitatus aguntur.
Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantes sudore quatit (miserabile) cæsis
Hostibus insultans: spargit rapida ungula rores
Sanguineos, mistaque cruor calcatur arena.
Jamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque, Polumque;
Hunc congressus, & hunc, illum eminus: eminus ambos
Imbrasidas Glaucum, atque Ladem: quos Imbrasus ipse
Nutrierat Lycia, paribusque ornaverat armis,
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte alia, media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine avum referens, animo, manibusque parentem:
Qui quondam castra ut Danaum speculator adiret,
Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus:
Illum Tydides alio pro talibus ausis
Affecit pretio: nec equis aspirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus conspexit aperto,
Ante levi jaculo longum per inane secutus,
Sistit equos bijugos, & curru desilit, atque
Semanimi, lapsoque supervenit, & pede collo
Impresso. dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tingit jugulo, atque hæc insuper addit:
En agros, & quam bello, Trojane, petisti,
Hesperiam metire jacens; hæc præmia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt; sic mœnia condunt.
Huic comitem Buten, conjecta cuspide, mittit:
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Thersilochumque,
Et sternacis equi lapsum cervice Tymœten.
Ac velut Edoni Boreæ cum spiritus alto
Insonat Ægeo, sequiturque ad littora fluctus,
Qua venti incubuere; fugam dant nubila cælo:
Sic Turno, quacunque viam secat, agmina cedunt;
Conversæque ruunt acies, fert impetus ipsum,
Et cristam adverso curru quatit aura volantem.
Non tulit instantem Phegeus, animisque frementem;
Objecit sese ad currum, & spumantia frænis
Ora citatorum dextra contorsit equorum.
Dum trahitur, pendetque jugis, hunc lata retectum
Lancea consequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, & summum degustat vulnere corpus.

Ille

Ille tamen clypeo objecto conversus in hostem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:
Quem rota præcipitem, & procursu concitus axis
Impulit, effuditque solo; Turnusque secutus,
Imam inter galeam, summi thoracis & oras,
Abstulit ense caput, truncumque reliquit arena.
  Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Ænean Mnestheus & fidus Achates,
Ascaniusque comes castris statuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuspide gressus.
Sævit, & infracta luctatur arundine telum.
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poscit:
Ense secent lato vulnus, telique latebram
Rescindant penitus, seseque in bella remittant.
Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapyx
Jasides, acri quondam cui captus amore
Ipse suas artes, sua munera lætus Apollo
Augurium, citharamque dabat, celeresque sagittas.
Ille, ut depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum, usumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam
Æneas, magno juvenum, & mœrentis Iuli
Concursu, lacrymis immobilis; ille retorto
Pæonium in morem senior succinctus amictu,
Multa manu medica, Phœbique potentibus herbis
Nequicquam trepidat; nequicquam spicula dextra
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam fortuna regit, nihil auctor Apollo
Subvenit: & sævus campis magis, ac magis horror
Crebrescit, propiusque malum est; jam pulvere cælum
Stare vident, subeunt equites, & spicula castris
Densa cadunt mediis: it tristis ad æthera clamor
Bellantum juvenum, & duro sub Marte cadentum.
Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
Dictamnum genitrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis, & flore comantem
Purpureo; non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæsere sagittæ.
Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
Detulit: hoc fusum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans: spargitque salubris
Ambrosiæ succos, & odoriferam Panaceam.
Fovit ea vulnus lympha longævus Iapyx
Ignorans: subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor, omnis stetit imo vulnere sanguis:
Jamque secuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit, atque novæ rediere in pristina vires.
Arma citi properate viro: quid statis? Iapyx

Con-

Conclamat : primusque animos accendit in hostes.
Non hæc humanis opibus , non arte magistra
Proveniunt : neque te , Ænea , mea dextera servat.
Major agit deus , atque opera ad majora remittit.
Ille avidus pugnæ suras incluserat auro
Hinc atque hinc : oditque moras , hastamque coruscat.
Postquam habilis lateri clypeus , loricaque tergo est ,
Ascanium fusis circum complectitur armis ,
Summaque per galeam delibans oscula , fatur :
Disce , puer , virtutem ex me , verumque laborem ,
Fortunam ex aliis ; nunc te mea dextera bello
Defensum dabit , & magna inter præmia ducet.
Tu facito , mox cum matura adoleverit ætas ,
Sis memor , & te animo repetentem exempla tuorum ,
Et pater Æneas , & avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit , portis sese extulit , ingens
Telum immane manu quatiens : simul agmine denso
Antheusque Mnestheusque ruunt : omnisque relictis
Turba fluit castris ; tum cæco pulvere campus
Miscetur , pulsuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverso venientes aggere Turnus :
Videre Ausonii , gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor ; prima ante omnes Juturna Latinos
Audiit , agnovitque sonum , & tremefacta refugit.
Ille volat , campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
It mare per medium (miseris heu ! præscia longe
Horrescunt corda agricolis : dabit ille ruinas
Arboribus , stragemque satis , ruet omnia late :
Ante volant , sonitumque ferunt ad littora venti ;)
Talis in adversos ductor Rhœteius hostes
Agmen agit : densi cuneis se quisque coactis
Agglomerant ; ferit ense gravem Thymbræus Osirim ,
Archetium Mnestheus , Epulonem obtruncat Achates ,
Ufentemque Gyas ; cadit ipse Tolumnius augur ,
Primus in adversos telum qui torserat hostes.
Tollitur in cælum clamor : versique vicissim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipse neque adversos dignatur sternere morti ,
Nec pede congressos æquo , nec tela ferentes
Insequitur : solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans , solum in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem Juturna virago ,
Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit , & longe lapsum temone relinquit :
Ipsa subit , manibusque undantes flectit habenas ,
Cuncta gerens , vocemque , & corpus , & arma Metisci ,
Nigra velut magnas domini cum divitis ædes
Pervolat , & pennis alta atria lustrat hirundo ,

Pabula parva legens, nidisque loquacibus escas:
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna sonat: similis medios Juturna per hostes
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
Jamque hic germanum, jamque hic ostentat ovantem:
Nec conferre manum patitur; volat avia longe.
Haud minus Æneas tortos legit obvius orbes,
Vestigatque virum, & disjecta per agmina longa
Voce vocat; quoties oculos conjecit in hostem,
Alipedumque fugam cursu tentavit equorum,
Aversos toties currus Juturna retorsit.
Heu quid agat? vario nequicquam fluctuat æstu:
Diversæque vocant animum in contraria curæ.
Huic Messapus, uti læva duo forte gerebat
Lenta levis cursu præfixa hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Æneas, & se collegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
Tum vero assurgunt iræ, insidiisque subactus,
Diversos ubi sensit equos, currumque referri,
Multa Jovem, & læsi testatus fœderis aras,
Jam tandem invadit medios, & Marte secundo
Terribilis, sævam nullo discrimine cædem
Suscitat, irarumque omnes effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba Deus, quis carmine cædes
Diversas, obitumque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Juppiter, æterna gentes in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus,
Excipit in latus, & qua fata celerrima, crudo
Transadigit costas, & crates pectoris ense.
Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Dioren
Congressus pedes, hunc venientem cuspide longa,
Hunc mucrone ferit, curruque abscissa duorum
Suspendit capita, & rorantia sanguine portat.
Ille Talon, Tanaimque neci, fortemque Cethegum,
Tres uno congressu, & mœstum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiæ.
Hic fratres Lycia missos, & Apollinis agris,
Et juvenem exosum nequicquam bella Menœtem
Arcada: piscosæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus: nec nota potentum
Limina, conductaque pater tellure serebat.
Ac velut immissi diversis partibus ignes
Arentem in silvam, & virgulta sonantia lauro:

Aut ubi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitum spumosi amnes, & in æquora currunt,
Quisque suum populatus iter: non segnius ambo
Æneas, Turnusque ruunt per prælia; nunc, nunc
Fluctuat ira intus: rumpuntur nescia vinci
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.
Murranum hic, atavos & avorum antiqua sonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
Præcipitem scopulo, atque ingentis turbine saxi
Excutit, effunditque solo: hunc lora, & juga subter
Provolvere rotæ, crebro super ungula pulsu
Incita, nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hyllo, animisque immane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te, Grajum fortissime Creteu,
Eripuit Turno: nec di texere Cupencum,
Ænea veniente, sui: dedit obvia ferro
Pectora, nec misero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, & late terram consternere tergo.
Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum eversor Achilles:
Hic tibi mortis erant metæ, domus alta sub Ida,
Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
Totæ adeo conversæ acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mnestheus, acerque Serestus,
Et Messapus equum domitor, & fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx, Evandrique Arcadis alæ,
Pro se quisque viri summa nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vasto certamine tendunt.
Hic mentem Æneæ genitrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen
Ocyus, & subita turbaret clade Latinos.
Ille, ut vestigans diversa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit, aspicit urbem
Immunem tanti belli, atque impune quietam.
Continuo pugnæ accendit majoris imago:
Mnesthea, Sergestumque vocat, fortemque Serestum
Ductores: tumulumque capit, quo cætera Teucrum
Concurrit legio: nec scuta, aut spicula densi
Deponunt; celso medius stans aggere fatur:
Ne qua meis esto dictis mora. Juppiter hac stat:
Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
Urbem hodie, caussam belli, regna ipsa Latini
(Ni frænum accipere, & victi parere fatentur)
Eruam, & æqua solo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem, libeat dum prælia Turno
Nostra pati; rursusque velit concurrere victus?

Hoc

Hoc caput, o cives, hæc belli summa nefandi.
Ferte faces propere, fœdusque reposcite flammis.
Dixerat, atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum, densaque ad muros mole feruntur.
Scalæ improvisæ, subitusque apparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant;
Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit
Æneas, magnaque incusat voce Latinum:
Testaturque deos, se invitum ad prælia cogi:
Bis jam Italos hostes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia cives:
Urbem alii reserare jubent, & pandere portas
Dardanidis, ipsumque trahunt in mœnia regem:
Arma ferunt alii, & pergunt defendere muros.
Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
Vestigavit apes, fumoque implevit amaro:
Illæ intus trepidæ rerum per cerea castra
Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras.
Volvitur ater odor tectis: tum murmure cæco
Intus saxa sonant, vacuas it fumus ad auras.
Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concussit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
Incessi muros, ignesque ad tecta volare;
Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Extinctum; &, subito mentem turbata dolore,
Se caussam clamat, crimenque, caputque malorum:
Multaque per mœstum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miseræ postquam accepere Latinæ,
Filia prima manu flavos Lavinia crines,
Et roseas laniata genas, tum cætera circum
Turba furit: resonant late plangoribus ædes.
Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem.
Demittunt mentes: it scissa veste Latinus,
Conjugis attonitus fatis, urbisque ruina,
Canitiem immundo perfusam pulvere turpans:
Multaque se incusat, qui non acceperit ante
Dardanium Ænean, generumque adsciverit ultro.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes sequitur paucos, jam segnior, atque
Jam minus, atque minus successu lætus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
Commistum clamorem, arrectasque impulit aures
Confusæ sonus urbis, & illætabile murmur.
Hei mihi, quid tanto turbantur mœnia luctu?

Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?
Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.
Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
Aurigæ, currumque, & equos, & lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, sequamur
Trojugenas, qua prima viam victoria pandit.
Sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
Ingruit Æneas Italis, & prælia miscet:
Et nos sæva manu mittamus funera Teucris:
Nec numero inferior pugnæ, nec honore recedes.
Turnus ad hæc:
O soror, & dudum agnovi, cum prima per artem
Fœdera turbasti, teque hæc in bella dedisti:
Et nunc nequicquam fallis dea; sed quis Olympo
Demissam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miseri letum ut crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ jam spondet fortuna salutem?
Vidi oculos ante ipse meos, me voce vocantem
Murranum (quo non superat mihi carior alter)
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, ne nostrum dedecus Ufens
Aspiceret: Teucri potiuntur corpore, & armis.
Exscindine domos (id rebus defuit unum)
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnum fugientem hæc terra videbit?
Usque adeone mori miserum est? vos o mihi Manes
Este boni, quoniam superis aversa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque istius inscia culpæ,
Descendam, magnorum haud unquam indignus avorum.
Vix ea fatus erat; medios volat ecce per hostes
Vectus equo spumante Sages, adversa sagitta
Saucius ora: ruitque implorans nomine Turnum:
Turne, in te suprema salus; miserere tuorum.
Fulminat Æneas armis, summasque minatur
Dejecturum arces Italum, excidioque daturum.
Jamque faces ad tecta volant: in te ora Latini,
In te oculos referunt; mussat rex ipse Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.
Præterea regina tui fidissima, dextra
Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Messapus, & acer Atinas
Sustentant aciem: circum hos utrinque phalanges
Stant densæ, strictisque seges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deserto in gramine versas.
Obstupuit varia confusus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito stetit: æstuat ingens
Uno in corde pudor, mistoque insania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conscia virtus.
Ut primum discussæ umbræ, & lux reddita menti est,
Arden-

Ardentes oculorum acies ad mœnia torsit
Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad cælum undabat vortex, turrimque tenebat,
Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipse,
Subdideratque rotas, pontesque instraverat altos.
Jam jam fata, soror, superant: absiste morari.
Quo Deus, & quo dura vocat fortuna, sequamur.
Stat conferre manum Æneæ: stat quicquid acerbi est,
Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis
Amplius: hunc, oro, sine me furere ante furorem.
Dixit, & e curru saltum dedit ocyus arvis,
Perque hostes, per tela ruit: mœstamque sororem
Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac veluti montis saxum de vertice præceps
Cum ruit avulsum vento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas,
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exultatque solo, sylvas, armenta, virosque
Involvens secum: disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
Sanguine terra madet, stridentque hastilibus auræ:
Significatque manu, & magno simul incipit ore:
Parcite jam Rutuli, & vos tela inhibete Latini:
Quæcumque est fortuna, mea est: me verius unum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
Discessere omnes medii, spatiumque dedere.
At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deserit & muros, & summas deserit arces,
Præcipitatque moras omnes, opera omnia rumpit,
Lætitia exultans, horrendumque intonat armis;
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse coruscis
Cum fremit ilicibus quantus, gaudetque nivali
Vertice se attollens pater Apenninus ad auras.
Jam vero & Rutuli certatim, & Troes, & omnes
Convertere oculos Itali: quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulsabant ariete muros:
Armaque deposuere humeris; stupet ipse Latinus,
Ingentes, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, & cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procursu rapido conjectis eminus hastis,
Invadunt Martem clypeis, atque ære sonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
Congeminant: fors, & virtus miscentur in unum.
Ac velut ingenti Syla, summoque Taburno,
Cum duo conversis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi cessere magistri,
Stat pecus omne metu mutum, mussantque juvencæ,

Quis pecori imperitet, quem tota armenta sequantur.
Illi inter sese multa vi vulnera miscent,
Cornuaque obnixi infigunt: & sanguine largo
Colla, armosque lavant: gemitu nemus omne remugit.
Haud aliter Tros Æneas, & Daunius heros
Concurrunt clypeis; ingens fragor æthera complet.
Juppiter ipse duas æquato examine lances
Sustinet, & fata imponit diversa duorum:
Quem damnet labor, & quo vergat pondere letum.
Emicat hic, impune putans, & corpore toto.
Alte sublatum consurgit Turnus in ensem,
Et ferit; exclamant Troes, trepidique Latini,
Arrectæque amborum acies; at perfidus ensis
Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu,
Ni fuga subsidio subeat; fugit ocyor Euro,
Ut capulum ignotum, dextramque aspexit inermem.
Fama est, præcipitem, cum prima in prælia junctos
Conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metisci.
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit; postquam arma dei ad Vulcania ventum est,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Dissiluit: fulva resplendent fragmina arena.
Ergo amens diversa fuga petit æquora Turnus:
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Undique enim densa Teucri inclusere corona:
Atque hinc vasta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minus Æneas, quanquam tardante sagitta
Interdum genua impediunt, cursumque recusant,
Insequitur; trepidique pedem pede fervidus urget.
Inclusum veluti si quando flumine nactus
Cervum, aut puniceæ septum formidine pennæ,
Venator cursu canis, & latratibus instat:
Ille autem insidiis, & ripa territus alta,
Mille fugit, refugitque vias; at vividus Umber
Hæret hians: jam jamque tenet, similisque tenenti
Increpuit malis, morsuque elusus inani est.
Tum vero exoritur clamor, ripæque, lacusque
Responsant circa, & cælum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,
Nomine quemque vocans, notumque efflagitat ensem.
Æneas mortem contra, præsensque minatur
Exitium, si quisquam adeat: terretque trementes,
Excisurum urbem minitans; & saucius instat.
Quinque orbes explent cursu, totidemque retexunt
Huc illuc: nec enim levia, aut ludicra petuntur
Præmia: sed Turni de vita, & sanguine certant.
Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim venerabile lignum:

Serva-

Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti divo, & votas suspendere vestes.
Sed stirpem Teucri, nullo discrimine, sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hic hasta Æneæ stabat: huc impetus illam
Detulerat fixam, & lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides, teloque sequi, quem prendere cursu
Non poterat; tum vero amens formidine Turnus,
Faune, precor, miserere, inquit; tuque optima ferrum
Terra tene, colui vestros si semper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit, opemque Dei non cassa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit discludere morsus
Roboris Æneas; dum nititur acer, & instat,
Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci
Procurrit, fratrique ensem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci nymphæ indignata licere,
Accessit, telumque alta ab radice revellit.
Olli sublimes armis, animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer, & arduus hasta,
Insistunt contra, certamine Martis anheli.
Junonem interea rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulva pugnas de nube tuentem:
Quæ jam finis erit conjux? quid denique restat?
Indigetem Ænean scis ipsa, & scire fateris,
Deberi cælo, fatisque ad sidera tolli.
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violari vulnere divum?
Aut ensem (quid enim sine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim crescere victis?
Desine jam tandem, precibusque inflectere nostris.
Nec te tantus edat tacitam dolor, & mihi curæ
Sæpe tuo dulci tristes ex ore recursent.
Ventum ad supremum est: terris agitare, vel undis
Trojanos potuisti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miscere hymenæos.
Ulterius tentare veto. Sic Juppiter orsus,
Sic Dea submisso contra Saturnia vultu:
Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Juppiter, & Turnum, & terras invita reliqui.
Nec tu me aeria solam nunc sede videres
Digna indigna pati: sed flammis cincta sub ipsa
Starem acie, traheremque inimica in prælia Teucros.
Juturnam misero (fateor) succurrere fratri
Suasi, & pro vita majora audere probavi:
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
Adjuro Stygii caput implacabile fontis,

Una

Una superstitio superis quæ reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro majestate tuorum:
Cum jam connubiis pacem felicibus (esto)
Component, cum jam leges, & fœdera jungent;
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucrosque vocari:
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes.
Sit Latium, sint Albani per sæcula reges,
Sit Romana potens Itala virtute propago.
Occidit, occideritque sinas cum nomine Troja.
Olli subridens hominum, rerumque repertor:
Et germana Jovis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?
Verum age, & inceptum frustra submitte furorem:
Do, quod vis; & me victusque, volensque remitto.
Sermonem Ausonii patrium, moresque tenebunt:
Utque est, nomen erit: commisti corpore tantum
Subsident Teucri: morem, ritusque sacrorum
Adjiciam; faciamque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mistum quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire deos pietate videbis;
Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores.
Annuit his Juno, & mentem lætata retorsit.
Interea excedit cælo, nubemque reliquit.
His actis, aliud genitor secum ipse volutat:
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ,
Quas & tartaream Nox intempesta Megæram
Uno, eodemque tulit partu, paribusque revinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
Hæ Jovis ad solium, sævique in limine regis
Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris,
Si quando letum horrificum, morbosque deum rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demisit ab æthere summo
Juppiter, inque omen Juturnæ occurrere jussit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,
Armatam sævi Parthus quam felle veneni,
Parthus, sive Cydon, telum immedicabile, torsit,
Stridens, & celeres incognita transilit umbras.
Talis se sata Nocte tulit, terrasque petivit.
Postquam acies videt Iliacas, atque agmina Turni,
Alitis in parvæ subito collecta figuram,
Quæ quondam in bustis, aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras:
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ad ora

Fert-

Fertque, refertque sonans, clypeumque everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor:
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
At procul ut Diræ stridorem agnovit & alas,
Infelix crines scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis.
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
Aut qnid jam miseræ superat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
Jam jam linquo acies, ne me terrete timentem
Obscœnæ volucres: alarum verbera nosco,
Letalemque sonum: nec fallunt jussa superba
Magnanimi Jovis; hæc pro virginitate reponit?
Quo vitam dedit æternam? cur mortis adempta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certe, & misero fratri comes ire per umbras.
Immortalis ego? haud quicquam mihi dulce meorum
Te sine, frater, erit? o quæ satis ima dehiscat
Terra mihi, Manesque deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, & se fluvio dea condidit alto.
Æneas instat contra, telumque coruscat
Ingens arboreum; & sævo sic pectore fatur:
Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne, retractas?
Non cursu, sævis certandum est cominus armis.
Verte omnes te te in facies, & contrahe quicquid
Sive animis, sive arte vales: opta ardua pennis
Astra sequi, clausumque cava te condere terra.
Ille caput quassans: Non me tua fervida terrent
Dicta, ferox: di me terrent, & Juppiter hostis.
Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo quod forte jacebat
Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus:
Ille manu raptum trepida torquebat in hostem
Altior insurgens, & cursu concitus heros.
Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
Tollentemve manu, saxumque immane moventem:
Genua labant: gelidus concrevit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus,
Nec spatium evasit totum, nec pertulit ictum.
Ac velut in somnis oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequicquam avidos extendere cursus
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri
Succidimus: non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires, nec vox, aut verba sequuntur:
Sic Turno (quacunque viam virtute petivit)

Suc-

Successum dea dira negat; tum pectore sensus
Vertuntur varii: Rutulos adspectat, & urbem,
Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit.
Nec quo se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,
Nec currus usquam videt, aurigamque sororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruscat,
Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita nunquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus: volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
Loricæ, & clypei extremos septemplicis orbes
Per medium stridens transit femur; incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circum, & vocem late nemora alta remittunt.
Ille humilis, supplexque oculos, dextramque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit;
Utere sorte tua; miseri te si qua parentis
Tangere cura potest, oro (fuit & tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectæ:
Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
Redde meis; vicisti, & victum tendere palmas
Ausonii videre: tua est Lavinia conjux.
Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas volvens oculos, dextramque repressit.
Et jam, jamque magis cunctantem flectere sermo
Cœperat, infelix humero cum apparuit alto
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri, victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille oculis postquam sævi monumenta doloris,
Exuviasque hausit, furiis accensus, & ira
Terribilis: Tune hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit
Fervidus; ast illi solvuntur frigore membra.
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

FINIS.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la fede di revisione, ed approvazione del *P. F. Gio. Tommaso Mascheroni* Inquisitor Generale del Santo Officio di *Venezia* nel Libro intitolato: *P. Virgilii Maronis Opera. Stamp.* non vi esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per attestato del Segretario nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo licenza *a Giuseppe Remondini* Stampator *di Venezia*, che possa essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite copie alle pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 10. Settembre 1777.

(*Alvise Vallaresso Rif.*
(*Francesco Morosini 2°. Cav. Proc. Rif.*
(*Girolamo Grimani Rif.*

Regist. in Libro a carte 357. al num. 1095.

Davidde Marchesini Segr.

Addì 13. Settembre 1777.
Registrato nel Magistrato Eccellentiss. contro la Bestemmia.

Gio. Pietro Dolfin Segr.

